

Secolul 20

MEMORIE CULTURALĂ

Secolul 20

Revistă de literatură universală

editată de Uniunea Scriitorilor din R.P.R.

Comitetul de redacție:

MARCEL BRESLAȘU REDACTOR-ŞEF. ION BRAD, OV. S. CROHMĂLNICEANU, ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA, MIHNEA GHEORGHIU, DAN HĂULICĂ, REDACTOR-ŞEF ADJUNCT, GEORGETA HORODINĂ REDACTOR-ŞEF ADJUNCT, TATIANA NICOLESCU, FLORIAN POTRA SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE

10
1964

SUMAR

Tineri poeți sovietici

E. EVTUȘENKO, E. VINOKUROV, B. OKUDJAVA, RIMMA KAZAKOVA, R. ROJDESTVENSKI · 4

JOHN REED, *Primul război mondial, România, Revoluția Socialistă din Octombrie*, pagini documentare, cu un comentariu în exclusivitate pentru Secolul 20 de S. Dangulov · 20

★

Un om pasionat, un artist autentic

LEONID LEONOV, *Gînduri despre literatură* · 37

LEONID LEONOV, *Evghenia Ivanovna*, nuvelă, în romînește de Ștefana Velisar-Teodoreanu, Maria Bistrițeanu și Nina Grigorescu · 42

NINA CASSIAN, *Schiță de portret* · 114

GHEORGHE ACHIȚEI, « Rămîne veșnic ceva de făcut », întîlnire cu Leonid Leonov · 116

AL. SIMION, *Primele romane* · 122

TATIANA NICOLESCU, *Simbolul în opera lui Leonid Leonov* · 129

Versuri de sarcasm și speranță

BERTOLT BRECHT, KURT TUCHOLSKI, JIRI WOLKER,
STEPHEN SPENDER, R. G. TUÑÓN, LEON FELIPE, ELVIO
ROMERO, GO-MO-JO, GÜNTER KUNERT • 139

★

VASCO PRATOLINI, *Statornicia rațiunii*, fragment de roman,
în românește de Florian Potra • 150

★

MIHAI NOVICOV, *Lermontov în literatura universală* (150 de ani
de la nașterea poetului) • 163

★

D. I. SUCHIANU, *Mihai Ralea și «definiția omului»* • 169

Sinteze

PAUL GEORGESCU, *Sub semnul veacului revoluționar* • 173

Cronica literară

FLORIAN POTRA, *Poezia lui Beniuc în Italia* • 177

Arte

TEA PREDA, *Balerinii de la «Balșoi Teatr»* • 183

Ecouri românești • 187

Cadran mondial • 192

PREZENTAREA ARTISTICĂ: GETA BRĂTESCU
PREZENTAREA TEHNICĂ: ANDRONICA POPESCU

COPERTA:

MAIAKOVSKI, Afiș „ROSTA” (împotriva intervențiștilor)

@Asociația Ziaristilor Independenți din România

ЧЕМ ХОДИТЬ ПО ГОРОДУ МОСТОВУЮ ЛОМАЯ

ГОРОДА ПОЧИНИМ ПЕРВОГО МАЯ

МАИАКОВСКИ, Afiș «ROSTA», 1920

Tineri poeți sovietici

EVGHENI EVTUȘENKO

Cea de a treia dimensiune

Cunoaște fiecare ceasul
cînd lipicioasă te îmbrățișează
tristețea, despuindu-și coapsa, sînul
și-n juru-ți viața, fără sens dansează.

O gheață ca de moarte te cuprinde
și să te-nvingi pe tine însuți strigi
ca pe o soră de spital, memoria
și umbra ei cu tremur de ferigi.

Dar uneori e-o noapte-atît de-adîncă
și un pustiu atît de mare
că nu te poate lumina
nici amintirea în vibraire.

Dispare luciul viu din ochi,
Mișcarea, glasul în tîrziu.
Dar ai înc-o memorie, a treia;
Memorie a trupului cel viu.

Aducă-și deci, picioarele aminte
de praful cald al urmelor din drum
de iarba rece și gingaș călcată
de talpa goală și cu umblet lin, de fum,

Și să-și aducă-aminte tîmpla
cum mîngîiată-a fost unduitor
după o păruială, de fișia limbii, aspră
a cîinelui supus și înțelegător.

Și să-și aducă-aminte vinovată fruntea
pe care-atît de-ades se-așterne
sărutul gingaș al iertării, el sărutul
iertărilor gingașe și materne.

Și cu plăcere să-și aducă-aminte
cu ce răsfățuri, omoplatul,
s-a-mpodobit, cînd zaci în iarbă
și cu privirea scormonești înaltul.

Și degetele să-și aducă aminte
de grîne, de molift, de ploaie,
de tremuratul vrăbiei, de tremuratul
spinării calului cînd se-ncovoie.

Și buzele-amintescă-și de-alte buze,
gheață și foc. Lumină, întuneric.
Și lumea-ntreagă. Lumea ce miroase
a portocale și-a zăpezi, feeric.

Și dacă-ți amintești, rușinea te cuprinde,
rușine că viața o hulești.
Memoria trupului tău, deschide-n
memoria, și-a minții și-a inimii, ferești.

Și vieții îi vei spune: Iartă-mă,
eu te-am învinuit orbește,
tu de păcatul greu mă iartă
de înrăirea care visu-l împietrește.

Iar dacă plată trebuie să dau
pentru că lumea-i minunată,
preț aspru, greu, — fie și-așa
nu mă tocnesc ci mă-nvoiesc de-ndată.

Și chiar dacă-n destin sînt mari furtuni
și lovituri, și întomnare, și tumult,
Viață, pentru tot ce-n tine-i mare
nu-i nici-un preț care să pară mult.

* * *

Nu vreau nimic
pe jumătate !
Cerul întreg ! Pămîntul tot, nespart !
Eu avalanșele și mările curbate
cu nimenea nu vreau să le împart.

Nu, viață, nu m-ademeni
cu dramul

Dă-mi totul pe măsura mea

n-ai grijă !

Nu vreau din bolta fericirii, doar olanul,
nici din durere, doar o schijă,
Dar mi-e de-ajuns o jumătate doar, din pernă
cînd pe cealaltă-i scris profilul tău suav
și stea căzută, neeternă
sub tîmplă mîna cu inel lucește grav.

În romînește de NICHITA STĂNESCU

Dormi, draga mea...

Picuri de sare scînteează pe gard
Poarta e-nchisă.

Doar marea

fumegîndă-nălțîndu-se, cheiul sfărîmînd,
soarele soarbe-n adîncuri.

Dormi, draga mea...

Și nu mă mai zdrobi.

Și munții-au ațipit și stepele de-acum,
schilavul cîine,

pricăjit și gîrbov

lingîndu-și lanțul lui sărat adoarme.

Și marea cu vuetu-i lung,

și crengile șoaapte-ngîînînd,

și cîinele blînd,

prin vis șchiopătînd,

și eu treaz dormind și șoptind,

cu silabele șoaпtei șoptind

în taină îți spunem pe rînd:

dormi, draga mea.

Dormi, draga mea...

Uită că sîntem certați.

Și-apoi visează

că ne-am trezit.

Totul e fraged în jur.

În fîn ațipind,

pe jumătate-adormiți.
Dintr-o pivniță veche

miresme de vin

ne tulbură somnul.

Cum aș putea, așadar, să-ți arăt,
ție, care ești atît de neîncrezătoare
toate acestea?

Dormi, draga mea.

În vis zîmbitoare

(Lasă uitării lacrimi, tristețe)

Tu strînge flori mai departe și-n adîncă mireasmă
cufundă-ți chipul.

Tu, cea din vis, zîmbitoare.

Ai obosit zbuciumîndu-te?

În vis te-nveșmîntă dragostea mea,
pe spiralele lui nebunești să alergi
cum niciodată nu poți

trează fiind.

E-absurd să trăim fără acest impalpabil veșmînt
ce viața ne-nvăluie.

Tot ce-i în miezul ființei ascuns

strigă-n adîncul de vise pătruns.

Ochii tăi obosiți

și-mpovărați de imagini

par mai ușori sub pleoapele-nchise.

Dormi draga mea . . .

Care-i pricina acestei insomnii?

Vuetul mării?

Tînguirea acestor copaci?

Ciudate presimțiri?

Ticăloșia cui?

Poate că nu-i a nimănui,

ci pur și simplu e-a mea !

Dormi draga mea . . .

Nu-i nimic de făcut.

De-această vină nu-s vinovat.

Iartă-mă, dar !

Iartă și mă iubește !

Fie și-n vis !

Fie și-n vis !

Dormi draga mea.

Sîntem pe-acest pămînt,
vijelie prin spații gonind,
pe-acest pămînt de-atîta rotire amenințînd să se sfarme,
pe care trebuie să stăm îmbrățișați,
spre-a nu fi aruncați vreodată,
sau dacă-am fi

să fim svîrliți tot împreună.

Dormi draga mea...

Și nu te-ntrista.

În irișii ochilor tăi lasă visele blînd să se-așeze.
Cît de greu e să adormi pe globul acestui pămînt !
Și totuși !

Dragostea mea, mă auzi ?

Dormi, draga mea !

Și marea cu vuetu-i lung,

și crengile șoapte-ngîinînd,

și cîinele blînd

prin vis schiopătînd,

și eu treaz dormind și șoptind

cu silabele șoaptei șoptind

în taină îți spunem pe rînd:

dormi, draga mea !

În romînește de VASILE NICOLESCU

EVGHENI VINOKUROV

Poeții triști

Poeții triști grăiră despre moarte
Cuvînt bolnav și trist, înalt cuvînt.
Sînt morți de mult. Deasupra le mai arde
sălbatică, o iarbă de mormînt.

Și-arată moartea lumii fața suptă.
O viață dragă, sînt mai scund c-un an !
Și eu, cîndva, mă voi sfîrși în luptă
Strivind sub pieptul rece un dușman,

Ori cu toiaș în mînă, peste-o punte
m-oi prăbuși-n prăpăstii, șovăind
și voi muri sub stelele de munte
pierdut de oameni, ca-ntr-un labirint.

Sau poate, simplu, unde drumul moare
și-acolo unde nu-i decît cer drept,
de-atîta cîntec, neîncăpătoare,
o să-mi pleznească inima în piept.

În românește de MIRCEA CIOBANU

B. OKUDJAVA

Pîinea

Ați văzut, deschizînd ușa cuptorului
ochii mici, ca niște globule, ai pîinii
prin dogoare privind,
din adîncul de flăcără și de gînd mistuit?

Cînd într-un somn fără margini istovită plutind,
cînd rumenită pe-o parte ca un amurg înroșit de-asfințit. . .
La ce gîndește pîinea?

Ce-o fi bolborosind ea oare
tot înghițind aceste balonașe de aer, ușoare?

În ea, inima lemnelor arse încă palpită,
și lunga istoveală din noapte, a brutarilor.
Pîinea-i ca poezia cea din urmă,
la fel de aspră, sinceră și bună.

De bucuria de-a se fi născut
ea se sufocă-n farfurii.
Și, tacticoși, omuleții mici, mici cît un cot
o tot desfac felii, felii.

Palmele

Deschid paginile palmelor tale,
tăcutele-ți palme.

Parcă se-ntoarce către ele o umbră
de fragedă lumină și candoare
încet, cu uimire scrutându-le.
Răsfoiesc tăcutele-ți palme.

Și-ncet se perindă
tot ce-ai trăit. Și-adînc mă-mpresoară.

Uite, stăruitor mă privește un băiețel speriat.
Se joacă parcă de-a războiul, singur.

Iată-acum o femeie plîngînd
înt-o perdea de lacrimi îngropîndu-și chipul,
și un băiat îngîndurat ce trece
zile și nopți prin război.

Răsfoiesc tăcutele-ți palme. Încet
foaie cu foaie, încet ca pe-o carte.
Gălăgioase stoluri de păsări
zboară suferințele vii spre tufișuri.

O, palmele-ți ce știu să zămislească totul !
Citesc în ele tot ce-a fost aieve.
Și buzele-mi cînd amuțesc, cucernic
le-ngrop în aspra lor tăcere.
Le-ngrop în palmele-ți fierbinți,
în palmele acestea cu nervuri albăstrii
Dar cine plînge?...

Nimeni nu plînge.
Se joacă de-a războiul un stol de copii.

În romînește de VASILE NICOLESCU

Spărgătoarele de gheață

Nu-mi socotesc, după venituri, anii,
ci după spărgătoarele de gheață.

Pămîntu-i netezit, spălat de rîul
care-n dezghețuri explodează,
de rîu-îmbrățișînd orașul, cum o mînă
grumazul celui drag îmbrățișează.

Și eu trăiesc tot adunînd, tot culegînd —
nu, nu am zăvorît nimic sub cheie !

Iar primăvara, fată subțiratecă
roșind ea însăși, face să se-mpurpureze lumea
și mută ghețurile neclintite
sosirea altor vremi mereu vestind.

Poate de-aceea și adun
cu-atîta trudă și răbdare
ca totul, apoi, să-și reverse
prea plinu-n razele fierbînd.

Ce bogății de ape-n revărsare !
Cîmpii, de cînd vă știți n-ați mai văzut
o iarbă-atît de verde irumpînd !

De veacuri se rotește-n spații
pămîntul — și muncește, și muncește
pămîntul, pentru revoluții
și pentru spărgătoarele de gheață.

★

Fiul Pământului

Noi, oamenii. Moștenitori dinții ai celor care
și-au prins pe umeri aripi mari de zburătoare
și au sărit de pe clopotnițele-nalte . . .

Puternică ni-i rădăcina omenească.

Ne-au schingiuit, ne-au ars, de vii, pe ruguri,
dar n-a pierit, n-a obosit,
ci deveni tărie și nou hotar de veac
tot ce era mai omenesc în om.

Și-au străbătut — rachete întunericul —
ai noștri — Bruno, Ceaikina și Telman
și-aceia căroră abia le aburea
obrazul de maturitate,
căzuți în luptele de la Briansk și Elna . . .

S-a-ntors din Cosmos omul, la pământ,
la pădurile și așezările lui —
cu inima arzînd, pământul îl atinge.

. . . Să ne gîndim la cei ce nu se mai întorc.

Noi — tot aceiași. Oameni. În aerul rarefiat
al marilor ascensiuni. Fulgere-n ceață.
Sclipesc în depărtare stele, chemător,
și cresc copiii noștri, pe pământ . . .

În romînește de FLORENȚA ALBU

РУССКАЯ
ПАРТИЯ

ПЕТЕРБУРГСКАЯ
РУССКАЯ СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ
ПАРТИЯ
ФРАКЦИЯ

- Imagini din filmele: « Lenin în Octombrie 1917 » (regia-EISENSTEIN) și « Ultimele zile ale Sf. Petersburgului » (regia-PUDOVKIN)

Recviem

(fragmente)

MEMORIEI PĂRINȚILOR ȘI FRAȚILOR NOȘTRI
MAI MARI. MEMORIEI SOLDAȚILOR ȘI OFIȚE-
RILOR ARMATEI SOVIETICE, VEȘNIC TINERI,
CĂZUȚI PE FRONTURILE MARELUI RĂZBOI
PENTRU APĂRAREA PATRIEI.

Cînd vei veni viitor?

Cînd anume?

Cărei dureri
răspunzînd?

Privește,
cei mai destoinici
ți-au ieșit înaintea.
Necunoscut

pari dincolo
de pietrele kilometrice,
amenințîndu-ne cu
vîrfurile lor
ascuțite.

Dar noi te-om ridica
pe cabluri,
din proprii noștri nervi
răsucite !

Vom crește.
Nu ne pasă de zefleMEA !
Decît zeii

deveni-vom
mai mari.
Iar copiii vor face
cocoloașe de nea
din norii
hoinari.

★

Nu
voi pieri.
Nu
voi muri. . .

De voi
muri
voi fi
frunziș.

Și
rămuriș.
Scînteie-n rug.
Brazdă sub plug.
Stea în amurg.
M-oi face val,
spumă

de val !

Inima
mea
fi-va atunci
roua din văi.
ploaia dintii,
rîset de prunci,
ecou pe stînci.
Ierburi suna-vor
ca-ntr-un
descînt.
Și s-or lovi
valuri
de prund. . .

Numai
să cînt !
Să am doar
cînd !
Cupa s-o
svînt
pînd
la fund.

Numai
să sune
cornul
senin.
Și spicul
holdei
să sune
plin.
Dăruie-mi
viață curată,
destin !
Dăruie-mi
moarte demnă,
destin !

În românește de VICTOR FRUNZĂ

Vladimir
Maiakovski

desenator

- ◀ HUGO GELLERT — Vladimir Maiakovski
◀ V. MAIAKOVSKI — Autoșarjă în smoc

▲▲ caricaturi politice

Primul
război mondial,
România,
Revoluția Socialistă
din Octombrie

pagini documentare

din
corespondența
lui

JOHN REED

El Paso, 10 februarie, 1914

Dragă Hovey,

Am fost atât de epuizat după articolul nr. 1 încât n-am putut să-mi fac o părere de ansamblu asupra lui. Acum, totuși, încep să văd cum stau lucrurile și ce schimbări aş fi făcut. Ar fi mai bine să elimini toate înfloriturile mele sentimentale gazetărești, cum ar fi cele despre Pace, Libertate, etc. Cred că articolul va fi mai viguros în culorile lui primare. Te rog citește-l cu grijă, și acolo unde am sărit calul, redactează fără milă. Îmi faci un bine doar. . .

Articolul nr. 2 despre Bătălie și tabloul le voi trimite prin poștă mâine, sau sigur poimîine. După aceea am de gând să-ți cer sfatul și să mai fac unul înainte de-a pleca de aici. Din nefericire este necesar să mă-nrolez în armată curînd — deoarece marea bătălie de la Torreón, cea mai mare din întreg războiul, nu este departe. Dar cred că mă voi duce mai întîi pe la Mermosillo ca să vorbesc cu Carranza, și apoi peste munți, la Durango, și prin împrejurimi. Am dat de urma unui om care cunoaște povestea vieții lui Villa și cu puținele amănunte ce mi le va da suplimentar voi putea să încropesc cea mai grozavă poveste despre Villa care a trecut vreodată granițele. Am aflat și povestea lui Urbina. E tot atât de interesantă ca și a lui Villa. Tot așa și cea a generalului Natera, generalul în vîrstă de 22 de ani. Dar personalitatea Revoluției este Zapata și să nu uiți asta. . .

Roma, 2 septembrie, 1914

Dragă Hovey,

Aici nu-i nimic pentru mine. Plec la Paris astăseară, acolo se pregătesc pentru marele asediu. Pare să nu fie nici o îndoială că va izbucni. E sigur că Italia va intra în război în trei săptămîni, așa a reieșit din discuțiile în particular pe care le-am avut cu ambasadorul britanic ; de partea Franței, firește. Acum nu există absolut nici o șansă de a pătrunde în Germania. Toți corespondenții sînt arestați pe motiv că ar fi spioni englezi. . . După Paris cred că mă voi duce în Rusia și apoi voi încerca să pătrund în Germania. Nu pot să aflu sau să văd nimic aici. E îngrozitor.

Paris, 11 octombrie, 1914

Dragă Hovey,

Nu pot să spun cît am suferit de cînd am venit aici încercînd în zadar să exprim ceea ce înseamnă acest război ! Cea de-a doua tranșă de articole pe care ți le-am trimis simt că sînt oribile. Nimeni nu pare să înțeleagă semnificația acestui lucru și tocmai asta trebuie să fac, sau, dacă nu, să mă duc dracului. De douăzeci de ori am fost pe punctul de-a renunța la totul și de-a veni acasă. Dar cred, în sfîrșit, că am găsit ceva aici. Pentru numele lui Dumnezeu, telegrafiază-mi, te rog, de îndată ce primești această scrisoare, care este părerea ta. Ți-am scris cam cinci mii de cuvinte despre experiența pe care am avut-o cu armata britanică în timpul bătăliei de la Marna și simt că nu sînt în stare să le refac. Este o marfă îngrozitor de proastă, știu, dar poate vei putea obține o bună notă editorială ca s-o pui înainte, în cazul în care-ți place, pentru a ilustra greutățile pe care le întîmpină corespondenții și nebunia perfectă de-a încerca să scrii despre războiul acesta din tranșee. De cînd am fost trimis la Tours am mai fost o dată arestat ; de data aceasta la Sezanne și mi-au ștampilat pașaportul, astfel încît îmi va fi imposibil, de acum încolo, să mai pot pătrunde în zona armatei franceze ; și pe lîngă asta m-au amenințat acum serios cu doi ani de închisoare într-o fortăreață franceză. M-aș înrola, numai că nu vreau să stau în tranșee poate doi ani, nu doresc să împușc germani, — și cu dezertorii se poartă aspru. . .

РОССИЙСКАЯ
СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ
ФЕДЕРАТИВНАЯ
Советская Республика.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ
СОВЕТА
Труда и Оборон.

- 2 -

1944-1945 1946-1947

1921

1/8 VII 1920) Младшему сыну Алексею,
перепечатавшему Коммунистическую
партию на границе в Москве и т.д.
Второй стороне Крайне
повернул без посредничества (о
составлении, с помощью и фактом)
на авторские,

Не отклоняю Кескельско
жарилец переводчик с руж.
на нем. язык подполковник
Васильев с ним

Могут ли быть случаи
вспомогательного и вспомогательного,
Восток (ранее амт. уезд, "Самарканд"
и Ташкентская)

My C. H. & B. J. (see above)

Chevreuse, 15 noembrie, 1914

Dragă Hovey,

... Am fost surprins puțin de critica ta ; mă gîndeam că s-ar fi putut să nu-ți placă, dar nici un moment că îl vei considera « nimic nou și fără importanță ». Dar, poate, toate astea s-au spus acolo ; nu însă aici — nici chiar în Germania. Toată lumea pare să ia de bună cartea albă a lui sir Edward Grey, care arată dorința Angliei de a menține pacea Europei. Dar cărțile de corespondență diplomatică germane, austriece și rusești sînt tot atît de valabile în a-și asuma dorința de a menține pacea. În convorbirile cu doamna Dodge și notele pe care i le-ai trimis, i-ai pomenit mereu de « incapacitatea mea evidentă de a înțelege situația așa cum reușisem în Mexic » și de « analiza foarte limpede a Mexicului ». Ei bine, vrei analiză, și eu vreau, și nu pot să-mi închipui nici un alt mod de a scrie în condițiile luptei acestea cenușii și lipsite de entuziasm. Înainte de-a pleca de acasă mi-ai spus în discuțiile pe care le-am avut că nu este necesar să mă duc în linia întâia, ci doar să pătrund sentimentele oamenilor. Dar mi se pare că acum vrei scene de luptă. Foarte bine, le vei avea dacă mă voi simți în stare să le fac bine. Am să văd. Oricum e limpede că nu este nimic pentru mine în Franța. Plec în Germania peste două săptămîni, și apoi după ce îmi voi îndeplini misiunea îngrozitoare, mă voi duce la iarnă pe frontul rusc, voi încerca să fiu de față la ocuparea Budapestei și Balcanilor sau Turciei.

Mi-a displicut profund editorialul lui Whigham despre « Lecția războiului ». N-am cuvinte să spun cît de superficial este. Îți voi scrie despre el cînd mă voi duce acasă. Acum sînt într-o cafenea și metro-ul nu-i prea aproape. Locuiesc la țară de o săptămînă. E mai ieftin și mai sănătos decît la Paris.

București, 17 mai, 1915

Dragă Hovey,

... Voi termina pînă la sfîrșitul săptămînii după care voi pleca imediat în Rusia unde lucrurile au început să se precipite în regiunea Carpaților. N-are nici un rost încă să mă duc la Constantinopol — este plin de reporteri și nimic nu se întîmplă. . .

Gerard Morgan și Grandville Fortescue au fost aici — tocmai au plecat. Se temeau să meargă la Constantinopol din cauza afacerii « Lusitaniei ». Sînt snobi și necugetați și noi amîndoi îi antipatizăm profund. Hotelul acesta este cel mai scump din toată Europa. Încercăm să trăim modest, dar n-am putut să obținem decît

ȘTEFAN DIMITRESCU—Țărani în refugiu

camere separate și totul costă tot atît de mult ca la New York. De pildă camerele noastre costă fiecare cîte trei dolari pe zi, și aceasta este foarte ieftin pentru hotelul acesta (*Athénée Palace — n.n.*) — și orașul este atît de congestionat încît nu poți să te duci nicăieri altundeva. Pe deasupra peste tot costă aproape la fel. Mîncarea — adică mîncarea cumsecade — costă cel puțin șase franci o masă. Din nefericire trebuie să am mîncare bună și un loc bun ca să mă odihnesc pentru că sînt încă departe de a mă simți bine. . .

Bucureștiul este de zece ori mai chic, mai elegant și mai vesel decît Parisul sau Viena. Fiecare femeie de pe stradă arată ca manechinul extravagant al unei case de mode franțuzești. La ora unu noaptea lucrurile par să se trezească și o duc așa pînă dimineața. Dacă aș fi fost sănătos, ei bine, mă tem că n-aș fi lucrat atîta. Dar ducem o viață sobră și laborioasă și facem și economii. . .

Hotel Metropole, Moscova, 9 iulie 1915

Dragă Carl,

Am zbughit-o din Petrograd la Moscova pentru trei zile ca să vedem orașul; e păcat să pleci din Rusia fără să vezi Inima-i Sfîntă, « Măicuța Moscova », și nu costă mult mai mult decît la Petrograd.

Zi de zi, zi de zi, de mai bine de două săptămîni am alergat de la ambasadă la ambasadă așteptînd cuvîntul prin care vom putea fi lăsați să ne întoarcem, sau prin care să fim expulzați pentru totdeauna via Vladivostok. A fost îngrozitor, a fost îngrozitor în tot acest răstimp de o lună și jumătate pe care l-am petrecut în Galiția, la Ciolm și Petrograd. Așteptînd ceva și nici măcar o speranță; să vezi călătoria praf și banii ducîndu-se, și totul fără nici un folos.

Am încercat să luăm contact cu diferite persoane, să obținem interviuri, să aflăm cîte ceva despre război și despre țară. Nu vor să ne primească. Am încercat să plecăm din Petrograd ca să vedem restul țării. Nu avem voie să părăsim orașul.

Numai ieri, prin intermediul ambasadei britanice, ni s-a comunicat, în sfîrșit, ca să nu ne așteptăm la vreun răspuns din partea Ministerului de Externe înainte de marți, și că putem merge la Moscova pentru cîteva zile dacă vrem — așa că iată-ne aici. Și, Doamne, merită mai mult decît oricare alt oraș pe care l-am văzut vreodată. Nu-ți pot vorbi aici despre el. Altădată, mai tîrziu. . .

București, 1 august, 1915

Dragă Carl,

... Sîntem pe cale de a aduna materiale grozave despre această țară, să facem un articol, dacă vrei, cînd ne întoarcem acasă. Interviuri cu primul ministru și toate ploșnițele mari, despre economie, țărani revoluționari și plini de zel, bandiți, briganzi și secte ciudate de muscali care conduc birjele. De asemenea am de gînd să adun material și despre Bulgaria, în cazul în care dorești. Apoi, firește, ne vom duce la Constantinopole săptămîna viitoare, dacă SUA n-a intrat în război împotriva Turciei.

N-avem de gînd să stăm aici mai mult decît ne stă în putință. Amîndoi dorim cum nu se poate mai mult să venim acasă să lucrăm. Ceea ce facem este ucigător și demoralizator. . .

București, 15 august, 1915

Dragă Carl,

Iată aici articolul nr. 3 «În spatele retragerii rusești». Ar trebui să fie interesant deoarece aruncă puțină lumină asupra condițiilor din spatele armatelor rusești, ținînd seamă de ce se întîmplă acum — vei observa că toate localitățile prin care am trecut se află acum în mîinile germanilor. . .

În momentul de față toată atenția pare să se concentreze asupra austro-germanilor care încearcă să-și croiască drum din Serbia către Dardanele. În cazul acesta, firește, ne vom duce din nou la Niș pentru că va fi ultimul promotor al sîrbilor. În orice caz am intenția s-o pîrnesc spre Constantinopol săptămîna viitoare pentru un scurt raid. Uf! Cît de mult aș vrea să mă întorc acasă!

20 septembrie, 1920

Delovoi Dvor

Dragă tovarășe Lenin,

Soția mea Louise Bryant a venit în mod nelegal din Statele Unite ca reprezentată a unor ziare de prestigiu, care duc o campanie consecventă pentru recunoașterea Rusiei sovietice. Tovarășul Martens a dorit în mod deosebit ca ea să capete această misiune. Ea a căpătat însărcinarea să expedieze zilnic radio-telegrame; cîteva din comunicări le-a și transmis. Eu o ajut să capete materiale și mi se pare că pentru noi este important să folosim la maximum acest mijloc de informare. Louise Bryant, bine înțeles,

РОССИЙСКАЯ
ДЕПУТАТСКАЯ
СОЮЗНАЯ ПИСЬМЕННАЯ.
ПРЕДСЕДАТЕЛЬ
СОВЕТА
НАРОДНЫХ КОМПОНЕНТОВ

27 IV 1920

To Comrade
Edward Martin

Dear comrade,

I understand that you are all here my
work. I am heart for the Communist
International Comrade for the Red
Army & it will be

I beg you to accept my best wishes,
my warmest thanks to you & my assurance
that I am ready to do my possible in order to help
you

With best wishes yours
St. Petersburg (Russia).

Please have some one telephone me at room
number 7 Dielevoy Dvor and let me know if this
can be arranged.

Yours fraternally

W. Morgan John Reed
Спроси-ли? Я же
губа, 6-12? накажи
брат, о чем
и как. *Lenin*

3

1. Facsimilul scrisorii lui V. I. Lenin «către toți comisarii poporului și membrii colegiului», din 17 august 1920 (pag. 22).

2. Facsimilul scrisorii lui V. I. Lenin către Edward Martin, din 27 august 1920.

3. Facsimilul ultimei pagini din scrisoarea lui John Reed, din 20 septembrie 1920, și al notei lui V. I. Lenin către G. V. Cicerin.

colaborează permanent cu comuniștii americani și puteți să-i acordați deplină încredere. Poate că ați citit cartea ei despre Revoluția din Octombrie.

După părerea mea ar fi foarte important dacă i-ați da posibilitatea să vă întâlnească și să vă ia un interviu, pe care să-l transmite în America tocmai acum, când acolo se desfășoară o deșănțată propagandă anti-sovietică și toată presa capitalistă abundă în atacuri împotriva Rusiei sovietice. În ultima jumătate de an nu ați dat nici un interviu unui ziarist american.

Vă rog să însărcinați pe careva să mă sune la telefon (Delovoi Dvor, nr. 7) și să mă anunțe dacă această întâlnire poate avea loc.

Cu salut frățesc
JOHN REED

Moscova, 14 noiembrie, 1920

Dragă Max, *

... Dar trebuie să revin și să-ți povestesc cum l-am găsit pe Jack după călătoria mea ilegală în jurul lumii. ... Când am ajuns pe teritoriul sovietic, mă aflu la capătul opus al Rusiei. Când am ajuns eu la Moscova, el se afla la Baku la un congres. În Ucraina războiul civil era în plin clocot. I s-a trimis o telegramă militară și s-a întors cu un tren blindat. În dimineața lui 15 septembrie se năpusti în camera mea strigînd. O lună mai târziu era mort.

N-am petrecut decît o săptămînă împreună înainte ca el să cadă bolnav la pat. ... L-am găsit mai bătrîn și mai trist și curios mai tandru și mai estetic. ... Era atît de impresionat de suferința din juru-i încît nu-și lua pentru sine nimic. ...

Împreună, l-am vizitat pe Lenin, am fost să vedem baletul și « Prințul Igor », precum și galeriile noi și vechi.

Ardea de dorința de-a se întoarce acasă. Am simțit cît de obosit și bolnav era, cît de aproape de epuizare totală, și încercam să-l conving să se odihnească. Rușii mi-au povestit că adesea lucra douăzeci de ore pe zi. La începutul bolii l-am rugat să-mi promită că se va odihni înainte de a merge acasă, deoarece acasă însemna la închisoare și îmi dădeam seama că viața de închisoare i-ar fi pus capăt. Mi-aduc aminte că m-a privit straniu și că mi-s spus :

* Scrisoarea aceasta este adresată lui MAX EASTMAN, prieten al familiei Read-Louise Bryant.

« Scumpa mea, aş face orice pentru tine, dar nu-mi cere să fiu laş ». . .

În ziua înmormîntării ne-am adunat în marea sală în care fusese depus. Am foarte puţine amintiri despre ziua aceea. Era frig şi cerul posomorît, a început să ningă de îndată ce am pornit. Simţeam oamenii care plîngeau în jur şi steagurile care filfiau, iar imnul funerar, sfîşietor, al Revoluţiei, executat de o fanfară militară, se auzea mereu, mereu.

Dar de atunci am mai fost în Piaţa Roşie — de atunci din ziua în care toţi oamenii aceia au venit să-l înmormînteze cu toate onorurile pe dragul nostru Jack Reed. Am fost acolo în după amiezile febrile cînd întreaga Rusie trecea grăbită, cai, sânni clopoţei, ţărani ducînd boccele, soldaţi cîntînd în drum spre front. O dată cîţiva soldaţi se apropiară de mormînt. Îşi scoaseră căciulile şi vorbiră cu foarte mult respect. « Ce om bun a fost ! » zise unul. « A străbătut toată lumea ca să vină la noi. Era unul de-ai noştri. . . » În clipa următoare îşi îndreptară puştile pe umăr şi porniră mai departe. . .

LOUISE

18 octombrie, 1920

M. V. KOBETKI către V. I. LENIN

Mult stimat Vladimir Ilici

Vă trimit concluziile medicului cu privire la boala şi moartea lui JOHN REED.*

T. KWELCI** care s-a îmbolnăvit odată cu Reed este pe cale de însănătoşire.

Cu sinceră stimă

M. KOBETKI

V. I. LENIN către M. V. KOBETKI

Tovarăşe Kobetki

1) Şi raportul dumneavoastră (adică concluziile medicului transmise de dumneavoastră) şi notiţa alăturată trebuie traduse în limba engleză şi trimise în străinătate.

2) În grija cui este Hotelul Lux şi cine se ocupă de transformarea lui pentru Comintern? De parte administrativă?

LENIN

* Subliniat de Lenin.

** Subliniat de Lenin.

S. A. DANGULOV

Arhiva lui JOHN REED

Nu-mi închipui că viața mea ar fi putut să se desfășoare în afara muncii literare. Tânăr de tot, mi-am schimbat îndeletnicirea pentru a deveni ziarist și ani de zile am lucrat în presă tocmai pentru că în sinea mea îmi ziceam că este o sferă înrudită cu literatura. Mă atrăgeau în munca literară posibilitățile de cunoaștere a vieții contemporane, a relațiilor dintre oameni, a spiritului epocii. Munca de ziarist m-a pregătit pentru o nouă etapă care a început în 1940, și care a fost legată de activitatea mea în diplomatie. Aș putea spune că munca aceasta pregătitoare de aproape douăzeci de ani, atât de îndelungată, a constituit un fundament temeinic pentru viitoarea mea activitate literară. Ultimii ani de activitate în diplomatie i-am petrecut în România (1944-1947) și aici s-a născut în mine hotărârea de a începe să public. Așa a apărut prima mea năvelă publicată în revista *Moskva*, intitulată *Ignat Loba în România*, Eroul meu e un soldat rus, cu bogată experiență de viață, cu înțelepciunea nativă a omului din popor care descoperă o țară nouă pentru el, România, și este martor la acele mari frământări din istoria poporului român ce au urmat eliberării țării în 1944. Dar nemulțumindu-se să contemple viața poporului român, Ignat Loba reușește să găsească prieteni, inimi apropiate printre oamenii simpli din România.

Eu însumi sînt originar din Kuban și trebuie să spun că atât peisajul, cît și unele obiceiuri din România m-au impresionat prin asemuirea lor cu locurile mele natale. Și pe Ignat Loba l-am făcut originar din Kuban, tocmai pentru a da mai multă viociune personajului și a contura într-un chip autentic impresiile sale despre țara și poporul român. În ecurile pe care peisajul românesc și oamenii de pe meleagurile acestei țări le trezesc în sufletul lui Ignat Loba, există desigur și o doză de experiență și simțiri personale. Ceea ce a înțeles și a exprimat cu multă justete Boris Polevoi într-un articol pe care l-a consacrat nuvelei mele și în care a subliniat cu multă pregnanță esența relațiilor ce se stabilesc între ostașul sovietic și prietenii lui romîni. De fapt, nuvela despre Ignat Loba se încadra într-un ciclu de povestiri și nuvele în care își găseau afirmarea o serie de motive romînești. Unele dintre aceste nuvele au fost publicate în revistele *Moskva*, *Znamia*, altele au rămas inedite pînă astăzi. Între acestea din urmă aș vrea să amintesc de o năvelă dragă mie, a cărei eroină este o învățătoare, ce predă limba rusă copiilor romîni.

Experiența cucerită în anii petrecuți în diplomatie mi-a sugerat o temă devenită la ora actuală cea mai importantă în creația mea, și care mi-a inspirat

prima mea carte de dimensiuni mai ample, intitulată *Lenin stă de vorbă cu America*.

Ce m-a făcut să încerc a elabora o operă literară în care eroul principal să fie Lenin? Precum se știe e o temă grea. Și ce reprezintă totodată ca specie literară această carte?

Am pornit cu intenția să aduc în fața cititorilor un crimpei nu prea întins din activitatea lui Lenin, dar de o importanță ce nu poate fi subapreciată. E vorba de interesele și preocupările lui Lenin în ce privește America. Această problemă de ordin exterior a însemnat pentru mine, de fapt, un mijloc de a descoperi noi resurse și aspecte ale lumii sale interioare. Lenin este o lume întreagă. Și în această lume, pe această hartă uriașă, am încercat să explorez un singur punct: să scot în evidență uriașele dimensiuni ale gândirii leniniste, comprehensiunea lui deosebită în probleme de politică externă, pătrunderea lui uimitoare în descifrarea destinului omenirii. În ansamblul politicii leniniste se înscrie ca un capitol important atenția acordată relațiilor cu America, interesul pentru soarta clasei muncitoare din America. Și înainte de Revoluție și după Revoluție, Lenin s-a întâlnit de nenumărate ori cu diferiți reprezentanți ai vieții obștești din America, a întreținut o corespondență activă cu o serie de americani, a scris despre America. Cercul de «interlocutori» americani ai lui Lenin este foarte larg și foarte variat, el cuprinde și revoluționari de profesie, și oameni de finanțe, și activiști sindicali, și oameni de stat, și ziariști și oameni de știință. Lenin întreține relații cordiale cu mulți dintre ei, lupta pentru a-și cuceri *inteligenta și inima* acestor oameni, pentru a-i atrage de partea Revoluției, pentru a-i înfrânți și a-i face prieteni ai Uniunii Sovietice.

Lenin stăpânea la maximum și cu o iscusință neobișnuită arta de a atrage oamenii. La aceasta, conlucrau logica lui impecabilă, puterea de convingere, patosul înăscut. Și trebuie să subliniez că oamenii care au avut prilejul să discute cu Lenin au rămas până la sfârșitul lor, prieteni ai Uniunii Sovietice. Lenin a murit, iar ei au continuat să trăiască ani de-a rîndul și trebuie să constatăm că au rămas credincioși mărețelor idealuri ale lumii noi. E un fapt uimitor.

Dorința care m-a însuflețit cînd am scris această carte a fost să redau chipul lui Lenin cît mai viu, cît mai convingător și mai apropiat de cititori.

Ce reprezintă, cum spuneam, ca specie literară, această carte?

E un ciclu de nuvele sau, mai bine zis, poate, un roman în nuvele, scris la persoana întâia, de către un om care a stat zi de zi alături de Lenin, a asistat la discuțiile lui cu diferiții reprezentanți ai opiniei obștești din America, a ascultat și a notat. Această misiune și răspundere am încredințat-o unui om a cărui meserie mi-era mai apropiată, mai bine cunoscută, unui diplomat. În Dmitri Ribakov există ceva din propria mea viață și experiență de diplomat. Și tocmai această apropiere și intimitate sufletească mi-a îngăduit să dau însemnărilor eroului meu intonații și accente de jurnal intim, de înregistrare personală, un ton liric, ca și unele detalii de viață cotidiană, unele scene, unele instantanee, luate pe viu. Am căutat prin acest ton să fac deopotrivă apel și la inima, și la mintea cititorilor. De aceea, cu toate că tema pe care am ales-o avea în ea un simbul politic, evident și puternic, cartea pe care am scris-o este colorată de lirism. După părerea mea, tonalitatea lirică, emoțională, este cea mai potrivită pentru a capta inima cititorului, pentru a-l face să simtă înfrurirea personalității lui Lenin.

Este cartea mea o carte documentară sau de fantezie? Am vrut incontestabil să fie o operă beletristică, în care imaginația să dețină un loc important, deși se întemeiază pe fapte autentice, și are ca eroi, în bună parte, perso-

naje ale căror nume au rămas înscrise în istorie. În afară de documente de arhivă, am folosit numeroase mărturii ale contemporanilor, îndeosebi ale acelor americani care-și mai amintesc sau i-au cunoscut îndeaproape pe interlocutorii lui Lenin.

Trebuie să spun că munca nu a fost ușoară, pentru că nu mai există decât foarte puțini martori sau oameni în stare să-și mai aducă aminte de persoanele pe care aveam intenția să le introduc în carte. A trebuit să caut, să răscolesc arhive, am scris peste douăzeci de scrisori în America, la care am primit tot atâtea răspunsuri.

În cartea mea figurează personaje bine cunoscute: John Reed (cîte întâlniri memorabile a avut el cu Lenin!), autorul minunatei cărți *Zece zile care au zguduit lumea*, Lincoln Stephens, un ziarist democrat și mare prieten al Uniunii Sovietice, Bessy Beatty, talentată ziaristă, autoarea reportajului *Inima roșie a Rusiei*, Bill Hewood, conducătorul clasei muncitoare din America, sau Albert Rys Williams. De altfel, cînd i-am trimis acestuia din urmă, care a trăit pînă de curînd, un exemplar din cartea mea, el mi-a răspuns într-o scrisoare emoționantă următoarele: «Cartea dumneavoastră nu redă exact litera, dar redă exact spiritul vremii. M-am simțit din nou la Kremlin».

Și nu numai aceștia au fost americanii cu care s-a întîlnit Lenin, pe care a încercat să-i atragă și să-i lămurească asupra idealurilor tinerei republici sovietice. Au mai fost și mulți alții printre care aș vrea să citez pe Robert Meiner, talentatul publicist și pictor, Karl Steinitz, un renumit savant englez și după expresia lui Krîjanovski, cel mai mare electrotehnician al erei noastre, și Harold Perr, tînăr agronom, fiul cunoscutei comuniste americane Isabela Bloor, care a venit în Rusia în fruntea unei brigăzi de tractoare, trimise în dar de către muncitorii americani, și a organizat în nordul Rusiei, în apropiere de Perm, o stațiune experimentală de tractoare, și mulți alții.

Și cum acești oameni, în majoritatea lor, au trăit ani îndelungi, plini de luptă și realizări, putem conchide astăzi destul de ușor asupra rezultatelor pe care le-au avut, pentru formarea și evoluția lor, cunoștința și discuțiile lor cu Lenin. Este de remarcat că, într-un fel sau altul, toți acești oameni și-au legat destinele de cel al Revoluției și al lumii noi. Contribuția lor la făurirea acestei lumi noi a fost diferită, dar despre toți se poate spune deopotrivă că au fost prietenii lumii noi și au muncit pentru binele ei. Și lucrul este cu atît mai demn de subliniat cu cît, înainte de a fi făcut cunoștință cu Lenin și cu revoluția rusă, mulți dintre ei erau pe poziții foarte depărtate de concepțiile revoluționare. Așa de pildă, Robert Mainer, care a devenit apoi unul dintre conducătorii de seamă ai mișcării comuniste din America, a fost înainte anarhist. De la Lenin a învățat John Reed să cunoască principiile marxismului, în acele lungi convorbiri de la Smolnii, și de la Kremlin, purtate mult după miezul nopții. În tineretea sa, Albert Rys Williams a fost misionar. Iar dacă în anii Revoluției a devenit prieten al Marelui Octombrie, faptul se datorește în bună măsură lui Lenin, ceea ce Williams însuși mărturisește într-un articol recent publicat în revista *Inostrannaia Literatura* (nr. 1/1964), povestind despre intenția unui grup de americani, prietenii ai Uniunii Sovietice, de a organiza un cerc de studiere a marxismului, o «Academie comunistă» pe care Lenin însuși făgăduise să o conducă. Raymond Robbins care mai tîrziu, în amintirea întîlnirilor cu Lenin, va planta în California un copac al lui Lenin și timp de 40 de ani va milita pentru prietenia cu Uniunea Sovietică, a stabilit primul contact cu Lenin în calitate de reprezentant al ambasadorului american în Rusia, care-i dăduse misiunea să se informeze și să-l informeze despre starea de spirit a bolșevicilor.

Prin inteligența și mintea lui ageră și marea sa experiență de viață, prin talentul său deosebit de a vorbi cu oamenii și de a-i convinge de dreptatea cauzei sale, Lenin a reușit să-l cucerească pe Robbins.

Perioada în care am scris această carte a fost pentru mine deosebit de interesantă, pasionantă așa zice. Munca de scriitor s-a împletit cu cea de cercetător. Desigur că ar fi fost mult mai simplu să recurg la documentele cunoscute, la paginile scrise despre Lenin, la amintirile publicate, dar mi-am zis că e mult mai interesant pentru cititori să afle din cartea mea pentru prima oară și fapte noi despre Lenin și, mai ales, să-l vadă pe Lenin într-o lumină nouă. De aici s-a născut și hotărârea mea de a căuta și de a culege materiale noi. Știam că există undeva încă neexplorate scrisori, aparținând acelor americani cu care Lenin fusese în corespondență; eram convins că există manuscrise care, dintr-un motiv sau altul, nu fuseseră încă scoase la lumina zilei.

Mă socotesc de-a dreptul fericit că am putut da publicității și folosi în cartea mea arhiva care a aparținut lui John Reed. Cercetarea acestei arhive a fost un proces atât de interesant, încât aș vrea să-l împărtășesc în câteva cuvinte cititorilor mei români. În timpul războiului am făcut cunoștință cu James Aldrige, care a fost corespondent de război în U.R.S.S. Împreună cu el am străbătut multe drumuri grele ale războiului, am călătorit împreună, cu avionul, spre Sevastopol, am fost la Leningrad, la Odessa, și nu departe de Iași. Alina peste mulți ani de la niște prieteni comuni că m-am apucat să scriu o carte despre Lenin și America, Aldrige mi-a comunicat că aș putea afla arhiva atât de prețioasă pentru mine a lui John Reed la prietenii lui, publiciștii americani Tamara Howe și Lee Gold, care locuiesc la Paris. Discuția aceasta am purtat-o la gara Bielorussia cu câteva clipe înainte de plecarea trenului, astfel încât Aldrige nu mi-a putut comunica condițiile în care a ajuns la Paris arhiva lui John Reed. Înainte de a ne despărți, însă, Aldrige mi-a făgăduit că voi primi o scrisoare de la Paris și, poate, câteva copii după unele documente. Într-adevăr, peste numai zece zile, am primit o scrisoare cordială în care se relatea istoria arhivei lui John Reed, rămasă până atunci necunoscută și nepublicată. Am aflat că această arhivă este formată din 32 de scrisori și o bogată colecție de documente culese de el în timpul vizitei sale în Mexic. O parte din scrisorile lui Reed fuseseră adresate lui Carl Hovey, binecunoscut ziarist american, redactor al ziarului *Metropolitan* și care, precum se știe, a fost, într-un fel, nașul lui Reed în gazetărie. El a fost cel dintâi care a publicat în ziarul său, cartea lui Reed, *Mexicanul răsculat*. Trimis corespondent în Europa, în primul război mondial, Reed i-a scris în repetate rânduri lui Hovey din Anglia, Franța, Italia, Grecia și din alte țări. Aș vrea să subliniez că există și câteva scrisori interesante din România scrise pe foi de hîrtie purtînd antetul binecunoscutului hotel Athénée Palace. Carl Hovey a murit acum vreo zece ani și toată arhiva lui a trecut în minile fiicei sale, Tamara Hovey, și a soțului acesteia, Lee Gold, buni prieteni ai lui Aldrige. Este lesne de înțeles ce bucurie mi-a pricinuit scrisoarea lor, căci în cartea mea patru nuvele erau închinată tocmai lui John Reed și relațiilor sale cu Lenin. De asemeni, nu e greu de înțeles că nu m-am putut opri la jumătatea drumului, că am simțit dorința firească și puternică de a cunoaște toată arhiva, pentru care am și plecat la Paris, unde Tamara Howe și Lee Gold mi-au pus la dispoziție acest material atât de prețios. Între altele, în arhiva pe care mi-au încredințat-o, se găsea și un manuscris interesant al lui Carl Hovey, o monografie despre John Reed, în care descrie drumul acestuia către Revoluție. Capitole din această carte au fost publicate la Moscova în revista *Inostrannaia Literatura*, iar, în întregime ei, ea va fi publicată la «Goslitizdat».

UN OM PASIONAT

UN ARTIST AUTENTIC

LEONID LEONOV

Gînduri despre literatură

În artă nu există nici reguli, nici scheme gata făurite. Artistul își poate realiza cum vrea el ideea, cu condiția să reușească. Orice operă realizată cere multe eforturi și, în primul rînd, intuirea creatoare a materialului, o muncă asiduă și o cultură corespunzătoare. Reprezentanții celor mai felurite școli și curente critice sînt și ei de acord că este de dorit ca scriitorul să aibă și talent. În rețetele care se dau în ce privește crearea operei literare, talentul ocupă cel puțin șaiszeci la sută, iar restul de patruzeci revine cunoștințelor, voinței de a crea, capacității de muncă și altor virtuți prevăzute în dozele cele mai felurite. Bineînțeles, că orice scriitor se cuvine să aibă într-o cantitate nu mai mică decît talent, inteligență, conștiință și suflet.

Un scriitor mare, un scriitor adevărat se poate naște numai dintr-un om mare. Căci literatura este gîndire. În consecință, scriitorul trebuie să aibă idei, iar ideile se nasc din inimă, inteligență și conștiință cetățenească. Ele sînt rezultatul unei iubiri mari pentru țara ta, rezultatul dorinței de a dăruii și nu de a primi. Scriitorul este omul spre care privesc cu speranță milioane de concetățeni. Un om mărunț nu are ce căuta în literatura adevărată, căci nu ne referim la meșteșugărit.

Munca scriitorului este o muncă necruțătoare, care cere mari sacrificii și o maximă dăruire. De aceea, profesiunea de scriitor aduce adeseori amărăciuni, dar, în afară de ele, noi avem bucuriile pe care ni le oferă creația, descoperirile noastre care fac ca, în ochii mei, munca scriitorului să fie mai presus decât oricare alta. Satisfacțiile muncii scriitoricești sînt accesibile tuturor celor care vin în literatură avînd anumite premize. Toate victoriile încep prin victorii asupra ta însuși.

Pentru mine e limpede că pentru a scrie bine trebuie să scrii mult. Nu e vorba de a scrie mult opere, mă refer la cantitatea de muncă pe care o depui pentru fiecare din ele. Trebuie să lucrezi la o temă pînă cînd o epuizezi complet, în toate adîncimile ei, astfel încît cel puțin timp de zece ani nimeni să nu se mai poată atinge de ea.

... Fiecare carte să fie un eveniment...

Nu e ușor să-ți asimilezi toată cultura fărînită de omenire timp de milenii, dar scriitorul trebuie să știe cel puțin unde se poate lămuri într-o anumită problemă, pe ce raft se găsesc cărțile care îl pot ajuta. Trebuie să ai un tupeu de om prost ca să comunici semenilor lucruri cunoscute, iar oamenii din zilele noastre știu foarte multe lucruri. Și pentru a înțelege exact de ce anume au nevoie oamenii din zilele noastre, trebuie în primul rînd să te lămurești tu însuși asupra acestui lucru. Cartea, ca orice produs al activității umane, se naște cu perspectiva de a avea o anumită eficacitate. Importanța unei cărți se măsoară după înrîurirea pe care ea o poate exercita asupra spiritului omenesc, contribuind astfel la progresul acestuia. E de dorit ca fiecare carte să fie un eveniment, fie el mic, în domeniul culturii. Căci orice carte nouă este o privire aruncată în viitor. De aceea la fiecare carte trebuie să ne punem întrebarea dacă ea înseamnă un pas înainte, dacă ea contribuie la mersul înainte al civilizației, dacă are ea măcar a suta mie parte din semnificația pe care a avut-o sincrotronul sau ceva asemănător...

Scriitorul este un om al progresului, al gândirii înaintate, iar cartea este în primul rînd o dare de seamă asupra proceselor de gîndire care au loc în creierul lui. Cînd publicați o carte aveți convingerea că-ntradevăr puteți împărtăși ceva nou omenirii însetate de a cunoaște? Trăim într-o epocă de uriașe descoperiri, de victorii materiale și transformări sociale. Descoperirea energiei atomice și folosirea ei în scopuri pașnice deschide o perioadă nouă în istoria omenirii... După părerea mea, descoperirea energiei atomice este echivalentă cu inventarea focului.

Treziți-vă noaptea pentru a vă corecta o frază nereușită!

Scriitorul trebuie să se învețe să fie necruțător față de sine însuși. Într-una din piesele mele un erou spune: «Fii necruțător față de tine însuși dacă nu vrei ca alții să fie necruțatori cu tine ».

Dacă v-ați apucat de o muncă grea trebuie să munciți fără întrerupere, fără zile de odihnă. . . De îndată ce încetează inerția zborului începe căderea. Mi-aduc aminte de observația inteligentă a unei balerine cunoscute, care a spus odată: «Dacă trece o zi fără să muncesc, simt eu acest lucru. Dacă nu muncesc două zile, observă prietenii mei. Dacă nu muncesc trei zile, observă publicul ».

Un lucru și mai primejdios în literatură este îmbătrânirea. Nu trebuie să te lași copleșit de indiferență și îmbătrânire morală. Trebuie să ținem minte că cititorul este tânăr, foarte tânăr. Cititorul poartă pe umerii săi lumea întreagă și împinge mereu roata progresului. Dacă scriitorul nu arde el însuși, el nu va reuși să înflăcăreze pe nimeni. . . Treziți-vă noaptea din somn pentru a corecta o frază nereușită. Faceți-vă inimă rea pentru o virgulă scăpată de corectură.

Învățați să ascultați cu pietate limba poporului. Pentru noi scriitorii nu există muzică mai dulce. E o bucurie tot atât de mare ca și când ai sta la izvor și ai privi jocul firelor de apă care țîșnesc din pământ. . .

Toți gînditorii au fost în colocviu cu Tolstoi

. . . Pușkin a descoperit muzica plină de vrajă a limbii ruse, iar Tolstoi cu ajutorul acesteia a redat faptele, gîndurile, bucuriile și tristețile omului rus, între altele, și duelul lui legendar cu Europa înrolată în armata lui Napoleon, înfățișînd în acest exemplu al istoriei mecanismul transformării eroice în lupta pentru o cauză dreaptă, atât a oamenilor cît și a popoarelor. . .

Munca lui Tolstoi ne apare într-adevăr ca o muncă a lui Hercule. El este ca un munte ridicat în drumul progresului, un munte de la înălțimile căruia poți privi în depărtare drumul de veacuri întrerupt de poteci al omenirii. Toți gînditorii începînd cu Thales au fost în colocviu cu Tolstoi.

Arta, depozit al memoriei umane

Evenimentele epocii noastre, nu numai cele politice, dar și cele științifice și morale sînt atât de numeroase și de cuprinzătoare încît nu mai pot fi însușite pe loc de rațiune și imaginație. Treptat, treptat se acumulează rezerve uriașe de idei, gînduri și sentimente ale oamenilor care au trecut și prin 1914 și prin 1917 și prin 1941

și prin 1945, care au văzut și trăit multe alte date memorabile ale veacului nostru. Arta trebuie să devină un fel de depozit al memoriei umane, căci numai astfel va putea ține pasul cu experiența lui spirituală.

Intensitatea emoțiilor și greutatea care apasă asupra memoriei omenești au crescut într-atît, încît este greu, dacă nu aproape imposibil, să le redai cu vechile mijloace de expresie. Un centimetru pătrat de suprafață utilă a vechii arte nu mai poate suporta presiunea marilor evenimente ale epocii noastre. Derutați de acest fapt, unii artiști recurg la abstracționism, încercînd să eludeze problema și, în loc de imagine, să creeze un logaritm. Ei cred că recurgînd la semne convenționale, fără tradiție istorică, cu care ochiul cititorului nu este măcar relativ deprins, vor putea reda atmosfera generală și vor putea satisface cerințele cititorilor sau ale spectatorilor. Noaptea în ceață fiecare vede ceea ce i se pare. Cînd imaginea este concretă, fiecare vede ceea ce-i oferă artistul. În arta abstractă, fiecare ghicește ceva, într-o confuzie de senzație. . .

Arta nouă, dacă o atare artă se va naște, va apela probabil la forme cunoscute. Vizitatorul galeriilor de artă din secolul XXI, XXII nu va nimeri într-un climat artistic deosebit, dar va înțelege că noul artist este un om cu o structură nervoasă mai sensibilă. Și acest artist va fi emoționat de frumusețe, de bucuriile vieții, dar aceste emoții vor fi mai adînci și, pe lîngă aceasta, vor fi emoțiile unui om care a călătorit în lună. O pagină de proză, un vers, un centimetru pătrat de pînză de muzeu vor fi mai cuprinzătoare, mai reliefate, mai bogate în nuanțe. Mă tem, aș putea spune, că artistul de talent mediu din epocile viitoare, va trebui să aibă mai mult talent pentru a fi la nivelul veacului său, decît un artist mediu din zilele noastre. Nu trebuie să uităm că atunci arta se va adresa unor oameni care încă de pe acum încearcă să străpungă taine atît de adînci ale materiei, cum nici n-au visat vreodată strămoșii lor, în urmă numai cu jumătate de veac. Hrana spirituală a acestor oameni va trebui să atingă nivelul de finețe al gîndirii lor.

Einstein și Dostoievski

Scriitorul preferat al lui Einstein a fost Dostoievski. Ce-i apropia pe acești doi oameni mari: orientarea gîndirii, priceperea de a face experiențe? Iată o temă interesantă pentru teoreticienii artei.

Talentul înseamnă patimă

Orice scriitor adevărat e lacom de viață. Natura făurește în fiecare secundă fenomene noi. Unele creații sînt mai puțin reușite, altele mai

bune, dar natura te uimește încontinuu prin noutatea ei. Artistul înhață cu mâini lacome aceste creații, le pipăie, le sortează: nu, nu e încă ceea ce trebuie, aici da, e mai aproape de adevăr; asta trebuie păstrată pentru viitor, în rezervele memoriei; asta trebuie să intre de îndată în lucru... Artistul încearcă să rețină clipa pentru a o putea opri și fixa pînă cînd natura n-a făurit o nouă minune.

Talentul înseamnă patimă, e ca un val nebun, ca un vînt al destinului care te împinge continuu spre realizarea unui scop. Dar în munca literară trebuie să ai conștiința insucceselor pe care ți le aduce această meserie, trebuie să-ți dai seama nu numai care este puterea ta, dar și care sînt slăbiciunile tale. . .

Artistul autentic este un om pasionat și întotdeauna, întotdeauna nemulțumit de el. Talentul nu îngăduie cochetărie. Talentul este ca o manie, este o boală grea, fără leac, boala « imaginilor ». Cel ce suferă de această boală este arareori răsplătit de o descoperire, de rezolvarea unei probleme pînă la el de nimeni rezolvată. Dar cu cît este mai talentat un om, cu atît știe mai bine ce anume nu-i reușește. Și în aceasta stă măsura talentului.

Dostoievski știa să creeze în artă complexitatea ființei umane. El știa să sesizeze razele infra-roșii și ultra-violete care nu sînt vizibile cu ochiul liber. Dostoievski zugrăvea nu numai ce a fost dar și ceea ce ar fi putut să fie: la el găsim expresia limită a tendințelor și relațiilor omenești.

Despre pasiunea mare a unui om, despre pasiunea unui scriitor, se poate judeca după cantitatea de calorii pe care o emană cărțile lui. Balzac ca și Dostoievski încălzesc milioane de suflete omenești. . .

Scriitorul trebuie să fie îndrăgostit la maximum de tema lui, să i se dăruiască din plin, căci numai în acest caz va face artă. . . Din elemente numeroase și foarte diferite, se naște « pofta » de lucru necesară scriitorului. Această poftă trebuie să fie atît de puternică, încît scriitorul cînd se scoală dimineața să se gîndească cu deosebită plăcere la dialogul pe care-l va scrie, să dorească să se așeze cît mai repede la lucru, să aștepte cu nerăbdare pagina pe care o va scrie, așa cum aștepti să te întâlnești cu o femeie. . .

Avem nevoie de valori artistice adevărate, fără nici un fel de rabat ! Iar adevărată operă de artă poate fi considerată acea operă care nu numai că va putea sluji ca material unui alt scriitor mai tîrziu, dar care trăiește viața ei proprie, absolut unică, după cum unică este lumea însăși.

LEONID LEONOV

EVGHENIA IVANOVNA

nuvelă

Au ajuns la Ținondali în toiul nopții. În fața lor, printre copaci, se zărea un zid necunoscut. Lăsându-se ușor pe roțile dinapoi, mașina chelălăi în beznă. În timp ce Stratonov își aprindea luleaua, Evghenia Ivanovna se întoarse spre soțul ei. Răsturnat pe speteaza banchetei, englezul ațipise. Pălăria îi lunecase ștremgărește pe-o tîmplă, iar buzele-i supte nu se mai vedeau de loc. Începea obișnuitul acces.

Stratonov apăsă nerăbdător para de cauciuc. Sunetul plutea fără nădejde, în liniștea acestor ținuturi. Valea râului Alazani părea cufundată într-un somn atît de adînc, încît numai un cutremur, poate, ar fi izbutit să-l tulbure. În această văgăună, pînă și cuvîntul «i n t u r i s t»¹ își pierde puterea magică. Nimeni nu se grăbea să iasă în întîmpinarea oaspeților, să le ia geamantanele.

— Ei, haide, urnește-te, mișcă-te, c-o să-ți pierzi slujba, «kaço»², îi strecură Stratonov printre dinți șoferului. Du-te, bate la ușă, lua-te-ar naiba... dar, fă ceva. N-o să se atingă nimeni de «biuckul» dumitale blestemat.

¹ Oficiul sovietic de turism. (n. tr.)

² În limba georgiană un apelativ familiar „dragă”. (n. tr.)

Șoferul explodează, pînă la urmă, într-o rusească stîlcită. Cine altul dacă nu chiar el, Stratonov, în calitate de ghid de la « buroul » de turism ar fi trebuit să aibă grijă de oaspeții de peste hotare? ! Stratonov se văzu nevoit să recurgă la amenințări rostind trei nume de circulație pancaucaziană. Drăcuind în gruzină, șoferul se apucă să spargă prima ușă pe care o nimeri.

Evghenia Ivanovna, neobișnuită cu drumurile de munte, simțea o ușoară greață. Pe malul înspumatei lora, în timp ce căutau un vad, ea își stăpînise cu greu lacrimile, iar la trecerea peste lanțul muntos, înainte de Telavi, preferase să meargă pe jos o jumătate de kilometru, deși abia își tîra picioarele. Acum simțea iarăși nevoia să coboare din mașină, să respire aer curat și să rămînă cîteva clipe singură.

— M-a cam amețit drumul . . . vă rog să mă strigați cînd vor veni oamenii să ne ia bagajele, îl rugă Evghenia Ivanovna pe Stratonov, coborînd din mașină. Și mai am o rugăminte, domnule Stratonov, adăugă ea: să nu închideți portiera. Soțul meu este literalmente bolnav din pricina unor anumite sorturi de tutun.

Mireasma amăruie, înviorătoare, a ierbii de toamnă, amestecată cu fumul stînilor răzbătea de pe plaiuri. În bezna adîncă, amintind haosul dinainte de facerea lumii, se putea totuși desluși frunzișul greu, umed, de deasupra capului. Bîjbîind prin întuneric, Evghenia Ivanovna se afunda tot mai mult în parc, atentă la fiecare foșnet.

Deodată, în urma ei pietrișul trosni ușor, sub apăsarea unor pași precauți.

— Vă orientați fără greș, Mrs. Pickering . . . i se adresează Stratonov în franțuzește; limba străină izbutea să mascheze întrucîtva această voce obsedant de cunoscută. — Aici, în desișuri, se află un tainic sanctuar al literaturii noastre, pe care-l vom vizita mîine, urmă Stratonov. Dintr-o seamă de considerente, nu vă recomand să-l vizitați pe întuneric . . . De altfel, platoul Tînandali se curmă aici brusc, printr-o prăpastie, astfel încît s-ar putea ca vraja acestei plimbări să se năruie.

Făcînd uz, stăruitor, de limba franceză, Stratonov îi da a înțelege că, dată fiind situația, ar fi fost mai cuminte să nu se recunoască reciproc. În mai multe rînduri, începînd cu întîlnirea de la Tiflis, el îi propusese Evgheniei Ivanovna să uite că s-au cunoscut cu cîțiva ani în urmă și că el i-a pricinuit un rău atît de mare. Atitudinea lui excesiv de respectuoasă trăda mai curînd chinurile

rușinei pe care o resimțea din pricina faptei sale decît muștrări de conștiință — la drept vorbind recunoașterea vinovăției ar fi putut să-i pricinuiască suferințe morale ceva mai puternice.

Fusese prima ei dragoste. Se înfiripase în ajunul Crăciunului, în liniștea netulburată a unui orașel de stepă. Convalescent după ce fusese rănit, Stratanov venise la maică-sa, funcționară în acel orașel, să se întrezeze. Abia ieșit din spital, nimerise de-a dreptul la balul organizat în cinstea absolvenților liceului. Sublocotenentul dansa cu mîna bandajată sub privirile pline de adorație ale domnișoarelor din ultima clasă de liceu. Una singură nu-i acorda nici o atenție. Împins de orgoliu, ofițerul coborî de pe culmile vulturești spre neîmbîlînzita făptură cu rochiță cafenie și pelerină de dantelă. Era în orașelul lor natal o alee de salcîmi bătrîni, supranumită Bulevardul sufletelor înamorate. Trecînd prin cîntirul de o zguduitoare frumusețe, aleea se prelungea pînă departe în stepa albastră, învăluită în lumina lunii, păstrîndu-și puterea de vrajă și în toiul iernii. Celor doi tineri li se păru deodată comic că familiile lor, locuînd pe aceeași stradă, aproape peste drum una de alta, nu se împrieteniseră mai înainte. Pînă la Revoluția din februarie, cele două mame — slujbașa și văduva de felcer, au căutat să repare această greșeală, prin vizite și servicii reciproce. În ajunul reîntoarcerii la unitatea sa, de lăsata secului, în timp ce se serveau blîncele, sublocotenentul declamă — cam cîntat, după moda de atunci — o scurtă poezie în care autorul, adică el însuși, își exprima dorința ca o tînără fată — și se înțelegea cine anume — să-l conducă neîncetat cu strălucirea ochilor ei la victorie, în lupta piept la piept cu dușmanii vieții noi. Cele două mame schimbau priviri, considerîndu-se cu anticipație rude, tresărind numai la pasajele în care se amintea despre tiranii ce trebuiau osîndiți, dintre care ele nu cunoscuseră în carne și oase decît pe bătrînul profesor de latină — străvechi prigonitor al celor leneși, și pe băcanul de pe ulicioara lor care le dădea mărfuri pe datorie pînă la primirea pensiei. A rămas hotărît că, îndată ce, cu ajutorul lui Dumnezeu, vor pierde definitiv războiul, vor face nunta. Dar a început să dispară din comerț mai întîi zahărul, apoi veniră alte greutăți cu aprovizionarea. Cele două bătrîne hotărîră să amîne nunta, ca și viața, de altfel, pînă după trecerea răzmeriței.

Întors acasă, în taină, ofițerul Stratonov petrecu toamna anului următor ascunzîndu-se ba în stogurile din luncă, ba în hulubăria viitoare sale soacre. Cît ținu iarna, prin oberlihturile deschise se auzeau împușcături. Pe la începutul primăverii, o parte din

tiranii locali fură îngropați . . . Dintre aceștia, acoperiți în grabă cu țărână, se prăsiră efemeridele vînturătoare ale acelor ani — atamani ai întregii Rusii, « tătuci » ai universului înarmați cu pistoale, comandanți ai globului pămîntesc și tot felul de alți vîntură țară, fără odihnă. Gonind prin stepă cu săbiile în vînt, călări sau în căruțe ușoare, cetele lor sfredeau acalmia lîncedă ce cuprinsese continentul, tăind și spînzurînd din zbor, poposind, ca niște nori de colb, de-a lungul străvechilor șleuri. Pe ulițele orașelului răsărită comandanți militari cu fețele încruntate, cu glugi albe atîrnînd peste caftanele lor lungi, sugrumați în talie ca niște bărzăuni, care porniseră să domolească Rusia trezită din somn. Însuși Denikin, în trecere prin orașel, i-a îndemnat din pridvorul bisericii pe șoimii locali la fapte vitejești, iar aceștia, tunși chilug, mirosind a fenol, forțîndu-și glasurile, strigară ura. Se organizară mascarade în folosul orfanilor de război, răfuieli de pomină, fără judecată; chefurile se țineau lanț, pipărate cu focuri de armă, parăzile, jocurile de cărți fără sfîrșit — tot apăsătorul alean rusc. Curînd însă mucegaiul se vesteji, se risipi; pălălaia roșie, troznind amenințător, înainta prin stepă ca un val uriaș dinspre nord.

Într-o seară, locotenentul trecu în fugă, cu epoleții zmulși, pe la casa logodnicei sale, să-și ia rămas bun. Nu mai rămăsese nimic din înfățișarea studentului în drept din anul trei în acest om îmbătrînit cu ticuri nervoase și duhnind a tutun. « Jenia, zeîta mea, Ofelia mea, rămurica mea de vișin, o să port cu mine chipul tău minunat prin pustiul . . . ăsta . . . cum îi zice? . . . » Se împletici, pocni ștregărește din degete, apoi izbucni în plîns mai abitir ca un băiețandru . . . Afară se auzeau împușcături, garnizoana răsculată se baricadase în cazărmi; un escadron roșu trecuse în ajun prin orașel, cîntînd și chiuind, nu mai era timp de pierdut; undeva, pe malul mării, eșaloanele înaintate ale armatei albe se imbarcau în cala unui vapor străin. Tînăra fată își exprimă dorința de a împărtăși soarta omului iubit. Acesta încercă să se împotrivească din răspuțeri, cu toate că își dădea seama ce soartă putea s-o aștepte pe logodnica unui fost ofițer. Dar cele două mame le binecuvîntară plecarea, stăruind să ia cu dînșii cîte o lădiță cu moștenirea pe care le-o dăruiau din timpul vieții. Tinerii plecară în grabă cu o brișcă de piață, obținută prin dreptul pumnului, ca la evacuare. Petrecură noaptea nunții în stepă, sub cerul liber. Primii fulgi de zăpadă se roteau prin întuneric; calul, nedeshămat, stătea liniștit; dinspre bostănării răz-

bătea pînă la ei un miros de frunze și vrejuri putrezite. O mîină nevăzută căuta în stepă urma fugarilor și freamătul morții înzecea nesațul lui Stratonov. Jenia își simțea genunchii înghețați. . . În timp ce soțul grijuliu ascundea sacul cu ovăz — mai aveau înainte drum lung, cel mai lung din cîte străbătuseră în viață, Jenia rămase cu privirea pierdută în zarea învăpăiată a meleagurilor părăsite. « Ah, măicuță, măicuța mea dragă, pentru ce m-ai adus pe lume? » Ori de cîte ori își amintea de evenimentele anilor următori, Evghenia Ivanovna simțea fiori reci prin șira spinării.

Șase luni mai târziu, Stratonov o părăsi, lăsînd-o fără un ban, la Constantinopole. Într-o zi, după o perioadă lungă de foame, soțul ei plecă să caute de lucru, dar nu se mai întoarse acasă. Jenia crezuse mai întîi că-l călcăse tramvaiul. Trei zile în șir alergă înnebunită pe la toate morgile orașului străin. « Și eu care mi-am închipuit ca o proastă că moartea o să ne ia pe amîndoi deodată, după ce trupurile noastre vor fi ostenit de atîta fericire ; dar și atunci sufletele noastre nu se vor fi săturat de iubire ! » Cunoscu pentru întîia oară fiorul rece al singurătății abia a patra zi, într-o amiază înăbușitoare, cînd foamea o făcu să-și mai uite puțin durerea. Era în micul scuar din fața uriașei Aya-Sofia, în vîrfurile căreia răposatul ei tată, cînd era amețit de vișinata de acasă, plănuia să înfigă crucea pravoslavnică. Jenia ședea încremenită, cu palma apăsată pe gură, în timp ce în jurul ei treceau zoriți, pe jos sau cu trăsurile, turci după treburile lor. Mica broșă dăruită de soacră-sa ca și cruciulița de aur a mamei fuseseră vîndute chiar în prima lună, iar norocul de a spăla vasele la restaurante nu-l aveau decît puține ființe alese. Sleită de puteri, abia mai era în stare să se apere de ispita unei vieți ușoare. Se apropia mizeria neagră, iar dincolo de hotarul ei venea și nepăsarea. Ochii își pierduseră strălucirea ; trăsăturile feței i se ascuțiseră, chipul ei căpătase ceva din asprimea de felcer a lui taică-său. Împreună cu alte femei, strivite, ca și dînsa, sub călcîiele celor sătui, străini și trîndavi, foamea o purtă prin capitalele lumii. Pe atunci Jenia nu dorea, nu visa altceva decît să moară, să fie îngropată alături de soțul ei ; se vede însă că dorința nu fusese chiar atît de aprinsă, de vreme ce îi trebuiră trei ani încheiați pînă să ajungă la un pas de groapă. Aceasta s-a întîmplat la Paris, unde furtuna exilului o aruncase după lungi peregrinări prin mai multe capitale balcanice.

În ajun, se otrăvise cu gaz de iluminat vecina ei de azil, tot o rusoaică ; era mai în vîrstă decît Jenia, mai urîță și nu mai avea nimic de vînzare, ca și Jenia, de altfel. La Paris, rusoaicele devenite

femei de stradă nu se puteau compara cu femeile găsite care se plimbau cu un aer melancolic, legănându-și șoldurile, între La Madeleine și Grand Opéra. Pe lângă iscusință profesională, Jeniei i-ar mai fi trebuit o mulțime de bani și hrană pentru a-și împlini obrajii supti și a face să dispară cearcănele de sub ochi. Vreme îndelungată își adunase energia necesară unei rezolvări ușoare a situației : dar nu acum, ci rîndul viitor, cînd va mai ieși din casă !

Fusesse momentul ei cel mai greu din ziua cînd în golful Maude avusese loc memorabila debarcare a armatelor fugite în străinătate. Și atunci, ca și acum, se cernea o ploaie mărunță, ca de înmormîntare. Jenia ședea sub umbrarul ud al unei cafenele, absentă, și se vedea cu ochii închipuirii buhăită, dezgustătoare, dar împăcată, plutind pe Sena. Totul se sfîrșea cu bine, n-avea ce regreta și nimeni nu căuta s-o convingă să-și schimbe hotărîrea ; dar în clipa cînd era gata să plece, îi căzu din mînă moneda pe care o pregătise pentru plata consumației. Golise paharul, mîncase și cornurile. În genunchi, murind de rușine, în zadar bîjbîia cu degetele prin băltoaca plină de mucuri de țigări de lângă trotuar. Chelnerul și consumatorii se uitau curioși la ciorapii ei rupți la călcîie. În clipa cea mai critică interveni un domn foarte înalt și cam caraghios de la masa vecină. Se întîmplase ca moneda ei să nimorească sub pălăria lui pe care tocmai o scăpase pe jos. Abia după plata consumației, Jenia își dădu seama că moneda găsită depășea aproape de trei ori valoarea celei pierdute. Nepricîpînd prea bine ce se întîmplase, Jenia alergă după domnul acela necunoscut ca să-i restituie restul la miraculoasa monedă — și chiar de la acest incident amuzant începu totul. Domnul s-a arătat foarte amabil, domnul nu i-a pus nici un fel de întrebări, domnul i-a propus să facă pentru el extrase din niște vechi cataloage aduse de la Muzeul Național din Cairo. Remunerația era suficientă, clientul îi dădea și hîrtie și, fiind vorba de texte tipărite, Jenia se simțea în stare să le copieze fără nici o greșală. În a ară de cele arătate, domnul nu cerea nici un fel de alte servicii jenante pentru o femeie. Domnul părea a fi englez și, din păcate, se afla numai în trecere la Paris, ceea ce ascundea o amenințare care s-a dovedit foarte curînd a fi întemeiată.

Avu de lucru exact o lună, după care mister Pickering urma să plece în fruntea unei expediții importante tocmai în Mesopotamia. Totul se năruia. Aflînd această veste, Jenia se făcu pămîntie la față. Atunci se lămurî că secretarul particular îl părăsise pe englez chiar în ajun. Acest tînăr se îndeletnicise și mai înainte cu studiul

comparativ al băuturilor spirtoase, dar în ultimele șase luni pînă și moderatele însărcinări de serviciu date de profesor îl împiedicau să se consacre asupra obiectului lui preferat. Din spusele englezului, se putea trage concluzia că expediția în Orient ar fi zădărnicită, iar știința britanică ar suferi un mare prejudiciu, dacă Jenia ar refuza să ocupe locul rămas vacant. Și Mister Pickering susținea că ceea ce-i plăcea mai mult la secretarii pe care-i angaja era tocmai lipsa de experiență: acești secretari învățau mai repede să lucreze în stilul șefului. În afară de aceasta, englezul avea nevoie de practica limbii ruse vorbite; de mult, în anii studenției, o cunoscuse atît de bine, încît, într-o lucrare de la facultate, făcuse comparația între stilul literar al *Cîntecului*¹ și al *Zadonșcinei*, însă mai tîrziu a mai uitat din vocabular.

Trebuia să se hotărască imediat, călătoria urma să se facă pe Marea Mediterană. Cu ochii în pămînt, îmbujorată de rușine, Jenia tăcea.

— Te rog să-mi spui deschis, Jenny, ce anume te sperie: durata expediției, răul de mare, confortul îndoielnic din Mesopotamia... sau, în sfîrșit, curiozitatea străinilor... din pricina înfățișării mele originale? se interesă, pe un ton glumeț mister Pickering.

— Sau poate că anumite atașamente sufletești te rețin la Paris?

— Ah, nu-i vorba de asta, e cu totul altceva! șopti Jenia, îngrozită de această presupunere. Pentru mine, totul aparține de mult trecutului... numai că nu pot să vă explic!

— Dar nici nu caut să pătrund în tainele dumitale intime... după cum nu inspectez nici bagajele colaboratorilor mei înainte de plecare. Călătoria va mai risipi tristețea dumitale care, după cum am putut observa, îți încețoșează privirea prea des pentru vîrsta dumitale.

Nu, nehotărîrea ei nu avea vreun motiv special. Cît despre răul de mare, mai avusese ea o dată prilejul să cunoască ce înseamnă să călătorești cu vaporul, să zaci de-a valma cu alți nenorociți pe puntea comună, în mijlocul unui vacarm de neînchipuit, — cînd plîsetele se amestecau cu urletele bețivilor și cu înjurăturile, iar blestemele împotriva ceasului în care s-au născut erau acompaniate de sunetele chitarei — fără a închide ochii două zile și două nopți în șir. « Și încă într-o cabină separată, o-la-la, m-aș duce și la o vînațoare de elefanți, în Africa! » Cuvintele îi veniră singure pe limbă: se gîndise toată ziua la acest continent,

¹ E vorba despre monumentul literaturii ruse vechi *Cîntec despre oastea lui Igor*

de unde îi parvenise în ajun o veste tristă despre Stratanov. Vestea confirma ceea ce auzise și mai înainte în legătură cu înrolarea lui în legiunea africană — adăpostul final al tuturor aventurilor internaționale, ajunși la disperare. Așadar, Stratanov fusese ucis în timpul unui schimb de focuri de armă la Alger, apărînd fortul colonial de răsculați și ultimul lui gând fusese îndreptat către soția sa, Jenia. Zdrobită de durere, nu observase pe loc abundența unor amănunte excesiv de înduioșătoare, cu ajutorul cărora defunctul, grijuliu, se străduise a demonstra văduvei veracitatea morții sale . . . O, nu, nimic nu o mai reținea pe Jenia în acest oraș, numai că . . . Se poticni: nehotărîrea ei se explica prin lipsa celor mai elementare obiecte de uz personal, căci într-o călătorie ca asta era greu să rezolve situația spălîndu-și rufele în fiecare noapte. Dacă expediția ar fi avut loc ceva mai tîrziu, ar fi avut timp și ea, după plata datoriilor, să-și cumpere cele necesare . . . Tocmai atunci Mister Pickering își aduse aminte că un editor al său, ruinat, care era și coproprietar al unui mare magazin de confecții de la Bordeaux, îi achitase o parte din drepiturile cuvenite pentru cartea sa despre inscripțiile sumerice prin diferite obiecte de îmbrăcăminte de damă, care, ca dimensiune, parcă fuseseră comandate anume pentru viitoarea lui secretară. Jenia preferă să nu pătrundă în esența unor coincidențe atît de uluitoare, cu atît mai mult cu cît costul acestor obiecte urma să i se rețină din salariu. « Nu vă supărați . . . dar despre ce inscripții era vorba? » întrebă ea, din politețe, încruntînd, în orice caz, cu mîndrie sprîncenele. Cînd mai află însă, pe deasupra, că mister Pickering distrat cum sînt savanții, cumpărase dimineata și vreo două geamantane în plus, încăpătoare și ieftine, Jenia speriată de moarte refuză categoric să le primească.

. . . Vaporul era un gigant cu trei coșuri și mai păstra la bord camuflajul de apărare. Un fum gros năvălea din coșul principal, ca într-un desen de copil. Aplecați peste balustradă, sute de gură-cască se prefăceau a urmări forfota încărcării vaporului, în realitate însă, firește, sutele de ochi o urmăreau pe ea, pe Jenia, care urca scara vaporului, însoțită de englez. Cînd ajunse pe punte, în rînd cu ceilalți, privi lumea aceea minunată, înnoită după război, care se întindea jos, la picioarele ei, unduindu-se în răcoroasa boare marină. Pretutindeni, cît putea cuprinde cu ochii, oamenii se foiau neîncetat, măturau, frecau și vopseau, eliberînd frumusețea vieții de sub stratul de noroi ticălos care voise s-o înăbușe cu tot dinadinsul. Pînă și pe șubredul vas pescăresc

— se vedea bine prin binoclu — zeci de mâini de adulți și de copii frecau puntea, dregau velele, pregătindu-se parcă pentru veacuri de trai fericit. Iar pe deasupra pluteau sunetele puternice ale unei orchestre nevăzute și zburau păsări albe.

Jenia nici nu observă când oacheșul pilot de pe remorcher îl apucase pe gigant de o nară și începu să-l manevreze în port, înainte de a ieși în larg. O izbi deodată în față un miros de pește și simți o ușoară amețală în clipa în care vaporul porni să spintece valurile. Jenia ar fi vrut să mai reducă puțin numărul miracolelor care izbucneau de pretutindeni. Deodată, șuierînd asurzitor, țîșni o șuviță de aburi și în timp ce totul în jur se pătrundea de acest sunet de adio, Jenia rosti cuvintele mamei sale, rugîndu-se lui Dumnezeu să fie îndurător, să nu renunțe din capul locului la cel mai caritabil dintre capriciile sale.

În urma vasului, apa înghițea toată larma acestei lumi; în curînd dispărură și păsările care lunecaseră peste undele sidefii. Marsilia se topea în ceața ușoară a amurgului; în locul grădinilor și al vilelor ce păreau niște mici cuburi, se ivi șiragul luminilor de pe țarm... Cu toate că era momentul să facă cunoștință cu ceilalți participanți la expediție, Jenia nu îndrăzni să întrebe de ei; de altfel, nici mai târziu nu avu prilejul să-i vadă vreodată. O înfricoșau propriile ei gînduri, ca un vis urît, dar și mai mult o îngrozea trezirea din vis. Evghenia Ivanovna își întrebă cu sfială însoțitorul cînd trebuie să se întoarcă în Anglia. Află că la începutul lui octombrie el își începea prelegerile la universitate... dar nu se hotăra să întrebe despre ce fel de curs era vorba, de teamă să nu-și trădeze ignoranța, și, în consecință, să pară că-i era indiferent cu cine pleacă într-o călătorie lungă și dubioasă.

— Știți, soarta m-a purtat prin multe locuri, dar în țara dumneavoastră n-am fost încă niciodată... încercă ea să aducă vorba. Vă rog să-mi iertați întrebarea: lucrați chiar la Londra sau sînteți mai mult pe drumuri? Se spune că orașul acesta e numai fum și piatră și nu găsești în el nici un pic de suflet... e adevărat?

Nu se știe dacă mister Pickering dădea dovadă de atîta îngăduință față de toată lumea sau dacă, tocmai în ziua aceea, era într-o dispoziție excelentă. O, Evghenia Ivanovna și-ar fi format desigur cu totul altă părere despre capitala britanică, dacă el însuși ar fi avut prilejul să arate acest oraș interlocutoarei sale. Drept dovadă, îi cită cîteva monumente capitale pe care se reazemă cu un capăt civilizația umană.

— O, mi-ar plăcea foarte mult să fac o călătorie la Londra . . . dacă aş avea ocazia, rosti Jenia cu un aer demn, dar cu inima pierită. E drept că am citit şi eu despre acest oraş prin revistele mai vechi şi apoi mi-a povestit câte ceva răposatul meu tată.

— A vizitat Anglia? . . . Impresii personale?

Jenia îşi umezi cu vârful limbii buzele uscate.

— Da . . . dar nu personale . . . Un unchi de-al lui dinspre partea mamei fusese marinar pe un vas. Dar asta a fost de mult, eu nu l-am mai apucat în viaţă. Jenia îşi aminti deodată poveştele mamei: cu cât e mai atrăgătoare capcana, cu atât sînt colţii mai ascuţiţi, şi privi cu groază spre ţărnul care se depărta cu o repeziciune neînduplecată, cufundîndu-se în beznă.

— Iertaţi-mă, vă rog, unde aţi spus că mergem acum?

— În Mesopotamia, să descifrăm inscripţiile de pe nişte pietre vechi . . . Dar de ce-ai tăcut iarăşi, nu cumva îţi displace ceva în Mesopotamia?

— Nu, de ce . . . dimpotrivă ! Şi se uită cu speranţă în sus, spre cerul întunecat, de unde o priveau, fără a clipi, ochii englezului.

Cele comunicate de el o mai liniştiră, mai ştia şi ea câte ceva despre această ţară — bunăoară, că e străbătută de fluviile Tigru şi Eufrat. În afară de asta, părintele spusese cîndva la ora de religie, că într-o vreme acolo fusese reşedinţa raiului.

Mai rămînea să întrebe câte ceva despre vechile pietre.

— Văd că eşti nerăbdătoare să afli măcar câte ceva despre mine, o încurajă englezul, zîmbind. — Întrebă-mă, te rog, dar cu mai mult curaj ! La drept vorbind, lipsa oricărui interes din partea dumitale faţă de profesia mea, faţă de familia mea, faţă de înclinaţiile mele ca şef al dumitale . . . rîse el, am încercat s-o explic, succesiv, prin tactul dumitale, prin perspicacitatea dumitale . . . prin bogăţia lecturilor dumitale, în sfîrşit — prin soarta dumitale grea. Trebuie să recunoşti însă că numai un prieten credincios este în stare să scuze în atîtea feluri lipsa de curiozitate a unui însoţitor faţă de persoana lui, nu-i așa? Aş vrea să-ţi uşurez rezolvarea acestor probleme . . . Ți-ai dat seama, desigur, mai de mult, că sînt arheolog. În afară de scrierea unor cărţi destul de voluminoase despre trecut, despre ceea ce nu mai există pe lume, mai țin şi prelegeri în faţa celor ce vor continua mîine ceea ce fac eu astăzi, pentru a preîntîmpina o întrerupere dezastroasă. Trecutul învaţă prezentul să nu-i repete în viitor toate nenorocirile . . . de altfel, ca întotdeauna, fără prea mare

succes ! Probabil că nu e nimic mai plăcut decît a greși. Trebuie să-ți spun că nu-mi țin cursurile la universitatea din Londra, ci la Leeds. Familie nu am, în afară de mama, o femeie foarte frumoasă . . . dar de la mama nu am moștenit decît caracterul echilibrat: toate celelalte trăsături le-am moștenit de la tatăl meu. Din păcate, cînd m-am născut eram prea tînăr pentru a-mi putea alege părinții după gustul meu. — În ochii lui mister Pickering scăpăra o scînteie de umor care, în țara sa, folosește adeseori pentru a risipi tristețea și este prețuit, dacă nu mai mult decît o inimă simțitoare, în orice caz mai presus decît inteligența. — Și acum, mărturisește, Jenny, ai întîlnit vreodată, măcar în treacăt, numele de Pickering?

Evghenia Ivanovna mărturisi, tulburată, că întîlnise acest nume undeva, parcă în metro, într-o reclamă de pastă de dinți sau de articole de sport.

— O, toate variantele sînt posibile, cu șanse egale, confirmă englezul, cu bonomie. La noi, în Yorkshire, s-ar putea alcătui o adevărată colecție de Pickeringi din toate domeniile de activitate și de toate profesiile . . . Dar începe să se simtă răcoarea nopții, nu ți-e frig?

Deprimată din pricina ignoranței de care dăduse dovadă, Evghenia Ivanovna nu auzi întrebarea. Și nu trecuse decît un an de cînd acest nume demn de ținut minte figurase o săptămîină încheiată în coloanele ziarelor, în legătură cu săpăturile de la Ninive care stîrniseră atîta vîlvă, izbutind să dezvăluie întrucitva misterul rivalității acestei cetăți cu Babilonul. Gazetele încercau să insinueze cum că ipotezele riguroase ale savantului, purtînd totodată pecetea unei stringente actualități cu privire la decăderea moravurilor din străvechea Asirie, ca indiciu de începutul declinului ei politic, s-ar explica prin vederile de stînga ale autorului, care nu erau un secret pentru nimeni, ba mai mult, că aceste vederi ar fi oarecum de nuanță moscovită . . . Dar în perioada aceea, Evghenia Ivanovna se îndeletnicise mai ales cu lectura anunțurilor de la rubrica « Oferte de serviciu ». Mister Pickering se văzu astfel silit să-i vorbească despre descoperirile sale. Mîngiată de această încredere, Evghenia Ivanovna îi mărturisi că acasă, în copilărie, îi plăcuseră nespus excursiile școlare, vizitarea unor monumente istorice din împrejurimile orașului, dar că toate săpăturile întreprinse de școlărițe în movila unui gorgan, precum și prin vîgăunile de pe malul rîulețului ce trecea pe acolo n-au avut nici un rezultat cît de cît valoros. Prin arheologie, Evghenia

Ivanovna înțelegea căutarea unor comori, fără vreun scop venal. Profesorul observă cu blîndețe că o asemenea definiție îndrăzneată, dar nu tocmai exactă — și nu numai din pricina conciziunii — a științei sale, s-a învechit de cel puțin o mie cinci sute de ani. Îi schiță apoi în linii mari conținutul arheologiei, de la izvoarele ei și pînă în perioada cînd, spre deosebire de accepția inițială, încă platoniciană, a arheologiei, ea a devenit tîrnăcopul istoriei. În fond, obiectul acestei convorbiri nocturne de pe bord era cu totul altul și aparența ei savantă nu era decît o mască și un prilej de apropiere. Mister Pickering mai află că interlocutoarea sa fusese cîndva pasionată de mitologie și că, împreună cu un cunoscut de-al ei, ba chiar un fel de rudă, astăzi decedat, întocmise, mai mult în glumă, arborele genealogic al zeilor și zeișorilor eleni. Deodată, în dorința de a cuceri bunăvoința șefului, Evghenia Ivanovna își aduse aminte de un episod care-i plăcuse foarte mult: înecarea faraonului cu caleștile lui cu tot, din pricină că izbise marea cu lanțurile drept pedeapsă pentru insolența unui pește nătărău care-i înghițise inelul cu însemnele împărătești...

Cam așa suna relatarea și judecînd după muțenia cu care fusese întîmpinată, reieșea limpede că Evghenia Ivanovna nu cucerise nici o iotă de simpatie în plus din partea lui mister Pickering.

Aplecat peste bord, englezul scrută cîtva timp valurile nevăzute, apoi vîrî în cutie binoclul aburit de ceața serii.

— Fără îndoială, Jenny, că ai inventat un sistem mnemotehnic foarte economic și original... de a reține faptele istorice într-o formă, ca să zic așa, concentrată. Însă, nouă, arheologilor, ne dă mult de furcă acest procedeu de contaminare, la care recurg de obicei natura și timpul... Mă refer la comprimarea excesivă a comorilor... și mă întreb dacă nu cumva scopul este de a îndesa cît mai mult într-un anumit spațiu? se corectă el morăcănos.

— De altfel, Jenny, cred că te-am obosit cu istoriile mele. Și e frig. Toată lumea a coborît de mult. Ar fi timpul să coborîm și noi, ce zici?

— Credeți că... e timpul? tresări speriată Evghenia Ivanovna, căutînd fără noimă un nou pretext oarecare pentru a mai zăbovi pe puntea pustie. Pentru ce să coborîm?

— Să zicem — dacă socoți că lucrul e compatibil cu funcția de secretară a unei expediții științifice... pentru a dormi! glumi răutăcios englezul.

— Hai să mai rămînem puțin aici! S-ar putea spune că noaptea e destul de caldă...

Se simți stăpînită de un nou val de bănuieli chinuitoare, amin-tindu-și de fosta sa gazdă care, din milă pentru simpatia ei chiriașă, încercase s-o plaseze pe Evghenia Ivanovna într-o pensiune selectă din afara orașului, unde clienții nu jignesc fetele printr-o alegere pe văzute, ci în baza consultării unui album, le invită la ei și le angajează ca însoțitoare plătite, cu termen fix, în lungi călătorii, astfel încît fiecare călătorie de acest fel are aparența unei aventuri de sine stătătoare, ca în lumea mare — desigur ceva în genul expediției lor în Mesopotamia. În aceeași clipă se simți cuprinsă de fiori reci și nici o putere din lume n-ar fi fost în stare să-i desprindă degetele încleștate pe balustradă, ca în spasmul morții . . . Cînd strînsoarea lor mai slăbi, Evghenia Ivanovna, mai mult moartă decît vie, coborî scara împreună cu englezul, însă nu pentru că s-ar fi împăcat cu gîndul vîltorii în care voise s-o împingă fosta ei gazdă, ci din nevoia arzătoare, ivită pe neașteptate, de a se mai încrede o dată, de probă, într-un om și — în soartă. Cabinele lor se aflau la capetele opuse ale coridorului. Cînd rămase singură, Evghenia Ivanovna plînsese cu hohote pentru că avea aproape certitudinea, că de aci înainte nu va mai fi împinsă mereu, cu măturoiul, spre prostituție, singura ei porțiță de scăpare, care acum rămăsese în urmă.

. . . Nu-i leac mai tămăduitor pentru suflet decît să asculți foșnetul valurilor, de dincolo de bord și să stai să privești fără gînduri pînzele înclinate din depărtare, sătule de vînt, umflate ca burțile unor cai bine hrăniți, sclipind sub palele brizei proaspete, avîntînd micile vase pescărești peste spinările albe ale valurilor. « O, dacă s-ar isca pe parcurs o cît de mică nenorocire care să mai amîne neînduplecata răfuială cu soarta ! » se frămînta și se perpelea în zilele acelea Evghenia Ivanovna, din ce în ce mai înfricoșată în fața bucuriilor vieții care o copleșeau din ce în ce mai mult. Acum orice lucru de nimic o îmbăta ca romul înghițit pe stomacul gol pe care i-l adusese odinioară răposatul ei soț ; în dimineața aceea, se întorsese acasă cu chef și descleștîndu-i buzele, o silise pe Jenka lui, plînsă toată, să soarbă din sticlă, ca să uite de necazuri. De altfel, în timpul călătoriei spre Alexandria, de multe ori chiar în prezența șefului, îi apăruse pe puncte el, răposatul Stratonov, și urmărise cu coada ochiului pe femeia părăsită, o urmărise chiar înlăuntrul ei, iar în ochii lui era mai curînd tristețe decît gelozie. « Ah, Goga, Goga, îl dojenea pentru lășitatea lui Evghenia Ivanovna, tăinuindu-și gîndurile, viața din jur e atît de minunată, de ce te-ai dat bătut atît de repede » ?

Dar nu-l dojenea ca să-l învie din morți pentru o nouă viață de foamete în comun, ci o făcea ca să-l îmbuneze cu mărinimia nevinovăției în cazul în care, în virtutea vicleniei proprii celor decedați, fostului ei soț i-ar fi trăznit prin cap să se reîntoarcă la dînsa care tot mai continua să-i aparțină. Era atît de obosită de mizerie și de căutarea unei căi cît mai puțin dureroase pentru a evada în neființă din această capcană diabolică ! . . .

Ar fi putut să ajungă în Mesopotamia pe un traseu mai scurt și mai ieftin, dar englezul a ținut cu tot dinadinsul să viziteze în timpul vacanței niște prieteni de lîngă Theba ; în adîncul sufletului era convins că egiptologia este principala sa vocație, rămasă neîmplinită. De o jumătate de an, apăreau aproape continuu în presă știri senzaționale în legătură cu descoperirea mormîntului unui suveran din epoca El-Amarna, în apropiere de Luxor. Arheologul era nerăbdător să vadă această descoperire unică în felul ei, care eclipsa tezaurul de la Ninive descoperit de el însuși și să-și felicite colegul, devenit dintr-odată celebru, pentru uluitoarea izbîndă a previziunii sale științifice. Mormîntul lui Tutancamon a ajutat-o pe Evghenia Ivanovna să înțeleagă mai profund izvorul nesățioasei patimi arheologice. Și, în general, a început să se simtă atrasă de studierea trecutului omenirii, de nevoia de a pătrunde ca un om matur înîlcitele legi ce guvernează înflorirea și decăderea unor civilizații. Tot restul călătoriei, profesorul l-a consacrat inițierii tovarăsei sale de drum în destinele tainice ale fiecărei țări întîlnite în cale. Împărtășind părerea îndeobște admisă că timpul este cel mai sigur leac, el îi ținea, în fond, Jeniei, un curs despre eternitate, ca și cum inima s-ar putea împăca cu tristețea, dacă rațiunea o asigură că e vorba de ceva obișnuit. Astfel, sub forma unor povestiri captivante, a fost expusă o parte a cursului universitar despre istoria Eladei, despre începuturile creștinismului și despre țărmlu levantin, spre care se îndreptau acum.

Faima lui Pickering ca literat și conferențiar nu era întru nimic mai prejos de renumele său de căutător de comori ; avea întotdeauna un noroc grozav, atît în descoperirea lor, cît și la jocurile de noroc în general. O prelegere a sa cu privire la o albină mumefiată din coroana mortuară a prințesei Amenerdis, de o deosebită strălucire poetică, a fost inclusă în toate creștomatiile școlare din Occident, deoarece zugrăvea întreaga istorie a Egiptului din perioada celei de-a 25-a dinastii, mai bine și mai complet decît cele mai voluminoase monografii. Se prea poate însă să nu fi vorbit atît de inspirat în fața nici unui auditoriu, ca la aceste

seminarii în doi, în fața sfioasei fete cu părul castaniu, cu gîtul lung și ochi albaștri umbriți de niște gene de copil. De fiecare dată, Evghenia Ivanovna era covîrșită de emoție ca în prezența unui clarvăzător, atunci cînd pe dinaintea ei se perindau marile imperii ale Orientului, de la nașterea și pînă la prăbușirea lor. Îmboldite, veacurile se succedau vertiginos ca într-un film, atunci cînd operatorul și-a ieșit din minți, fără însă să fie omis nici unul din acele detalii trecătoare, dar veșnic vii, care învăluie cu calde vibrații marmura cioburilor arhaice. Așa cum unii dăruiesc versuri și flori, tot astfel mister Pickering aducea prinos femeii iubite lumile reînviate, ca ea să le atingă măcar cu un zîmbet distrat . . . Printre picături, îi explică însoțitoarei sale, într-o formă destul de verosimilă, că se abătuse anume din drumul expediției sale în Mesopotamia, pentru a oferi unuia din elevii săi preferați posibilitatea de a lucra independent ; adăugă că nu-i fusese prea ușor să lupte cu sine însuși pentru a birui explicabila gelozie față de tînărul său succesor.

— La vîrsta mea trebuie să mă grăbesc . . . Se apropie asfințitul și n-am realizat încă nimic din proiectele mele, de dragul cărora am acceptat cu voie bună acest înveliș jalnic și stîngaci.

Pentru a o elibera definitiv pe tînăra femeie de nălucirile care o urmăreau, englezul îi cerea Evgheniei Ivanovna o intensă activitate cotidiană, uneori istovitoare. Trebuia să țină un jurnal de călătorie, însoțit de o mulțime de fotografii și schițe documentare, după diferite monumente arhitecturale, produse de altfel, pe cărțile postale ilustrate care se vindeau pretutindeni, întocmai ca tutunul sau băuturile răcoritoare. Jur-împrejur, dogorea nestins cerul sirian, iar îmbrăcămintea adecvată și ochelarii fumurii nu izbuteau să-i apere de pălălaia orbitoare. Și aproape noapte de noapte, Evgheniei Ivanovna îi apărea în vis minuscula grădiniță, ca de păpuși, din țara de miază-noapte, cu flori de nalbă, în care mama își tot găsea de lucru pe la straturile de pătlăgele roșii, iar fata ei, abia întoarsă din străinătate, se grăbea s-o îmbrățișeze pe bătrînică, înainte de a fi înmormîntată ; la porțiță răsare însă, și nu vrea să plece, un om care nu-i este încă cu totul străin, dar nedorit acum și care ba plînge, ba e beat, ba are mîna bandajată ; îi apare în toate chipurile și o chinuiește, o stingherește, privindu-i țintă ceafa cîrlionțată pe care îi plăcuse atît de mult s-o sărute cînd fusese în viață.

De la Jaffa, niște autocare lungi, de argint albastriu, vărgat, îi transportară pe tustrei călătorii spre Nord, de-a lungul unor

străvechi drumuri de caravane. Toropită de zbîrnîitul motorului, Evghenia Ivanovna şedea lângă fereastră cu obrazul lipit de perde-
luţa de mătase care o gîdila plăcut. Prin faţa ei se perindau fantas-
mele de cretă ale ruinelor, turme de oi, sacagii şi felahi călări
pe măgăruşii lor, un castel pe jumătate ruinat al cruciaţilor —
după spusa lui Pickering — şi alte vestigii ale unor miraje cîndva
apărute aici în pustiu pentru a se mistui cu vremea; caravane
cu baloturi de lînă, cimitire musulmane cu turbane de piatră
pe stîlpii mormintelor, cîte o roată învîrtindu-se alene cu căuşele
ei de lut, să dea apă ogoarelor sărmane, şi încă ceva... Abia
le desluşea pe toate prin toropeala grea ce o cuprinsese, prin
valurile de nisip de dincolo de fereastră, prin silueta vagă şi sîcîi-
toare, ca un ghimpe în ochi, a lui Stratanov. Obsesia ar fi ajuns
de neîndurat, dacă n-ar fi fost binefăcătoarea stea a speranţei
care-i însoţea pe călători şi le apărea pretutindeni: deasupra
zării liniştite a înserării, în pupila dervişului care cerea bacşiş
la cîte un scurt popas, în deschizătura zidurilor unor ruine romane
pe care le vizitau în timp ce maşina se aproviziona cu combustibil.

Ca printr-un vâl fumuriu, pluteau pe lîngă ei oraşe cîndva vestite
pe acel tărîm şi care, după expresia lui mister Pickering, lumina-
seră ca nişte făclii istoria Orientului. Dacă se opreau la Damasc
să asculte clasică chemare a muezinului din turnul moscheii Omai-
zilor, nu puteau să nu vadă şi Palmira — privelişte pustie, văduvită
de orice urmă de vegetaţie — mărturia unei străvechi glorii şi
decăderi. Învăţatul arab de la muzeul local, care avea înfăţişarea
unui patriarh maronit, din pricina căciulii rotunde şi a unei hlamide
pitoreşti, pe sub care păşeau mărunţel nişte ghetе europeneşti,
cam ponosite, îşi conducea oaspeţii prin foste metropole, altare
şi apeducte. Vrejurile noduroase ale iederii se căţărau ici şi colo
pe coloanele rămase, înfigîndu-se în melcii capitulurilor; tranda-
firii agăţători, numai floare, îşi cucureau locul cu ghiarele. Bătrînul
nu lăsa să scape nici o cărămidă despre care să nu dea lămuriri —
veneraţia sa lupta cu toropeala. La urma urmelor, toate acestea
nu mai erau bune de altceva decît ca un divertisment elegiac
pentru turişti... şi totuşi, dacă la început aceste îngrămădiri de
pietre anonime nu avuseseră asupra Evgheniei Ivanovna alt efect
decît plictiseala, treptat, ea a învăţat să recunoască la ele semnele
distinctive ale vîrstei, stilului, ale scrierii naţionale şi apartenenţei
religioase.

Înainte de a se reîntoarce în prezent, tuspatri şedeau pe dări-
mături, învăluţi în liniştea pe care nu o tulbura decît foşnetul

tainic al frunzelor. Un vînt uscat, *şmuk*-ul sirian, sufla ușor dinspre răsărit, scoțînd din crăpăturile pietrelor, ca dintr-un flaut, sunetele unui bizar requiem kurd. Un nor galben-murdar, amintind de un leu cu coama neagră, se furișă din senin, acoperind în depărtare — dacă memoria nu-i înșela — ramificațiile lanțului munților Antilibani.

— Ce praf nesuferit, fără astîmpăr. . . exclamă într-o zi Evghenia Ivanovna, acoperindu-și gura cu un colț al eșarfei de voal azuriu de pe pălărie. Gerul Bobotezei din Rusia pare un moșneag blajin și hîtru, în comparație cu el. . .

— Nu-l ocări, Jenny, îi răspunse englezul. — Vocea lui fu acoperită de scrișnetul firelor de nisip stîrnite de vînt. — Ai în fața dumitale scrumul de lut al unor împărății biblice. Prea multe ține el minte pentru a se răci, a se resemna, a se lăsa pradă binemeritatei uitări. . .

Mister Pickering vorbea de obicei rusește făcînd greșeli caraghioase, de data aceasta însă Evghenia Ivanovna nu observă nici una. Își depăna cu glas tare reflecțiile despre giganticele cheaguri de plasmă umană neogoită, ce s-au plămădit neîncetat, veacuri în șir, pe aceste meleaguri, în fond pentru unicul țel de a se înfrunța piept la piept cu alte neamuri, de a se străpunge cu paloșul în numele unor demoni care stăpîneau pe atunci lumea și pentru a se mistui apoi în același vifor de nisip. De atunci încoace, conchise mister Pickering, glorioasa cenușă se zbuciumă fără astîmpăr, în căutarea îmbinărilor sale de altădată, cînd fusese întrupată în bucla unei fete frumoase, în gîtlejul unei păsări cîntătoare sau într-o petală de safran.

— Nu cumva vorbesc prea poetic? întrebă el, stînjinit de privirea fixă a Evgheniei Ivanovna.

— Mai spune. . . șopti ea, făcînd un semn cu capul pentru a-i arăta o șopîrlă, contemporană a ruinelor, care se grăbise și ea să vină să-l asculte. Îi atinse mîna: dar te rog, nu mai fi atît de emoționat !

— Ei au pierit, toți, dar se află aici, ca și mai înainte ! — Și un pumn de pulbere luat de jos, de la picioarele lor, i se respiră în șuvițe fumurii printre degete. — Nimic nu s-a pierdut. . . în istorie și în biologie e ca în armată, odată cu trecerea în rezervă, bunurile se predau la magazie. Fie-ți milă de ei, Jenny. . . Nu te supăra pe acest scrum al vieții de altădată, dacă dă tîrcoale celor vii și li se gudură în jur.

Ca de obicei, își încheie prelegerea prin enumerarea unor secte, dinastii, despoți și a altor pietre de moară ale istoriei, care

au contribuit la prefacerea minereurilor, a roadelor pământului, a osemintelor și a nestematelor în aceste particule de pulbere.

Călătorii rămaseră o săptămână încheiată la Damasc. Prietenul lor arab deschise în fața oaspeților săi, ca pe un sipet de mare preț, orașul său, pe care-l îndrăgise cîndva atît de mult Mahomet, și Moabia și Saladin. Uneori, poposeau la cafeneaua unui armean localnic care le servea o cafea unică pe lume. Ca să ajungă acolo fură nevoiți să se strecoare prin niște ulicioare dosnice în care te izbea mirosul de carne de berbec și de migdale. Șuvițele unei fîntîni clipoceau într-o cupă de mozaic în mijlocul unei curți interioare, iar patefonul cînta șuierat « Alliluia »; din cînd în cînd schelălăitul unui cîine acoperea sunetele acestui cîntec la modă în anii de după război.

Din timp în timp, stăpînul cafenelei bătea din picior sub tejghea, alungînd peste prag un cîine vagabond care putea să-i compromită localul în ochii unor vizitatori străini.

— Nu-l recunosc pe bunul meu preceptor, observă într-un rînd Evghenia Ivanovna glumind cu alintare. În tot timpul plimbării de astăzi, nu a scos o vorbă. Nu cumva s-a plictisit de cea mai lipsită de har dintre elevele lui?

— Dimpotrivă, mi-ai lipsit toată ziua și am fost trist. Ai petrecut această zi cu altcineva. . . i-ai făcut reproșuri, l-ai chemat, dar după ce a sosit l-ai alungat. E un om rău, nu-i așa?

Tulburată, Evghenia Ivanovna lăsă ochii în jos:

— Nu, a fost pur și simplu un om nefericit, acum e mort. N-aș vrea să-l vorbesc de rău. . .

— O, nu mă interesează cunoșcîții funcționarilor mei. . .

Această gelozie de o clipă o determină pe Evghenia Ivanovna să-i împărtășească lui mister Pickering povestea vieții ei. Nu-i ascunse nimic, în afară de numele de familie al răposatului și e demn de reținut că din ziua aceea Stratonov, parcă rușinat, își curmă vizitele la fosta lui soție. Îi mai apăru pentru ultima oară într-o oază pitorească de lîngă Damasc — oaza se numea pare-se El-Giud, sau poate mai curînd, Hamiz — unde călătorii fuseseră invitați la niște curse.

Evghenia Ivanovna nu păstră în memorie nimic din ziua aceea — nici albastrul orbitor al cerului, nici exclamațiile guturale ale iubitorilor sportului calin. O readuse la realitate numai mirosul înțepător de sudoare pe care-l exalau trupurile nădușite ale cailor și scîrțîitul colbului nisipos între dinți, stîrnit brusc în clipa cînd, la un semn al șecului coroiat și încruntat, un pîlc de călăreți cu

burnuzele vărgate fluturînd în vînt, se năpustiră cu strigăte războinice asupra unui dușman închipuit. Călăreții goneau prin fața lor, stînd în picioare pe șa și trăgînd focuri de armă din mers, spre a da cît mai multă autenticitate acțiunii întreprinse. Lacrimi de recunoștință față de Dumnezeu și de oameni o podidiră pe Evghenia Ivanovna — ca o descărcare firească după atîția ani chinuitori de mizerie, umilință și teamă. I se părea că bucuria ei de a trăi o împărtășea toată ființa din jur, pînă și infirmul cu gușa păroasă și cu mersul deșălat care traversa șonticîind pista alergărilor, pînă și șoimul domesticit, cu căpșorul lui atît de trufaș, așezat pe o stînghie în spatele stăpînului său. Gîndurile o părăsiră pe Evghenia Ivanovna, afară de unul singur: « Bine, dar cîți, cîți ani mai am rămas în rezervă? » Scăzu de cîteva ori cei douăzeci și patru de ani ai săi din durată probabilă a vieții omeneste. Începuse însănătoșirea de pe urma trecutului — și Stratonov părăsi inima ei, dar plecă de acolo atît de nepăsător, încît dacă mister Pickering nu s-ar fi repezit s-o sprijine, ea s-ar fi prăbușit de durere. Iar după aceea, englezul îi strînse cu putere degetele reci în mîinile lui, sub bancă, pînă cînd micile sloiuri de gheață, încălzite de palmele lui, se topiră. Evghenia Ivanovna îi mulțumi privindu-l lung, cu ochii umezi. . . În noaptea aceea, fostul ei soț îi apără pentru ultima oară în vis.

Se făcea că era în miez de noapte și jur-împrejur se căscau niște vîgăuni adînci, dar nu se vedeau nici stînci și nici chiar propriile picioare pe cărăruie — era întuneric beznă. O neliniște apăsătoare o îndemnă să creadă că nu erau niște defileuri oarecare, ci hotare, iar dincolo de noapte se întindea, imensă, Rusia. Pe undeva, prin apropiere, se ascundea Stratonov și deodată o îmboldi o stranie curiozitate: ce-o fi făcînd el aici, în beznă? Trebuia să afle negreșit, pînă nu era prea tîrziu. Ah, dar iată-l aici, cît pe ce să-l calce: zăcea pe pămînt chiar la picioarele ei, cu fața în sus, cu capul în albia unui pîrîiaș secăt. Așadar, nu fusese împușcat în legiunea africană, ci aici, pentru că încercase să se întoarcă ilegal în patrie. . . Însă Evghenia Ivanovna nu-l mai crezu pe mincinos, fără să știe nici ea de ce. Alunecînd pe pietriș, ea se prefăcu a căuta un vad, ocolindu-l pe cel ce zăcea în fața ei; în realitate, ea căuta cu coada ochiului semne de gloanțe pe trupul mortului. Dar nu văzu nici un semn. E drept că zări ceva negru pe fruntea lui, dar îi era grozav de frică să se aplece, să-l atingă cu degetul, pentru a se convinge — dar dacă o înhață? !. . . Deodată își dete seama că Stratonov nu era mort, dimpotrivă: o privea pe sub pleoapele tremurînde

cu atîta răceală, atît de nemilos pe fosta lui soție. . . Încremenită de groază, Evghenia Ivanovna se trezi și alergă buimacă, așa cum era, aproape goală, din pricina căldurii, în camera de alături. Repezindu-se după pologul lui mister Pickering, căută la el adăpost și căldură.

Se împlinea visul tănuît al englezului, care la început nici nu îndrăznise să se atingă de femeia iubită, socotindu-se, și nu fără temei, numai veriga ce pune capăt lanțului nenorocirilor ei. Dar după ce trecu paralizia firească a venerației, lucrurile luară o întorsătură mai veselă. O oră mai târziu, la lumina lunii, Evghenia Ivanovna își văzu picioarele dezvelite și, cu un rîs vinovat, întinse mîna după cearșaful care alunecase pe podea. Relațiile stabilite între ei în noaptea aceea urmară, dezvoltîndu-se cu relativ succes și fură consfințite juridicește cam la o lună după trecerea frontierei turce. Prin căsătorie, Evghenia Ivanovna dobîndea în sfîrșit posibilitatea de a se gîndi fără îngrijorare la ziua de mîine și la pîine.

Partea turcească a călătoriei s-a desfășurat într-o regiune extrem de pustie, fără a se omite vizitarea tuturor locurilor de importanță istorică, la care călătorii ajungeau hurducați în niște căruțe, de tipul celor de tortură, numite *taşabarasî* și unde-i aștepta un prînz compus din *iuffka* — niște lipii încruzite și un pumn de brînză de capră. Pretutindeni, sosirea tinerilor căsătoriți era întîmpinată cu o ușoară uimire. Englezul avea impresia că nu există pe întreg globul un colțisor potrivit unde ar fi putut să se ocupe de fericirea sa, nestingherit, nespionat prin gaura cheii de ochi batjocuritori. Voiajul de nuntă al lui mister Pickering, mai mult incognito, pe o traiectorie în zig-zag, semăna cu niște fugi clasice din filme, cu tot felul de obstacole comice, ca și cum întreaga Europă, înarmată cu aparate fotografice și binocluri, ar fi vrut să-i ajungă din urmă. Astfel, bunăoară, în cele trei săptămîni precedînd principalele evenimente ale călătoriei lor, soții Pickering vizitară consecutiv ruinele a trei fortărețe hettice, ba chiar și săpăturile de la Bogazkîö, unde pe o arșiță infernală, entuziaștii cercetători cerneau prin sită fosta capitală a imperiului hetic, în speranța de a descoperi măcar o plăcuță cu o inscripție oarecare... Ignorînd cu totul aceste locuri de glorie apusă, vulturi uriași se roteau pe deasupra hățișurilor de grozămă și a grămezilor de bazalt aproape necioplite pe care, alături de chipurile zeilor Orientului, abia vizibili, aproape șterși, se puteau desluși poruncile lor, tot atît de șterse, ca niște zgîrieturi. În fața acestor vestigii, Evghenia Ivanovna cunoscuse nerăbdarea chinuitoare și totodată dulce a exploratorului. După toate indiciile, englezul își găsise o tovarășe de viață,

îmbinată într-un chip fericit pentru un savant cu o asistentă devotată. . . Două săptămîni mai tîrziu, tînăra pereche poposi la Urfa, străvechea Edessa, de a cărei existență Evghenia Ivanovna află abia după sosirea în localitate.

Savantul era atras de aceste locuri prin interese științifice temeinice, iar într-o vreme, în virtutea unor considerente personale, fusese cît pe ce să se stabilească aici pentru zece-douăzeci de ani. Cu prilejul primei lor plimbări în afara orașului, englezul îi arată soției sale locurile care-l atrăgeau de mult, și unde, cu aprobarea guvernului turc, gîndea să descopere niște documente-cheie pentru absolut toate epocile acestei însemnate citadele a Asiei apusene, necropolă a multor vremuri și popoare. Savantul susținea că aici pe o arenă relativ restrînsă, milenii de-a rîndul au luptat toți piept la piept *împotriva a toate*: tînăra civilizație europeană a luptat cu pustiul ce se retrăgea; Orientul — cu Occidentul; heții cu huriții; vulturii romani cu leii persani; arhiepiscopii cu eresiarhii; iar puternicul Veliar cu pustnicii de aici, încinși cu ramuri de copaci, care-l sîcîiau mai rău decît roiurile de mușculițe. Tot de aici a pornit apostolul Toma în eroica sa misiune, iar trei secole mai tîrziu, însuși Efrem Sirinul, însoțit de întregul cler, a venit să întîmpine la porțile orașului rămășițele pămîntești ale aceluia ce-și răscumpăraseră însutit îndoiala de o clipă. . . Iar în răstimpuri, legiunile de reprimare trimise de Traian distrug pînă la temelii acest oraș pe care-l va reconstrui apoi Adrian; aici prefectul Macrinus îl înjunghie pe Caracalla, pentru a cădea mai tîrziu el însuși sub sabia unui tînăr sirian căruia la rîndul său îi era hărăzită o soartă și mai îngrozitoare; în sfîrșit, faptele istorice de importanță mondială ale împăraților romani în Asia Mică se vor încheia cu captivitatea lui Valerian, de pe spinarea căruia trufașul Sapor va sări însă de aici înainte. Iar din bezna vremurilor s-au și ivit, gata să cotopească Edessa, mongolii, cutremurele de pămînt, cruciații, ciuma. . .

— Are bătrîna ce să-și amintească în nopțile de nesomn. S-a desfătat ea cu de toate, și mulți s-au bucurat de desfătările ei. . . își încheie prelegerea englezul. Într-un cuvînt, Jenny, mîine ai să devii definitiv mistress Pickering și vreau să sper că, într-o zi, căsătoria noastră va fi consemnată de un cronicar localnic ca unul dintre evenimentele cele mai fericite din istoria acestor meleaguri.

Toată ziua vizitară monumentele păstrate; întorcîndu-se de la ruinele nemurodice, poposiră puțin în fața carierelor de piatră, acum surpate, unde, după presupunerea lui mister Pickering,

zburaseră cîndva peștișorii multicolori ai zeiței Atergatis. Seara, viitorii soți s-au odihnit în grădinița răcoroasă a unui misionar britanic, care le oferise găzduire. În minuscula junglă cu vegetație lăcuită, murmura o apă curgătoare ce purta parcă în depărtări strigătele păsărilor de munte și răsunau chemările greerilor locali, cu săbiuțe curbe ieșind de sub mantaua cu căptușală roșie. Evghenia Ivanovna se ferea la umbră de dogoarea de dimineață, în timp ce Pickering, potrivit unui ciudat obicei, ședea eroic în plin soare, cu fața la doamna sa.

— Așadar, Jenny, nu-ți pare rău că împărtășești cu mine această expediție spre fericire? o întrebă el, admirîndu-i pielea bronzată, culoarea părului și tot ce l-a ispitit cîndva și pe răposatul Stratonov.

— O, dragul meu. . . Ea rosti aceste cuvinte aproape la fel de trăgănat ca și englezoaicele, cînd vroiau să-și exprime încîntarea. — Un singur lucru mă neliniștește, adăugă ea: de ce te așezi întotdeauna în contra luminii, și ochii dumitale mă fixează cu atîta neîncredere?

— Aș vrea să descifrez tot ce gîndești despre mine, Jenny.

— Mă gîndesc, în primul rînd, că ești omul cel mai frumos de pe pămînt. . .

O opri cu o atingere a mîinii:

— Mă bucur nespus, Jenny, că te obișnuiești din ce în ce mai mult cu înfățișarea mea. Încă de pe băncile școlii, ea mi-a pricinuit nenumărate suferințe. Are Tennyson un vers: «*Show me the Man that suffered more tahn I*». . . în copilărie mi se părea că tocmai eu eram acela. Trebuie să fi fost cam cu chef dumnezeiescul olar atunci cînd m-a conceput și m-a întruchipat. Îmi închipui că m-a înzestrat cu darul memoriei și al unei considerabile pătrunderi științifice — pe care nu mi le contestă nici chiar adversarii — numai pentru a-și răscumpăra într-o oarecare măsură vina unei fapte nu prea vrednice de laudă. . . Tristețea și umorul îl prindeau de minune pe mister Pickering, conferindu-i parcă o aureolă umană de care fusese lipsit în virtutea unor cauze exterioare. — Este primejdios să clădești o familie numai pe terenul nesigur al recunoștinței femeiești. Am provocat această discuție, Jenny, înainte de a deveni în mod irevocabil mistress Pickering, pentru evitarea unor greșeli ireparabile!

Atunci, roșînd și poticnindu-se la vorbă, Evghenia Ivanovna mărturisi că, într-adevăr, înfățișarea lui era întrucîtva originală, iar în anumite atitudini, poate chiar puțin comică și că numai cu

oarecare indulgență ea s-ar putea numi frumusețe. « Ah, doamne..! dar e frumos ceea ce-ți place ! » exclamă ea spontan, spre marea mîngîiere a lui mister Pickering, care desluși în această mărturisire nu numai tact sau sinceritate, dar și o deosebită inteligență, care nu s-a trezit încă pe deplin. Ea adăugă că-l socoate pe englez în rîndul îngerilor păzitori care hălăduiesc în taină pe pămînt și-i îndulcesc amarul cu flori. Cît despre trup, el nu este pentru îngerii nimic altceva decît o mască. . .

— E drept, doc, că nu toți îngerii își îndeplinesc la fel de conștiincios obligațiile de protectori !

— Cît despre mine, aș prefera să rămîn nevăzut, pentru a nu aduce pe lume urmași bilbliți ! glumi glacial și sumbru mister Pickering, exprimîndu-și regretul că nu poate purta în permanență o perdea pe față, ca Mokanna.

Șe cuvine să nu mai amînăm relatarea unei împrejurări dintre cele mai triste din viața acestui prestigios savant și gentleman, căruia încă de la vîrsta de douăzeci și șapte de ani i se încredințase funcția de redactor-șef al *Analelor* și care, după moartea lui A. G. Layard, devenise o autoritate indiscutabilă în domeniul arheologiei asiro-babiloniene. Cînd își expunea improvizațiile pline de inspirație în auditoriu, tineretul îl asculta cu răsufierea oprită... Cu toate acestea, primele minute — între șapte și cincisprezece — se iroseau cu potolirea însuflețirii șăgalnice ce domnea mai ales în rîndul novicilor. De vină era înfățișarea lui mister Pickering, care, în anumite detalii cît și în ansamblu nu numai că-i otrăvea viața personală, dar îi îngreua pînă și activitatea politică, inspirînd publicului stări de spirit ușuraticе, incompatibile cu încrederea alegătorilor. Și nu numai pentru că era atît de slab, încît contrar legilor naturii, partea dreaptă a corpului părea a fi pe stînga — ceea ce, în treacăt fie spus, nu se potrivea de fel cu pofta lui de mîncare cu totul excepțională, la orice oră din zi și din noapte — dar și pentru că însăși culoarea tenului său lăsa foarte mult de dorit. De asemenea nu se putea tăgădui că, în anumite condiții de lumină, ochii lui mister Pickering, foarte apropiați de rădăcina nasului, aminteau regretabil o pușcă cu două țevi. Iar unele anomalii suplimentare, omise aci din respect față de omul de știință, precum și mîinile sale neobișnuit de lungi ca și trupul său deșirat, constituiau un material atît de propice pentru caricaturi și spirite, încît unii dintre bunii lui prieteni, chiar gentlemani, nu prea se arătau dispuși să se priveze de aceste amuzamente. Savantului nu-i rămînea altceva de făcut decît, asemenea

soarelui, să orbească mulțimea prin strălucirea sa, pentru a-și ascunde de ochii ei petele.

Mister Pickering nu avea familie. În casa lui nu veneau decît două femei: bucătăreasa și o doamnă în vîrstă, îndoliată pe vecie, foarte sobră și cîndva frumoasă — maică-sa. Rarele lor întîlniri se desfășurau într-o contemplare reciprocă, plină de răbdare, întreruptă din cînd în cînd de contemplarea focului din cămin. Gurile rele, și nu prea pretențioase față de calitatea noutăților cu care se alimentau, atribuiau — și nu fără temei — succesele lui Pickering pe tărîm științific, în proporție de cel puțin cincizeci la sută, nefericirii sale, deoarece, spre deosebire de arheologii cu familii numeroase, siliți să-și irosească clipele de răgaz în mijlocul zarvei nepoțilot, el avea posibilitatea de a se ocupa zi și noapte, muncind fără odihnă, de cercetarea cioburilor pe care le căra după el în lăzi, de pretutindeni. . . Într-un cuvînt, odată cu trecerea anilor, el se îngropa tot mai adînc în pulberea mormintelor străine unde nu pătrundea nici rază de soare, nici rîs de copil, nici glas de femeie. În ce-l privește pe mister Pickering își cunoștea atît de puțin această latură intimă, încît vechiul său vis de a avea un urmaș era paralizat mai curînd de teama neobișnuitului decît de semnele vîrstei. Cu celebritatea sa aproape mondială, numai teama de a nu oferi gazetelor un material senzational, l-a mînat pe mister Pickering cu dragostea lui tîrzie și amară în pustietățile Asiei Mici.

În urma unei contuzii accidentale, căpătate în timpul tulburărilor religioase din 1906 în Bengal, englezul suferea de crize cumplite de nevralgie. În timpul călătoriei, Evghenia Ivanovna se obișnuise să-i dea asistență; căsătoria nu-i adăugase aproape nici un fel de alte griji. Acum, ea îi spunea pur și simplu « doc », prescurtîndu-i titlul științific în felul american. . . Ridiculele temeri se spulberară curînd — zeii se arătau favorabili tinerilor căsătoriți. Conținutul geamantanelor soților Pickering fu regrupat potrivit cerințelor confortului conjugal și cît mai rațional pentru nevoile voiajului. Pentru a fi pe placul soției, ruta de întoarcere a stabilit via Constantinopol: Evghenia Ivanovna dorea atît de mult să mai stea o dată cîteva clipe pe o bancă din micul scuar de lîngă Aya Sofia, unde își dorise cîndva moartea. Deodată, cu totul inexplicabil, chiar în ajunul primirii pașaportului englez, cînd în fața Evgheniei Ivanovna se deschideau perspectivele unui viitor atît de mult dorit, asigurat și — în situația ei — eliberat de orice teamă de foame și de spectrul subjugării unei voințe străine și josnice, ea se îmbolnăvi.

Pe măsură ce înaintau spre nord, amănuntele călătoriei pline de farmec se estompau tot mai mult în fața privirilor ei, iar bucuria nestăvilită de a trăi era înlocuită printr-o înfiorătoare melancolie și izolare. Evghenia Ivanovna scruta înfrigurată cu ochii umezi și înroșiți orizontul dinspre nord, învăluit într-o ușoară ceață fumurie, acolo, departe, unde nu ajunseseră încă. Somitățile medicinii turcești n-au descoperit în organismul femeii nici un fel de modificări îngrijorătoare; cu toate acestea, un rău nevăzut îi ștergea culorile și strălucirea obrazului ca de pe o frescă murală. Odată cu bronzul pielii, dispăru și prospețimea ei, iar după ce zîmbetul i se stinse de pe buze, privirea i se întunecă. Tăcerea sepulcrală a soției, ale cărei taine soțul nu izbutea să le pătrundă nicicum, îl înspăimînta mai mult chiar decît ofilirea ei fizică. Pentru a preveni cine știe ce sfîrșit nebunesc, nu arareori întîlnit printre expatriații ruși, englezul întreprinse, contrar convingerilor sale, anumite investigații ce-i păreau necesare.

Într-un colțișor ascuns al trusei de toaletă a soției, găsi un ineluş de aur, pe care nu i-l dăruise el. Edificat la acea dată în multe privințe, mister Pickering nu se necăji cînd descifră diminutivul unui nume masculin — un nume străin — gravat pe inel. Știa al cui era. Îl neliniștea altceva : cum de rămăsese în posesia Evgheniei Ivanovna acest mic obiect de valoare, în zilele de mizerie, la Paris, bunăoară, cînd problema onoare și a existenței se hotăra pentru o bucată de pîine? Pe cerul senin al fericirii lui apărură iarăși norii îndoielilor pe care le cunoscuse și la Damasc. Așadar, se părea că tînărul domn rus, acel militar de mult putrezit, se furișase iarăși pe scara din dos în casa englezului. . .

A doua zi, o surprinse întîmplător pe soția sa cercetînd o foaie de ziar vechi care dispăru numaidecît ca prin farmec; dar Evghenia Ivanovna nu reuși să-și ascundă de soțul ei fața plînsă. În aceeași noapte, descoperi, în sfîrșit, pe neașteptate, sub căptușala desprinsă a unei valize, acea misterioasă foaie de ziar aproape tăiată pe la îndoituri — era organul Sovietului de deputați ai muncitorilor, țaranilor și soldaților, tipărit, judecînd după titlu, într-un oraș rusesc din stepă. Mister Pickering vedea în această descoperire prezența unui al doilea plan, tănuit, în viața soției sale — din fericire, insuficient pentru o urmărire politică în Europa. Și totuși, făcînd abstracție de legitima sa nedumerire să ne întrebăm pe ce căi a putut să ajungă o gazetă rusească tipărită în provincie, datată numai cu un an în urmă, în posesia unei supuse a Majestății sale? Mai apărea și o altă întrebare, tot atît de firească : ce putea

s-o atragă pe fugară în furtunoasele filipice ale bolșevicilor la adresa prosperității Occidentului intrat în putrefacție încă de pe vremea lui Herzen — a acestui Occident care i-a oferit Evgheniei Ivanovna un adăpost, chiar dacă nu prea confortabil, în orice caz unul de nădejde. Ce-i drept, mister Pickering auzise deseori că vagabonzii din fire, incurabili, se simt apăsați de o bunăstare prelungită în timp. . . Și totuși, chiar în ipoteza că ar fi fost cuprinsă dintr-o dată de nostalgia zguduirilor violente, în care rușii din deceniul al treilea găseau o dubioasă putere de atracție, ce inimă era în stare să se pasioneze după romantismul unei epoci care pentru ea nu putea să reprezinte decît una din două: ori o căramidă, ori ținta unui glonte? Cît despre furtunile vieții, mister Pickering își formase o părere a lui personală. Atunci, ce anume putea s-o atragă pe femeia iubită spre această țară, de unde se smulsese într-uniureș, unde nu mai rămăsese în viață nici un suflet de-al ei și unde, după părerea lui, te puteai aștepta în orice clipă să apară un nou Mahno sașiu, cu o căciulă cît hornul unei isbe, cutreierînd cu căruța înțesată de mitraliere prin taberele militare pline de larmă și de promoroacă ! Cu tot darul lui de a da grai pietrelor milenare, mister Pickering s-a dovedit neputincios să descifreze cuneiformele tristeții din jurul gurii de copil. Dar de fapt secretul consta în aceea că poza prost reprodusă, de pe ultima pagină a gazetei, înfățișa piața tîrgului natal al soției sale. Și ceea ce o atrăgea pe Evghenia Ivanovna nu era faptul că, prin metoda subotnicilor, în această piață urma să fie ridicat un obelisc mondial, vizibil de pe toate continentele asuprite — un far al Revoluției; ceea ce o atrăgea pe ea, se afla pe planul din fund al pieții — și anume căsuța mamei, în profil, cu flori de nalbă în grădinița din față. De altfel, reușiseră să afle, nu de mult, prin intermediul legăției engleze de la Moscova, că bătrîna murise curînd după despărțirea de fata ei. . . Ajuns la disperare, soțul află adevărul numai în urma eliminării diferitelor ipoteze absurde și jignitoare. Dincolo de munții ce se îțeau la orizont se afla Rusia, imensă, de necuprins. Prin zidul gros al lanțului caucazian, lăsînd la o parte blindajul protector al amintirilor amare, ea atrăgea ca un magnet inima rusă și, în cazul unei împotriviri, ar fi avut destulă putere să smulgă din piept acest ghemotoc viu de carne fremătîndă.

La prima lor convorbire sinceră, tulburarea soției îi confirmă lui mister Pickering temeinicia diagnosticului său.

— Nu mă compătimi, scumpul meu prieten. . . îi răspunse Evghenia Ivanovna cu glas întretăiat, alintîndu-se și încrețindu-și

comic fruntea, ca să-și exprime neputința și să obțină astfel îngăduința soțului său de a răbda tristețea ei apăsătoare, curat rusească. Când furtuna zmulge o frunzuliță din copac, s-a isprăvit cu ea. Deși liberă, frunzulița mai zboară cîtva timp, ba face și înconjurul copacului și se ridică în zborul ei la înălțimi neobișnuite, dar piere negreșit, înaintea celorlalte frunze rămase pe ramuri.

Cuvintele ei sunau lin, poate chiar întrucîtva livresc și sigur, ca și cum ar fi fost învățate pe dinafară.

— Bine, dar însuși gîndul acesta te eliberează de orice atașamente. . . rosti șovăitor Pickering.

— Îl eliberează de ce, de ce anume? întrebă Evghenia Ivanovna, micșorîndu-și ochii, plină de curiozitate față de felul de a gîndi al unui european.

— Vroiam să spun. . . de orice obligații față de copacul care, nepăsător. . . hai să zicem, ți-a dat drumul, te-a lepădat. Este nefiresc să-ți fie drag cineva care-ți răspunde prin ură.

— De mult ți-a venit în minte acest lucru, doc? îl întrebă soția, rîzînd cu o ușoară nuanță de superioritate.

— Ideea nu-mi aprține, e a lui Diderot.

Evghenia Ivanovna ridică din urmeri:

— Ceea ce înseamnă că oamenilor mari, cu mintea luminată, le vine mai ușor decît nouă, oamenilor mărunți, să prindă rădăcini pe un pămînt străin !

O săptămîină mai tîrziu, mister Pickering își întrebă soția așa, în treacăt, dacă îl sfătuiește să accepte invitația prietenilor săi de la Moscova de a face drumul de întoarcere acasă în tranzit, prin Rusia, deoarece se nimerise ca această invitație să coincidă cu călătoria lor. Cu vreo doi ani în urmă, cu prilejul unui congres internațional, el își exprimase recunoștința sinceră față de ruși pentru încrederea lor îndrăzneată de a introduce bunul-simț în relațiile sociale de producție și morale, cumplit de încălcate, ale contemporaneității. Ceva mai tîrziu, într-un articol științific care stîrnise mare vîlvă, el așezase Moscova în rîndul orașelor-torță, care luminează trecerile milenare pe șleaul istoriei omenirii. E drept că, tocmai în ajunul plecării în Asia Mică, într-un interviu acordat unui ziar, savantul îi atribuisese Rusiei rolul de cinste, dar de neînviat, de combustibil în cauza marelui retopiri a unei lumi îmbătrînite; datorită acestui lucru, corespondentul sovietic s-a grăbit să-l încorporeze în activul, deocamdată puțin numeros, al prietenilor Revoluției din Octombrie. Astfel se explica acordarea aproape instantanee a vizelor sovietice, cu aprobarea, fără precedent în

practica «Inturismului» din acei ani, de a intra în țară prin Transcaucazia.

Cu o recunoștință mută, soția își puse mâinile pe umerii lui mister Pickering — cât îi drau de dragi aceste mâini milostive, cam mari!

— Ești bunul și atotvăzătorul meu *ifrit* din basmele arabe, doc, îi spuse ea mai târziu. Îți promit că nu vei întârzia nici măcar cu o secundă la începerea cursurilor duminicale. Nici n-o să coborâm din vagon: o să ne plimbăm numai un ceas, între două trenuri, într-un orașel uitat de lume de dincolo de Rostov... cu toate că și pe dumneata te-ar fi interesat acolo niște gorgane neexplorate... N-ai să te superi, nu-i așa? Doar sînt și eu plămădită din acest pămînt, dragule!

În fond, Evghenia Ivanovna ținea să meargă în Rusia ca să-i ceară patriei voie să plece, să nu o mai tortureze chemînd-o prin somn, să-i dea drumul fugarei care acum îi era cu totul inutilă. Era mai bine, firește, dacă s-ar fi dus acolo vara, ca să mai vadă odată, spre amintire, o furtună în stepă și ca ploaia s-o ude pînă la piele... deși n-ar fi fost rău nici să simtă pînă la sațiu gerul, la marginea păduricii înveșmîntate în iarnă, și să asculte liniștea adîncă, filtrată de fulgii grei de zăpadă. Cu aceeași putere o ademenea pe Evghenia Ivanovna și primăvara în stepă: de Paști, lîngă mormintele părinților, împestritate de coji de ouă, să asculte șoapta mamei, abia deslușită prin țipetele sîcîitoare și totuși odihnitoare ale stîncuțelor. Cum însă sorțul a căzut toamna, Evghenia Ivanovna avea de gînd să petreacă ceasul de răgaz pe aleea salcîmilor bătrîni și să asculte în plimbarea ei foșnetul sonor al frunzelor uscate sub pași... Drumul trecea pe lîngă căsuța mamei și va putea să afle dacă mai trăiește Trezorka, dacă mai există ceasul cu cuc și cine doarme pe lada de după paravan, în sălița din spatele casei?

Prin derogare de la normele riguros stabilite, li s-a permis vestiților oaspeți să intre în țară pe o rută aproape rectilinie, din Kars de-a dreptul prin trecătoarea Sakal-Tutan... Călătorii se grăbeau să treacă granița înainte de lăsarea nopții. În amurg, vremea se schimbă. Nori grei goneau, peste capetele lor, spre Turcia. Lîngă un lac de munte, învăluți în ploaia mărunță care tocmai începuse, călătorii se transbordară într-un automobil descoperit care purta urmele unei îndelungate și eroice existențe. Pe un maidan de lîngă Karzaha, niște puștani desculți jucau fotbal, plini de abnegație, cu un ceainic spart; toate zgomotele erau însă absor-

bite de liniștea împăcată și — în ciuda timpului ploios — trandafirie, a serii. Într-o singură oră, Evghenia Ivanovna se topise văzînd cu ochii. Pipăia mereu pașaportul din poșetă — hrisov de protecție împotriva oricăror surprize neașteptate din patrie. În locul controalelor și al nesfîrșitelor formalități la care se așteptaseră, bibliotecarul din localitate — dacă nu cumva era agronom — oferi onoratei musafire străine un buchet de flori. Ea se adăpostea sub umbrelă, iar toți ceilalți, stînd în ploaie, o priveau semnificativ; Evghenia Ivanovna nu pricepu deocamdată tîlcul acestor priviri. Vorbitorul ură bun sosit celebrului arhitect care pășise peste pragul lumii de mîine — greșala intervenită din pricina telegrafistului, prin hazul ce stîrni, contribui la apropierea părților. . . Mărturiile unei atenții deosebite îi însoțiră pe oaspeți pînă la Tiflis: băuturi rare, hrană abundentă, covoare la popasul nocturn de la Ahaltîha și, în sfîrșit, tot felul de divertismente culturale. Astfel, bunăoară, deși sosiseră în oraș la o oră tîrzie, li se arătă oaspeților un elefant condus de Kornilov, și se făcu încercarea izbutită numai în parte de a-l copleși pe englez în toasturi cu semnificație mondială. Totul decurgea plăcut, fără urmă de falsă stinghereală, și atmosfera nu fu tulburată nici măcar de dispariția vremelnică a geamantanului cu rufărie care, așa cum se cuvine într-un stat cu bună administrație, fu găsit îndată, avînd adăugit și un obiect în plus care nu aparținea soților Pickering. În tot timpul drumului, Evghenia Ivanovna înregistra cu nesaț fiecare detaliu, fiecare foșnet: povîrnișurile pleșuve, pustii, ale podișului de la graniță, castelul de basm de lîngă Hertipisi, apoi dincolo de Borjomi — pădurile bătrîne de pini, văile răsunînd de larma pîrîiașelor ce coborau în fugă pînă la șosea și, în sfîrșit, crestele înzăpezite ale principalului lanț caucazian, răsărind după o trecătoare, ușor estompate de ceața autumnală. Evghenia Ivanovna simți în două rînduri suflarea lor aspră și umedă izbîndu-i fața și își dete seama că nu e timp de pierdut, că trebuie să se grăbească să pătrundă în esența schimbărilor ce se petreceau în jur, în scurtul răgaz ce-i mai rămăsese pînă la intrarea în capitala gruzină.

Avură norocul să sosească la Tiflis tocmai la timp ca să asiste la concertul unei primadone foarte populare, cîndva o celebritate a Petersburgului, care ținuse într-o continuă încordare o generație și jumătate de prețuitori ai muzicii cu vocea ei plină și dulce de soprană. . . Spectacolul începea la opt, așa că, înainte de concert, după o scurtă odihnă, oaspeții coborîră în biroul administrației hotelului, pentru a stabili programul zilei următoare. În cabinetul directorului îi așteptau notabilitățile locale, întrunite aici pentru

a-i saluta pe prietenii noi-veniți ai frumoasei Georgii. Evghenia Ivanovna intră cu un oftat adînc în încăperile somptuoase, împodobite cu draperii grele, mobilate confortabil, avînd tot felul de obiecte de ornamentație de o aleasă eleganță, din avutul răposatei burghezii.

— Hahulia ! . . . rosti cîntat și gutural de după o masă uriașă, un șef localnic, îmbrăcat într-o tunică verde, întinzîndu-le o mînă tot atît de impunătoare și lăsîndu-i să ghicească singuri înțelesul cuvîntului rostit, în timp ce toți ceilalți măcăiră ceva nedeslușit și-și neteziră mustățile — firește, cei care aveau.

Se înjghebă o conversație despre vicisitudinile călătoriilor în vremea de după război; printre altele, atenția soților Pickering fu atrasă simultan de un tablou atîrnat între două ferestre — o operă executată cu căldură și sinceritate. Dintr-o ramă făurită cu mult meșteșug, îi privea un bătrîn plin de vigoare tinerească, cu o tichiuță de pîslă neagră pe cap; cu o expresie de beatitudine, stătea pe jumătate culcat într-o vie sub niște ciorchini de struguri, ținînd în mînă un corn plin de nectar; iar pălălaia asfințitului din spatele său amintea un burduf spintecat din care țîșneau flăcări curgătoare.

— Aveți în fața dumneavoastră, însorita noastră Kahetie, îi lămuri mai marele notabilităților, măgulit de atenția unor personalități atît de marcante. Profesori celebri, somități în domeniul medicinei, susțin că din punct de vedere climateric aici sînt cele mai fericite meleaguri. . . Așadar, s-a hotărît, începem călătoria cu valea Alazani numai și numai ca să nu uitați calda prietenie și dragoste gruzină ! Încheie el și îndată toți ceilalți, în sprijinul tovarășului lor mai mare, începură care mai de care, cu ajutorul unor gesturi explicative, să furnizeze lui mister Pickering date suplimentare cu privire la aerul binefăcător, la liniștea netulburată și alte calități atrăgătoare ale acestui minunat colțisor al globului.

Cunoscîndu-i planurile și intențiile, englezul se uită întrebător la soția sa, iar dînsa, fericită și îmbujorată la față, cedă în fața presiunii unei ospitalități atît de înflăcărate. Adevărul este că vizitarea Kahetiei îi mai dădea puțința să frămînte în gînd, în răgazul ce-i rămînea pînă la acel ceva important ce se apropia, tot ceea ce nu putuse să pătrundă cu mintea în timpul călătoriei, fie din pricina hurducăturilor, fie din pricina emoției; ușoara înclinare a capului ei fu întîmpinată de aprobarea unanimă a gazdelor. Hahulia făgădui oaspeților să le dea ca însoțitor pe cel mai bun ghid din Caucaz, care cunoștea limba franceză. În timp ce dădea dispoziții

la telefon, strigă un nume de familie îngrijorător de cunoscut, înăbușit apoi îndată de avalanșa cuvintelor gruzine. Nu trecu mult — răstimp în care Evghenia Ivanovna fu nevoită să lupte cu ea însăși ca să nu-și piardă cunoștința — și în biroul directorului apărui în spatele ei Stratonov în carne și oase. Îl văzu în oglindă și-i recunoscu vestonul de catifea roșcată, prins în talie cu un elastic și pantalonii uzați, din același material, vîrîți în niște jambiere de piele neînchis-puit de bine lustruite, datînd tot din perioada de la Constantinopole. O mulțime de curele și inele misterioase, prinse de centura ghidului, abăteau atenția în altă parte; peste umăr purta o tașcă vînătorească. Această înfățișare născocită pentru a-i da aparența unui alpinist încercat era completată de niște bocanci de munte cu talpa dublă, uzată. Ca să nu-i plictisească cu asemenea nimicuri pe onorații turiști, directorul nu socoți necesar să-l prezinte pe ghid; de altfel, acesta nici nu găsi de cuviință să le arunce o privire... Cînd trecură însă la discutarea rutei viitoare a călătoriei, Evghenia Ivanovna interveni pentru a-și ajuta soțul care se căznea să construiască o frază mai grea în rusește. Auzindu-i glasul, Stratonov își aținti privirea asupra feței ei și, în clipa aceea, păru lovit ca de un bici peste față. Arăta ca și cum i s-ar fi oprit ceva în gît și avea să se prăbușească îndată fără suflare. Urmărindu-l cu coada ochiului în oglindă, Evghenia Ivanovna văzu cum, revenindu-și oarecum din tulburarea primei clipe, căuta în neștire un loc să se așeze, să nu rămînă în picioare în vîzul tuturor; cum însă pe singurul fotoliu liber fuseseră trîntite impermeabilele musafirilor, își luă un aer nepăsător și se rezemă de ușorul ușei.

— Nu te grăbi, cavalerule, să mori, fii mai vesel... îi strigă pe un ton prietenos, ca o adevărată gazdă, Hahulia. — Ai-ai, un luptător atît de călit, și arată ca o băbuță *bolnav*. Rog pe onorații oaspeți să nu i-o în nume de rău!

În tonul acesta glumeț și condescendent față de un om care avusese o slăbiciune de o clipă, nu era nimic jignitor; de altfel, întreaga înfățișare a lui Stratonov spunea că este gata oricînd să justifice încrederea ce i se acordase. Se cerea consimțămîntul Evgheniei Ivanovna și ea dădu din cap în semn de aprobare. Nu avea de ce să se teamă de vreun gest de familiaritate deplasată din partea fostului ei soț: prea era lovit și prăbușit, ca să îndrăznească să-l supere pe influentul prieten al statului sovietic, neconsolidat încă. În afară de aceasta, i se oferea prilejul să-i restituie lui Stratonov, în timpul călătoriei, inelul pe care i-l dăruise el și pe care-l păstrase în virtutea unei inexplicabile presimțiri tocmai

în vederea acestei întâlniri. Plecarea fu hotărâtă pentru a doua zi. . . Nu, ea nu avea nici un argument valabil ca să ceară să fie scutită de serviciile lui Stratonov. Atunci, sub forma unui compliment pentru temeinica cunoaștere a limbii, în realitate însă încercînd să se înțeleagă cu ea în privința relațiilor ce urmau a se stabili între ei în viitoarea lor călătorie, Stratonov o întrebă pe Evghenia Ivanovna dacă mistress Pickering a mai fost și altădată în Rusia. Evghenia Ivanovna uză de dreptul unei străine de a nu răspunde la întrebările prea frecvente și indiscrete din această țară.

În timpul călătoriei spre Kahetia, Stratonov vorbi franțuzește, numai pentru a nu prilejui englezului vreun gînd de gelozie. Acum, însă, noaptea, cînd vorbeau între patru ochi în parcul Ținandali, faptul că Stratonov i se adresase în aceeași limbă nu avea altă explicație decît marea lui dorință de a rămîne pînă la capăt neidentificat. Era din partea lui o vădită rugămințe de a fi tratat cu mărînimie. . . Deodată, troznetele ce zguduiau liniștea nopții din Alazani încetară; șoferul izbutise să spargă, în urma lor, ușa dorită. Un om venea să-i întîmpine cu un felinar ce se bălăngănea, luminîndu-i pe rînd picioarele încălțate cu ciorapi groși hevsurieni.

— Se poate intra în casă, a izbutit omul s-o trezească. V-aș ruga să-mi dați mîna, mistress Pickering !

Glasul lui Stratonov, care răsunase de departe se apropia tot mai mult. După cum se părea, ghidul își făcuse socoteala ca totul să se petreacă pe întuneric, fără martori. Dar Evghenia Ivanovna se răzgîndise și, poate, nu numai de teamă de a nu face o mișcare greșită pe întuneric. Și apoi, la miezul nopții, peste valea Alazani se lăsa o liniște atît de primejdioasă, încît pînă și gîndul cel mai ascuns se făcea îndată auzit.

Noaptea se stîrni mare tulburare. Englezul avea nevoie de comprese calde, dar n-a fost chip să obțină de nicăieri apă fierbinte. Traiul aspru al lumii noi era departe de a fi luxos. Descoperiră într-un dulăpior o sticlură cu niște picături calmante ce se evaporaseră de mult și niște haturi petrificate, de aceeași proveniență regească, rămase aici de la foștii proprietari ai palatului din Ținandali. Se văzură nevoiți să se mulțumească numai cu niște fricțiuni, și astfel trecu o jumătate din noapte. Crizele încetau subit, așa cum începeau, fără să lase urmări.

Evghenia Ivanovna se trezi pe la amiază. Își roti privirile somno-roase peste pereții tapetați cu stofă zmeurie, pe care nu-i văzuse noaptea, la pîlpîirea slabă a lumînării. Iatacul lor semăna mai mult

cu o sală a tronului părăsită din palatul vreunui monarh mai modest, însă aspectul ei neîngrijit era compensat de verdele proaspăt ce pătrundea năvalnic din parc, dinspre terasă. Lîngă ușa deschisă ce da pe terasă, în halat, ținînd în mînă un volumaș editat la Oxford, ședea soțul ei, pe deplin întremat; în dimineața aceea îi păru neobișnuit de deșirat și, buimacă de somn cum era, avu impresia că picioarele lui se încolăciseră.

Femeia se întinse în așternut, gîndindu-se fericită că mizeria prin care trecuse în tinerețe nu-i apropiase necazurile bătrîneții. Se simțea nou-născută în patul acela imens, pătrat, cu trepte și cu baldachin, hărăzit desfătărilor cine știe căruia uriaș. Viața Evgheniei Ivanovna abia începea; avea în față întreaga veșnicie neatinsă. Simțea în tot trupul o dulce amorțeală și-i făcea plăcere să-și atingă propria ei piele catifelată. Alintîndu-se, cu ochii pe jumătate închiși, se amuza să-și privească soțul, a cărui imagine se topea în pata de lumină unghiulară. Deodată, își închipui că mai jos cu un etaj, chiar dedesubtul ei, stă întins pe divan, cu țigara în gură, Stratonov și o privește insolent, o pătrunde cu privirea, ca și cum n-ar fi existat nici tavan, nici covor, nici cearșaf.

Senzația semiconștientă a apropierii lui Stratonov o urmărise pe Evghenia Ivanovna în tot timpul nopții și numai somnul putea s-o risipească: de aceea, încercă să adoarmă. Într-adevăr, îndată ce închise pleoapele, Stratonov rămase undeva departe; foarte curînd însă o ajunse iarăși din urmă și, cu toate împotrivirile ei, o cuprinse în brațe cu toată făptura, viu și fără cusururile pe care se străduise să i le găsească în ajun. Apoi totul se învălmăși și se contopi, în așa fel, încît nu mai știa unde se sfîrșește unul și unde începe celălalt. . . Deodată, iatacul prinse a se lărgi și luă dimensiunile unei piețe ticsite de lume, într-o zi de sărbătoare; patul care semăna acum cu un catafalc, înainta prin această mulțime și oamenii se dădeau la o parte, prefăcîndu-se că nu observă ceea ce se petrece. . .

O trezi din somn o adiere rece la picioare, ca o gîdilătură —îi alunecase plapuma pe jos. Pe măsuta de lîngă pat erau doi trandafiri care nu fuseseră acolo mai înainte. Mister Pickering ședea în același loc, în aceeași poziție, cu ghidul pe genunchi, dar acum era îmbrăcat și bărbierit; un curent de aer abia perceptibil mișca filele de hîrtie de orez, care semănau cu niște petale. În timpul evenimentelor nepermise, el răsfoise istoria Kahetiei, de la captivitatea lui Agasartan al II-lea, pînă la avaturile lui Teimuraz I.

Ca în poveștile de dragoste își păzea iubita, fără să aibă habar că este jefuit.

Auzind mișcare, își descolăci picioare și se apropie de soția sa :

— Te-ai zbatut în somn atât de tare, îi spuse mister Pickering sprijinindu-se de căpătîiul sculptat al patului, de parcă te-ar fi urmărit cineva. . . Am venit lîngă tine în două rînduri.

La auzul cuvintelor soțului ei, Evghenia Ivanovna se îngrozi.

— Un vis urît. . . se grăbi ea să-i răspundă, trăgîndu-și plapuma pînă sub bărbie, apoi continuă : bine, doc, dar de ce nu m-ai trezit ?

— Cînd am ajuns lîngă tine, zîmbeai. . . și mi-am închipuit că se sfîrșise. . . Și cine te-a urmărit în vis, draga mea ?

Glasul lui era cel obișnuit și nu se deslușea în el nimic altceva decît o mîngîiere discretă, ceea ce în ochii unui criminal prins asupra faptului apare întotdeauna ca un procedeu perfid. Neputința de a se desvinovății o împinse pe Evghenia Ivanovna să se apere făcînd apel la prima minciună ce-i veni pe limbă. De altfel, nici nu avea nevoie să se prefacă prea mult, deoarece în perioada aceea se gîndea adesea la moartea mamei sale, punînd-o în legătură cu cele două suporturi de pahare din argint și cu ceasul de aur al tatălui ei — primit în dar de la colegi, care fuseseră îngropate, în mod ilegal, în grădină. Și ca povestea ei să pară cît mai convingătoare, Evghenia Ivanovna o luă de la memorabila zi cînd una din trecătoarele autorități care se perindau pe atunci răscolise jumătate din curtea lor în căutarea bietelor comori.

— În grădina mamei nu erau încă strînse pătlăgelele roșii. . .

Englezul își întrerupse soția la jumătatea frazei :

— Nu te osteni, Jenny. . . cînd vrei să povestești un vis, e ca și cum ai încerca să desfășori un sul de hîrtie arsă : se împrăștie în vînt, ca scrumul !

De teamă să nu piardă încrederea acestui om, Evghenia Ivanovna, cu o mișcare stîngace, încercă să-l atragă spre ea, numai să poată înăbuși orice bănuială ascunsă. Englezul se desprinsese cu grijă din îmbrățișarea ei. Femeia înțelese că soțul nu dorea să se gîndească la trădarea care de fapt nici nu avusese loc, dar că nu-l tentau nici resturile dezmierdărilor dăruite altuia. Gîndindu-se cu disperare că s-ar fi putut întîmpla să fi rostit în somn un nume străin, Evghenia Ivanovna izbucni în plîns. Chinuită de căință, femeia se zbătea între perne. Englezul aștepta răbdător potolirea crizei trecînd între degetele unei mîini petalele unui trandafir și ținînd în cealaltă mînă un pahar cu apă. Cămașa Evgheniei Ivanovna alunecase de pe umăr și lacrimi de copil i se rostogoleau pe pieptul

gol. Nimic nu era mai convingător în ceea ce privește inocența soției, decât această mică nerușinare.

Cînd suspinele se răriră, mister Pickering socoti că a sosit momentul să intervină în furtuna care se potolea.

— Liniștește-te, Jenny, și nu fugi de mine, nu te crispa. Îți sînt prieten pe veci . . . și bea mai repede apa asta, spuse el, punîndu-și mîna tîmăduitoare pe umărul ei care tot mai tresărea. Orice s-ar întîmpla, fie și în ipoteza cea mai proastă, n-am să fiu în stare niciodată să-ți pricinuiesc durere . . . ei, și acum, haide, liniștește-te ! De altfel, nu ți se pare că ne îmbie de undeva un excelent miros de bucătărie ? Nu-mi pot închipui vreun alt miros care să aibe darul să afirme atît de convingător binefacerile vieții pămîntene. Nu întîmplător în străvechiul Izrael de pe vremea prea fericitei acostări a lui Noe, Dumnezeu era înfățișat, ca niște nări uriașe aspirînd fumul jertfelor. O să-ți povestesc la micul dejun această interesantă istorie, a cărei acțiune s-a desfășurat chiar pe aici, prin apropiere, la vreo sută treizeci de kilometri mai spre sud, de-a lungul meridianului, dar . . . haide, îmbracă-te ! Soțul pe care ți l-ai ales este un mîncăcios fără pereche, draga mea.

În clipa aceea, Stratonov bătu la ușă pentru a doua oară. Din nefericire, ora micului dejun trecuse irevocabil, în schimb, prînzul se servea în Kahetia foarte devreme, tîrînește. O jumătate de oră mai tîrziu, străbătură tustrei șirul saloanelor nelocuite, oficiale, pentru a ajunge în sufragerie. Toți se resimțeau de oboseala nopții trecute, astfel încît conversația lîncezea cu toate că vinul curgea din abundență, iar pe deasupra mai era de față și directorului sovhozului — un « tamada » recunoscut, cu faimă republicană. Abia spre sfîrșitul mesei, cînd englezul își exprimă entuziasmul nemărginit față de menu-ul țînandez, se produse o oarecare înviorare. Un maestru în ale bucătăriei, rafinat și anonim, trăia undeva pe aproape, în pierduta vale Alazani, iar opera sa era destinată unor puțini aleși. Măgulit de o atare recunoaștere din partea unui cunoscător, directorul îl informă că pe bucătar îl cheamă Coté ; după cît părea, avea de gînd să schițeze biografia acestui maestru, dar tocmai atunci fu chemat pentru niște treburi gospodărești, în toată Kahetia, vremea recoltatului fiind în toi. În cele cincisprezece minute cît lipsi directorul sovhozului, nevoit să dea o fugă pînă la birou, Stratonov îi informă pe oaspeți, în taină, că diverși șefi vin de la Tiflis încoace, în Edenul culinar, să-și călească organismul înaintea marilor bătălii pentru umanitate.

Strecură aceste cuvinte ca și cum fire mărunte de nisip i-ar fi scîrțîit între dinți. Apoi urmă acea regretabilă discuție cu mister Pickering, ce nu-și putea găsi vreo altă explicație decît în dorința lui Stratonov de a se ridica în ochii femeii, cu orice preț.

Cu coada ochiului, fără a întoarce capul, Evghenia Ivanovna își urmărea neconținut comeseanul întăritat așezat în fața ei. După nebuniile lui nocturne în calitate de nălucă, acum, viu, Stratonov părea un cadavru. La aceeași masă, aproape față în față cu ea, ședea un om înăcrit, nedormit, și, mai ales, trecut de mult de vîrsta tinereții. Prin urmare, nu se gîndise nimeni să-l omoare în defileul acela din visul Evgheniei Ivanovna; fusese probabil doborît cu o lovitură în falcă, din care pricină și acum partea de jos a feței i se deplasa mereu spre stînga, fără voia lui. Drept compensație pentru ceva pierdut pe veci, își lăsase o chică poetică și nu i-ar fi stat poate rău cu ea dacă ar fi spălat-o mai des cu apă caldă și săpun. Mîinile neîngrijite, manșetele roase, prinse cu ace de siguranță în loc de butoni, oboseala nervoasă ce se vedea cît de colo pe chipul lui — totul era cît se poate de edificator în ceea ce privește traiul lui Stratonov pe meleagul dorit. Viața lui era pustie și singuratică, fără nădejde, fără o femeie iubitoare alături; părea încolțit de o teamă permanentă. Dar nici unul din amănuntele amare observate de ea, nu-i aduceau Evgheniei Ivanovna ușurarea dorită.

Ciugulind cîte un bob de strugure dintr-un ciorchine, Stratonov le povestea despre trecutul moșiei ținandaleze; le vorbea, printre altele, despre proprietarii de altădată ai actualului sovhoz vinicol — vestita familie Ceavceavadze. Relată cu lux de amănunte episodul cu miurizii lui Șamil, care coborîseră puhoi de pe coastele povîrnite ale munților, cu șaptezeci de ani în urmă, și se retrăsese apoi, învăluți în fumul unui uriaș incendiu și răpind două prințese gruzine pe care le duseseră cu ei legate de șeile cailor. Și, cu toate că Evgheniei Ivanovna nici nu-i trecea prin gînd să scoată o vorbă, era limpede că ghidul se străduia să umple pe de-a-ntregul timpul ce-l avea la dispoziție, folosind locvacitatea sa profesională și o profuziune de date, spre a nu lăsa o clipă de răgaz unor întrebări sau explicații inoportune. Îi mai informă că spre sfîrșitul secolului trecut, moșia fusese preluată din mîinile proprietarilor ruinați de către ultima dinastie rusă și că, în patul în care își petrecuseră noaptea soții Pickering, dormise de nenumărate ori Alexandru al treilea în persoană.

Această informație îi prilejui lui mister Pickering o glumă imprudentă și anume că, dacă nu-l înșeală memoria, este vorba despre cel mai trușez dintre țarii ruși . . . Lăsînd ochii în jos, ghidul rămase cîteva clipe cu privirea ațintită în farfurie.

— În timpul vieții acestui suveran, străinii se abțineau de la orice fel de comentarii imprudente la adresa lui — pînă și acasă la ei, strecură el șuierat, oarecum în treacăt, ca un fel de informație istorică.

Evgheniei Ivanovna i se părea atît de interesant să urmărească tulburarea din ce în ce mai penibilă a acestui om decăzut, încît hotărî să nu-i reamintească deocamdată faptul că, îndată după revoluția din Februarie, același Stratonov, student, clocotitor de mînie împotriva autocrațiilor în general, îi spunea tot felul de anecdote din viața aceluiași Alexandru, în legătură cu bețiile lui de pomină în compania grădinarului, de obiceiul lui de a avea în permanență asupra lui o sticlă cu coniac, vîrîtă în tureatca cizmei, de barbarele sale concerte de helicon.

Cu un aer împăciuitoar, englezul turnă vin în paharul lui Stratonov.

— N-am cîtuși de puțin intenția de a vă contraria în ceea ce privește convingerile dumneavoastră politice, spuse mister Pickering cu sinceră părere de rău. Ca statură sînt chiar ceva mai înalt decît pomenitul Alexandru. La noi, la Leeds, circulă pe seama mea fel de fel de glume, ba se spune chiar că din tot corpul profesorului eu sînt acela care produc mai mult ca oricare altul o impresie de neșters asupra studenților . . . ce-i drept, într-un sens întrucîtva diferit de acela pe care l-aș fi dorit.

Lui Stratonov îi convenea însă să nu-i observe manevra de împăciuire.

— Vă rog să-mi scuzați anumite libertăți ce nu țin strict de sarcinile mele de serviciu, însă numeroși vizitatori din Occident înclină în general să facă reflecții glumețe pe seama tragediei noastre naționale . . . nu se lăsă Stratonov, încercînd, prin această nesăbuită bravadă în fața soțului să-și ridice prestigiul în ochii soției. — Ceea ce nu-i împedică, de altfel, urmă el, să ia cu dînșii, din restaurantele sovietice, în chip de suvenir, șervete de masă purtînd blazonul răposatului monarh. Se pare că, în ciuda civilizației, în Europa mai stăruie și astăzi dorința de a obține capătul de funie al spînzuratului . . . E drept că n-am observat asemenea înclinații la compatrioții dumneavoastră, dar sînt convins că și printre ei se vor găsi, cum se spune, amatori să petreacă o noapte, două într-un pat imperial . . .

Apoi, fără să-i dea răgaz să se desmeticească lui mister Pickering care părea scandalizat de cele auzite, ghidul începu să vorbească despre un soi deosebit de străini care vin aici la vînătoare de capre negre, în rezervațiile caucaziene, își potolească setea cu vinuri alese din colecții și după ce primesc diferite daruri, vorbesc la ei acasă, în interviurile acordate gazetelor despre utilitatea socialismului pentru Rusia.

— O, sînteți într-adevăr convins de acest lucru? îl întreabă englezul uluit, privindu-l pieziș.

— Și ceea ce apare izbitor aici, încheie Stratonov pe nerăsuflăte ridicîndu-se în picioare pentru a-și încununa răzvrătirea înainte de reîntoarcerea gazdei, este faptul că deocamdată nici unul dintre acești pripiți prieteni nu au cerut permisiunea de a se stabili pentru totdeauna în țara noastră. Și acum, că am terminat ce am avut de spus... vă mulțumesc că m-ați ascultat Așadar, ne vom relua treburile?

Programul amănunțit al vizitelor în valea Alazani fusese întocmit încă de la Tiflis. Partea a doua a zilei era rezervată în întregime vinului kahetin: cunoașterii istoriei sale, a producției și pivnițelor sovhozului. În vederea unei pregătiri optime pentru această ultimă fază — de cea mai mare răspundere — întreprinseseră o mică plimbare prin împrejurimile palatului ținandez. Directorul îi însoți personal pe oaspeți în parcul alcătuit din platani uriași și cedri libanezi. Stratonov îl întreabă pe englez, așa, într-o doară, dacă nu cumva acești arbori seculari îi fac impresia unor demoni ocuți, gata să curme cu brațele lor vînjoase orice furtună. Englezul îi răspunse că nu, nu are această impresie. Atunci, pentru a risipi impresia neplăcută pe care-o stîrniseră proferările sale la adresa Occidentului, Stratonov se interesă respectuos dacă profesorul Pickering avusese vreodată preocupări științifice în legătură cu trecutul Caucazului. Nu, răspunse acesta cam sec, nu a avut... Ajunseră, între timp, la marginea prăpastiei cu care se mărginea citadela ținandeză. Castani seculari, ale căror roade trozneau încet sub pașii lor, atîrnau deasupra hăului, alături de cascadele tufişurilor spinoase. Departe, în vale, se zărea o cîmpie pietroasă presărată ici-colo cu chiparoși. Privind-o, simțea dorința să-ți iei zborul pe deasupra ei, spre munții învăluți de o ceață ușoară, viorie.

— De aici, puteți urmări drumul inițial al vinului kahetin... le spuse aproape șoptit Stratonov, stînd în spatele lor, și promițîndu-și solemn, iar și iar, să nu-și mai contrarieze niciodată clienții.

... În anul acela, în valea Alazani, strugurii se copseseră cu o săptămână mai devreme ca de obicei și chiar în ajun începuse culesul. Simțindu-se vinovat, ghidul îi întrebă respectuos pe oaspeți dacă nu aveau și ei impresia că, în dimineața aceea, toate vorbeau în șoaptă: frunzele, apa, ba chiar și păsările. Dar nu primi nici un răspuns. Numai harabalele pline de coșuri încărcate cu recolta cea nouă scîrțiau alene undeva în vale, de-a lungul drumurilor. Iar în spatele lor, de partea cealaltă a parcului, mașinile de tescuit bocăneau din răspuțuri pe pardoseala udă de ciment. Arătînd cu mîna spre nemiloasele calandre în care pierea nobila frumusețe a ciorchinilor, pentru a dobîndi înțelepciunea încetoșată a vinului, Stratonov începu să-și inițieze oaspeții ba în tainele deosebirilor dintre sorturile Budeșure și Muvane, ba cu privire la amănuntele tăierii viței, care se face în luna martie, și Evghenia Ivanovna observă că atunci cînd ghidul se apuca să le vorbească despre avantajele altoiului aplicat pe soiul Berlandieri în condițiile zonei de cernoziom, viticultorii schimbau priviri ironice.

Deodată, cel mai în vîrstă dintre ei, un gruzin cu sprîncenele stufoase, cu mîinile ude pînă la cot de licoarea viitorului vin, umplu un pahar de suc spumos și, descoperindu-se, îl întinse musafirei plictisite — gestul său domol avînd ceva din străvechiul cavalerm al muntenilor. Drept răspuns, ea îl privi cu ochi strălucitori și, pentru o clipă, drăgălășenia ei deveni frumusețe orbitoare ; apoi duse paharul la buze, își dădu capul pe spate, astfel încît părul tuns îi învălui umerii, deschise gura trandafirie, dar se înecă și cîteva picături i se prelinseră pe bărbie, se înveseli și începu să rîdă. Ca un omagiu adus eternului feminin, în timp ce Evghenia Ivanovna bea, bătrînul își atinse de două ori, cu vîrfurile degetelor, mustățile drepte și răsucite ca niște coarne de zimbbru.

S-ar părea că un pahar de must dulce n-ar fi meritat răsplata unui entuziasm atît de fățiș. Dar femeia dorea pe semne să izbească pe cineva cu frumusețea ei înflorită. Privindu-și soția cu îngrijorare, ghicind treptat rolul lui Stratonov, englezul se întrebă tulburat dacă nu cumva el însuși nu era pentru Evghenia Ivanovna un mijloc de răzbunare, a cărei cruzime era sporită de înfățișarea lui. Cînd luase hotărîrea să-i viziteze țara, nu avusese cum să prevadă această competiție înjositoare cu un domn rus prea puțin vrednic de stimă — competiție cu atît mai jignitoare cu cît acum nu mai avea nici o posibilitate de a o evita.

Evghenia Ivanovna surprinse privirea atentă a soțului ațintită asupra ei.

ARTA VECHIE DIN ALTAI

Lup — placă pentru harnașament — lemn

Zeitate și cavaler — bucată dintr-un cort cu aplicații din letru

■ Arta triburilor nomade siberiene din Altai, din epoca denumită scită (secolele IV—III î.e.n.) a cunoscut o dezvoltare strălucită. Cercetările arheologice efectuate îndeosebi în ultimele decenii în localitățile Pazirik (Altaiul de Est) și Bachadar și Tuiokta (Altaiul Central), au descoperit numeroase obiecte de artă din această perioadă, conservate în foarte bune condiții, datorită congelării solului și pietrei rezistente din timpul unde se aflau.

Obiectele de artă găsite în mormintele conducătorilor triburilor altaice au o rară varietate de forme.

Sculpturile, desenele lineare și policrome sînt executate nu numai din lemn ci și din os, piele, fetru sau din diferite combinații ale acestor materiale. Cu deosebit simț artistic, au știut nomazii din Altai să folosească fetrul în operele sculpturale. O foarte mare varietate prezintă bassoreliefurile executate în lemn, metal sau din fetru și piele. Reprezentările policrome sînt cele mai adeseori adevărate « mozaicuri » în fetru sau piele colorată. Ornamente decorative ale harnașamentului, aceste sculpturi reprezintă de obicei animale sau monștri fantastici, redați din față sau din profil, cu un înalt grad de expresivitate și dinamism. Un interes excepțional prezintă de asemenea covoarele și tapiseriile descoperite în mormintele altaice din această perioadă, adevărate monumente ale artei țesutului și importante documente care dezvăluie intensele legături economice și culturale ale vechiului Altai cu China, Iranul și țările din Orientul mijlociu.

Arta vechilor locuitori ai Altaiului ne izbește prin justetea liniei și a expresiei, prin simplitatea și eleganța formelor și prin bogăția ornamentației.

Realistă în formă, arta vechilor triburi siberiene este o artă vie, dinamică, plină de strălucire.

Numeroase obiecte ale vechii arte altaice îmbogățesc actualmente colecțiile muzeului Ermitage din Leningrad.

Cap de pasăre fabuloasă — lemn

Cal — lemn

Cap antropomorf — placă pentru hamuri — lemn

Recipient și cutie de piele

— E o băutură cu totul inofensivă, fără nici un strop de alcool deocamdată, gustă și dumneata, doc ! se justifică ea, întinzându-i paharul pe care nu apucase să-l golească și care purta pe margine urma rubinie a buzelor ei.

Atras fără voia lui în joc, englezul sorbi picătură cu picătură din acest vin care încă nu apucase să se nască și care, cu toate acestea, era pentru el destul de tare, și-i arse gura, de parcă ar fi fost preparat la focul gheenei ; sorbindu-l, nu-și lua ochii de la adversarul său care-și lovea nepăsător jambierele cu o nuielușă. Porniră mai departe, fiecare cu presimțirea neplăcută a propriului său impas sau triumf apropiat și inevitabil. Și, ca și cum ar fi stabilit locul viitorului duel, Stratonov îi informă pe oaspeți că la noapte, în satul Alaverdî, pe malul opus al Alazanului, începe sărbătoarea hramului de toamnă, cu care prilej se ține și tradiționalul iarmaroc. Aici se adună reprezentanți ai aproape tuturor neamurilor din Caucaz, pînă și depărtații lezghini. Pentru a ajunge acolo, trebuia străbătut un drum de țară de douăzeci de kilometri, desfundat, printr-un praf infernal, însă neplăcerile călătoriei vor fi compensate din plin de bogăția impresiilor exotice.

— Îmi pare ceva cunoscut... Alaverdi, Alaverdî, încercă să-și amintească englezul, adaptîndu-se la accent. Este punctul de tranzit al unui mare număr de populații asiatice care au pătruns pe aici spre sud-vest-ul Europei. Și, după cîte-mi amintesc, aici se află un templu străvechi construit prin strădania unui venerabil pelerin...

— V-ați învățat foarte bine lecția de dimineață, mister Pickering, îl laudă malițios Stratonov, care zărise în dimineața aceea pe masa englezului ghidul editat la Oxford. Templul a fost construit de bătrînul Iosif, unul dintre cei treizeci de călugări trimiși aici de către Simeon Stîlpnicul din Antiohia.

— Cum ați spus?... Stîlpnicul?... îl întrerupse englezul, la auzul acestui cuvînt necunoscut.

— O, e vorba de *Stylites* ! îl lămurî Evghenia Ivanovna, amintindu-i totodată de poemul cu același titlu al lui Tennyson, din care englezul își alesese drept deviză versul preferat : « Show me the Man that suffered more than I ! »

Fără nici o noimă și, pare-se, iarăși nu numai pentru soțul ei, ea declamă fără greș cele opt stihuri ; cu trei ani în urmă, în golful Maude, nu știuse o boabă englezește. În timp ce recita, Stratonov, cu un zîmbet abia perceptibil, își ștergea o pată de pe

mîneacă, iar englezul, şușotind și ținînd mîna Evgheniei Ivanovna, oficia întîme rituri conjugale.

— Fiindcă veni vorba, am să-mi permit să fac apel la erudiția dumneavoastră, pentru a lămuri o foarte veche încurcătură... urmă Stratonov, dezmiertîndu-l pe englez cu o privire vicleană. În cärticica mea scrie că templul alaverdin a fost construit în secolul al șaptelea, iar suspomenitul Stîlpnic a trăit pe la sfîrșitul secolului al IV-lea și începutul secolului al V-lea. În afară de asta, pe la mijlocul secolului al VI-lea, Hozroi cel Mare a năvălit în Antiohia și a pustiit-o, astfel încît, în urma unei atari execuții, este puțin probabil ca această țară să fi fost în stare să trimită misionari peste hotare, dar e de presupus că n-a fost în stare să sprijine nici înlăuntrul granițelor ei credința creștinească... Dacă-mi permiteți, am să vă repet datele problemei!—Și expuse din nou, cu cea mai mare răbdare, în fața adversarului său, toate datele încilcitei șarade. — Va putea oare onoratul mister Pickering să mă ajute să mă descurc în caraghioasele mele dificultăți?

Vîrfurile urechilor englezului se colorară ușor. Rupse fructul roșu al unui copăcel de tisă de la marginea drumului, apoi enciclopedica mașină a memoriei sale erudite se puse în mișcare. Mister Pickering descoperi aproape instantaneu greșeala fostului său rival, acum însă dorea să afle dacă motivul întrebării fusese într-adevăr neștiința sau intenția — pe care i-o ghicise — de a compromite în ochii soției sale autoritatea lui științifică.

— După Hozroi, Antiohia nici n-ar fi avut pentru ce să trimită încoace misionari, începu el să depene firul ghemului încurcat. Pe vremea aceea, creștinarea Georgiei fusese încheiată în linii mari. În secolul al VI-lea, Procopie Chesarianul îi numește pe gruzini « creștini înfocați ». Prin urmare, monumentul acesta putea fi construit cel mai tîrziu în secolul al V-lea... La dumneata e scris al VII-lea? Firește, prețul ieftin al cărții sporește cererea printre oamenii simpli, dar... vă recomand să apelați mai bine la ghidurile britanice: la noi nu se fac economii cu autorii de acest gen, nici cu corectorii... și, poate, nici cu hîrtia. Și acum, o întrebare în legătură cu bogata dumneavoastră documentare: aveți la îndemînă un « vademecum », sau veniți mai des pe aici, în interes de serviciu?

Dantura albă, aproape impecabilă a celui întrebant, străluci într-un zîmbet larg, aproape sincer:

— Kahetia nu este cuprinsă în traseele turistice, din pricina lipsei unei baze amenajate, după cum ați putut constata

și dumneavoastră, noaptea trecută. Asta dorea să afle mister Pickering?

— Nu . . . m-ar interesa, domnule Stratonov, dacă vă delectați din proprie inițiativă, în timpul dumneavoastră liber, cu probleme de istorie sau dacă firma dumneavoastră cere angajaților ei studii speciale pentru funcția . . . pe care o exercitați într-un mod atât de original și inadmisibil?

Conversația continuă în mod automat în limba franceză, ca pentru respectarea egalității armelor, apoi, dintr-odată, răsunară iarăși frazele rusești:

— Sînt slujbaş . . . rosti Stratonov cu răutate — și serviciile mele sînt plătite de dumneavoastră într-o valută foarte prețuită la noi. Deocamdată sîntem săraci . . . Precum se știe, aliații noștri n-au împărțit cu noi roadele victoriei obținute, mai ales cu prețul unui ocean de sînge rusc . . . Am acolo și un pîrîiaș al meu. Vedeți dumneavoastră, pentru construirea Rusiei noi, avem nevoie de bani mulți . . . printre altele, și pentru înlocuirea ghetelor mele, gata-gata să se facă praf sub ochii dumneavoastră, mister Pickering! — Nu mai avea putere să se oprească la timp. — Și, în general, continuă el, cînd aliații Rusiei au părăsit-o la greu, am fost nevoit să plec pentru cîtva timp în străinătate . . . pînă cînd am hotărît să mă întorc acasă, ca să fiu folositor patriei . . . fie chiar și la secarea mlaștinilor ! A trebuit să-mi calc pe inimă, să-mi părăsesc visurile, ba chiar să comit o faptă nedemnă, a cărei amintire mă mistuie și astăzi . . .

Monologul lui suna tot atît de naiv ca și înșiruirea evenimentelor petrecute în cursul unei săptămîni întregi, drept răspuns la întrebarea imprudentă pe care i-ar fi pus-o cineva: *how do you do?* În clipa aceea petele roșii care-i acopereau fața, vorbirea sacadată și o serie de alte amănunte trădau starea de plîns în care se afla Stratonov. După toate aparențele, era în stare să se abată de la normele serviciului său, numai ca să-și poată răscumpăra vina. Mister Pickering aruncă o privire rugătoare soției sale, de dragul căreia suportase de dimineată acest zbucium curat rusc. Cu oglinjoara în mînă, Evghenia Ivanovna își făcea buzele. Mîna îi tremura, iar o rază de soare reflectată de oglindă se alinta jucăușă pe obrazul ei. Fără să-și întrerupă ocupația, observă:

— Bănuiesc că spovedania deplasată a domnului Stratonov a fost destinată unei terțe persoane, care nu se află printre noi.

Roșul de buze i se terminase și femeia aruncă în tufiș micul tubușor aurit, de formă cilindrică.

Trecu cîtva timp pînă ce ghidul să fie în stare să-și reia sarcinile de serviciu. Acum era limpede că nu vor izbuti să se despartă fără un final tragic. Porniră mai departe, păstrînd tustrei tăcerea — un adevărat prinos adus farmecului sălbatic al naturii înconjurătoare. Astfel, pe nesimțite, ajunseră aproape de locul de unde începuse excursia. Era greu de închipuit un colțisor mai propice unor momente poetice, pline de mister. Într-adevăr, în mijlocul hățișurilor sălbatice de la marginea platoului ținandalez era ascuns un splendid pavilion de piatră albă, cu o cupolă, a cărei amintire merita, după spusele lui Stratonov, să fie dusă în Anglia.

— Mai rămîne să vedem cu ochii noștri soarta unui asemenea vis, începu el cu glas tremurat, așezîndu-se în fața intrării în pavilion, spre a-l feri de privirile lor. Nu s-ar fi convenit să-l arăt unor oaspeți străini, dacă aici nu și-ar fi găsit confirmarea aluzia vagă făcută de mistress Pickering deunăzi, cum că părerile de rău nu sînt în stare să reînvie ceea ce a fost distrus pe vecie. Se spune că aici, chiar în locul acesta, poetul rus Griboedov s-a logodit cu soția sa. Mireasa era din familia Ceavceavadze, se numea Nina și avea pe atunci cincisprezece ani. Din păcate, din pricina ispîitoarei singurătăți, nu toți vizitatorii dau dovadă de sensibilitate în fața acestei romantice grote a dragostei . . .

Cu aerul unui martor îndurerat, ghidul se dădu la o parte și musafirii încremeniră în prag, scoțînd simultan exclamații prelungi de indignare și uimire. Dușumeaua pavilionului era murdărită toată, uniform, pînă la ultimul centimetru, chiar și în colțuri, îndemnîndu-te să reflectezi la înrădăcinarea năravurilor omenești și la rezultatele unor practici îndelungate. Un adevărat pînjenis de desene și inscripții bilingve, dintre cele mai dubioase, acoperea pereții calcaroși care fuseseră cîndva martorii șoaptelor feciorelnice ale Ninei. Cu un gest rugător, Evghenia Ivanovna strînse cotul soțului ei.

Mister Pickering se întoarse. Avea colțurile gurii lăsate în jos și privirea ațîntită asupra cravatei ieftine a ghidului, confecționate dintr-un material ordinar.

— Promit scumpei mele soții că nu voi reclama autorităților de la Tiflis comportarea dumitale insolentă și morbidă, rosti englezul pe un ton glacial, înfuriat la culme. Ar fi la fel de neplăcut pentru noi amîndoi, dacă vizita noastră în această țară ar deveni cauza celei mai serioase dintre neplăcerile prin care ți-a fost dat să treci.

Apoi, cu un gest demodat, englezul își oferi brațul soției sale, iar Stratonov, palid la față, se grăbi să se dea la o parte, să le facă loc să treacă.

Din fericire, pe drumul de întoarcere, le ieși în întâmpinare directorul de adineauri care ținea neapărat să le prezinte personal latura *materială* a problemei: era vorba de o vizită la pivnițele în care era păstrat tezaurul vinurilor de colecție — cămărilor ținandaleze. Interpretînd necomunicativitatea englezului ca un semn al unei crize ce se apropia, le propuse să verifice efectul tămăduitor al prețioaselor băuturi de Alazani și asupra unor boli din străinătate. Prin consimțămîntul său, mister Pickering dădu dovadă de maximum de tact și înțelegere a unor împrejurări de importanță istorică mondială. Însoțit de Stratonov — acum extrem de respectuos — coborîră tustrei în pivnițele boltite, unde, în întuneric și în aerul cu iz de mucegai și înțepător, se zămislește una dintre cele mai fine miresme de pe pămînt. Dar nici ciclopicul străbun al butoaielor ținandaleze, depășind de trei ori statura unui om, nici degustarea unor vinuri neînchipuit de vechi, închise în sticle acoperite de mușchi, nici căința vădită a ghidului uitat undeva într-un colț — nimic nu a mai fost în stare să redea buna dispoziție sensibilului oaspete. E drept că, supunîndu-se privirilor rugătoare ale soției, mister Pickering renunță la gîndul inițial de a pleca imediat acasă, în schimb respinse cu hotărîre propunerea de a vizita iarmarocul din Allaverdî, sub pretextul inconvenientelor unei nopți fără somn petrecute sub cerul liber — și-l invoca tocmai el, omul obișnuit să cutreiere neobosit pustiurile arabe! Îndată după vizitarea pivnițelor, iarăși la braț cu soția, trecu în apartamentul care-i fusese rezervat, unde, timp de două ore și un sfert cei doi soți rămaseră la fereastră, privind afară de după perdele și schimbînd păreri fragmentare în legătură cu evenimentele petrecute.

Ziua aceea avea un farmec deosebit, puțin obișnuit chiar și pentru Kahetia — totul în jur părea învăluit în aureola aurie a după-amiezii. Ghețarul de munte care se zărea în depărtare semăna cu un stilet confecționat dintr-un mineral liliachiu, translucid. Era străjuit de nori ca de niște năluci cu mîinile avîntate spre înălțimi. Întreaga priveliște avea un efect liniștitor. Pe lîngă toate acestea, întoarcerea pe același drum pe care veniseră, prin Kars, presupunea noi demersuri telefonice, destul de anevoioase, cu Moscova. Spre sfîrșitul zilei, cînd directorul, care nu bănuia nimic, urcă din nou scara spre camera oaspeților, Evghenia Ivanovna

izbutise să-și convingă soțul că trebuie să se considere o victimă a luptei politice care nu se terminase încă în Rusia. Și, în sfârșit, ghidul cel vinovat părea atât de abătut în după amiaza aceea pe care a petrecut-o răbdător afară, în plină arșiță, încât, după ce se mai sfătui cu soția sa, mister Pickering acceptă să soarbă cupa pînă la fund.

Atunci constatară că totul fusese pregătit în vederea călătoriei lor de plăcere. După colțul clădirii principale, tronînd tanțoș pe niște cauciucuri cam moi, trepida și zdrăngănea acel mecanism de transport cu capota lăsată, pe care-l cunoscuseră cu prilejul călătoriei de la locul de frontieră, Hozapini, pînă la Tiflis. După ce fură încărcate covoarele, vinurile și tot felul de alimente, a fost prins cu sîrmă de port-bagaj un mare bidon pentru fierț apă în eventualitatea că, Doamne ferește, s-ar abate iar un necaz peste neprețuitul cap al tovarășului Pickering.

Cînd porni mașina, ultimul care se urcă din mers și se aciuă discret în față, fu Stratonov, care slăbise și se trăsese la față într-o singură zi de ajunsese ca o umbră.

Automobilul, pus de către autorități la dispoziția oaspeților pe tot timpul vizitei lor în Gruzia, fusese cîndva culmea tehnicii și, îi slujise, se pare, însuși guvernatorului general al Caucazului. Timpul însă, și poate și nenumăratele rostogoliri de pe crestele munților, îl preschimbaseră din fragilul și străinul Buick, în băști-nașul Biuk, călit în grele încercări. Perspectiva unei călătorii cu acest vehicul îi speria de obicei pe cei nedeprinși, dar, de cum se încredințau că altă cale de transport nu exista, descopereau îndată și părțile atrăgătoare ale unui asemenea voiaj, ca în orice întreprindere temerară.

Pe canapeaua scofilcită a mașinii se și instalaseră, în așteptarea oaspeților, doi viticultori din învecinatul Teliani. Chipul rotofei, roșcovan, optimist al unuia trăda dăruirea sa neprecupețită față de desfătările trupești, pe cînd înfățișarea ascetică a celuilalt sta mărturie unor înclinații de ordin spiritual. Asemenea Martei și Mariei, după propria lor mărturisire, ei se completau reciproc în misiunea de grea răspundere ce li se încredințase de către conducerea orașului Tiflis, de a le arăta mîndrilor oaspeți britanici adevărata ospitalitate kahetiană. Prestanța celor doi bărbați îl făcu pe domnul Pickering să-i ia întîi drept miniștri, fapt care la început stingheri întrucîtvă relațiile lor, treptat însă, kilometru cu kilometru, pășaniile neobișnuite ale călătoriei apropiară pasagerii

între ei. Zburau cu toții în sus la hîrtoape, făceau temenele adînci la coborîtul povîrnișurilor repezi, ori dimpotrivă, șuierînd a pagubă, se înfundau cît mai trainic și mai confortabil în canapeaua de piele a mașinii la smuciturile neașteptate, ca să nu cadă în nas sau să nu se izbească cu capul de capotă. Iar ca nu cumva călătorii să se plictisească, ba scăpa din lăcaș, cu un scrîșnet amenințător, schimbătorul de viteză, ba începea a clocoli apa din radiator, aruncînd cu pocnet în sus, ca la sticlele de șampanie, dopul de lemn oblojit cu cîlți, după care șoferul își începea din nou uimitoarea echilibristică la cotituri, astfel încît, pentru scurtă vreme, corpul lui nu mai avea nici pondere, nici puls și nici vreo speranță într-un viitor mai fericit. Prin aceste simple exerciții la volan, flăcăul căuta să le insufle străinilor respect față de meseria lui.

Spre bucuria englezului, cei doi însoțitori din Teliani se dovediră a fi viticultori, oameni minunați, fără ifose, adevărați kahtieni, veseli, senini, cu inima deschisă, astfel încît jignirea suferită recent fusese, fără voie, dată uitării. Pe la jumătatea drumului, viticultorul cel corpulent îi tot răcnea la ureche lui Stratonov, străduindu-se să acopere zdrăgănitul infernal al *Biukului*:

— Tradu-i, prietene, ca să știe omul. Toată valea — o sută cincizeci de verste — e numai vin . . . Vin amestecat cu foc curge în vinele Kahetiei. La stînga, uite colo pe unde trece un catîr, e Napareuli — ai citit cred pe etichetele sticlelor. Gurdjaani, Kardanahi . . . ai auzit? . . . sînt nițel mai departe, spre porțile alea albe, în spatele chiparoșilor. Poți străbate toată valea Alazani de la un capăt la altul, în clinchet de pocale. Cînd o vrea, să-mi scrie direct: Mir, Georgia, raionul Signahsk, și atît, direct pe numele meu. Și o să-i trimitem din vinul cel mai grozav, din care bem noi la nuntă. Fă bine și tradu-i numele meu, kațo.

Acesta traducea, emoționat, adăugînd de la el și greșind dinadins ca să aibe prilejul să recurgă la ajutorul Evgheniei Ivanovna. Stratonov stătea cu spatele la ea, cu un miel legat de picioare pe genunchi, dar și așa femeia avea senzația chinuitoare că o fixează într-una cu ochi supuși și rugători.

Începu să adie o răcoare jilavă dinspre Alazani, iar drumurile care împînzeau localitatea se înmulțiră. Păreau să se îmbine toate într-unul mare, ai fi zis albia unui rîu secat, de n-ar fi fost așa de brăzdată de atîtea fâgașe această cale ce ducea undeva spre munții viorii din zare. Tot mai des *Biukul* lăsa în urmă călăreți, de multe ori cîte doi în șa, sau harabale de familști trase de boi: stăpînul pășea alături de roată, bătrînii se legănau pe capră, iar

de sub coviltirul de covoare scînteiau ochii negri ai numeroșilor urmași. Toată suflarea omenească mergea la iarmaroc ; numai cîinii rămăseseră acasă. Para de cauciuc răgușise de mult, iar șoferul își croia drum, răcnind și gesticulînd.

Dacă te puteai încrede în zarea înșelătoare, crestele înzăpezite erau acum cam la o bătaie de pușcă. Se însera . . . și cu atît mai lesne se deslușeau pe albastrul întunecat al orizontului planurile suprapuse ale lanțurilor de munți înveșmîntate în păduri, în pîsla verde a pășunilor alpine, în nourași trandafirii, în neant. Închipuirea le popula pe rînd cu monahi, păstori, vulturi și îngeri . . . Curînd, tabloul se năruî și după dealurile ivite de undeva din stînga, învelite parcă într-o blană de cămilă, glasurile se curmară. Seara le alergia grăbită în întîmpinare ; de o parte și de alta a drumului atîrneau chiparoși retezați de la rădăcină de ceață. Aerul răcoros aducea mirosul fumului de tizic și mielul condamnat începu să dea semne firești de neliniște ; viticultorul cel deșirat se săltă ușor și îl atinse cu mîna, îndemnîndu-l parcă la înțelepciune . . . Deodată, din spatele crîngului de măsline răsări cubul auster al catedralei alaverdine, cu cortul acoperișului aprins de asfințit.

Călătorii, pierzînd firul discuției și desmorțindu-și mădulele, ieșiră pe o porumbiște bătătorită. Undeva pe aproape, în umbra serii, lărmuia iarmarocul, ca o hoardă la atac. O perdea subțire de praf stăruia în aer, scîrțîind între dinți. Stratonov scotoci în buzunar după batistă, să-și șteargă fața, și un obiect metalic, cu o scăpărare portocalie, se rostogoli pe jos. Deși se grăbi să-l acopere cu talpa ghetei, Evghenia Ivanovna zări tubușorul de la rujul ei de buze, pe care-l aruncase în iarba parcului din Ținandali. O cuprinse o curiozitate copilărească, înfiorată . . .

— Vă rog să cinstiți cu toată dragostea această glie, bătrîna și darnica noastră măicuță ! Trăiască în veci pămîntul Kahetiei ! strigă viticultorul cel gras și, sărutîndu-și degetele, le apropie cu evlavie de colbul fin de sub picioare.

În timp ce se așterneau covoarele în jurul unui dud cu frunza rară, iar șoferul, grav, dezbrăca mielul de cojocul lui de blană, smeritul Stratonov îi conduse pe musafiri să viziteze catedrala. Acceptarea în continuare a serviciilor ghidului de către oaspetele englez arăta gradul de afecțiune pe care îl purta soției sale. Nu era prea ușor să răzbați acest orașel tumultuos de o zi, care, născut din nimic în dimineața din ajun, avea să se destrame a doua zi odată cu lăsarea nopții. De cum trecură viroaga, călătorii fură luați de torentul clocotitor de oameni și purtați ca niște pietricele colorate

de cele mai ciudate forme, prin fața carelor deshămate, a tarabelor și a corturilor fără număr. La tot pasul, ispite gastronomice dintre cele mai felurite, sfîrșietoare ca și denumirile lor gruzine, clocoteau în ceaune și tingiri, sau, înfipite în frigări, trosneau vesel, răspîndind un abur îmbietor — cu nimic mai prejos decît cele de la tîrgurile anticului Ninive. Stive uriașe înălțîndu-se pînă la acoperișurile de pînză ale tarabelor — de ciureki¹ calde încă, rotofeie și cu crusta rumenă, îl puneau la grea încercare pe englez, și toate astea întovărășite de vinul local — în ulcioare, în burdufuri de cîte zece puduri din piele de oaie sau de bivol, în vechi vase mari de sticlă cu fațetele bășicate, sau în pahare gata umplute, doar să le torni pe gît. Tot mai des, cu interes de cercetător parcă, mister Pickering zăbovea în fața tarabelor, iar Stratonov, văzînd atracția pe care o exercitau asupra oaspetelui preparatele culinare naționale, își puse în gînd să-l piardă de-a binelea în mulțime. Curînd, ajunși la capătul opus al iarmarocului, ghidul se încredință, dintr-o privire aruncată pe furiș înapoi, că și-a atins scopul.

Tîrgul deschis în ajun era în toi. Pe marginile torentului viu de oameni se îngrămădeau în dezordine mărfurile cele mai ispititoare pentru munteni. Stămburi de la Moscova, în culori amețitor de pestrițe, mirosind încă nedeslușit a clor ori a fîn nordic — era greu de spus — alături de pături de pîslă și mantale kahetiene, iar tot soiul de obiecte casnice — de la oale smălțuite, mari să cuprindă o jumătate de berbec, pînă la scoarțe pentru pereții de lut ai sakliei² — se învecinau cu dulciuri în culorile cele mai atrăgătoare și cu rara însușire de a nu se lăsa prea repede și ușor biruite de dinții tineri ai consumatorilor. Olarii din Telavi, cu brațele grele odihnind între genunchi, stăteau cinchiți lîngă operele lor — începînd cu jucării și fluieri ce țiuiau pe trei note stridente și terminînd cu urne de cîte o sută de vedre, cu gîturi lungi și subțiri, care, pline cu vin, se îngroapă de nădejde în curtea țaranului. Mai încolo, pe iarbă, curelarii din Signahsk își păzeau mîndrele produse: șei elegante cu oblîncuri cochete, hamuri cu catarama smălțuite de lucrătură lezghină, căpestre și curele împodobite cu argint vechi, cizelat, a cărui frumusețe ar fi lăudat-o pînă și iscusitul meșter Beka Opizari, și — visul cel scump al djighitului — pantofiori din piele șagrînată cu toculeț auriu,

¹. Turte.

². Căsuță țărănească în Caucaz.

care abia așteaptă să încalțe piciorușul iubitei . . . Umbra înserării sporea farmecul tainic al comorilor înșirate la picioare . . .

— Unde l-am pierdut oare pe înaltul nostru mister Pickering? Ce nenorocire! se pițigăia Stratonov cu glas tineresc, tot mai stăruitor și mai îndrăzneț, simțind fără greș că și pe Evghenia Ivanovna a furat-o vârtejul vrăjit al iarmarocului. Dați-mi mîna, să vă ajut să ieșiți la mal . . . Naiba m-a împins adineauri în pavilionul acela părăsit, unde nici eu n-am mai călcat vreodată! Tot vreau să vă întreb și uit mereu, dacă-i adevărat că nenorocirea aceea îngrozitoare i s-a întîmplat lui mister Pickering undeva la Cairo, sau la Bombay?

— Care? Ce nenorocire? strigă Evghenia Ivanovna, străduindu-se să acopere larma din jur, cu o notă întrucîtva mai prietenoasă decît s-ar fi cuvenit în situația ei de acum.

— Știți dumneavoastră care . . . am auzit cîte ceva încă la Tiflis. Asta ar fi putut să aibă urmări cumplite mai tîrziu pentru activitatea lui științifică!

— Nu înțeleg despre ce vorbiți?

— Ei, cică ar fi primit o lovitură cu bîta în cap în timpul unor dezordini coloniale . . .

Înșelată de tonul lui de compasiune și, pe deasupra, surprinsă, într-o asemenea înghesuială, Evghenia Ivanovna n-a apucat, întîrziind o fracțiune de secundă numai, să dezmintă, să-l pună la punct pe omul acesta lovit, pe jumătate iertat, care căuta să se eschiveze de la căința lui murdară, iar momentul odată pierdut, era greu acum să înceapă să se apere, să-l contrazică, sau chiar numai să vorbească cu el despre vreun necaz al bărbatului ei, mai ales că acesta nu a avut niciodată nimic de a face cu treburile administrației coloniale. Totuși se hotărî să-i explice că contuzia s-a produs cu totul întîmplător printr-o fereastră deschisă de la o bombă rudimentară pregătită pentru altcineva. Stratonov se grăbi să recunoască că, într-adevăr, pentru un gentleman o bombă e cu mult mai potrivită decît o bîta, iar Evgheniei Ivanovna aproape că-i veni să plîngă de ciudă din pricina jignirii și din pricina acestei discuții stupide și mai ales de disperare pentru faptul că tocmai prin această obrăznicie a lui, ghidul îndrăznise, la urma urmei, să-i amintească de apropierea ce a existat cîndva între ei.

— N-are nici o importanță dacă o fi făcut omul un pas necugetat în tinerețea lui . . . Mîna, dați-mi mîna! strigă Stratonov cu brațul întins peste capetele mulțimii.

Pe dîmb, în fața lor, se înălța catedrala Sf. Gheorghe din Alaverdi. Fără a-i da Evgheniei Ivanovna răgaz să răspundă, Stratonov o copleși cu o ploaie de date istorice cu neputință de memorat, încît te cuprindea și mirarea cum de s-au putut întîmpla atît de multe pe un punct atît de minuscul de pe globul pămîntesc. O stradă pietruită, despărțită la mijloc printr-un șanț, ducea sus, spre porțile masive ca de fortăreață. Se îndoiau tocurile de la pantofi și începea să fie sîcîitoare revărsarea prea îmbelșugată a trecutului care stîrnea dorința s-o iei înapoi către mulțimea de grădinari și păstori, acolo printre cîntăreți și dansatori, la tinerii cu chip vulturesc și fetele mîndre cu ochii fascinanți care, prinși de mîna la lumina rugurilor aprinse, se legănau în două cercuri mari ale dansului *perhuli*. O penumbră cu vuiet de rugăcune stăruia în catedrală și, ca din evlavie pentru liniștea din jur, Stratonov își turuia lecția aproape în urechea Evgheniei Ivanovna; ea însă știa care-i adevăratul mobil și, neîndrăznind să se îndepărteze de teama unei și mai mari apropieri, simțea după suflarea rece de pe obrazul său cum bărbatul de alături prinde lacom cu nările aerul dintre ei și, ca să mascheze acest lucru, gesticulează absorbit, arătînd, chipurile, cu indiferența unui ghid, ba coloanele de piatră împrejmuite cu lumînări aprinse, ba cîte-o frescă pe jumătate ștearsă, unde din negură se deslușea piciorul zvelt al unui arcaș bizantin, ori chipul supt, chinuit, ca și al său, al lui Fedor Tiron cu paloșul în mîna. Vechea piatră gruzină cu vinișoare verzui răzbătea printre apostoli și proroci, îmbrăcîndu-i în vâlul captivant al nălucirii. Deodată, Evghenia Ivanovna îl rugă pe Stratonov să vorbească puțin mai rar, pentru mister Pickering, care între timp îi ajunsese; ea nu avusese nevoie nici măcar să întoarcă capul pentru a se încredința de prezența bărbatului său.

Isprăvind ceva de mestecat, englezul căuta cu încordare să pătrundă mai curînd intonația, decît sensul celor relatate de Stratonov, cu pleoapele lăsate.

Evghenia Ivanovna desprinsese un pai de pe scurta de antilopă a bărbatului său.

— Judecînd după înfățișarea dumitale mulțumită, s-ar putea spune că ai cînat cu poftă . . . Ce-ai mîncat, doc? . . . atît de gustos? . . .

— Ceva din bucătăria biblică cu umplutură de foc. Oricum, așa ceva nu se uită repede . . . și cel puțin pînă mîine, aș putea spune că sînt asigurat împotriva incendiilor . . .

— Dacă ceea ce ați mîncat seamănă cu colțunașii noștri, numai că-s mai mari și mai rotunzi, apoi e vorba de *hinkali*: pentru un

stomac nedeprins este într-adevăr înnebunitor... îi bătu în strună Stratonov.

Soții Pickering însă nu găsiră de cuviință să-i ia în seamă observația.

— Lucrul cel mai ciudat, Janny, continuă Pickering în șoaptă intimă, mai mult în glumă, e că noi, *știința*, ocupându-ne de reconstituirea epocilor îndepărtate, neglijăm aspectul gastronomic. Și când te gîndești că cercetările în acest domeniu ar oferi cele mai de preț date despre evoluția istorică a gusturilor, despre influențele străine, despre arealele economice ale alimentelor, la urma urmei... Ei, așadar, se adresa el îngăduitor ghidului cu o întrebare răsfrîntă prin soția sa, ce nenorociri a mai adus Gruziei distrugătorul Abbas?

Plînsutul unui copil o atrase pe Evghenia Ivanovna în partea laterală a catedralei. Se oficia ritualul unui botez. Un bătrîn străvechi coborît de pe frescă, cu un patrafir ponosit de-un alb murdar, turuia o rugăciune, iar arcașul bizantin din cupolă îi răspundea cu glas sonor în locul dascălului. Familia numeroasă de munteni se îmbulzea în jurul cristelniței străjuită de lumînări aprinse. Lumina lor, pîlpîind din pricina curentului, smulgea cu stăruință din umbra unduitoare mereu același profil zbîrcit de bătrînă, tăiat de o basma neagră, un obraz păros de păstor ce se desprindea pe un *arhaluk* decolorat și capul pitoresc al unui moșneag, cu bărbia aplecată. Cu toții contemplau cu un aer trist, ai fi zis prin sticla groasă a secolelor, pruncul înlăcrimat... Alte două familii venite să-și rezolve și ele unele treburi urgente, tot cu străbunicii în frunte, își așteptau rîndul pe treptele altarului. Atracția magiei liniștitoare a ritualului o vrăjise pe Evghenia Ivanovna, pînă în clipa cînd o senzație ascuțită de greață o făcu să alerge într-un suflet în pridvorul bisericii. Jur împrejur nu era nimeni, nici măcar cerșetori, numai stele, cele din urmă. Deși își reveni de la prima înghițitură de aer rece și jilav al nopții ce se lăsa, Evghenia Ivanovna își concentră toată atenția la starea nouă a trupului său, săltîndu-și cu un gest inconstient sîinii, cîntărindu-i parcă. Pe semne, își spusese cuvîntul oboseala nesfîrșitelor peregrinări, hrana bogată în grăsimi, zăpușeala din biserică îmbuibată cu miros de tămîie, de lumînări arse și de scutece, cum i se năzărise, ba poate și spectacolul găinilor pe jumătate sugrumate — plata slujbelor — pe care preotul le trăsese de picioare în altar.

Între timp, ceața înghiți cu totul peisajul muntos, și numai deasupra orașului Alaverdî mai stăruia lumina. Răsfrîngerea nenu-

măratelor focuri aprinse dădeau culoare norilor ; vremea începea să se tulbure. Din pridvorul bisericii toate sunetele nopții : vuietul petrecerii, behăitul oilor, pînă și țiuitul țințarilor, veniți de departe să-și ia partea lor de ospăț, se auzeau contopite într-un fel de mîrîit al unui titan surdo-mut, manifestîndu-și mulțumirea pămîntească, trupească. Undeva, aproape de tot, răsunau bătăile unei daierele, ca bătăile inimii, și în ritmul ei egal se împleteau straniu, venind de nu știu unde, o melodie plină de taină executată la tari, întovărașită de glasuri cînd unindu-se armonios, cînd iar răzlețindu-se . . . Pas cu pas, fără însoțitori, Evghenia Ivanovna coborî mai aproape de vraja neasemuită a nopții de pe valea Alazani, ce se întindea jos, în aburul grăsimii încinse și al vreascurilor fumegînde. Roata unei harabale se rostogoli pe drum, urmată de un flăcău în haină cercaziană, cu cartușiere prinse peste piept și cu un pumnal destul de lung ca să dibuie inima unui mamut ; în sunetele melodiei executate de muzicanți năimiți, cu mîncile fluturîndu-i ca două aripi și chemînd parcă întreg Caucazul la joc, tînărul trecu ca un vârtej prin mijlocul mulțimii ce-i făcuse loc și se mistui în noapte. Un cecen voinic cu pălărie de pîslă și cu un berbec tăiat pe umăr trecu atît de aproape de Evghenia Ivanovna, încît o picătură grea de pe cornul animalului îi căzu pe pantoful alb . . . Abia atunci o ajunseră din urmă și cei doi bărbați.

Anevoie își găsiră locul de popas de lîngă dud. Cu aerul cel mai solemn din lume, gazdele îngrijeau de mielul pus la frigare. Grămada de jar și spuză răspîndea un abur gustos, îmbietor. Reflexele focului jucau sidefii pe pielea animalului întoarsă cu blana înăuntru, și amănuntul acesta dădu și mai mult farmec evenimentului neobișnuit în ochii Evgheniei Ivanovna . . . Cînd scoaseră de pe frigări carnea bine friptă, călătorii se așezară cu toții pe covor, cu picioarele încrucișate, în jurul feței de masă ; i se dădu vinului cuvîntul. Se bău din plin pentru femei, pentru copii și pentru dragostea cu care-și răsplătesc ei pe cei dragi, ca și pentru Anglia, urîndu-i-se să se bucure ani cît mai mulți de blajinii ei păstori și viticultori, pentru tot ce e bun în viață, și întii și întii pentru oaspeții care vor duce cu ei pe tălpi praful pămîntului kahetian. După fiecare toast, Stratonov mai sorbea pe furiș pentru încă ceva știut numai de el. Într-una din pauzele dintre urări, unul din teliani aduse din noapte niște cîntăreți orbi, mestvire.

Șase bărbați cu orbitele înfundate ieșiră din beznă unul după altul, ca înșirați pe o frigare. Fiecare se sprijinea cu mîna pe

umărul celui din fața sa ; conducătorul înainta cu capul lăsat pe spate, cu un aer vesel, dibuind drumul cu toiagul. Frați întru suferință, semănau grozav întrei ei și îi deosebeai numai după vîrstă ; unul era înarmat cu un cimpoi, altul cu un fel de trestioare — patru la număr — ferecate în argint, iar al treilea — cu un *sazandari* ; mîinile celorlalți se pierdeau în întuneric. Pe neașteptate, cel care mergea în frunte, se împiedică de o găleată goală și un fel de val descrescînd în intensitate străbătu șirul viu : primul fusese gata să cadă în foc, iar ultimul nici nu apucase să afle despre catastrofa ce-i amenințase . . . Li se oferi cîntăreților cîte o bucățică de carne și vin, după care fură rugați să-și arate iscusința. Cîteva clipe, cel cu cimpoiul își umflă instrumentul, apoi obrații rotunjiți se scofilcîră și burduful de piele porni să cînte cu glas omenesc la subsoara lui. Muzica se împletea cu cuvinte, cîntecul era nesfîrșit.

Țărani și femei cu prunci în brațe, abia ghicindu-se la marginea focului aprins în noapte, ascultau concertul orbilor ; după fețele lor aspre puteai descifra conținutul simplu al cîntecului. El spunea, probabil, cît de minunat ar fi tot ce există pe lume, dacă ai putea să adaugi și ceea ce nu există. Neștiind tîlcul vorbelor, fiecare din oaspeți potrivea melodiei cuvintele lui. Evghenia Ivanovna aruncă o privire fugară lui Stratonov. Acesta, amețit, stătea pe jumătate tolănit la locul lui, mai mult pe pămîntul gol decît pe covor, cu tăpile spre foc, cu ochii ațintiți la limbile tremurătoare, albăstrui, ale flăcărilor. Femeia simți dorința nepermisă de a-i pătrunde neîntîrziat gîndurile, deși ar fi găsit umilitor pentru ea să-i asculte acum justificările pentru fapta săvîrșită cîndva la Constantinopol.

Împingînd mai departe de ea paharul început cu vinul nou, *mod-jari*, fără să se ridice, își sprijini capul pe umărul soțului.

— Aș vrea să știu la ce se gîndește mult stimatul meu *esquire* ? Am oare dreptul să pătrund în taințele sufletului său ?

Acesta răspunse cu glas șoptit, ca să nu tulbure cîntăreții :

— Îți aduci aminte, la Paris, te-am dus odată să vezi *Orbii* lui Breughel cel bătrîn. Șase oameni lipsiți, ca și aceștia, de vedere merg înșiruiți unul după altul, cel dintîi calcă greșit într-un șanț și iată că tuturor li se transmite, cu un grad de intensitate diferit, pățania conducătorului . . . Cu cîteva clipe înainte, Jenny ; în fața dumitale s-a petrecut exact același lucru, și mecanismul surprins de artist va acționa identic cît timp vor rămîne neschimbate legile fizice pe care e clădită omenirea . . .

Apoi, profesorul începu să-și expună pe larg vederile despre menirea artei, care, credea el, nu constă în reflectarea realității în oglinda restrînsă a unei măiestrii limitate, nu în imitare, care evident este mai săracă decît originalul, și cu atît mai mult deci, nu în reproducere, întrucît cine e în stare să repete soarele în afară de creatorul lui? Scopul artei, după spusele englezului, constă în a pătrunde logica fenomenului prin studierea mecanismului său, în căutarea celei mai simple formule a zămislirii și a existenței acestuia, și, prin urmare, deci, în dezvoltarea ideii inițiale.

— Artiștii nu au de ce se teme de abstractizare, rectificările de epocă le va aduce inerent însuși materialul din care s-a țesut evenimentul ! Omul e în măsură să îndeplinească o astfel de misiune ; cîndva, și universul n-a fost decît o idee, o simplă trăsătură într-o schiță-concept, așadar ea poate fi exprimată pe o bucățică de hîrtie de-o șchioapă. Iar dacă această formulă este prea greoaie astăzi . . . pe măsura maturizării omenirii, ea se va restrînge pînă la dimensiunea unui vers poetic, a unei hieroglife, în sfîrșit, a unui semn magic, de la care a și pornit cîndva actul creator. Și treaba artistului este să cuprindă evenimentul în proporțiile unui grăunte, pentru ca, o dată aruncat în sufletul ciudat al omului, acesta să se dezvolte în minunea de altădată, ce l-a fermecat cîndva . . . *and that's all!* Iar din toate acestea, Jenny, ai dreptul să tragi concluzia că sînt beat cu adevărat . . . dar nu-i nimic, nu-i nimic, mi-e tot atît de bine acum ca și divinității în ultima zi a creației.

Vorbea neobișnuit de tulburat și de prolix, și oare nu pentru a reține cît mai mult această femeie lîngă el? Evghenia Ivanovna își trase insistent mîna captivă din palma bărbatului. Prin cuvinte oarecum străine, îi spuse apoi că în curînd vor pleca și ea ar dori să mai dea o raită de bun rămas prin acest uimitor ospăț primitiv, pînă nu se va fi mistuit o dată cu noaptea.

— Să mergem, doc ! . . . Să-ți pun numai haina pe umeri.

Englezul își privi soția în ochii pe care aceasta nu apucase să și-i acopere cu genele. Acum toți trei știau despre venirea clipei de neînlăturat. De partea cealaltă a focului, jalnicul domn Strattonov își aprindea pipa de la un tăciune, înfrigurat, frămîntat parcă de o presimțire.

— O, Jenny . . . zîmbi Pickering cu un aer de bărbăție. Fără exagerare sînt pe cale de a mă transforma în divinitate, numai că rugămintea dumitale mă surprinde într-o stare de tranziție :

m-au lăsat picioarele, inutile unui locuitor al cerurilor, dar nu mi-au crescut încă aripile. Poate că domnul Stratonov n-ar refuza să te însoțească în această plimbare?

Auzindu-și numele, Stratonov împinse mașinal în lături paharul cu vin, vârsându-l pe jumătate, și începu să-și caute pălăria, ca și cum fără ea nu și-ar fi putut îndeplini serviciul. Pălăria se găsi repede — se așezase pe ea șoferul. Tocurile înalte ale Evgheniei Ivanovna pășiră peste covor, clătinând paharele pline. Tocmai atunci, unul dintre viticultori rosti o urare nelalocul ei, profetică parcă: « fie ca acest vin să întetească în noi flacăra vieții, și s-o stingă înaintea de a se naște fumul dezamăgirii ». După plecarea soției, englezul contemplă îndelung licoarea întunecată din pahar, ca și cum i-ar fi uitat dintr-o dată rostul.

Șoferul le strigă ceva în gruzină orbilor și aceștia se mistuірă supuși în negura cădelnițată de rîu în întîmpinarea zorilor.

Noaptea de pe Alazani era pe sfîrșite și numai cîteva străzi principale mai continuau încă ospățul. Pe cerul ce da să se lumineze se roteau păsările trezite din somn, iar printre tarabele rărite se năștea obișnuita zarvă a zilei de muncă — lovituri de ciocane, frînturi de glasuri mînioase și scîrțîitul roților pornite la drum. Tabăra se ridica de plecare. Pe alocuri se vedeau siluete tolănite în jurul focului, doborîte de somn sau băutură, iar adierea dimineții începea pe ici-colo să măture rămășițele de hîrtie sau fîn de pe locurile de popas acum părăsite.

Deși Evghenia Ivanovna încetîni pasul ca Stratonov s-o poată ajunge din urmă, distanța dintre ei nu se micșora. Ea se prefăcu atrasă de un grup de negustori cooperatori care-și împărțeau cu zarvă mare cîștigurile. Stratonov fu nevoit să se oprească alături. Priveliștea era luminată de o făclie rudimentară, făcută dintr-o cutie de conserve. Profilul Evgheniei Ivanovna se contură mai precis în reflexele luminii portocalii, vădind expresia nouă, neobișnuită, a chipului ei, cu un zîmbet atît de autoritar, aproape de rău augur pe buzele ei la fel de copilăroase ca înainte, dar mai pline, poate mușcate cu dinții.

— Se luminează de ziua, e greu să te rătăcești acum... se grăbi să spună Evghenia Ivanovna înainte ca curiozitatea nebună față de omul de lîngă ea să apuce să se stingă sub cenușa dezgustului și a plictiselii. Ar fi fost mai bine să fi plecat singură, iar dumneata să fi rămas cu mister Pickering. El cunoaște prea puțin limba...

— Ei, necunoașterea limbii nu-i incomodează pe oamenii bogați. Moneda este cel mai bun tîlmaci.

Evghenia Ivanovna se uită pieziș la însoțitorul ei, care-și arăta colții cu mult înainte de a fi acuzat.

— Am impresia că-l iei pe bărbatul meu drept un bancher . . . e ușor de înțeles sentimentul de ostilitate pe care i-l porți. În orașelul meu natal, deseori se întâmpla ca un samovar sau o pelerină căptușită cu blană de vulpe să constituie motivul dezbinării de clasă. Să știi însă că mister Pickering nu este un bogătaș. El nu e decît un om de știință și, după propria mea constatare, lucrul acesta este cunoscut pînă și în Mesopotamia. Și pentru că veni vorba, ultima lui lucrare mi se pare că nu s-a tradus încă la voi în țară?

Așadar, n-a uitat încă singurătatea de la Constantinopol: în inima ei era mai multă durere decît ură. Stratonov, neavînd o armă personală, se văzu pus în situația de a se apăra cu arma altuia, profitînd de lipsa stăpînului ei.

— Vă voi răspunde bucuros dacă-mi veți acorda cîteva clipe de răbdare.

— Nici nu bănuiești, domnule Stratonov, cît sînt de răbdătoare.

— Bun . . . numai vă rog să-mi dați voie să vorbesc rusește: cele ce urmează sînt mai greu de exprimat într-un grai străin, începî Stratonov, emoționat. Mințile luminate ale Rusiei de mult i-au prorocit acestei țări o misiune deosebită, eroică, în sensul absenței egoismului specific european . . . care misiune multă vreme a servit drept temă îndîrjitelor dispute între generații întregi la noi și drept pretext de glume cinice în străinătate. Numai că în această chestiune este primejdios să faci ironii . . . întrucît este vorba despre o năzuință străveche și, mai ales, a întregii omeniri — de bine și de adevăr, cu alte cuvinte despre posibilitatea de a rîndui pe pămînt cea mai înaltă umanitate . . . hai să-i zicem convențional visul despre o epocă de aur sau a dreptății. Fără să pălească de pe urma numeroaselor interpretări contradictorii, acest vis, batjocorit și trădat de atîtea ori în decursul secolelor, pîlpîie pînă astăzi ca o scînteie în inimile . . . ei, ale sărăcimii, să-i zicem — se bilbîi el — și, după cum s-a convins nu de mult Europa, arde cu destulă putere la nevoie. La început, potolirea setei acesteia amarnice a depins de bunăvoia și de conștiința pămîntescă a suveranilor, a fețelor bisericești și în general a celor cu vază, mai tîrziu însă, ținînd seama de atîtea dezamăgiri și tergiversări, oamenii din popor au încercat ei înșiși să pună lucrurile în mișcare. Vreau să spun că revoluțiile anterioare trebuie privite numai ca lupte de recunoaștere — bătălia cea mare se va

da aici și mine. Veți vedea îndată ce anume ne unește astăzi și pentru ce.

Cu o deosebită elocință juridică, deși nedepășind sfera expunerilor didactice, Stratonov îi prezenta interlocutoarei sale evoluția visului mai sus amintit. Pentru a fi mai scurt, trecu peste cărunta antichitate, începu de-a dreptul cu zguduiri medievale din Apus, chiar de la marile războaie țărănești, legă Reforma de criza socială a religiei creștine, « cînd se dădu în vileag complotul ce se urzea în altare . . . ei, al bogătașilor, să zicem ! — împotriva fraților întru Hristos mai mici și săraci lipiți pămîntului », ajunse de aici la filozofii utopiști de mai târziu, pe care-i numi « răscoala intelectuală împotriva întunecatei împărății a lui Dumnezeu » ; ca să sublinieze aceasta compară *De Civitate Dei* a lui Augustin cu *Civitas Solis* a lui Campanella strălucind în treacăt prin cunoștințele sale de latină, ceea ce atenuă întrucîtva nesinceritatea lui bombastică, o mai aduse din condei pe unde nu se prea potrivea și astfel, amintind de enciclopediști și de primele teorii socialiste, duse scînteia lui Prometeu pînă la titlul gazetei leniniste.

Stratonov încheie declarînd că acum, înainte de încăierarea decisivă, forțe uriașe luau parte la această ștafetă de eliberare mondială.

Evghenia Ivanovna îl privi cu un zîmbet blajin.

— Într-adevăr e o mare cucerire pentru globul pămîntesc, dacă ai în vedere propria dumitale persoană. Cu toții, acolo, în Europa apuseană, ne biziim teribil pe faptul că nu ne veți înșela încrederea.

Făcură vreo zece pași, în care timp nu se auzi decît nuielușa din mîna lui Stratonov, secerînd vîrfurile fragede ale firelor de iarbă de pe drum.

— Aici în Kahetia, sașlikul se pregătește cu o deosebită iscusință, și-mi pare extrem de bine că aceasta v-a ajutat să vă recăpătați întrucîtva buna dispoziție, spuse într-un târziu Stratonov. De data aceasta însă n-ați nimerit-o, mistress Pickering . . . nu pe mine m-am avut în vedere, ci imensa Rusie, care și-a luat pe umeri sarcina actului eroic ce i s-a prezis. De fapt, este vorba de același drum spre stele, dar spre deosebire de cele anterioare — ocolite — prin cer, aici se prevede să se pornească într-acolo pe drumul cel mai scurt, pe pămînt, peste munți, drept înainte, fără ocolișuri. Presupun că aceasta va cere jertfe, dar cuvîntul unor asemenea epoci dă contemporanilor o rezistență cataleptică și o prelungită insensibilitate la suferință.

— Speri să scapi teafăr și din această încercare? zîmbi trist Evghenia Ivanovna.

— Nici vorbă, rîsul este sănătos, dar am presimțirea că Europei îi va fi dat să mai pălească de multe ori, cînd toți acești oameni vor trece la acțiune.

— O, mă sperii cu amenințările dumitale, Stratonov. Iar pui la cale ceva diabolic?

Nuielușa se frînse, în sfîrșit, în mîna lui.

— Mi-e teamă, mistress Pickering, că aici nu ajută umorul englezesc. Nu de amenințări e vorba, ci de elocvența instructivă a exemplului rusesc !

— Iartă-mă, dar în ce sens elocvență? Dacă ai de gînd să demonstrezi prin propria dumitale viață cum se vor desfășura lucrurile, mă întreb . . . oare crezi cu adevărat că aceasta ar îndemna Europa să vă urmeze? . . . Dar ne-am îndepărtat de subiect. Din păcate, n-am înțeles încă de ce anume ți-a trebuit o atît de lungă introducere.

— Pentru că . . . izbucni Stratonov sub privirea femeii, pentru că, știința lui despre cioburi, despre hîrburile unei lumi de mult moarte poate să mai aștepte cînd fumegă și strigă după răzbunare căminele distruse ale celor vii. Și atîta timp cît sudoarea de sînge a războiului și a revoluției mai acoperă încă fruntea Rusiei, nu-i arde ei de operele soțului dumneavoastră . . . Și apoi la ce dracu-i mai trebuie o frunză de laur în plus în cununa aprecierii universale, dacă și fără obolul meu are de ajuns pentru supa familiei ! — Deodată, speriat de accesul său de furie, se opri și un răstimp tăcu, acoperindu-și fața cu mîinile, ca să-și vină în fire. — Iertați-mi tonul nepermis, mistress Pickering. Noaptea trecută n-am dormit bine, iar pe deasupra, bînd *madjari*, am ronțăit stafide, ceea ce nu se recomandă nici chiar unui bețiv inveterat . . .

— Mai ales în timpul serviciului, îl aprobă Evghenia Ivanovna cu un ton de blîndă dojană. Îți cunosc oarecum biografia, de aceea înțeleg starea în care te afli, dar, crede-mă, mai marii dumitale sînt atît de neîncrezători, încît . . . chiar dacă ți-ar vedea sîrguința, mă îndoiesc că aceasta te-ar ajuta. Dar, să schimbăm vorba !

Și femeia aceasta cu gînduri nepătrunse, se învăluie într-o severitate rece, care te trezea la realitate. Într-adevăr, Stratonov putea fi confirmat în funcția lui abia după o serioasă verificare, după o căință publică în fața unui numeros auditoriu și, probabil, în condiții mult mai grele, care nu i-ar fi permis o a doua greșală. Nu era de loc indicat să se avînte în discutarea unor astfel

de probleme cu soția unui străin și acum era nevoit să întoarcă pe un făgaș admis tot ce spusese ca să poată raporta conducerii fără nici un risc despre plimbarea ce a avut loc . . . Așadar, după spusele lui Stratonov, cunoașterea situației din Rusia ultimului sfert de veac explica năzuința pasionată a rușilor spre reconstrucția socială: două înfrângeri militare consecutive, degenerarea clasei de sus, permanenta beznă și foamete în aburii beției, gloanțele trimise de atâtea ori asupra poporului răbdător, războiul criminal și, în sfârșit, prăpastia crescândă dintre îndestulare și sărăcie — toate acestea erau suficiente motive pentru ca temperamentul național să se manifeste pe deplin.

— Această hotărîre eroică de a merge înainte cu orice preț ridică nespus țara mea în ochii tuturor oamenilor cinstiți din lume, încheie Stratonov cu îndrîjirea disperării.

— Te-am ascultat cu mult interes, spuse Evghenia Ivanovna împăciuitor, și-apoi vorbești atât de frumos, încît nu m-aș mira să aflu că ai compus cîndva versuri . . . totuși nu ești destul de sincer. Am mai auzit la Tiflis că aici, oamenii cresc într-o zi cît alții într-un an . . . la dumneata însă, Stratonov, treaba asta se întîmplă, nu știu cum, din cale-afară de rapid . . . dacă ar fi să ținem seama de ceea ce susțineai cu mai puțin de douăzeci și patru de ceasuri în urmă. — Tăcu pînă ce veninul spuselor sale înroși obrajii interlocutorului. — Afară de aceasta, noi nu avem în program vizite oficiale la Tiflis și, în general, ne grăbim să ajungem acasă pînă la începerea noului an școlar . . . așa că, desigur, nu voi avea prilejul să amintesc în treacăt vreunei persoane influente despre lealitatea dumată.

. . . Se apropiau zorile și, de după crestele munților, se deslușeau tot mai limpede, pe cerul verzui, săgețile luminoase ale răsăritului. După ce fluturase îndelung în fața unei Europe imaginare idei străine și înfricoșătoare, Stratonov tăcea vlăguit. În lumina tulbure ce-și făcea încet loc, el scrută depărtarea, apreciînd din ochi, cu tristețe, cît mai aveau de mers. Din nenorocire pentru el, mai era destul drum de parcurs ca să nu se poată eschiva de la explicația chinuitoare, acum de neînlăturat.

— Vedeți, mai adineaori ați vrut să-mi reproșați ignoranța mea, începu vorba Stratonov mîeros, cu gîndul să amîne clipa răfuiei, deși cărțile acestui prea onorabil arheolog le-am citit cu mult înainte de a-i face dumneavoastră cunoștința. Și dacă tot veni vorba, să știți că o tînră din orașelul de stepă rusesc, care și azi mi-e neînchipuit de dragă. . . pe care am pierdut-o pentru

totdeauna numai din pricina slăbiciunii și nimicniciei mele. . . ar putea să confirme că m-a auzit povetindu-i despre descoperirile lui de la Ninive, fie numai în limitele să zicem, ale unui articolaș de ziar. . . cîndva în ajunul Crăciunului, la ultimul pom tradițional al vechiului regim, înainte de Revoluție. Îmi amintesc atît de bine, abia sosisem de la spital, din Petersburg. . . și, sub imperiul disperării, revărsa cu atîta exactitate și căldură toate amănuntele primei lor întîlniri de la serata aceea a elevelor de liceu, încît Evghenia Ivanovna, fără să vrea, retrăia aevea, simțind în nări mirosul de cetină și de lumînări arse, sfîciunea aceea dulce încercată în tovărășia unui ofițer venit de pe front ce-i povestea o sumedenie de noutăți din capitală, atît de ispititoare pentru o provincială. — De altfel, încă de pe patul spitalului m-a uimit cunoașterea profundă de către autor a secretelor Orientului Antic. . . și, mai ales, darul acela magic de a reconstitui trecutul din amănuntele cele mai neînsemnate ! Mi se păruse atunci că numai un martor ocular, numai un contemporan. . . ar fi putut să observe, să memoreze, să redea atît de strălucit viața de fiecare zi din Ninive, moravurile străvechi, îmbulzeala de pe străduțele strîmte și, în general, tot coloritul acela asiro-babiloniano-numidian, lua-l-ar naiba ! Și trebuie să recunosc că soțul dumneavoastră s-a conservat destul de bine ținînd seama de numărul respectabil de ani scurși. Zău, într-adevăr, mistress Pickering, noi toți la Tiflis, începînd cu Hahulia pînă la șeful serviciului de cadre, l-am admirat tot timpul pe fericitul dumneavoastră soț și, comparînd vechea gardă cu generația noastră greu încercată, mai puțin rezistentă, ne-am minunat cu toții cum de la vîrsta lui, a izbutit să păstreze atîta înflăcărare sufletească de invidiat. . . nu-i așa ?

Răpit de o însuflețire dubioasă, rostise atunci mai multe aprecieri decît cele consemnate aici, obsedat de conștiința nimicniciei sale, de gelozie și furie neputincioasă, întrucît toate perorațiile lui se mistuiau fără urmă în fața unei tăceri ironice, cercetătoare. Și atît de vădită era acum diferența dintre cei doi bărbați, atît de limpede substratul atacurilor disperate ale lui Stratonov împotriva celui pe care nici nu îndrăznea să și-l închipuie rival, încît Evghenia Ivanovna se abținu să se ridice în apărarea persoanei al cărui nume nici nu fusese rostit. Se uita tot mai fix la crisparea crescîndă a lui Stratonov, care-i trăda dezorientarea, un amestec de căință și recunoaștere fătîșă a învinuirilor, ce nu-i fuseseră deocamdată aduse. . . Pînă la urmă, încercînd parcă să-și atenueze vina, Stratonov se apucă să laude unele calități indiscutabile ale englezului,

tocmai cele care se presupun de la sine la un gentleman și care, prea insistent subliniate, capătă o nuanță echivoc-negativă. Pe deasupra, o făcea cu acea exagerare necuviincios condescendentă, cu care amantii fericiți caută să răsplătească pe soțul absent pentru pierderea suferită, sporind astfel dulceața furtului. . . Deodată însă, se simți secătuit și-și întrerupse șirul vorbelor.

Spre norocul lui, în apropiere se auziră niște glasuri melodioase. Evghenia Ivanovna se opri, făcând un semn cu palma ridicată. Trei femei gruzine, în vîrstă, prietene pe semne, deși foarte deosebite ca înfățișare, cu capul la fel împodobit cu argintul tradiționalelor cihtakopi, ședeau pe un covoraș așternut pe jos. În timp ce bărbații lor, uriași, încărcau în haraba butoaie goale, ele cîntau încetșor, pentru ele însele — ridicînd din vreme în vreme cîte o sprînceană sau un deget — un cîntec, probabil, despre trecutul pierdut pentru totdeauna. . . iar o a patra gruzină, mai tînără și cu un vâl negru pe cap, le acompania la *cionguri*.

— Ei, unde ai rămas, domnule Stratonov? întrebă într-un tîrziu Evghenia Ivanovna, îndepărtîndu-se și, totuși, fără să-și deslipească ochii de la tabloul ce i se înfățișa și pe care ar fi vrut, probabil, să și-l întipărească cît mai bine în memorie. Nu ți se pare că ai făcut o pauză mult mai lungă decît s-ar fi cuvenit? Continuă. . . numai nu pe teme personale, te rog. Spune-mi mai bine cît vin se extrage în valea Alazani și ce împărați mai sînt îngropați sub acest pămînt. . .

— Vinul nu e petrol și ar fi fost mai corect să întrebați cît vin se produce. Apoi, în limba rusă se spune: în acest pămînt — o corectă printre dinți Stratonov.

— O, nu fii atît de aspru cu o biată femeie care, la urma urmei, nu din vina ei nu a vorbit limba sa maternă o vreme atît de îndelungată! răspunse cu glas scăzut Evghenia Ivanovna.

Atunci, încleștîndu-și fălcile și numai ca să treacă ora ce mai rămăsese pînă la plecare, Stratonov își continuă lecția obositor de bogată de astă dată în virgule și epitete. Între altele, exprimă ideea că peisajul muntos, cu mici suprafețe locuibile și mari pivnițe de vinuri, ar fi trebuit să contribuie la apropierea oamenilor din Caucaz. În acest sens, Valea rîului Alazani, după spusele sale, ar fi fost foarte potrivită ca sală de banchet pentru congresele consacrate păcii: ai cu ce să îneci amarul umilinței, sau să sărbătorești victoria. În realitate, însă, tocmai aici, în ciuda severelor interdicții, pînă în prezent sînt foarte frecvente cazurile de vîrsări de sînge din răzbunare. O jignire adusă cuiva nu se uită și această

ținere de minte e o boală nu numai a băștinașilor, dar îi molipsește chiar și pe oaspeții întâmplători. Chiar și femeile, fapt constatat de Stratonov, devin aici nemilos de nepăsătoare față de chinurile morale îndurate de nefericitul care le-a pricinuit cîndva durere fără să vrea. Ghidul își exprimă părerea că poate apa din regiune, conține în ea vreun microorganism toxic, care redeschide răni ce-au apucat să se cicatrizeze.

— E a doua oară în decurs de douăzeci și patru de ore, cînd pomenești despre suferințele dumitale personale, dragul meu Stratonov, spuse Evghenia Ivanovna, și zîmbi cu un fel de surprindere veselă și îngăduitoare. Mă întreb: oare într-adevăr ai îndurat atît de multe în viață, încît simți tot timpul nevoia de a fi compătimit, fie și de persoanele străine?

— Există la noi unele amărăciuni pur rusești care nu au nici uitate, nici leac... răspunse Stratonov abia auzit.

— Ești sigur că ai încercat toate mijloacele de vindecare ce ți-au stat în putere? zîmbi și mai ascuțit Evghenia Ivanovna și grăbi ușor pasul, lăsînd ghidul s-o ajungă din urmă, după ce-și va fi revenit din stînjenirea ușor de înțeles.

Poteca presărată cu prundiș din jurul iarmarocului, făcea o cotitură bruscă spre un loc viran împodobit ici-colo cu copaci, al căror soi nu se deslușea încă în penumbra zorilor. Stratonov o ajunsese din urmă pe Evghenia Ivanovna chiar la cotitură, în dreptul ultimei tarabe cu tot felul de băuturi. Avînd în vedere discuția ce se prevedea, el ceru voie s-o părăsească pentru o clipă.

— În orice țară civilizată, glumi el printre dinți, unui condamnat la moarte i se dă să bea un pahar înainte de execuție... și aș vrea și eu să mă bucur de dreptul meu. Fiți liniștită, nu se poate întîmpla nimic rău: sînt în exercițiul funcțiunii.

Și scoțînd din mers, la nimereală, niște bancnote mototolite din buzunar, se îndreptă spre tarabă. La ciocănitul lui, apăru de după oblonul ridicat, o arătare de apocalips, cu o cușmă de blană de caracul pusă pe o ureche. Stratonov dădu peste cap o cană plină, privi cerul, apoi, aruncînd pe teighea niște măruniș, mai comandă ceva într-un păhărel mai mic. Respînse cu mîna plăcinta pe care i-o întinsese vînzătorul, cu virful degetelor, mai întîi delicat șterse de vestă, și se înapoie potolit la înfățișare, dar vădit înrăit lăuntric.

Stratonov o întîmpină pe mistress Pickering cu întrebarea dacă nu e timpul să se întoarcă, deoarece s-a răcorit și englezul ar putea fi îngrijorat de dispariția fără veste a soției sale.

— Nu are motive de îngrijorare. Doar nu m-a lăsat singură. . . ci cu dumneata !

— Dar dacă își dă seama cu cine anume a lăsat-o pe soția lui să plece? Încercă Stratonov provocător o apropiere.

— Ei, oricum, el știe tot despre noi doi. Afară de alte însușiri, un om mare o mai are și pe aceea că, după prima convorbire cu el, ai impresia că te cunoaște de când lumea. . . În orice caz, existența dumitale a bănuț-o cu mult înainte de a ne fi întâlnit la Tiflis.

— Aceasta face cinste perspicacității sale. . . încercă Stratonov să facă o glumă nedelicată, gata-gata să-l laude pe succesorul său pentru capacitatea lui de a trage concluzii exacte. Mi se pare că m-am îmbătat într-adevăr de necaz. . . și totuși să nu mă judecați înainte de a mă asculta !

— Nu are nici un rost să te frământezi atât, Stratonov, spuse cu toată sinceritatea Evghenia Ivanovna. E drept că a fost o surpriză pentru mine să te întâlnesc aici, în patrie. . . dar nu îți fac nici un fel de reproș. Încrețoate din fire, eu credeam cu adevărat că ai murit.

Stratonov se crispă, pierzându-și cumpătul :

— O, acum înțeleg dezamăgirea pe care a suferit-o lady, care venise aici în patrie, la mormîntul celor dragi. Cum s-o fi simțit sărmana, găsindu-l pe unul din răposații cei mai apropiați, stînd călare pe lespede de funerară, bînd și mîncînd? . . . Și aici, pentru înția oară, răbufni în glasul lui ceva din adîncuri : dar cine știe dacă nu mor acum în fața dumneavoastră pentru a mia una oară ?

— Om fără minte, cum ai reușit oare să mori de atîtea ori ? rise cu răceală Evghenia Ivanovna.

— Da, am murit de durere și mîhnire la distrugerea armatei noastre, de umilință la evacuarea laolaltă cu vitele, de foame împreună cu dumneavoastră, de rușine din pricina propriei mele vitalități, la urma urmei. Am murit de nu știu cîte ori pe zi, întorcîndu-mă acasă cu mîinile goale, simțindu-mă privit de ochi înlăcrimați, convingîndu-mă iar și iar de inutilitatea existenței mele. . . Și, de fapt, mărturișiți-o deschis, nu ați dus-o mai bine fără mine ?

— Ai dreptate, dragă Stratonov, în sensul că o femeie drăguță și singură își poate face mai ușor un rost în străinătate, îl aprobă cu glas scăzut Evghenia Ivanovna.

Un roșu întunecat îi acoperi obraji. Își aduse aminte de o plimbare nocturnă cu soțul ei într-o localitate îndepărtată, vestită

cîndva din Asia Mică; englezul prefera ca prima întîlnire cu monumentele antichităţii să aibe loc la lumina lunii, cînd liniştea şi vîlul nopţii temperează zarva maşinilor, estompează coloritul inoportun al contemporaneităţii. . . Necunoscînd planul oraşului, se treziră pe la mijlocul nopţii într-un cartier rău famat. O scară murdară, cu două trepte, cobora într-o hrubă. Un zdrăngănit încordat de strune, scălbăitul umbrelor pe peretele de lut, sudălmii în limba kurdă, mirosul greu de carne arsă şi reflexele portocalii ale focului, toate acestea te încredinţeau că e vorba de o filială a infernului. Activitatea demonică părea a fi în toi. Deodată, o siluetă de femeie pe jumătate goală se năpusti, urlînd, pe scară, sărind peste cele două trepte şi, filfîind, ca o nălucă, se mistui în bezna nopţii şi a destinului. Englezul apucase să-şi prindă de braţ soţia, gata să fie luată de vîrtejul stîrnit de vîlmăşagul neaşteptat. Fiinţa aceea nu mai avea aproape nimic omenesc, dar chiar dacă tot episodul s-ar fi desfăşurat cu o iuţeală de trei ori mai mare, Evghenia Ivanovna tot ar fi izbutit să recunoască în acea nefericită pe prietena ei de altădată, rusoaică şi ea. O jumătate de an împărţiseră amîndouă acelaşi pat, la Constantinopol, după fuga lui Stratonov, pînă cînd, din milă, pe Aniuta o luase sub protecţia lui un văduv din Tunisia, negustor de ulei de măsline. După ce se căsătorise a doua oară, Evghenia Ivanovna căpătase obiceiul să stea uneori ore în şir, într-un fel de somnie parcă, ţintind în memorie această rană, pe care uitarea începea s-o cicatrizeze. Deatunci, purtase într-una în suflet o umbră de îndoială şi abia acum, pentru înţila oară, zîmbi cu colşul gurii, bucuriei aspre a salvării sale, în sfîrşit realizată în mintea ei.

O adiere dinspre rîul Alazani, bogat în ape în acea perioadă a anului, îi răcori plăcut şi într-o clipă atît de potrivită obrajii înşişi. De cum trecură de stîncă albă, împodobită cu una din ultimele tufe de măcieş în floare, se arătă şi rîul. Prundişul scîrţîi sub tălpi, amintind prin strălucirea lui mată o piele de reptilă. Evghenia Ivanovna făcu această reflecţie cu glas tare, dar Stratonov nu-i răspunse. Se întorceau pe un alt drum, şerpuind printre bolovani stranii, acoperiţi ici-colo de apele primăverii.

— Ce v-aş fi putut oferi atunci, afară de sinuciderea împreună cu mine? . . . şi oare puteam îndrăzni să vă chem să mă urmaţi, cînd mă duceam la moarte sigură undeva în şanţ, la cel dintîi post de frontieră? spuse încet Stratonov. De cîte ori nu au tras în mine. . .

— Și de fiecare dată pe alături? întrebă Evghenia Ivanovna.

— O, de-ar fi fost numai atât. . . Din ziua cînd m-au eliberat am curățat haine, am făcut masaje, am fost om de alergătură la speculanți, am lipit porțelanuri, și cîte și mai cîte. . . tot ce vrei, afară de cadavru. Mă alungau de pretutindeni: un hoinar, chiar și cu cîțiva ani de universitate, întotdeauna îi pare suspect unui magnat care citește silabisind. Dar în toți anii aceia am trăit cu lumina mereu vie pe care mi-ați lăsat-o dumneavoastră. Fie, nu vreau să schimb soarta. . . Dumneavoastră veți pleca mîine, eu voi rămîne să mă mistui mai departe în jarul beției. Și noaptea aceasta nu se va repeta, ca și viața. Oricum însă vă iubesc, cum își iubește un fanatic divinitatea: fără nădejdea de a i se răspunde. În fiecare sunet care mă încînta de atunci — bubuitul tunelului în munți, foșnetul ierbii, ciripitul păsărilor — nu auzeam decît glasul dumneavoastră. . . Sînt gata să primesc orice durere mi-ați hărăzi, numai să pot zmulge din mine amintirea ce v-o port.

Intrigată, Evghenia Ivanovna se gîndi din nou că Stratonov, deși are părul cărunț la tîmple, păcătuiește și acum scriind uneori versuri. Îi răsări pe neașteptate în minte o altă reuniune a elevelor de liceu, oarecum estompată de vreme, din aprilie 1917, la care ofițerul în convalescență declama acompaniat la pian versuri sfîrșitoare despre cătușele de fier ale absolutismului, despre steagurile înroșite de sînge și alte splendori ale elocinței avocătești.

— Nu ai dreptul să-mi spui asemenea lucruri, domnule Stratonov, îl preveni Evghenia Ivanovna sever, aproape grav.

— Ah, mi-e tot una, tot una. . . continuă el pe același ton, vorbind ca din fundul unei gropi, peste care se lăsa încet o lespede grea. Oricum, în memoria dumneavoastră va dăinui pînă la moarte amintirea acelei nopți sfinte a fugii și a logodnei noastre. Vă aduceți aminte, stăteam amîndoi tăcuți în genunchi. . . iar bătrînele plîngeau cu icoanele în mînă. V-am pus atunci inelul în palma fierbinte, de copil aproape, care s-a închis pentru totdeauna. Însuși dumnezeu v-a trimis în calea mea, înduplecat de ruga tuturor mamelor din neamul meu. . . și oricum, orice s-ar fi întîmplat, oricum ne-ar fi despărțit viața, din noaptea aceea am fost mereu împreună. În mansarda mea din Tiflis, se află un taburet pe care nu se așază nimeni, pentru că în amurg stați acolo dumneavoastră. Și eu știu, știu bine că vă place să stați acolo. . . Nu vă chem nicăieri, un cerșetor se mulțumește și cu o nălucă. Acum veți pleca și de acolo. Sînt ultimele zori pe care le petrecem împreună. Dar

e tot una, tot una ! Iertați-i lui Stratonov nenorocirea lui... și fie binecuvîntat în vecii vecilor numele dumneavoastră, Jenny.

Pentru a fi mai convingător își încheie declarația cu o fugară atingere, pe furiș aproape, a cotului ei, și atunci Evghenia Ivanovna îi trase o palmă, ușoară de tot din pricina senzației de greață pe care o simți a doua oară în cursul acelei nopți. La drept vorbind, abia l-a atins, dar a fost destul ca să-i spulbere pentru totdeauna acestui om iluziile, necuvincioase în relațiile lor din prezent.

— Nu te porți corect, domnule Stratonov, îngăduindu-ți să folosești numele cu care mi se adresează soțul meu, și nu întodeauna, îl mustră ea cu un tremur ușor în glas, dar foarte hotărît.

Stratonov ar fi vrut să se prefacă a nu fi luat în seamă cele petrecute, dar de data aceasta îi fu cu neputință. Era gata să-i mulțumească elegantei doamne, cu o plecăciune politicoasă, pentru gestul ei care-l scutea de orice remușcări pe viitor, dar nu apucă s-o facă. Sfîrșeala Evgheniei Ivanovna evolua în modul cel mai natural, astfel încît nu palma primită, ci episodul care-i urmă trebuie considerat drept momentul cel mai dureros al chinului lui Stratonov. Evghenia Ivanovna abia izbuti să se îndepărteze cîțiva pași, simțind cum senzația puternică de greață i se urcă pînă în gît și o doboră în genunchi. Încercă să se stăpînească, apăsîndu-și gura cu palma, dar răul răbufni în afară, printre degete. Cu toate că în noaptea aceea se consumaseră bucate foarte condimentate, cu care nu erau obișnuiți oaspeții, era greu să presupui o intoxicare. Ba mai mult, tocmai această întîmplare îi lămuri lui Stratonov că, în împrejurările de mai adineauri, viitoarea mamă a moștenitorului englez nu s-ar fi putut comporta altfel.

Cînd Stratonov, care se întoarse cu spatele, descumpănit, cuteză să se uite din nou la Evghenia Ivanovna, o văzu tot în genunchi, ștergîndu-și mîna cu un mănunchi de pelin albăstrui.

— Nu m-am așteptat, iartă-mă. . . am acolo undeva o batistă, dacă vrei să mi-o dai ! ceru Evghenia Ivanovna pe un ton sacadat, jalnic, sforțîndu-se să-și vină în fire, în timp ce Stratonov scotocea în poșetă cu degetele înțepenite. Da, da, asta-i batista. . . și mai este acolo, la fund, un inel înfășurat într-o hîrțiuță, care îți aparține. Ia-l. Am vrut să ți-l dau la plecare. . . dar acumai totuna !

Și pînă la repetarea crizei izbuti să se mai scuze o dată pentru necazurile pricinuite, care, de fapt, nici nu existaseră.

Stratonov, buimac și el, bolborosea drept răspuns că nu poate fi vorba de nici un fel de necazuri, că este de datoria lui să-i servească pe oaspeți cât mai bine, să nu le lipsească nimic, și dacă ar fi avut un vas ar fi alergat acum după apă, măcar de aici, din riul ce curge pe aproape.

— Nu-i nimic, mă descurc eu, în curînd vom fi acasă. Acum, te rog să te întorci puțin ! . . .

În timp ce femeia se ridica în picioare, curățîndu-și și scuturîndu-și rochia, Stratonov, întors cu spatele, se uita la rotocolul de aur, mic și rece, din palma lui, pe care cîndva, în tinerețe, îl pusese el însuși pe degetul inelar al acestei femei.

— Să vă iau de braț? întrebă el mai tîrziu cu glas străin.

— Nu, mă simt acum în putere. Începe să-mi treacă. . . numai să mergem puțin mai repede. . . sînt așa de obosită.

Porniră de-a dreptul peste cîmp, ocolind bolovanii sau alte obstacole ce le ieșeau în cale. Soarele răsări nevăzut, pe cerul îngreuiat pe negîndite de nori, anunțînd o zi posomorîtă. Cît de pustie se făcuse valea riului Alazani în răstimp de un ceas ! Se vedea acum bine praful adunat pe pantofi.

— Voi păstra pentru totdeauna cea mai frumoasă amintire despre această călătorie în Alaverdî, spuse în drum, cu un oftat adînc, Evghenia Ivanovna. Spune-mi, tîrgul de aici se ține în fiecare an?

Întrebarea fu rostită în limba franceză, ceea ce arăta dorința de a îngropa și a da uitării episodul comun din viața lor, prelungit în chip absurd. Practica vieții îl învățase de mult pe Stratonov să înfrunte bărbătește orice lovitură a realității, ba chiar se deprinsese în cele mai grele încercări să recurgă la obișnuita mîngiere a rataților — că ar fi putut să fie și mai rău, dar, pe neașteptate, îl cuprinse o tristețe neîncercată încă la gîndul că nu va ști cu ce să-și umple zilele, dacă i se ia și această ultimă durere.

— Da, tîrgul tradițional de toamnă se ține la hramul bisericii, de ziua așa-zisă a Înălțării Crucii Domnului. . . vorbi Stratonov, deprins oarecum cu avantajele noii sale atitudini, folosind acel limbaj curgător al ghizilor pentru a fi mai pe înțelesul turiștilor distrați, uneori cam surzi. În urma intensei activități antireligioase. . . uneori recurgîndu-se nu numai la măsuri de ordin cultural !. . . s-a reușit să se îndrepte fanatismul religios al populației localnice pe fagașul unui tradițional iarmaroc. Sînt foarte bucuros că dumneavoastră ca și domnul Pickering ați gustat farmecul acestui divertisment oarecum exotic. . . și scurta

lecție se încheie cu enumerarea mărfurilor populare constituind obiectul negoțului la târgul alaverdian.

Sub pretextul că vrea să strângă niște vreascuri pentru foc, Stratonov rămase în urmă. Și de mirare, englezul parcă nici n-ar fi băgat de seamă clipa când Evghenia Ivanovna apăru în fața lui. În lipsa ei, cei din Teliani se învredniciră să-l investească pe oaspetele de peste mări cu o tichie de pîslă neagră, semn că i s-a acordat titlul de cetățean de onoare al Kahetiei. Dezmățului culinar de peste noapte îi luase locul ospățul intelectual — Evghenia Ivanovna apucă sfîrșitul discuției pe cea mai importantă temă a zilei. Mister Pickering confirma bucuros părerea noilor săi prieteni că a trăi după moda veche este din ce în ce mai primejdios pentru omenire în condițiile unei civilizații atît de explozive și că progresul trebuie subordonat ideii de umanitate socială, totuși insista, pe de altă parte, asupra părerii că măreția oricărei idei se măsoară prin bunăstarea populației, realizată cu ajutorul ei, și nu prin numărul jertfelor în numele ei. . . . Discuția decurgea la un nivel verbal destul de simplist, în schimb pe alocuri deosebit de viu, în orice caz fără acele întreruperi obișnuite atunci cînd interlocutorii vorbesc într-o limbă pe care n-o cunosc prea bine. Lipsa cuvintelor era înlocuită prin gesturi grăitoare, prin semne, prin indicarea ideografică a diferitelor obiecte înconjurătoare — nici vorbă că domnului Pickering îi folosi strașnic deprinderea de a lucra cu ieroglife. De altfel, ambele părți atinseseră acel stadiu fericit al înțelegerii mutuale cînd vinul înlocuiește cu succes tîlmaciul.

Poate că așa se explică indiferența pe care o arată domnul Pickering chiar și atunci cînd soția lui se așează alături de el pe covor. Deși continua să asculte gazdele cu aceeași luare-aminte, atenția lui era, de fapt, concentrată asupra acelor amănunte tainice pe care le observă totdeauna cu atîta precizie și exactitate gelozia — de pildă obrajii trași, praful de pe rochia soției sau dispariția inexplicabilă a ghidului.

— A vrut să adune vreascuri pentru foc, răspunse Evghenia Ivanovna în englezește singurei priviri fugare a soțului. Am înconjurat toată piața și deodată am simțit o teribilă dorință de a mă întoarce acasă. . . . acasă, nicăieri altundeva ! Dar nici nu reușesc să-mi închipui cum e acolo, doc ? Leeds e foarte departe de Londra ?

— Nu, la patru ore și jumătate cu trenul. . . . răspunse englezul, cu privirea ațintită undeva într-un punct fix, și fără să-și dea seama că tichia de pe cap îi alunecase pe o ureche.

— De mult doresc să văd Londra. . . Doar trebuie să-mi cunosc capitala ! O să ne ducem neapărat, după ce ne instalăm, da? . . . Casa noastră, doc, e departe de Universitate?

— Numai la douăzeci de minute de mers pe jos. E pe Cottage Road.

— E și vreun parc prin apropiere? . . . Curînd ne va fi absolut necesar, un păculeț cît de mic.

— La șapte minute se află the Hollies.

— De cum ne întoarcem, reluăm plimbările noastre dinainte de culcare . . . neapărat. Pe acolo, în general, sînt copaci mari, sau nu prea? . . . Copacii mari dau umbră răcoroasă atît de binefăcătoare. Dar vreo biserică se găsește prin apropiere?

— Da, la doi pași, e St. Shad's.

Vlăguită, Evghenia Ivanovna își sprijini capul de dud și închise obosită ochii. Încercă să-și închipuie viața ei peste vreo cinci ani, dar nu izbuti. Căută pe dibuite mîna soțului său și-i strînse între degete palma rece, parcă amorfă, care nu-i răspunde la strînsoare.

— Cred, dragul meu, că voi ajunge o gospodină destul de bună. Și cum mama mea a murit, o voi iubi pe a ta de două ori mai mult. . . am spus-o corect în englezește?

— Nu, în englezește se spune simplu : *I shall love her*, o corectă cu glas nehotărît mister Pickering.

Nimeni din jur nu-i auzi. La vreo douăzeci de pași mai încolo gazdele zgîlțiau trupul cuiva tolănit în Biuk. Era șoferul pe care încercau să-l readucă în lumea întristării din starea lui de fericită neînfință, în vederea drumului care-i aștepta. Deodată, Evghenia Ivanovna se strînse cu trupul ei vlăguit lîngă soțul său.

— Să plecăm mai repede acasă, chiar mîine. . . nu mă simt bine aici, nu mai pot.

Umărul lui tresări sub obrazul femeii.

— Ești bolnavă, Jenny?

— Nu știu, nu știu nimic. . . mi se pare, însă, că în curînd vom fi trei.

A trebuit să-i anunțe de două ori domnului Pickering această veste, ca sentimentul trist al părăsirii să se transforme total în siguranța triumfătoare a schimbărilor ce aveau să vină. Umbrele gândurilor apăsătoare se ștergeau de pe chipul lui încet, una după alta, fără întoarcere. Duse la buze mîna soției sale și, cumpănind-o în palmă, îi privi îndelung și cercetător degetele mari, umede și atît de cinstite.

— Repetă-mi, te rog, ce-ai spus, în rusește acum, o rugă el pentru a treia oară.

În clipa aceea tocmai se înapoie Stratonov și, aruncînd o mînă de vreascuri peste rug, se depărtă înainte ca să răbufnească flacăra. Se mai așezară o dată cu toții pe jos în cinstea focului încins. Cîtăva vreme vălătucii de fum învăpăiat îl acoperiră pe Stratonov. Ghidul ședea pe pîsla șoferului, cu capul plecat, cu ochii pironiți în grămada de bolovani năpădită de iarbă, rămasă de la repararea drumului. Printr-o tainică întîmplare, unul din bolovanii mărginași avea forma unei inimi cu un contur naiv, desenat ca de o mînă de copil. Unul la fel era și în pieptul lui Stratonov. Îi veni în gînd să-l ia ca amintire a nopții petrecute în valea rîului Alazani. Piatra se desprinsese ușor din lăcașul nu prea adînc, săpat de mici galerii. În fundul gropiței se mișcă o vietate neagră, înălțîndu-și sinistru un fel de corn. Stratonov înfundă cu putere piatra la loc, apoi, stînjenit, se apucă de ultimele pregătiri de plecare. Lui îi revenea sarcina să strîngă covoarele, să așeze în portbagajul mașinii sticlele goale și vasele murdare de la ospăț. Făcu toate acestea fără efort, cu îndemînare chiar, ceea ce dovedea căința și antrenamentul său.

Clipa despărțirii îi împărți pe cei de față în două tabere inegale — de o parte soții Pickering, iar la cealaltă — mulțimea de localnici și gură-cască. Aflînd de niște oaspeți rari, mulți oameni de la focurile vecine, printre care destui ruși pe care-i recunoșteai îndată, veniră cu paharele de vin în mînă să le ureze drum bun în lunga lor călătorie. Deși, prin renumele lui mondial și înfățișare, englezul merita mult mai multă atenție, toată lumea, nu se știe de ce, nu se uita la el, ci la tînăra lui soție, care, tăcută cerceta totul din jur cu acea privire lungă de rămas bun cu care-i cuprinzi pe cei de care te desparți pentru totdeauna.

Și atunci, minții încordate a Evgheniei Ivanovna, i se dezvălui esența schimbărilor petrecute cu ea. Tot ce se citea în privirile celor de față: mîndria modestă și grijile gospodărești, necazurile legate de muncă și, uneori, tristețea grea a traiului de fiecare zi, toate acestea ei nu-i mai aparțineau. Evghenia Ivanovna o înțelese nu cu acel sentiment dorit de ușurare, ci cu un fel de neliniște vinovată și sfredelitoare, cu conștiința unei pierderi de neînlocuit. Acum, ea era cu desăvîrșire scutită de amărăciunile fostei sale patrii, de greutatea ei actuale și de cele ce-i așteptau pe oamenii aceștia în viitor, de truda supraomenească uneori și de frămîntările epocii, care îi înfrăteau pe toți ca un grozav

consemn istoric. Erau încă aproape, putea să-i atingă cu mîna, dar de pe acum, parcă, țări și mări îi despărteau de Evghenia Ivanovna, și cînd, îndepărtîndu-se, le zîmbi aproape sfios celor care rămîneau pe loc, ei îi răspunseră cu o curtenie destul de rece, căci ar fi fost nepoliticos, nepotrivit, să-și ia rămas bun de la o străină după vechea datină a pămîntului.

Mister Pickering le mulțumi gazdelor pentru ospăț. Îi întrebă, printre altele, dacă nu au uneori vreun drum ocazional spre Anglia. Cei din Teliani îi răspunseră că, în prezent, nu li se prea întîmplă să aibă asemenea prilejuri.

— Să trăiți cît mai bine, ca veșnic să strălucească viu rațiunea, asemenea renumitului vin kahetian, rosti englezul aproape fără accent urarea de rămas bun.

— Cercetează trecutul astfel, îi răspunseră cei din Teliani cu același ton solemn, încît să ajuti viitorul să devină mai frumos și mai drept.

— Mșvidobit, se strădui pe neașteptate să silabisească mister Pickering, care și aflase că în gruzină asta înseamnă la revedere.

— Good bye, ghenotvali ! răspunseră rîzînd cei din Teliani, atingîndu-i care mai de care umărul în semn de prietenie.

Șoferul veni să întrebe dacă n-ar fi bine să ridice capota de pînă de cort a « Biuckului » ; norii de deasupra munților prevesteau vreme rea.

Preț cam de un minut rămaseră cu toții în picioare, cu brațele de-a lungul trupului, încredințînd tăcerii misiunea de a împlini ceea ce nu apucaseră să-și spună. Mulțimea se dădu în lături la sunetul claxonului; Stratonov se urcă din mers la locul lui. Aplecate de vînt, bălăriile cenușii de la marginea drumului alergau pe lîngă mașină.

Evghenia Ivanovna, nu dorise în viața ei, cred, atît de pătimaș, să plece undeva, așa cum dorea acum să ajungă în Anglia, în tainica, neguroasa Anglia, unde urma să moară în primăvara anului următor. Poate că singurătatea care-l împrejmuia din nou pe mister Pickering l-a făcut să se consacre cu totul și pentru totdeauna săpăturilor sale arheologice de la Edess, care îi întăriră faima universală. . . Din fericire, medicii britanici i-au explicat moartea soției sale printr-o complicație ivită după naștere; diagnosticul lor ar fi fost mai exact dacă, pe lîngă istoricul bolii, ar fi deținut și datele concise referitoare la soția lui, expuse în această povestire. Prin faptul că englezii nu se despart niciodată de țara lor, avînd uimitoarea însușire de a o duce cu ei oriunde se stabilesc,

după cât se spune, ei aproape că nu suferă de dorul patriei în accepția lui rusească. Prin suferința nostalgiei, ei înțeleg numai neplăcerile, nici pe departe morale pricinuite de schimbarea condițiilor climaterice, de adaptare la un mediu nou, de comunicare mai anevoioasă cu oamenii într-o limbă străină. La fel se întâmpla și în trecut: încercările fugarilor noștri, nepervertiți de civilizația occidentală, de a duce cu ei un pumn de zăpadă aspră rusească în țări cu clima mai moderată se încheia cu o înfrîngere — ea se topea întotdeauna.

... În clipa plecării, însă, mistress Pickering se simțea neasemuit de ușoară, aproape plutind, deși îi apăsa inima un sentiment de prăbușire, firesc, de altfel, când îți părăsești patria. Ceva o îmboldi să întorcă privirea... Prin geamul tulbure, oval, din spatele automobilului, se vedeau învolburându-se în mijlocul câmpului flăcările focului părăsit. Vântul spulbera snopii de scînteii ce treceau în goană. Apoi mașina o coti după crîngul de măslini și, pe celuloidul ferestrei, peste zgîrîieturile așternute de vreme, începură să se vadă zgîrîieturile fluide ale ploii.

În romînește de ȘTEFANA VELISAR-TEODOREANU,
MARIA BISTRIȚEANU și NINA GRIGORESCU

Schiță de portret

Îl admiram de mult pe cel care scrisese Hoțul, Soti, Drumul spre ocean, Pădurea rusă, pentru complexa lui personalitate în care descifram afluentul violent și fertil al spiritului lui Dostoievski, precum și aura dezbaterilor intelectuale proprii lui Thomas Mann.

Îi văzusem și fotografia, capul, rotund ca globul terestru, nasul scurt, gura groasă.

L-am cunoscut personal lângă Moscova, în 1962, în « dacea » lui de la Peredelkino.

Era un octombrie neașteptat de senin și de blînd, pădurea rusă, înaltă și emoționată de amurg, și, pătrunzînd în casa lui Leonov, m-am simțit invadată de același respect cu nuanță aproape școlărească pe care-l încerc și-l voi încerca oricînd în fața celor pe care-i prețuiesc, indiferent de anii pe care-i număr.

Ce rețin din această întîlnire? Fascinația a fixat unele detalii, a alungat altele. Cum se poate pătrunde, în două ore, prin cîteva straturi de cărți, la esența celui care le-a scris? Ce întrebări își poate îngădui un călător necunoscut ¹.

Și, totuși, etape convenționale n-au existat. Bonomie surprinzătoare, rîs copilăresc, degajare a gesturilor — numai în ochi, sub dioptrii, o tensiune care avertiza asupra importanței pe care scriitorul o acordă ideilor și cuvintelor.

Ciudat lucru, citarea lui Thomas Mann ca rudă literară, e refuzată. S-ar părea că ceea ce i-l înstrăinează pe autorul lui Doktor Faustus este tocmai factura lui, uneori intelectualistă — Leonov punînd pe primul plan capacitatea de simțire, lipsită de abuzul raționalismului, sau chiar de abuzul atributelor civilizației. « Trebuie să ne apărăm inima ! » exclama, dramatic. S-o apărăm cunoscînd-o, firește, și aci, pasiunea cea mai profundă merge către marele Dostoievski.

Dacă Cehov « interpretează și deduce », Dostoievski impune « drept reale » niște lumi cari, la primul șoc, par « imaginare ».

Ochii. Rîsul. Gestul. Frînturi de frază. Nu se gîndește la « accesibilitate » cînd scrie. O carte « te scoate în împrejurimile orașului » și numai un cititor leneș refuză să se deplaseze. « Acțiunea » contează mai puțin; importantă e « chimia acțiunilor ». La Breughel, sînt plasate în prim plan « false scene », semnificațiile trebuie găsite « mai încolo, în interiorul tabloului ». Inovațiile nu țin de « tehnica vorbei » ci de « tehnica investigației psihice ». Multe lucruri nu « se știu » ci « se ghicesc », « obrazul umanității e tragic; dumnezeu ne poate judeca bucuriile, dar nu durerile, altminteri s-ar autonega », etc. . .

Cum este omul din fața mea? Deopotrivă « universal » și « rus », confirmîndu-mi și înfirmîndu-mi presupunerile, cu viteza de deplasare a artistului viu și autentic.

Am fost și în sera personală a lui Leonov. Amplele disertații din romanul Pădurea rusă, pe lîngă adresa lor etică și filozofică, indică și o preocupare activă a scriitorului pentru alcătuirile vegetale. În grădina vilei, sînt copaci sădiți și îngrijiți de mîna lui, despre variatele cactee pe care le posedă își vorbește ca despre niște individualități precise, e în corespondență cu botaniști din străinătate.

Ca gazdă, e îndatoritor și stîngaci, familiaritatea lui cu obiectele confortului interesîndu-l mai puțin decît aceea cu organisme vii.

Ceea ce a dominat întîlnirea, a fost candoarea pasionată și ardoarea etică, prezente în toate aserțiunile. După doi ani, cărțile lui Leonov, « biografia lui spirituală », și-au reluat locul în timp și spațiu, cu semnificațiile limpezite și dilatate de cunoașterea autorului lor.

Și nu-l pot uita pe cel care, într-o conversație accidentală, lansează această patetică metaforă a progresului uman: « Ce sîntem noi? Urmașii unei maimuțe sau strămoșii unui nou dumnezeu? ! »

„Rămîne veșnic ceva de făcut“

interviu cu **Leonid Leonov**

Într-un apartament modest, inundat de flori, de pe strada Gorki, la nr. 54, nu departe de Gara Bieloruskî, locuiește Leonid Maximovici Leonov. M-a primit cu multă căldură, manifestînd un deosebit interes pentru cititorii săi din România. Cunoaște personal pe unii dintre scriitorii noștri contemporani și își amintește întotdeauna cu plăcere de ei. Pe cît mi-a fost cu putință, am căutat să-l pun la curent cu problemele literaturii noastre actuale, să-i dau sumare informații despre ultimele apariții în domeniul prozei, și să-i relatez cîte ceva despre cele mai recente preocupări ale prietenilor și cunoscuților săi din țara noastră, de care s-a interesat. Pe unul din pereții bibliotecii în care se desfășura discuția noastră atîrna o fotografie mare a lui Dostoievski. Era singurul chip ce strălucia sever această bibliotecă, ciudat alcătuită, din mari capodopere ale literaturii mondiale, tratate de fizică modernă, opere ale unor gînditori ruși și diverse colecții vechi de documente literare. Leonov își transcrie singur la mașină manuscrisele. Paginile împrăstiate, chiar și printre glastrele cu flori, sugerau o atmosferă de lucru puțin obișnuită. Și cum Leonid Maximovici tocmai se sculase de la masa de lucru că să mă primească, primele întrebări pe care i le-am pus s-au referit la ultimele sale planuri de creație.

L.L.: În cariera de scriitor — a început Leonid Maximovici convorbirea noastră — se întîmplă ca o serie de idei inspirate, care îți vin în tinerețe, să nu capete atunci cea mai desăvîrșită expresie artistică. Revenirile sînt cîteodată necesare, nu numai din punctul de vedere al cititorului, dar și al autorului, care este la un moment dat nemulțumit de rezolvarea artistică dată atunci unei probleme sau alteia. Și e firesc să fie așa, căci oricît de talentat ar fi un scriitor, drumul său artistic de-a lungul deceniilor nu poate să nu marcheze o oarecare evoluție. Din punctul de vedere al istoricului și cercetătorului literar, poate că «revenirile», refacerile nu sînt necesare, întrucît fiecare carte reprezintă un «moment», al creației cuiva. Dar pe mine mă interesează în primul rînd nu faptul că un roman sau altul de-al meu reprezintă «un moment», ci ceea ce am vrut și am izbutit să spun în acel roman.

În prima sa ediție, de pildă, din 1927, romanul *Hoțul* era conceput mai static și mai rigid în ce privește compoziția. În prezent lucrez la o versiune nouă a acestui roman; în noua versiune, acțiunea capătă o cu totul altă turnură. Ceea ce m-a determinat să revin asupra romanului a fost nu numai faptul că experiența mea de prozator s-a îmbogățit în decursul celor treizeci și mai bine de ani care au trecut, cât mai ales convingerea că evoluția istorică ulterioară a evenimentelor din Uniunea Sovietică a confirmat unele intuiții ale mele de atunci, prea puțin subliniate în prima ediție. Am căutat să revin asupra acestui roman încă mai demult, astfel că edițiile tipărite în ultimul deceniu au fost mereu completate. Dar acum este vorba de o cu totul altă versiune, avînd la bază o altă înțelegere, după părerea mea, mai largă, mai profundă, a problemelor abordate cu aproape patru decenii în urmă.

— Mai aveți și alte lucrări pe care intenționați să le revizuiți în acest sens?

L.L.: Da! Rămîne veșnic cîte ceva, nu numai de făcut dar și de refăcut. Am refăcut piesa *Viscolul* și în prezent lucrez la refacerea *Invaziei* și a *Caleașcăi de aur*. Poate că, mai tîrziu, voi reveni și asupra altor lucrări. Printre cele refăcute se numără și nuvela *Evghenia Ivanovna*. În 1934, mă aflu în Georgia, împreună cu soția mea și cu niște prieteni gruzini. Acolo, am văzut odată, — într-un han foarte original, pictat în manieră naivă, de către unul dintre cei mai mari pictori gruzini de atunci, — un om foarte straniu... Persoana lui m-a preocupat și m-am străduit să-i aflu tainele. Mai tîrziu, în 1938, am scris nuvela, inspirată din această întîmplare: *Evghenia Ivanovna*. Am închinat această nuvelă soției mele și i-am dăruit-o în manuscris. Deși a suferit pe parcursul celor 25 de ani șase variante, n-am îndrăznit, totuși, s-o public decît anul trecut.

— Nutriți, pare-se, convingerea permanenței anumitor probleme umane, care, în funcție de condițiile istorice specifice și de experiența artistică individuală, pot să capete, în creația scriitorului, o rezolvare epică diferită, în decursul anilor.

L.L.: Depinde de ce vreți să înțelegeți prin asta. Eu nutresc convingerea că scriitorul trebuie, e dator, dacă e scriitor adevărat, să fie preocupat, în primul rînd, de marile probleme umane. La consfătuirea de la Leningrad, de anul trecut, privind problemele romanului contemporan, am încercat să-mi exprim această idee.

Dar, datorită unui traducător nepriceput, în sală acest lucru nu s-a înțeles. Abia textul apărut în presă a reflectat întocmai ceea ce am spus. În sală, însă, unii au înțeles că aş învinui — nici mai mult nici mai puțin — întreaga literatură occidentală de decadentă, de cultivare a perversiunilor și a instinctelor josnice, de lipsa oricărui patos moral. Subliniez că nu nutresc o atare convingere. Ba dimpotrivă, despre o seamă de mari scriitori contemporani din Franța, Anglia, S.U.A. nu pot să vorbesc decât cu mare stimă și admirație și nu pot să nu recunosc în opera lor anumite valori morale superioare. Dar nutresc adîncă convingere că e păcat, — în sensul religios al cuvîntului, dacă vrei — să te ocupi în vremea noastră, ca scriitor, de tot felul de lucruri mărunte. Umane poate, dar mărunte. Nu poți să nu te simți răspunzător de ceea ce se petrece în sufletul contemporanilor tăi, răspunzător de felul cum înțeleg ei lumea asta ori nu o înțeleg. Prin însuși specificul ei, epoca noastră ne impune tuturor să ne definim poziția față de valorile, față de idealurile, față de problemele fundamentale ale omenirii. Cînd e în joc însăși soarta civilizației pămîntene, așa cum a fost în timpul crizei din Marea Caraibilor, e de-a dreptul absurd și ridicol să te preocupi de nu știu ce probleme de o importanță minoră, caracteristice, de cele mai multe ori, unor indivizi bolnavi din punct de vedere psihic. Cînd am fost în America, am vorbit cu Arthur Miller. Am discutat mult. Printre altele, ne-am întrebat de ce în literatura universală contemporană se scrie atît de puțin despre lucrurile frumoase ale acestei lumi? Și sînt, vai, atîtea lucruri frumoase pe pămîntul nostru. Ar putea să se creadă că-i mai ușor să surprinzi urîtul decât frumosul. Dar oamenii sînt și au fost întotdeauna însetați de frumos, de valori morale înalte. Iar dacă astăzi lumea are nevoie, pe plan moral și estetic, de ceva, apoi, fiți siguri că nu de generali, nu de politicieni, are nevoie, oricît de abili ar fi ei, ci de oameni cu inima mare.

— Considerați că epoca actuală pune scriitorului probleme deosebite, în raport cu cîteva decenii în urmă?

L.L.: Da, Cred. Am impresia că noi intrăm în prezent într-o lume absolut nouă, care ne cheamă cu totul spre alte orizonturi decât cele ale lumii vechi; și asta ne creează obligații ! Cititorul contemporan este omul care, datorită evenimentelor prin care a trecut, datorită unui întreg sistem de factori, a acumulat o mare experiență. Nu trebuie să uităm că orice experiență nouă pe plan sufletesc implică și situarea individului pe o treaptă mai înaltă

de gîndire: ea te învață să pătrunzi în tine, să-ți analizezi forțele și, mai ales, să fii conștient de forța și menirea ta. Cititorul contemporan trebuie doar impulsionat, făcut conștient de ce posedă. Poate că nu rareori acest cititor știe mai multe despre viață decît scriitorul însuși. Iată de ce am vorbit la Consfătuirea de la Leningrad despre răspunderea scriitorului.

— Oare aceste modificări despre care vorbiți, privesc numai conținutul, problematica, răspunderea cetățenească a scriitorului, sau ele trebuie puse în relație și cu cititorul, care a devenit astăzi mult mai exigent, în ceea ce privește gusturile?

L.L.: Tocmai despre asta am vorbit. Desigur că orice conținut nou angrenează în aceeași măsură și forma, orice conținut nou îmbrățișînd o formă nouă. Dar se face uneori și exces de formă pe seama unui conținut nu vechi, dar învechit, numai cu aparență nouă. Nimeni nu pune la îndoială faptul că orice operă cu adevărat mare se impune prin forța artistică cu care dezvăluie sau militează pentru anumite adevăruri. Eu m-am străduit, de fiecare dată, să fac din orice pagină scrisă o treaptă spre inima cititorului. Măiestria strict formală, ruptă de orice țel, e în ultimă instanță străină artei. Dar măiestria de a pătrunde în sufletul cititorului și de a-l face conștient de forța și valoarea lui în societate, de valoarea noilor orizonturi ce se deschid înaintea lui astăzi — asta e cu totul altceva. Această măiestrie intră în însuși conținutul specific al artei. E pripit să se afirme că o serie de experiențe obținute de arta occidentală contemporană sînt complet lipsite de importanță și de valoare. În ceea ce privește laconismul imaginilor, structura lor și capacitatea de redare a anumitor stări sufletești, literatura occidentală din ultimul veac a venit cu o seamă de sugestii interesante. Dar de cele mai multe ori, aceste sugestii țin de munca de laborator a scriitorului. Ele nu sînt susținute întotdeauna de opere finite, de mare anvergură. Ceea ce ni se oferă drept literatură în anumite cazuri nu sînt decît compoziții nefinite. În laborator se pot face multe experiențe. Valoare, însă, au numai acele care vădesc o anumită utilitate și sînt verificabile.

Față de noile mijloace de redare a variatei game de stări sufletești, foarte diverse, ale omului contemporan, mă port întotdeauna cu înțelegere și respect. Dar procedeul, în sine, nu înseamnă încă opera de artă; el poate fi doar utilizat în mod creator în cadrul unei opere, de către cineva care trebuie să aibă, înainte de toate, talent, să aibă gînduri, experiență de viață și sentimente de comu-

nicat oamenilor. În peisajul literaturii universale contemporane, înfîlnești adesea observații inteligente și îndrăznețe, prezentate într-o formă și mai îndrăzneță. Dar dincolo de ele nu se vede cerul; aceste observații nu lucrează ca aparatul optic construit de Galilei, ajutîndu-te să-ți apropii anumite fenomene. Dincolo de observațiile subtile, izolate, lipsește înțelegerea vieții.

— Și ce perspective vedeți în această privință?

L.L.: Eu cred că se vor naște scriitori mari, care folosind creator ceea ce conțin pozitiv multe din aceste experiențe și observații, vor ști să ajute omenirii să-și însușească fenomenele tot mai complexe care se petrec în fața sa, în cadrul vastului proces al cunoașterii artistice. Literatura și-a propus întotdeauna explorarea a noi și noi zone ale sufletului uman. Dar asta pentru a arăta nu absurditatea sau micimea acestui suflet, ci, dimpotrivă, măreția lui. Și așa cum problemele mecanicii cuantice, de pildă, erau la început greu de înțeles pentru mintea omenească, pentru ca, odată descoperite, să devină un bun al școlarilor, tot așa și noile idealuri, precum și complexe probleme de înțelegere a vieții ce se pun omului contemporan, vor figura în literatura zilei de mâine ca definitiv rezolvate, altele așteptîndu-și atunci rîndul.

Cu ce-ai contribuit tu, ca scriitor, la atingerea acestui progres? — iată o întrebare esențială. Uneori vezi că din mulțimea de probleme pe care ți le-ai propus să le rezolvi, ai rezolvat foarte puține. Într-o culegere de articole, apărute nu demult, îmi exprimam odată nădejdea că istoricul literar care se va ocupa de literatura actuală va privi munca noastră în conexiune cu fenomenele care au condiționat-o. Și poate atunci vor fi mai ușor de înțeles și lucrările mele, inclusiv cele pe care le mai « revăd », din cînd în cînd și a căror completare, aprofundare ori restructurare îmi pare de neînlăturat.

— Referitor la asta aș vrea să vă întreb dacă lucrările asupra cărora ați hotărît să reveniți, v-au impus cumva și clarificarea anumitor probleme cu caracter teoretic, ținînd de evoluția metodei realismului socialist și de cristalizarea treptată a principiilor ei de bază?

L.L.: Nu. Am hotărît să revin asupra unor « lucrări » pentru că am convingerea că trebuie îmbunătățite, în sensul sublinierii și mai pregnante a anumitor idei, probleme, adevăruri; trebuiesc conturate mai precis anumite personaje, anumite evenimente.

Cît despre « problemele teoretice », să spun drept, deși m-au preocupat, cum e firesc să-l preocupe pe orice scriitor, totuși, eu nu mi-am propus niciodată, înainte de a începe să scriu ceva, să-mi clarific ce este realismul socialist. Asta e treaba esteticienilor și a criticilor. M-am întreat însă, de foarte multe ori, cum e mai bine să scrii ca să servești socialismul. Aș face chiar o observație riscată. Mi se pare că scriitorul nici nu are nevoie să se lanseze în tot felul de speculații teoretice, pentru că atunci, direct sau indirect, ajunge să scrie potrivit unui șablon. Dacă omul are talent și are ceva de spus, de împărtășit altora, din lumea gândurilor și simțurilor sale, el va începe să scrie. Dacă nu, e inutilă orice « elucidare » estetică. Adevăratul talent literar ajută scriitorului să învingă greutățile, să nu se lase ispitit de o pîine ușoară, de o glorie efemeră și nemeritată, ci să înfrunte curajos toate grijile și suferințele scrisului. Da ! Căci scrisul presupune printre altele și suferință. Adevăratul geniu tinde către o stea unică pe cer. Cam asta cred eu despre rolul talentului și despre etica scriitorului. Acolo unde există talent, există în mod obligatoriu, și o anumită înțelegere morală, superioară, a vieții. Incontestabil că, prin cunoașterea ideologiei marxist-leniniste, talentul — această posibilitate naturală, care vizează nu numai sferele esteticului, ci și pe cele ale eticului — capătă noi perspective în ceea ce privește înțelegerea materialului uman pe care-l are de comunicat.

Primele romane

După o perioadă relativ scurtă de dibuiri și căutări, Leonov se afirmă brusc prin romanul *Bursucii*, la o vîrstă încă a uceniciei în domeniul prozei, ca un scriitor matur, stăpîn pe mijloacele sale artistice. Abia împlinise 25 de ani. Este înconjurat de elogi. M. V. Frunze îl numește « un foarte mare scriitor în creștere ». A. V. Lunacearski include cartea printre cele zece cărți bune scrise în primii zece ani după revoluție « printre podoabele tinerei literaturi post revoluționare ». A. M. Gorki exclamă entuziasmat: Leonov « este o speranță de mărimea întâia a literaturii ruse », iar într-o scrisoare ulterioară către V. Ivanov nu se sfiște să prezică: « Leonov va ajunge departe ».

Succesul romanului nu s-a dovedit a fi efemer. *Bursucii* își păstrează nealterate semnificația și rezonanța inițială. Grandoarea dramatică a revoluției ajunge intactă la sufletul nostru. Forța intelectual-emoțională nu reprezintă desigur decît o condiție general valabilă pentru orice carte de literatură autentică. *Bursucii* o îndeplinește cu prisosință. Romanul se înscrie în istoria literaturii sovietice alături de marile opere ale lui Serafimovici, Fadeev, Furmanov, glorificînd eroismul războiului civil, ale lui A. Tolstoi și Fedin, închinat intelectualului în revoluție, ale lui Ivanov, Malișkin și evident ale lui Șolohov, consemnînd evoluția furtunoasă și mutațiile psihologice produse în viața țărănimii ruse. Tematic *Bursucii* are ca obiect satul tradițional dislocat cu violență din sistemul de relații sociale, prerevoluționare. Leonov desvăluie rădăcinile atitudinii conservatoare a țăranului, natura sa dublă, contradictorie. Instabilitatea sa e explicată social. Inevitabilitatea, necesitatea istorică a revoluției apare demonstrată prin înfățișarea zbaterii tragice, inutile, lipsită de perspectivă a celor care din ignoranță se împotrivesc revoluției. Și, ca în cazul oricărei literaturi adevărate, fabula nemijlocită e depășită de semnificații larg sociale și umane.

În cadrul unui tabel clasificator, *Bursucii* ar putea fi definit prin excelență ca un roman de tipuri. Ceea ce nu înseamnă că tablourile de atmosferă, analiza psihologică uneori stăruitoare, ar avea o pondere neglijabilă în ansamblul romanului. Valoarea sa principală constă însă în vigoarea personajelor, realizate. Ele și nu scenele de masă cu eroi anonimi, poartă pe umeri greutatea de bază, ideologică și emoțională. Mulțimea, ca personaj colectiv, evoluind pe prim plan într-o carte ca *Torentul de fier*, joacă aici doar rolul unui fundal pe care se proiectează mai clar destinele individuale: Frații Simion și Pavel Rahleev, Egor Brikin, țăranul tern, cu ambiții negustorești de parvenire, turtit sub tăvălugul timpului, activistul Polovinkin, figurile colorate din satul *Hoții*... În pofida aparenței de spontaneitate, de desfășurare necontrolată

a firului epic, de dezechilibru compozițional, romanul evoluează închegat, armonic. Grupuri paralele de antinomii se desfășoară pe planuri variate, subliniind astfel ideea fundamentală a contradicției între forțele angrenate în conflict : lumea stătută a cartierului negustoresc Zareadie din anii de dinainte de revoluție, evocată în prima parte a cărții și viforul de evenimente stîrnit de revoluție, în a doua parte a cărții ; satul *Hoții* împins pe calea răzmeriței antisovietice și satul *Gînsacii* apărător al puterii sovietice împotriva « bursucilor » ; Simion Rahleev, șeful bandeii « bursucilor » și Pavel Rahleev, comisarul bolșevic care stîrpește în fruntea unui detașament roșu grupul reacționar acuiet în munți, condus de propriul său frate. Antagonisme identice sînt surprinse din unghiuri diferite : trecut-prezent, înfruntări ample în cadrul prezentului, înfruntări ireconciliabile în interiorul aceleiași familii. Într-un proiect inițial al romanului accentul cădea pe acest ultim aspect. Conflictul între frați a primit însă ulterior o altă dezvoltare și în versiunea tipărită a cărții el a fost înscris într-un context social larg desfășurat, de care să fie explicat și pe care, la rîndul său să-l potențeze.

Între concepția generală a romanului și stil există corespondențe foarte strînse. *Bursucii* e o carte de un realism dur, sfîdînd prin însăși esența ei soluțiile facile. În această trăsătură definitorie a romanului, distingea Gorki una dintre calitățile sale de seamă. Autenticitatea puternică, a.ti-idilismul pronunțat în înfățișarea vieții satului rus, poartă într-un mod foarte particular amprenta unei tonalități de basm, de veche legendă pe care limbajul, încărcat de termeni dialectali îl pune cu deosebire în evidență. Natura conflictelor, caracterul lor adesea neobișnuit, lumina în care apar scăldate, violența ostentativă a umbrelor, sugerează toate împreună un climat romantic de o factură inedită. Dușmănia dintre cele două sate, atîtă de dispută în jurul unei fișii de izlaz, își are originea tragi-comică în trecutul învăluit în negură, în patima pentru luptele de gînsaci a unui oarecare moșier cu drepturi de viață și moarte asupra supușilor săi. Extravagantă nu e numai această patimă, dar înseși motivele de vrajbă pe care ea le stîrnește. Extravaganța nu apare ca un simplu element pitoresc, gratuit, ci, dimpotrivă, generează sensuri pline de tîlc. O sminteală de boier (a înstrăinat jumătate din proprietate în schimbul gînsacilor rîvniți, spărgînd astfel unitatea economică a satului) provoacă peste decenii conflicte ascuțite pentru pămînt. Vrăjmășia pare stupidă, cu atît mai mult cu cît izvorăște dintr-un fapt stupid. Toată această farsă vibrează însă tragic. Vinovat e gînsacul. Vai de societatea în care plictisul unui individ scrîntit, întru gînsaci, poate produce asemenea drame. Nebunia moșierului pierdut în legendă planează astfel asupra oamenilor ca un vis rău, ca o fantasmagorie.

Colorat romantic apare și duelul surd dintre cei doi frați, înțîlnirea lor de la marginea pădurii. Se măsoară cu ochi scormonitori, căutînd să pătrundă fiecare dincolo de vorbe și de priviri. Căii pasc alături, păziți de doi însoțitori. Nu se mai pot regăsi. S-au despărțit frați și iată-i străini, dușmani.

În același spirit e tratată și viața de după revoluție a Nastei Secretova, fîica bogătașului din cartierul Zareadie. Frumoasa Nastea adusă de Semion în bîrlugul bursucilor, umbla îmbrăcată în straie bărbătești. Nota livrescă nu întunecă totuși liniile expresive ale personajului. Există în roman o sudură inedită între înfățișarea directă, așa cum e ea, în formele vieții însăși, a realității și reflectarea indirectă, mediată, subliniat convențională, constînd într-o tendință de mitizare, de ridicare a faptelor narate la rangul de simbol. În *Bursucii* predomină primul tip de reflectare, viața apare surprinsă la modul realist în precepiile respectării veridicității ei cotidiene, cu o putere și vigoare excepțională. Pare că felii uriașe, fremătînd de mișcare și energie, au fost dis-

locate din însuși universul existenței omenești și transpuse în paginile cărții. Culoarea crudă provine din bruschețea cioplierii întregii construcții, din violența impunătoare a imaginilor. Metoda care va dobîndi însă pondere în cărțile ulterioare, reflectarea mediată a lumii înconjurătoare, întărirea convenției, crearea de momente cheie cu încărcătură afectivă, ostentativ filozofică, de meditație artistică « pe marginea... » în detrimentul ogîndirii directe, transpare însă și în *Bursucii*, ambele concepții artistice fuzionînd pe deplin în țesătura romanului. Relevăm în acest sens, povestirile țăranilor « bursuci » din serile de iarnă, nuvele distincte, fără legătură aparentă cu firul epic al cărții. Unele au justificarea de a dezvălui fapte concludente din trecutul eroilor, aruncînd astfel lumini noi asupra atitudinii lor în prezent. Altele sînt însă simple parabole ca uimitoarea istorie a fiului de împărat *Calafat*, care vrea să înscrie într-un catastif toate jivinele pămîntului, să înfiereze cu semne distincte peștii din apă și stelele de pe cer și care sfîrșește tragic pentru că însăși firea se dezice de el. Parabola, largă în înțelesuri ca orice parabolă, nu poate fi însă interpretată decît în sensul orientării fundamentale a romanului. Divorțul cu natura, cu istoria se întoarce de regulă împotriva individului, ale cărui însușiri se manifestă în gol, de-a curmezișul marelui curent al vieții. E ceea ce se întîmplă cu Semion Rahleev. Îndrăzneț și inteligent, impune prin personalitatea sa puternică, dar perversit iremediabil de spiritul mic-burghez, anti-social al cloacei « zareadie », alunecă fatal pe panta luptei contra-revoluționare.

Dornici să muncească pămîntul, să-și trăiască pașnic existența țărănească, « bursucii » rătăciți apar în viziunea scriitorului ca niște ființe tragice. Leonov îi iubește pentru curajul și naivitatea lor, pentru bunătatea lor grosolană dar nu mai puțin reală, îi compătimește pentru necazurile care le-au căzut pe umeri și pentru care suferă crunt, la răsîntia dintre cele două ere. Iată povestea spusă de luda în prima noapte petrecută în jurul focului, povestea intitulată *O mină într-o fereastră*. Într-un vagon de tren cîțiva soldați ademenesc în timpul războiului o fată pe care o trag la sorți. Dar fata scoate dintr-o cutie o vioară. Afară viscolește, furtuna înfășoară trenul și urlă peste cîmpuri, iar soldații ascultă cîntecul de vioară. Acești oameni abrutizați de o viață grea au răspuns la chemarea viorii, care a răscolit într-însii zăcămintele adînc îngropate de omenie, de puritate și ingenuitate. Zăcămintele nobile există deci, există chiar și într-un suflet ca al lui luda, unul dintre cei mai înrăiți « bursuci ». Ele vor să semnifice fondul uman pozitiv, rezistînd prin timp, pilonul înfipt în sol pe care intemperiiile nu vor putea să-l dărîme. Luda ca individ a fost dărîmat, la fel ca și Semion Rahleev, ca și Jibanda. Povestea depășește însă prin ecouri cazul particular. Ea exaltă frumusețea artei, virtuțile etice, rolul de înnobilitare a sentimentelor, capacitatea ei miraculoasă de a izgoni duhurile răului și de a reda omului esența lui furată.

Sînt cărți cu certe imperfecțiuni, superioare însă altora fără defecte, dar egale în desfășurarea lor ternă. Imperfecțiunile celor dintîi valorcăz uneori mai mult decît rînduiala molcomă a celor din urmă. *Bursucii* e o carte strălucită din care nu lipsesc părțile slabe, banale în corectitudinea lor, purtînd amprenta calcului după modele literare celebre, sau trădînd pe alocuri imposibilitatea artistică a prelucrării vastului material oferit de revoluție. Dacă Semion Rahleev, Jibanda, capii răzmeriței și figurile de țărani din *Hoții* apar admirabil conturate în complexitatea lor atît de dramatică, Pavel Rahleev, revoluționarul bolșevic, trece meteoric prin fața cititorilor, nu are o pondere substanțială în epica romanului. Fișa sa caracterologică alcătuită din elemente adesea convenționale, semnifică o idee și cam atît. Ilustrative sînt și alte tipuri pozitive

din roman. Forța de nebiruit a revoluției o învederează nu vigoarea eroilor care o reprezintă pe drept, ci zbaterea în van a vrăjmașilor ei, condamnați la pieire pentru greșeala fatală de a se fi împotrivit timpului. I-au fost aduse scriitorului reproșuri legate de însuși conflictul de bază al cărții. Transpunerea conflictului fundamental de clasă, într-o ciocnire dintre două sate, la fel de pricăjite, nu are, s-a obiectat de către unii, nici o justificare ideologică. Autorul a încălcat adevărul istoric și numai tabloul realist al satului într-un moment de răscruce al evoluției sale, expresivitatea artistică a imaginilor, intuiția justă în detalii, dau valabilitate cărții în pofida caracterului netipic al situației înfățișate. Imputarea a fost formulată în numele unei teorii asupra tipicului străină adevăratului spirit al esteticii marxiste, de pe pozițiile exclusiviste ale unei concepții de respingere a „cazurilor” în literatură. Avem desigur de a face în *Bursucii* cu un caz foarte particular, neobișnuit. Nu exprimă însă el, prin chiar nefirescul său, absurditatea unei întregi epoci, a cărei moștenire amară se resimte, prin vreme, în destinele generațiilor intrate în revoluție? Cazul neobișnuit în artă nu poate fi apreciat în sine, ci doar în funcție de vibrația social-estetică largă pe care o determină. Leonov va utiliza și mai mare măsură procedeul în cărțile sale ulterioare. Cine e Mitrea Vekșin din romanul *Hoțul*? Un declarant, un hoț, în accepția literală a cuvântului, care a luptat însă pentru victoria lumii noi pe fronturile războiului civil. *Cazul* e abordat de astă dată pe un alt plan. Prin intermediul unuia dintre eroii principali ai romanului, Leonov apără dreptul scriitorului de a explora raritățile psihologice. Condiția unică a acestui drept, e condiția artei în genere, să înlesnească dezvăluiri veridice și inedite. *Hoțul* ca simbol, apare însă, în prima variantă a cărții, ciuntit. Într-o lume aplativă de lincezeală, Vekșin dobândește o aureolă romantică. Vekșin aparține mediului criminal. Revolta sa față de pecinginea mic-burgeză răspindindu-se cu repeziune în perioada NEP-ului, îmbracă forme cu totul stranie. El se ridică nu numai împotriva acestei molime, ci împotriva societății în genere. Devine un proscris social. Nu e în stare să se descurce în dialectica complicată a relațiilor sociale și se războiește, anarhic, cu întreaga lume. E un protest prin esență individualist. Îndrăgostit de erou, zguduit de drama acestuia, Leonov nu se distanțează în suficientă măsură, nu se desolidarizează afectiv de Vekșin, nu relevă răspicat cauzele eșecului său, limitele fatale ale unui asemenea protest. Leonov însuși urmărea nedumerit evenimentele post-revoluționare, întărirea vremelnică a spiritului mic-burgez, ofensiva lui aparținătoare. Au fost ani grei. Eroismul cotidian pe frontul spectaculos al consolidării economice, era mai dificil de realizat decât eroismul simplu și limpede de pe frontul războiului civil. Vekșin reprezenta desigur un caz limită. În situația lui Vekșin se aflau însă, la diverse stadii de derută, nu puțini. Astfel se explică ecoul larg al romanului în epocă, popularitatea sa extraordinară. *Hoțul* dezbate în primul rând o problemă etică, vrea să explice cauzele surpării morale a unor oameni cu personalitate demonstrată, să pătrundă la rădăcina tragediilor. Prin ce se impune Vekșin, în ce constă farmecul său? Blazarea și scepticismul lui Vekșin se manifestă pe fundalul « Blagușei », cartierul contaminat de molima unei existențe stătute. « Blagușa » prin titlu sugerează tihna viscoasă, viața fără mișcare, încheiată în inerție. Ea continuă în alte împrejurări vechea « Zareadie », periferia negustorească din *Bursucii*. Numai că stilpii « Zareadiei », băcanii și proprietarii de case aveau tradiții, parvenitismul se înscria pe linia unor preocupări calme, boția și tuberculoza apăreau ca apanaje din strămoși, în timp ce microbii « Blagușei » acționează febril, reanimăți după focul revoluției, presimțindu-și sfârșitul și încercînd să se acomodeze

timpurilor noi. Reprezentanții tipici ai « Blagușei » sînt Zavarihin, micul întreprinzător cu mari apetituri, lipsit de scrupule, cu un singur ideal în fața ochilor săi, îmbogățirea, și în deosebi Cikilev, omul mărunț, insignifiant, prezidînd comitetul de bloc, asaltînd cotidianul, în porii căruia se infiltrează cu răbdare și sirguintă. Cikilev nu e « omul mărunț » din literatura clasică rusă, — funcționarul umil din *Mantaua* lui Gogol, ori din *Strănuțul* lui Cehov, despersonalizat sub presiunea mașinăriei birocratice țariste, ci ființa parazitată cu secrete năzuințe spre locuri calde, călăt看 la încercări, rezistentă la intemperii, cu un simț extrem de ascuțit al autoconservării. Zavarihin și Cikilev aplatiează totul în jur, răspîndesc miasme ucigătoare, otrăvesc lent și implacabil. Elanurile pure se închircesc și pier în preajma lor, provoacă victime fără a purta pentru crimele săvîrșite răspunderi penale. Tanea, actrița ingenuă, va ajunge firesc la accidentul fatal care-i va curma viața în atmosfera sumbră a « Blagușei ». Moartea ei semnifică forța distrugătoare a Zavarihinilor. Omenia și candoarea, arta, opusă prin însăși esența ei meschinăriei și josniciei, nu se pot desfășura sub cerul sufocant al mediocrității, nu pot coexista cu individualismul zoologic; ori se afirmă în conflict cu indiferența, cu cinismul, cu egoismul, ori sînt condamnate la ofilire și sucombă. Pe acest plan social și moral se produce romantizarea lui Mitea Vekșin. Vekșin apare opus prin existența sa boemă, prin absența oricărei preocupări pentru căpătuirea personală, « Blagușei », din care face totuși parte, faunei lui Cikilev. Vekșin e curajos, înfruntă cu sînge rece riscurile, sfidează lăcomia, goana după avere, după posturi. El își dă seama de natura lui Zavarihin, îl urăște, îl disprețuiește și face orice spre a împiedica apropierea surorii sale, Tanea, de acest asiduu « strîngător ». El vrea ca Tanea să-și păstreze neîntinată puritatea și-i cere să părăsească « Blagușa ». Asemenea avînturi generoase, pe lîngă spargerile pe care le comite, țes în jurul frunții sale o cunună de lauri. Vekșin apare ca un om superior, măcinat de dureroase contradicții. Nu se dedă hotiei din convingere, ci din răzbunare la adresa unei societăți care i-a sfărîmat iluziile. Ceea ce nu înțelege, neagă și respinge. Rezervele de umanism nu s-au epuizat totuși într-însul. E vorba de un umanism vag, fără contur, același în numele căruia se desfașoară în roman critica împotriva pericolului mic-burghez.

În legătură cu *Hoțul* s-a pus problema înfrîngerii exercitate de Dostoievski asupra lui Leonov. Există fără îndoială o astfel de înfrîngere. Ea s-a manifestat în primul rînd în orientarea ideologică a romanului, în orizontul său închis, în caracterul frînt al destinelor individuale, care se încrucișează în paginile *Hoțului*. Personajele poartă pecetea ratării. Aripile retezate au devenit greutăți de plumb pe care eroii le poartă osîndiți în spate. Scara neîmplinirilor e largă, diversele cazuri nu reprezintă însă decît variante ale aceleiași neîmpliniri chinuitoare care sfîrșește în resemnare. Așa sînt Vekșin ori Dolomanov, cu inteligența pervertită, care știu că nu fac bine ceea ce fac, dar care nu știu, ce altceva ar putea face. Scepticismul lor e funciar. În existența lor s-a rupt, s-a prăbușit ceva și ei au ajuns niște simple automate. Sînt apoi inadaptabili, de tipul Tanei, care pier. Sînt apoi « eroii » de bază, cei care au creat și stimulează această atmosferă sufocantă, Zavarihin și Cikilev, semnificativi nu atît prin ei înșiși cît prin spiritul pe care-l propagă. Domină în roman suflul vechiului cartier Zareadie, al noii Blagușe, în aerul cărora firul de iarbă nu poate răsări și crește.

Hoțul e un roman psihologic, în care viața apare trecută prin filtrul unei viziuni parabolice. Personajul e aici în primul rînd un simbol și tocmai de aceea determinările în ordinea stării civile, motivările amănunțite, cu incursiuni

largi în trecut și prezent, nu au rolul hotărîtor din narațiunile care țin de un mod de reflectare artistică mai directă. Astfel se explică și faptul că Leonov și-a rescris romanul, după 35 de ani de la publicarea inițială, păstrînd intactă schema sa fundamentală. În cadrul acestei scheme el a introdus, utilizînd imensa experiență dobîndită de-a lungul anilor, elemente substanțiale în măsură să-i modifice orientarea, și să-i îmbogățească fondul de idei. Noua redactare reprezintă o polemică a scriitorului de 60 de ani cu prozatorul tînăr aflat la începutul drumului său literar, de 25 de ani. În ce constau schimbările? Vekșin rămîne același Vekșin, autorul nu-l mai înconjoară însă cu o simpatie necontrolată, ci pas cu pas îl lipsește de laurii protestului romantic. Fronda eroului se dovedește a fi într-adevăr expresia unei împotrîviri individualiste, anarhice, lipsite de sens și de justificare. Prietenii îl abandonează, Vekșin se trezește singur. Rezistența înverșunată față de epocă se răzbună crunt. În comparație cu varianta primă a romanului, în care autorul colorează optimist finalul personajului, în varianta recentă, Vekșin se pierde în peregrinările sale prin Rusia și dispare în ceață. În mediul apăsător al Blagușei, autorul își face de astă dată simțită prezența printr-o accentuare a tablourilor lirice care dobîndesc o pondere sporită în ansamblul cărții.

Hoțul constituie o carte importantă în literatura sovietică a celui de al treilea deceniu. Ea a fixat artistic, fie și cu vădite imperfecțiuni, momente și probleme specifice unei perioade tulburi, de frămîntări profunde în istoria societății sovietice. A. M. Gorki remarcă faptul că *Hoțul* e o carte « construită într-un mod original, în care oamenii înfățișați într-o manieră dostoevskiană, se manifestă uimitor de viu, în relații extrem de complexe », și că « trecînd prin Dostoevski » Leonov va ajunge la universul său propriu de idei. Aprecierea, în esență pozitivă, avertiza împotriva asimilărilor necritice a marilor modele. Calitatea de bază a romanului rezidă în patosul cu care înfierează spiritul mic-burghez, în demascarea necruțătoare a fațetelor sale pe cît de multiple și diverse, pe atît de amăgitoare și perfide. Critica mentalității mic-burgeze, dezvăluirea stăruitoare a acestui pericol, apare ca o latură permanentă și fundamentală în creația lui Leonid Leonov de la debut și pînă astăzi, în zilele noastre. Influența gorkiană se resimte aici în mod evident. Însăși realitatea post-revoluționară, noua politică economică, înviorarea zavarărilor și cikilevilor, era însă de natură să atragă atenția scriitorului, să îndrepte focul satirei sale împotriva noului dușman deosebit de viclen și feroce. Nu trebuie să uităm că aproximativ în aceiași ani își scrie Maiakovski celebrele sale piese și cîntă în focul revoluției e și șireată, întreprinzătoare și răzbunătoare. Are apetituri zdrene, poate înghiți mult ». Tema filistinismului l-a preocupat pe Leonov din totdeauna. Nuvelele de început, *Sfîrșitul unui om mîrunt* și *Insemnările lui Koveakin* o dezbate cu îndrăzneală, demonstrînd vedere ageră în sesizarea fenomenului, în dezvăluirea aspectelor sale contemporane. Tema este prezentă în *Bursucii*, capitolul despre Zareadie ocupînd un spațiu întins în roman. Și e vorba nu numai de ponderea cantitativă, ci mai cu seamă de semnificația ideii acestui capitol în structura și orientarea întregii cărți. « Zareadie » l-a crescut și l-a educat pe Semion Rahleev, capul răzmeriței anti-sovietice, aici s-a pervertit Egor Brikin, Nastea și alții alții. Firele de la

« Zareadie » la răzmeriță nu comunică desigur direct, nu comunică direct nici de la « Blaguș » la acțiunile anti-sociale ale lui Mitea Vekșin. Legăturile sînt mai complexe și mai subtile. Filistinul, rafinat, nu îndeamnă brutal la crimă, dar înfășoară în plase otrăvitoare gîndirea, voința, paralizază nervii mișcării și crează astfel condițiile rupturii cu viața, ale negării ei. În noua redactare a *Hoșului* critica spiritului mic-burghez a fost făcută de pe pozițiile umanismului socialist, în numele căruia se poartă de fapt dialogul.

Opera lui Leonid Leonov, vastă și diversă, exprimă procesul unei dezvoltări continue și impetuoase, reflectă biografia intelectuală a scriitorului. Măndrele evoluții sale, momentele de derută în perioada de formare literară s-au înregistrat seismografic în cărțile pe care le-a scris. A început prin a compune versuri simboliste la vîrsta de 15 ani și prin a semna cronici dramatice și articole despre artă în genere, vehiculînd păreri din arsenalul de idei contradictorii al Rusiei prerevoluționare. Fiu al epocii sale, cunoaște influențe ideologice-estetice multiple pe care le selectează însă cu rapiditate la flacăra cu efecte catalizatoare a marilor evenimente revoluționare. Parafrazănd un citat celebru, se poate spune că revoluția a jucat rolul locomotivei în dezvoltarea talentului său. Octombrie, participarea pe fronturile războiului civil, la luptele împotriva armatelor alb-gardiste, activitatea ziaristică în presa militară, constituie marele botez cetățenesc și artistic al prozatorului. A evoluat meteoric, impunîndu-se la scurtă distanță de la debutul propriu-zis, ca o personalitate de rangul întîi a tinerei literaturi sovietice.

După cîteva nulele atestînd căutarea îndrîjită a unui drum propriu, Leonov irupe brusc în literatură cu romanul *Bursucii*. Urmează *Hoșul* și cîteva lucrări, printre care și o piesă de teatru, în care se resimt unele nedumeriri și oscilații. Cărțile de început ale lui Leonid Leonov evocă drumurile proaspete ale timpului din unghiul de vedere cu totul particular, revoluția și perioada post-revoluționară. Din perspectiva idealurilor socialiste, scriitorul se arată solicitat în primul rînd de aspectele dure ale epocii, de durerile facerii în cadrul procesului complex al formării și devenirii noii societăți sovietice. La numai doi ani după *Hoșul* apare însă *Soti*, roman închinat construcției socialismului în U.R.S.S. Activitatea literară ulterioară a lui Leonid Leonov va fi strîns legată de viața societății sovietice, de afirmarea, în opere strălucite, a valorilor ei morale.

Simbolul în opera lui Leonid Leonov

În ultima sa operă publicată, nuvela *Evghenia Ivanovna* prin gura unuia din eroii săi, arheologul Pickering, Leonid Leonov definește în următoarele cuvinte misiunea artei: «Țelul artei constă în a căpăta conștiință de logica fenomenelor, studiindu-le musculatura, în a căuta formula cea mai concisă, care să exprime procesul lor de naștere și devenire și deci, în a scoate la iveală ideea inițială». În această mărturisire lipsită, așa cum se întâmplă de obicei la Leonov, de orice aparență de subiectivism, transmisă ca o constatare de ordin general, putem găsi cheia pentru înțelegerea unor căutări și rezolvări, proprii creației scriitorului sovietic. Prozatorul și dramaturgul Leonid Leonov ocupă încontestabil un loc aparte în literatura sovietică din zilele noastre. Piese, romanele și nuvelele sale poartă o puternică amprentă originală, care le deosebește hotărît de creațiile contemporane lor. De-a lungul întregului său drum literar care numără peste patru decenii de neobosită și rodnică muncă, Leonov a tins — mai timid la început, din ce în ce mai evident apoi și cu toată hotărîrea în ultimii ani — la realizarea unor opere cu densă substanță filozofică, care să cuprindă cît mai adînc, mai complex, dar totodată și condensat viața societății sovietice. Ca și alți scriitori contemporani lui, Leonid Leonov a urmărit pas cu pas mersul, devenirea, progresul, afirmările și biruințele noii lumi socialiste. Așezînd cap la cap nuvelele, romanele și piesele lui Leonid Leonov, de la *Sfîrșitul unui om meschin* pînă la *Evghenia Ivanovna*, de la *Bursucii* pînă la *Pădurea rusească*, de la *Untilovsk* și pînă la *Vifornița* realizăm un tablou istoric al societății sovietice de la Revoluție și pînă în zilele noastre.

Deosebirea pe care o putem remarca în comparație cu tablouri similare, realizate în ansamblul operei lor de Konstantin Fedin sau Fedor Gladkov, de Valentin Kataev sau Konstantin Simonov — fără a neglija diferențele de hotare cronologice — se referă în primul rînd la maniera specifică, la felul propriu în care Leonov zugrăvește aceste fresce ale istoriei contemporane. Folosind o expresie a romancierului însuși, el lucrează cu «esențe», căutînd să realizeze autenticitatea vieții prin acumularea de imagini-cheie, grăitoare pentru epoca dată, care să desvăluie fenomenele cele mai de seamă, mai caracteristice și să exprime în gradul cel mai înalt conștiința epocii. Fără a neglija detaliile materiale, datele și faptele, evenimentele istorice, Leonov urmărește să redea în operele sale imaginea concentrată și condensată la maximum a vieții spirituale, intelectuale și emoționale, a societății socialiste. Scriitor cu evidentă înclinare filozofică, ca și Dostoievski, el nu este mai puțin un istoric al vremii sale, scrupulos și obiectiv, apropiindu-se prin această fericită îmbinare de un alt clasic al literaturii ruse — Lev Tolstoi. De altfel

de la amândoi a învățat și tradițiile amândorura le-a preluat și le-a dezvoltat. Istoric al contemporaneității, Leonov caută să urmărească firul diriguitor, făgașul principal pe care se dezvoltă căutările și aspirațiile omului sovietic, lupta lui pentru adevăr și dreptate, mersul lui înainte spre ziua de mâine. Pentru a transmite posterității imaginea autentică a vieții din zilele noastre el socotește necesar în primul rând să arate ce au gândit contemporanii noștri, ce idealuri i-au însușit, care au fost întrebările care i-au frământat și năzuințele care i-au înobilat. Autorul e «dator în primul rând să răspundă la problema esențială pentru creația literară, să spună ce a gândit și a crezut despre epoca în care a trăit» — spune Leonov.

Într-o anumită măsură, maniera scriitorului de a trata și mînu materialul istoric a fost împrumutată unuia din eroii săi cei mai recenti — arheologului englez Pickering (*Evghenia Ivanovna*). Celebrul savant, de o erudiție rar înfîlînită nu este un colecționar de fapte și date aride, disperate, ci un filozof care caută să pătrundă logica fenomenelor, legile de dezvoltare și decădere ale civilizațiilor, tainicile forțe ce au impulsionează energiile umane de-a lungul veacurilor și totodată și un poet care știe să învie lumi apuse, să facă să vorbească ruinele, să desfășoare în fața închipuirii tablouri din viața unor societăți dispărute cu milenii în urmă. Leonov socotește că orice scriitor e dator să găsească o «formă adecvată pentru un eveniment dat», care să fie «asemenea învelișului unei semințe». «Orice sămînță, chiar cea mai mică, de-abia vizibilă ochiului... este un sistem de împachetare, la maximum de economic, de chibzuit, de calculat, și chiar a suta parte de gram din această substanță oleaginoasă, uscată, conține în sine toată înfățișarea viitoare a unui copac stufos, bătrîn de veacuri, pînă și foșnetul frunzelor specific respectivului neam de arbori». Prozatorul și dramaturgul Leonov tind deopotrivă spre condensarea ideilor, a noțiunilor, a emoțiilor, spre o maximă acumulare de imagini, de date intelectuale și afective, mergînd uneori pînă la îngrămădirea lor, aparent, poate chiar puțin haotică, dar care crează în ansamblu tablouri cît mai complexe, mai profunde, mai cuprinzătoare ca material și semnificație, în care se fixează «esențele».

Maniera artistică este nemijlocit determinată de concepția pe care o are scriitorul despre sarcinile artei în epoca noastră și mai ales despre perspectivele ei de viitor. «Evenimentele secolului nostru — nu numai cele politice, dar și cele științifice și morale — sînt atît de numeroase și de profunde încît rațiunea și imaginația nu le pot cuprinde dintr-odată. Treptat, treptat se acumulează rezerve uriașe de gînduri și sentimente ale oamenilor care au trecut prin 1914 și 1917, prin 1941 și 1945 și care au trăit și multe alte date semnificative ale secolului nostru. Pentru ca să meargă în pas cu experiența spirituală arta trebuie să creeze depozite ale memoriei umane».

Pe de altă parte Leonov subliniază că «intensitatea emoțiilor și împovărarea memoriei au sporit într-atît, încît e greu, ba chiar imposibil să le redai cu mijloace vechi. Un centimetru pătrat de suprafață utilă în arta veche nu poate suporta presiunea marilor evenimente ale veacului nostru». De aci necesitatea de a recurge la procedee cît mai potrivite, mai bine adaptate noilor necesități, mai «economicoase» în ce privește materialul artistic pe care-l folosesc și cît mai dense în substanță lor, cît mai cuprinzătoare, mai consistente în conținutul lor. În lumina acestei cerințe — ca una din modalitățile de a răspunde unor sarcini estetice noi — se poate înțelege și folosirea insistență de către Leonid Leonov a simbolului. Nu e vorba desigur de un procedeu absolut nou. Romanticii l-au utilizat pe o scară largă, și a cita

cîteva nume ca Shelley, Byron, Lamartine sau Lermontov nu ar însemna desigur nici pe departe să epuizăm lista celor posibile. Nici realiștii nu l-au ocolit cu desăvîrșire. Astfel în literatura rusă, mai ales în perioada de frămîntări și căutări de drumuri noi în artă, la sfîrșitul secolului 19, simbolurile sînt destul de des prezente — în nuvelele lui Garsîn, Korolenko, sau ale tînărului Gorki.

Aceste experiențe nu i-au rămas necunoscute lui Leonid Leonov care s-a format în copilărie și adolescență într-o atmosferă de interes și dragoste pentru literatură, tatăl său Maxim Leonovici Leonov fiind poet autodidact din grupul lui Surikov și mare admirator al lui Byron și Schiller. După cum în egală măsură i-au atras atenția și experiențele școlii simboliste, care era tentată să exagereze importanța și funcția simbolului în creația literară. La începutul activității sale literare — încă înainte de Revoluție — Leonov stătuse sub semnul simbolistilor și îndeosebi al lui Valerii Briusov.

Dar deșigur astăzi nu se mai pune problema de a discuta despre acele începuturi scriitoricești, ci despre locul și funcția pe care le au simbolurile ca unul din procedeele des folosite de Leonov în creațiile de după Revoluție, reprezentative atât pentru el ca prozator și dramaturg, cît și pentru literatura sovietică. Criticul sovietic Z. Kedrina spunea că «fără simboluri e greu să ne închipuim creația lui Leonov».

Subliniind necesitatea de a folosi procedee și mijloace adecvate exigențelor pe care epoca modernă le ridică în fața artei, Leonov respinge totodată orice soluție formalistă, abstracționistă, «a merge pe drumul abstracționismului nu înseamnă a rezolva problema» — spune scriitorul. «Abstracționismul poate fi numai o măsură temporară... arta adevărată, care creează imagini, lovește drept la țintă, pe cînd arta abstractă, care renunță la imagine, nu nimereste la țintă».

Preferința pentru simbol, ca procedeu, este la Leonov străină de orice înclinare spre arta decadentă, formalistă. Scriitorul însuși a subliniat-o acum trei decenii și mai bine, într-un interviu. «Nu e vorba de vechiul procedeu al simbolistilor... ci de o înfățișare reală, eficace a evenimentelor, cu ajutorul căreia cititorul ajunge să stabilească singur legile de dezvoltare și axa psihologică a acestor evenimente».

În cele dintîi lucrări în proză publicate în primii ani de după Revoluție, Leonov ne mai apare tributar esteticii simboliste. Nuvelele cu care și-a făcut intrarea în literatură și care au ilustrat drumul său de creație pînă la romanul *Bursucii* (1924) ca de pildă *Buriga*, *Păpușa Valiei*, *Moartea lui Egorușka*, *Regina de lemn*, *Spărtura de la Petusiha*, *Sfîrșitul unui om meschin*, *Tuatamur* se caracterizează printr-un stil căutat, forțat. În ele se îmbinau procedee și mijloace împrumutate din legende orientale, din basmele populare rusești (skazî) din poezia romantică și simbolistă, iar reminiscențele livrești erau puternice. Expresii tipice ale «prozei ornamentale» cultivate în acea vreme de o serie de scriitori sovietici (Vs. Ivanov, I. Babel, Artiom Veselîi etc.) nuvelele lui Leonov abundau în epitete, comparații, alegorii, simboluri, adesea destul de complicate. Simbolurile se suprapuneau uneori unul peste altul, fără suficientă cristalizare și individualizare a fiecăruia, erau folosite în sensuri echivoce, cu multiple semnificații, uneori contradictorii, ceea ce îngreuna perceperea și descifrarea lor (ca de pildă în *Tuatamur*). Dar și în cîteva nuvele din această vreme unele simboluri nu sînt rupte de fundamentul lor real și nici lipsite de semnificație socială, filozofică sau politică, limpede și nemijlocit legată de condiții de viață concretă. Căutînd să învingă treptat «ornamentalismul» exagerat, pentru a renunța apoi la practica artistică a acestei școli, Leonov

găsește simbolului funcție și valori adecvate unei estetici realiste. Aceasta se poate observa încă timid în nuvela *Spărtura de la Petușiha* și mai limpede în *Sfârșitul unui om meschin*. Epoca mezozoică — domeniul intereselor științifice ale profesorului Liharev — simbolizează destul de limpede decăderea spirituală a lumii vechi, burgheze, întoarcerea ei la preistorie, sălbăticirea și în ultimă instanță crepusculul ei.

După etapa de căutări și clarificări, din anii de început, în operele post-rioare, de la *Bursucii* și până la *Vifornița* și *Evghenia Ivanovna* (1963), Leonov nu a renunțat la folosirea simbolului, ba dimpotrivă în vremea din urmă pare a-i acorda un interes și mai subliniat, după cum o mărturisesc creații ca *Pădurea rusească* sau *Caleașca de aur*.

Fundamentul realist al simbolurilor se întărește, se accentuează, valorile lor se limpezesc, semnificațiile devin tot mai larg filozofice, mai cuprinzătoare și mai profunde. Cristalizarea metaforică evoluează și se desăvârșește într-un proces corelativ și de determinare reciprocă cu adâncirea și îmbogățirea conținutului, a «încălcării» de idei și noțiuni, urmărind realizarea unei imagini cât mai «eficace» a realității.

Simbolul poate apare la Leonid Leonov pe tot parcursul unei opere, de la un capăt la altul al ei, în diferite momente ale acțiunii, devenind parte integrantă a acțiunii, a sistemului de personaje, a compoziției respectivei creații. Acest rol îl pot juca personajele, dar o funcție similară pot avea și situațiile, momente din acțiune, căpătînd o valoare simbolică, diferite elemente de atmosferă, chiar de decor, cînd e vorba de piese, etc.

Revenirea unor atari personaje, momente sau situații cu semnificație simbolică la anume intervale de timp și în anume etape ale acțiunii duc uneori la coincidențe, ce pot părea, judecînd lucrurile la suprafață, ajustate, forțate, căutate, dar care de fapt își au însemnătatea și locul firesc în arhitectura operei. De pildă, în piesa *Caleașca de aur* capătă o semnificație simbolică fîkîrul Rahuma. Bătrîn, singur, pribeag, toți ai lui au murit în timpul războiului, el este întruparea suferințelor și a durerilor nemăsurate pe care le-au încercat oamenii sovietici. Apariția lui în piesă se face în momente de intensitate dramatică deosebită, în momente de cotitură (întîlnirea Maricăi cu Kareevii, vizita bătrînului Kareev la Maria Sergheevna, plecarea Kareevilor din oraș). De fiecare dată prezența lui reamîntește trecutul încă apropiat, încă dureros, pe care oamenii nu trebuie și nu-l pot uita. Dar totodată fîkîrul «magul» «vrăjitorul» Rahuma este și un mesager al veseliei, al fanteziei, al setei pe care o încearcă oamenii de soare, de bucurie, de lumină și rîs. De fiecare dată apariția lui Rahuma, care la prima vedere pare să se producă la momente prea oportune își are logica și rostul, bine stabilite în desfășurarea acțiunii: ea adîncește sensul acesteia, subliniază conflictul între adevăr și minciună, între fericirea reală și cea aparentă.

Un rol similar are în dramă colonelul Beriozkin, care apare ca întrupare a dîrzeniei, a voinței de a acționa, de a lupta cu orice preț, dincolo de pierderi și încercări. Prezența lui Beriozkin accentuează în piesă rezonanțele ei eroico-tragice.

Un rol important joacă personajele simbolice în piesa *Lionușka* (1943) — femeia în negru, bătrînul orb, bătrîna — expresie a durerii și suferințelor pe care le cunoaște poporul sovietic cotropit de armatele hitleriste. «Piesa mi-a plăcut — scria K. Simonov — prin poezia durerii poporului și a luptei poporului pe care o conține... E de ajuns să ne amintim de scena, după părerea mea, pur și simplu cutremutătoare în care apar bătrînul orb și cele

două femei, care vin din satul lor ars pînă la temelie și rătăcesc pe pămîntul natal, nu numai ca un simbol al durerii, dar și ca o chemare la răzbunare. Nu e un simbol formalist rupt de viață. E un simbol de înaltă valoare poetică grăitor pentru lupta poporului și forța spirituală a poporului ».

Valoare simbolică găsim și la alte personaje ale lui Leonov: Constanția (*Un om obișnuit*), Marfușca (*Bursucii*), Porfirii Sîrovarov (*Vifornița*), Kalina Gluhov (*Pădurea rusească*), Knișev (*Pădurea rusească*) etc.

Funcție simbolică similară pot avea în opera lui Leonov gesturile (gestul lui Grațianski care înfige bețișorul în izvor, al Poliei care zvîrle călimara în fața lui Grațianski), replicile, obiectele cotidiene ce însoțesc viața eroilor (de pildă, tabloul din casa lui Ladighin, eroul piesei *Un om obișnuit*, care subliniază efectele satirice ale comediei și contribuie la demascarea personajului principal în momentele cele mai acute), elemente ale naturii (apa, izvorul, în *Pădurea rusească* etc.).

Integrîndu-se în mod organic în acțiune, devenind parte componentă a nuvelei, romanului sau piesei, aceste simboluri evoluează ca elemente independente, finite (personaje, situații, detalii) cu o destinație precisă, constituind adevărate leit-motivuri prin funcția de accentuare, de reamintire, de fixare pe care o îndeplinesc cele mai adeseori. Ca și la leit-motivul wagnerian nu avem de a face cu un element descriptiv; revenirea repetată a simbolului, întocmai ca și a unei anume melodii, în muzică, a unei teme melodice, însiindu-se și împletindu-se în text, îl îmbogățește prin sugerări, aluzii, stări de spirit pe care le trezește, creînd de fapt un subtext. Un exemplu ni-l oferă simbolul apei curgătoare, al râului care însoțește ca un leit-motiv toată linia Poliei Vihrova în romanul *Pădurea rusească*, creînd « subtextul » zbuciumului moral și al căutărilor eroice ale tinerei fete. Procedul lui Leonov ne amintește de replica simbolică, leit-motiv, din romanul lui Gorki *Viața lui Clim Samghin* « dar a fost oare un băiețel » care se contopește cu linia de evoluție a eroului principal și se face auzită ori de cîte ori intervine un moment important, de cotitură, în destinul acestuia. De altfel puncte de contact găsește acest procedeu și în opera lui Cehov, a lui Ibsen sau Galsworthy. Tabloul cu funcție simbolică din piesa, *Un om obișnuit* sau portretul lui Kanțler cu același rol din romanul *Skutarevski* ar putea fi asemuite cu tabloul « maimuța albă » din romanul lui Galsworthy, situîndu-se pe aceeași linie de desvăluire prin leit-motiv a ideii filozofice și morale de bază a operei.

Tendința lui Leonid Leonov de-a cuprinde cît mai din plin și mai profund semnificațiile filozofice sociale și morale ale epocii noastre, de a-i pătrunde cît mai adînc expresiile psihologice, l-a îndemnat să se orienteze din ce în ce mai mult spre o simbolică tot mai largă, mai amplă, mai completă, ramificată și stratificată. Această orientare inițiată încă în romanul *Drumul spre ocean* apare destul de evidentă în creațiile din ultimii ani: *Caleașca de aur*, *Pădurea rusească*, *Vifornița*.

Accentuarea elementului generalizator, lărgirea perspectivei filozofico-istorice se fac în strînsă dependență de întărirea fundamentului realist, într-o legătură nemijlocită cu reprezentarea concretă, vie. Aceasta se simte în *Drumul spre ocean* și devine o evidentă incontestabilă în *Pădurea rusească*.

Întocmai ca și Cehov în piesele sale (*Pescărușul*, *Livada cu viniși*), ca Ibsen în dramele sale (*Rața sălbatică*, *Femeia mării*) sau ca Gorki în unele din nuvelele (*Bătrîna Izerghil*) și piesele sale (*Copiii soarelui*), Leonov acordă acestor simboluri ample, complexe, funcții multiple. Pe de o parte ele dau dezlegarea mesajului de idei și idealuri al respectivei creații și deci ne indică

drumul spre cunoașterea « esențelor » filozofice și morale ale epocii pe care o trăim, a liniilor diriguitoare pe care se desfășoară mersul înainte al lumii contemporane, pe de altă ele devin un fel de centru de organizare compozițional, arhitectonic al operei respective, un ax în jurul căruia se grupează și se modelează întregul material. Ele deschid calea spre îmbrățișarea unui univers filozofic moral și estetic uriaș, pe care scriitorul îl înveșmintează în tonalități de o mare puritate și înălțare intelectuală și afectivă.

Leonov își alege simbolurile preferate dintr-o sferă accesibilă, apropiată de cotidian și am putea spune legată de realitățile naționale (pădurea, riul, viscolul, drumul —), ceea ce desigur accentuează temeiul realist al simbolului. Unele din simbolurile leonoviene au o destul de largă întrebuințare în literatura rusă clasică și sovietică (de pildă « drumul » la Gogol, « pădurea » la Korolenko, Gorki, Ostrovski). « Caleașca de aur » are și ea un fond național și totodată popular, fiind împrumutată din basmele populare rusești. Simbolurile de origine livrescă sînt puțin solicitate de scriitor.

Leonid Leonov evită în genere orice comentariu sau descifrare, fie ea și aluzivă, a simbolice sale. Dar limpezimea concepției despre lume și viață a scriitorului, iscușința cu care știe să cristalizeze sensul simbolurilor în ciuda complexității lor îl scutesc de tălmăcire. În genere Leonov nu ezită să suprapună semnificații sau să orînduiască asociații în lanț. « Drumul spre ocean » este drumul spre libertatea spirituală și social-politică (vagoanele care vin din Ocean « miroș nu a pește, a lemne sau piei proaspete, ci a vînt rece, a vînt de libertate »), drumul spre munca liberă plină de bucurie a creației (« dreptul la pîine ți-l dă astăzi orice muncă, dar numai creația ți dă dreptul la bucurie »), deci drumul spre societatea viitoare, spre comunism (« noi corăbii se construiesc pentru a pluti spre Oceane încă nedescoperite »). « Drumul spre ocean » este și drumul spre planete necunoscute, spre care se avîntă temerarii cosmonauți. « Drumul spre ocean » este în ultimă instanță drumul spre suprema omenie și frumusețe morală, drumul spre cel mai înalt principiu etic. Și de aceea acest drum presupune o prealabilă severă verificare a celor ce pornesc spre ocean. Aici se aplică criteriile unei morale superioare și nu oricine poate fi demn de a pleca în călătorie pe « drumul spre ocean ».

O simbolică tot atât de complexă și de ramificată caracterizează și romanul *Pădurea rusească*. Atribut tipic al peisajului rusesc, pădurea figurează în roman și în calitate de element real, concret. În jurul pădurii se duc aprige dispute între Grațianski și Vihrov, pădurea devine izvorul mașinațiilor necinstite al lui Grațianski împotriva lui Vihrov. Și în aceste dezbateri științifice dar și etice, se dezvăluie esența josnică a lui Grațianski și capătă recunoaștere bine-meritată cinstea lui Vihrov. Pădurea este și locul de adăpost al partizanilor în timpul războiului, al oamenilor sovietici care rezistă cu eroism invaziei dușmane. Dar mai adînci sînt semnificațiile simbolice ale « pădurii rusești ». Ea este întruparea bogățiilor, a frumuseții Rusiei. Ea se confundă cu patria însăși, cu țara, cu poporul întreg. De aceea disputa dintre Grațianski și Vihrov nici nu are o destinație îngust științifică. Ea pune în discuție într-o anumită măsură soarta patriei, soarta frumuseții și bogăției ei. Pădurea se identifică cu întreaga Rusie, cu tot trecutul, prezentul și viitorul ei, cu destinul oamenilor ce o locuiesc. Expresie a tinereții și frumuseții țării, ea este deopotrivă expresie a eroismului ei, a puterii ei de neînfînt.

Conturul grațios și feeric al « Caleștii de aur » din basme accentuează și mai mult tragicul fundal al orașului distrus de război pe care ea se profilează. În atmosfera în care plutește încă vie amintirea celor morți, în care

rănilor nu s-au vindecat, fericirea ieftină, câștigată ușor, coborâtă din cer asemenea « caleștii de aur » din basme devine aproape o impietate. Eroii lui Leonov — spre deosebire de cei ai lui Dostoievski — nu îndrăgesc suferința și nici nu resping fericirea. Dimpotrivă ei doresc fericirea și înțeleg să lupte pentru ea. Dar o consideră cu toată seriozitatea, cu toată exigența moralei noi. De aceea ei vor s-o obțină prin muncă, cinste, omenie și dăruire unor înalte idealuri.

Variatele și bogatele simboluri întâlnite în creația lui Leonov îi comunică un patos romantic incontestabil, o sporită valoare emoțională, un zbor al fanteziei, al imaginației plin de înflăcărare. Scriitorul însuși mărturisise cu privire la romanul *Drumul spre ocean*, dar cuvintele sale pot fi aplicate mult mai larg, la întreaga creație: « Am făcut experiența să zugrăvesc imaginea cuprinzătoare și sintetică a contemporanului meu, a omului care a luat conștiință de *noua istorie*, al cărui suflet s-a îmbogățit de năzuința spre viitor, un om însuflețit de un ideal care poate învinge chiar și moartea ».

Experiența desfășurată de Leonid Leonov până acum cu atâta succes este în plină ascensiune și demonstrează o dată mai mult posibilitățile și valențele artistice multiple, variate, ale literaturii ce merge « pe drumul spre ocean » pentru a folosi expresia scriitorului.

VERSURI
DE
SARCASM
ȘI
SPERANȚĂ

▲ GEORG GROSZ: „Lumină și aer pentru proletari”
(din mapa „Got mit uns” 1920)

◀ GEORG GROSZ — „Război Civil” — 1918

DESPRE UN PICTOR

*Călare pe dromader
Neher Cass străbate deșertul și cu vopsele de apă
pictează curmalul verde.
(Sub focul concentrat al mitralierelor.)*

*Război. Cerul înspăimântător e mai azuriu ca oricînd.
Unii se prăbușesc în buruienile mlaștinei.
Ești liber să împuști bărbați de culoare. Seara pot fi pictați,
deseori au mîini atît de ciudate.*

*Neher Cass pictează cerul palid boltit peste Gangele lins de vîntul
primăverii.
Șapte culii țin șevaletul, alți patrușprezece îl sprijină
pe Neher Cass, care a băut pentru că ceru-i frumos.*

*Neher Cass doarme noaptea pe pietre și blestemă că ele sînt tari.
Pînă și asta i se pare frumos. (Inclusiv blestematul.)
Le-ar fi pictat cu plăcere.
Neher Cass pictează în alb cerul violet al Peshawarului:
pentru că nu mai are albastru în tub.
Soarele îi devoră trupul. Sufletul i se limpezește.*

*Pe mare, între Ceylon și Port Said, pe unul din pereții corăbiei
vechi,*

*la lumina celor două hublouri, în trei culori
pictează cel mai bun tablou de pînă acum.
Apoi corabia se scufundă iar el se salvează. Neher Cass
e mîndru de tabloul său. Era nevandabil.*

În romînește de PETRE STOICA

KURT TUCHOLSKY

CUMPĂRĂTURI 1919

De Moș Crăciun, ce dar — printre cristale —
Să-i fac lui Michel, micului băiat?
O minge? O barbetă pentru bale?
Țol de cauciuc, să-i ție patu-uscăt?
Un muc de săpunar, o luminare?
Așa ceva el n-are. Încă n-are !

Un joc cu cuburi, să-și înalțe-o casă?
Hîrtie, ca să scoată-un nou jurnal?
Ceva cu roș-alb-negru pe mătasă,
Poate-un clavir cu imn național?
O curte marțială fără tare?
Așa ceva el n-are. Încă n-are !

Să-i iau poate-un țucal pus pe rotițe?
Un moratoriu? Să-i aduc în pluș
Un porc ca un obuz, o pușculiță?
Vreun crematoriu ah ! pentru păpuși?
Un chip mai nou al Reichului cel mare?
Așa ceva el n-are. Încă n-are !

Luați-i voi, voi rude adorale,
Unchi și mătuși. Eu nu știu să vă spun.
Voi sunteți prompti și plini de-abilitate,
Puneți-i ceva-n pomul de Crăciun.
Dar nu un cor de voci reacționare !
Așa ceva el are. Asta are !

În românește de ȘTEFAN AUG. DOINAȘ

JIRI WOLKER

CĂMĂRUȚA HOTELULUI

Cămăruța de șase coroane,
numărul douăzeci și cinci,
cu pat și lavoar, cu fața spre curte,
se balansează ușor și privește
asemeni acelei fecioare bătrîne

care văzuse atâtea, n-a iubit și n-a fost iubită.
Oaspetele de noapte, sosit după-amiază
se așează pe marginea patului, își pune mâinile pe genunchi
și se gîndește, gîndește:

Da, cine-ar putea,
da, cine-ar putea să vină din orașul acesta strein
s-aducă un surîs gratuit
și să spună ceva bun și cald și senin
ca pînă la urmă și cele mai triste obiecte din cameră
să vadă că nu e chiar totul așa cum își închipuie ele.

În romînește de PETRE STOICA

STEPHEN SPENDER

ANGLIA

ULTIMA RATIO REGUM

Tunurile silabisesc ultima rațiune a banilor
cu litere de plumb, pe culmi de dealuri, primăvara.
Dar băiatul care zace mort sub măslini,
era prea tînr și prea naiv
ca să-l zărească ochii lor plini de importanță.
Era o țintă mai nimerită pentru un sărut.

Cînd trăia, înaltele sirene ale fabricilor nu l-au chemat niciodată,
și niciodată ușile de sticlă ale restaurantelor nu i-au făcut vînt
înăuntru.

Numele lui n-a apărut niciodată-n ziare,
lumea însă și-a păstrat mai departe tradiționalu-i zid
din jurul morților, adînc îngropați, neștiute comori.
În timp ce viața lui, rămase rătăcind pe dinafară.

Oh, cît de nepăsător și-a aruncat el șapca într-o zi,
cînd smulgeau petale zefirii din pomii înfloriți.
Din zidul sterp țîșniră țevi de puști
și furia mitralierei atît de repede a secerat iarba.
Drapele și frunze căzură din mîini și din crengi,
șapca de stofă a putrezit printre urzici.

Această poezie face parte din suita de versuri dedicată războiului civil din Spania.

Luați seama, vă spun:
viața lui n-avea nici o valoare
în materie de angajări, registre de hotel, coloane de știri.
Luați aminte: un glonte dintr-o mie poate ucide un om.
Și întrebați: a fost îndreptățită o cheltuială atât de mare
pentru moartea unui băiat care era atât de tânăr și naiv,
zăcînd sub măslini? O, lume! O, moarte!

În romînește de VASILE NICOLESCU

RAUL GONZALEZ TUÑÓN

ILEGALITATEA

(Tipografia « Văpaia »)

Mirós de șif* cu litere vechi. Îngălbenite
litografii cu flori de domnișoară moartă.
Astmatica de rablă subț praful — strat ce-o-nghite —
și-un șoarec — fulger sur — zvîcnind peste-o pancartă.

Aicea, unde umbra și-arată-un umăr gol
și lămpile-s cernite și ziua, și puține,
tovarășul cu ochii aprinși lucra-n subsol,
în rîul de emoții tăcute, clandestine.

Aicea, toate au savoare subversivă:
ilustrul Mallarmé stă la zețar pe masă
coleg c-un cupletist vulgar, și, deopotrivă,
cu știrea despre ultima grevă, n-șpalt rămasă.

În fund e rotativa. (Mi-s dragi, nimic de zis,
magia-n vers — pe scenă, sub salcie — suspinul,
dar și mai drag mi-e omul, aventurat, decis
să-și înfrumusețeze și viața, și destinul.)

Cînd voi dormiți, și cînd matrozii-n baruri cîntă,
ea scoate foi. Eu știu secretul ei sever:
în epoci de-nclăștare, mașina asta-i sfîntă,
Înaltă Doamnă, Scumpă Tovarășă de Fier.

Din volumul Cîntecele celui de-al treilea front (1941)

* Scîndurica pe care zețarii încolonează literele culese.

OPTIMISMUL ISTORIC

Știu că toate-s schimbătoare,
că nimic nu stă, nu zace:
nici un arbor n-are pace
și chiar piatra-i călătoare.

Nu cred în singurătate,
lumea-nseamnă societate.
Singură nici moartea nu e.
Lupta-i peste tot, în toate.
Sunt nemuritor — deci pier
și rămân doar în statuie:
dar și ea se mișcă, sper.

Voi, istoria,-n zadar
s-o opriți v-ați îmbulzi:
Știu că va veni o zi
Soarele o știe, iar !

Din volumul *Primul cîntec argentinian* (1945)

În romînește de ROMULUS VULPESCU

LEÓN FELIPE
SPANIA

A ta e puterea*,
casa, calul și pistolul . . .
Al meu e glasul străvechi al pămîntului.
Totul îți rămîne ție.
Mă lași sărac,
rătăcitor prin lume,
dar eu te las mut — auzi tu? — mut ! . . .
Cum vei mai secera grîul
și cum vei mai aprinde focul în vatră,
cînd eu voi lua cu mine cîntecul?

Din volumul *Spania și lumea hispanică* (1942)

În romînește de ANDREI IONESCU

* Într-o versiune inițială, poetul se adresa direct generalului Franco.

ELVIO ROMERO

PARAGUAY

ATENȚIE, DICTATORULE !

În această luptă nouă, Dictatorule,
s-a iscat o altă putere.

Cînd azi tremură temnițele
și în valurile altui vînt se leagănă steagurile,
și vine din urmă culoarea roșie
peste abatorul călăilor tăi de ceară,
nimic nu mai rămîne din mîndria ta,
nimicul tot, doar el îți mai rămîne,
și-acel sărac și negru pistol de la centură
rece la presimțirea fantomelor ce-au început să vie.

Dictatorule,
nu se află nici o baionetă,
care să-ți opere umbra ta goală.

La nimic nu vei fi bun de-acum,
și la nimic nu vei fi bun, dacă ai să-ți vinzi pe cinci parale
moștenirea, plinea, patria, averea celor mulți
pe care-o apără fiindcă-i a lor !
Pot să te păzească gardienii, ca niște dulăi,
locătele și grilajele-ascuțite,
căci la nimic nu-s bune aceste gratii,
nu-s bune la nimic murdarele galoane.

Alți călăreți dau pîteni,
Dictatorule.

Între cei îndrăzneți,
și-amestecul arzător de aici, germinează
viața de mîine, purtînd încă gustul durerii,
frunziș de neguri și tristețe-acidă,
curaj și minie; și toate mișcă pasul
și la fiecă pas se naște o faptă,
îndelung ticluită,

Atenție, Dictatorul ! Un soare-n slavă
răsări, oprinzînd la margini de oraș
o coasă cu tăiș de brici,
un oțel fulgerînd de căpitani
plini de zăngănit,
o torță de văi calcinate,
problema căminelor demne.

Atenție, Dictatorul ! Chiar umbra ta
se-nscrie-n cercul de pumnale stînd la pîndă.

Și abatorul plin de noapte vine din urmă.

Într-un fel altfel se mișcă, Dictatorul, stelele !

În romînește de ION BĂNUȚĂ

GO-MO-JO

IARBA DE LA MARGINEA ORAȘULUI

Iarbă ce nu crești la umbră-n oraș,
Ideal al poetului, îndelungă răbdare,
Pîrjolită de arșiți sau strivită de pași,
Nesupusă niciunei trăiri trecătoare,

Viforniței tu îi ții piept în cîmpie
Călcînd curajos, neștiind ce-i furtuna,
Zenitul fierbinte sau Polul Sud fie, —
Alături îți par, pentru tine-s tot una.

Fericită cînd pruncii te-aleargă, desculți,
Cînd turma, cu umede boturi, te-nșfacă, —
Fericită și glas de prieteni ascuți
Și veselă zburzi într-a dragostei joacă.

Ești viața, dar vieții tot tu îi dai vlagă,
Prea plină de ea, ca de vin un ciorchine,
Ești lumea, și totuși, chiar lumea întreagă
mărețu-nceput și-l află tot în tine.

Ospăţ ce la margini de-orăş se întinde,
Un cântec de laudă-ţi sună izvoarele,
Mai presus decît viersul ce-n inimi se-aprinde,
Cu palme de aur te mîngîie soarele.

În romîneşte de NICULAE STOIAN

GÜNTER KUNERT

R. D. GERMANĂ

CÎNTEC DESPRE SETE

Setea o cînt.

Am însetat
în arşiţa împietrită a deşertului,
am însetat în beznele gheţii, deasupra,
unde nici pomii nu se mai adapă
loviţi pînă-n măduvă, morţi.
Am însetat
lîngă gura de gheenă a locomotivei
şi-n serile obosite
îndărătul ferestrei cu geam prăfuit.
Şi-n betonul sfîrtecăt,
departe de patrie,
numai c-un glonte în piept.

Setea o cînt.

În clipa răcoroaselor zori
cînd limba clopotului bate în dungă,
apare şi setea.
Ea mă trezeşte.
Nemărginită e setea.

Simt: n-o poate astîmpăra
apa tuturor ţărmurilor, nici apa
din două oceane.
Şi cum s-o îndestuleze
Volga, Dunărea, Mississippi sau Huan Ho?

Aerul aspru de pe coamele munților,
aburul gras al pădurilor sudice,
vîntul primăverii, binefăcătorul eter —
băuturi ametoare și totuși
calde și calme ca fetele de-abia plecate din somn,
nu te scapă de sete.

N-o potolește nici ploaia
lunecînd de pe moartele, ruginitele foi
în crepusculul toamnei,
moarte picături
ce seamănă
deșartelor lacrimi.

Setea mea durează de secole,
de mii de zile, de milioane de ore
durează setea arzătoare.
Cei care prin timp mi-au stat în față în șir nesfîrșit
au fost mistuiți de sete
și-au pierit uscați, măcinați
în pulbere fină.

Geologi, deschideți fîntînile pămîntului:
Mi-e sete acum de belșug !

Piloți, zburăți în zărilor largi
și aduceți-mi vești: De distanțe mi-e sete !

Poeți, deschideți cărțile și arătați-mi
paginile: Mi-e sete de adevăr !

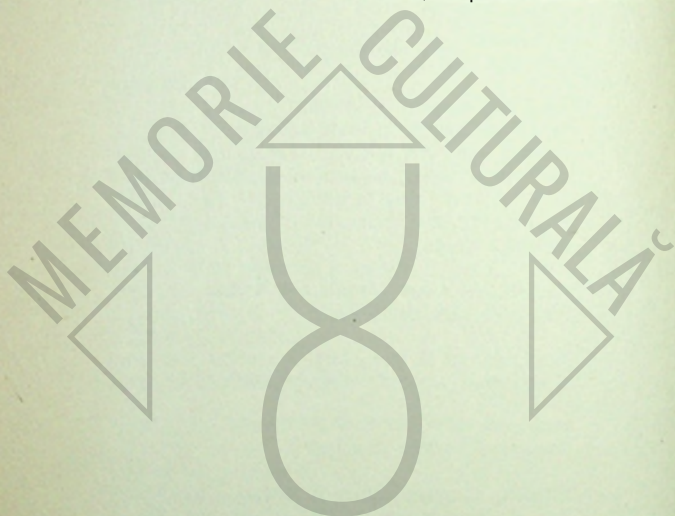
Începeți, muzicanți, vreau să cînt,
iar voi, femei și fete, surîdeți și ușor
coborîți-vă pleoapele, ca privirile
să vă tremure ca razele luminii pe fluviu:
Mi-e sete de fericire !

Vedeți, însetatul se ivește din deșert
și din beznele gheții,
vine de pe locomotivă,
de pe cîmpurile de luptă, din purgatoriul pămîntului,

trăind și mereu însetînd
și fără să stăpînească ceva
decît viața și setea.

Setea o cînt,
cea care nu trece niciodată,
și cînt și speranța
schimbătoare și pururea
tînără.

În romînește de PETRE STOICA

JOHN HEARTFIELD — afiș pentru ziarul „Die Rote Fahne” (Steagul Roșu)—
organ al Partidului Comunist German (1928)

5 degete are mîna
cu 5 îl înșfaci pe dușman! ►
Votează lista 5
Partidul Comunist!

11. Jahrgang 1924 Nr. 100

Berlin Sonntag 13. Mai 1924

Die Rote Fahne

Zentralblatt der Kommunistischen Partei Deutschlands (Blatt der Kommunistischen Internationale)

Verlag: Die Rote Fahne, Berlin, Unter den Eichen 15	Vertrieb: Die Rote Fahne, Berlin, Unter den Eichen 15	Abonnements: Die Rote Fahne, Berlin, Unter den Eichen 15
Preis: 10 Pf.	Preis: 10 Pf.	Preis: 10 Pf.

5

Finger hat die Hand

Wählt die

5

parst Du den Feind!

Kommunistische Partei

Statornicia rațiunii

Millo a fost singurul om care ne-a cunoscut fericiri. După optsprezece ani de serviciu, fără a pune la socoteală cei patru de închisoare și de domiciliu obligator, întreprinderea «Gali» îl dăduse afară, așa că avea acum tot timpul să se uite la mîinile sale care se făcuseră pătrate, la picioarele tot mai plate, de cît a stat în fața mașinilor Deckel și Cincinnati (se pricepea la fel de bine la strung, ca și la freză). Se întîmplase cu multe luni în urmă. Muncitorii, amenințați de concedierile ce aveau să vină, ocupaseră întreprinderea «Gali» și se baricadaseră în fabrică; pînă cînd, ca pentru un scump odor al său, Florența întreagă se ridică în cap cu primarul, protestînd, manifestînd; poliția fu nevoită să ridice asediul porților închise de pe bulevardul Morgagni și din strada Carlo Bini. Interesele electorale ale tuturor partidelor se întîlniseră cu acelea ale negustorilor din Rîfredi, care-și făceau averea pe spinarea familiilor de la Gali; dar hotărîtoare a fost unitatea organizațiilor sindicale și, îndeosebi, dirzenia muncitorilor baricadați în hale. Pînă și oamenii în haine negre ai lui Dino Bonifazi, preoții ăia în pantaloni despre care vorbea Millo, s-au dat de partea creștinilor. Pe Millo, l-am găsit, bineînțeles, în primele rînduri, i-am strîns mina apoi, printre gratiile albe și roșii coborîte, împreună cu Dino, Gioe și Benito. Au fost zile de legendă, un crîmpei din istoria noastră; zile care s-au încheiat printr-o victorie, firește condiționată, și printr-un proces la care au fost tîrîți, pentru a fi achitați, cei mai «ticăloși» dintre ocupanți.

Acum, «irizată»¹ sau nu, grație intervenției Statului, «Gali» înflorise din nou: acceptînd o parte din revendicări, planificîndu-și producția, — totul,

Eroul ultimului roman al lui Vasco Pratolini, *Statornicia rațiunii*, își povestește cu un dezvoltat simț al observației și al analizei, evoluția spre depășirea crizei celei mai dramatice a tinereții sale: ajunul intrării la marea întreprindere industrială «Gali» din Florența, după absolvirea școlii tehnice. Bruno Santini acumulează, rînd pe rînd, o serie de experiențe decisive atît în cîmpul formației ideologice și politice, prin prietenia cu Millo, vechiul activist de partid, cît și în cel sentimental, prin legătura cu Lori, fata care lucrează la croitoria teatrului comunal. E vorba, așadar, de o lucidă «educație morală» în care protagonistul ajunge să înțeleagă pînă la capăt forța și limitele rațiunii.

Pasajul pe care-l reproducem surprinde un moment din evoluția progresivă a lui Bruno, asupra căruia discuțiile cu Millo, cu Lori, cu Dino, un prieten și fost tovarăș de joacă — aruncă de fiecare dată lumini edificatoare.

Pe lîngă calitățile narative, pe lîngă «bogăția de motive ca și largile și inimitabilele străluminări ale povestirii, *Statornicia rațiunii* mai are meritul de a fi un semnificativ roman al proletariatului italian de azi, un fel de «Bildungsroman» al unui fiu autentic al clasei muncitoare.

Romanul a fost distins, anul trecut, cu Premiul Marzotto.

¹ De la I.R.I. (Institutul italian al reconstrucției) n.t.

după cum spuneau conducătorii ei, mergea ca pe roate. Și într-o lume cum nu se poate mai bună, ca aceasta a noastră, în care democrația e socialistă și creștină. « Noi » ziceau patronii « priveam cu ochi buni agitațiile muncitorilor, deși, în mod logic, la ocuparea fabricii a trebuit să răspundem prin suspendarea lucrului. Dar faptul că muncitorii, arătându-se hotărâți, au pus Guvernul cu spatele la zid, a servit interesul comun, atât al întreprinderii cât și al personalului, asta se înțelege de la sine ».

Astfel, după ce minia care clocotise în hale a fost potolită, spre a se evita o nouă vîlvătaie, acum că era de lucru, iar concedierile fuseseră suspendate, s-a trecut la « deparazitare ». O viață normală a întreprinderii nu poate fi asigurată cît timp mai există agitatori în sînul ei. Elimină-i pe aceștia, poți fi sigur o bucată de vreme, că au fost tăiate vinele și au fost zmulse bucile acelei vietăți care, ca un papagal, ca o cucuvea, ori un bou, scoate mereu același sunet, muge, croncăne și țipă mereu același cuvînt: revendicări. De aceea, afară cu militanții cei mai înfocați: luați prin surprindere, lichidarea drepturilor pînă la ultima liră, dar repede, peste noapte, căci solidaritatea celorlalți, chiar dacă se manifestă, se stinge curînd; tot omul are acasă nevastă și copii: cel mult vor încruși și ei brațele zece minute, vor redacta un apel, care se va publica în presa favorabilă. Așa s-a întîmplat și cu Millo, o flăcă ră într-un foc de paie, în ciuda dragostei și a prestigiului de care se bucura. Direcțiunea însăși îl stima, știa că e un om dintr-o bucată cu care se poate trata; dacă nu s-ar fi agitat prea din cale afară în timpul ocupării fabricii, l-ar fi trimis din nou în lazaretul de la Doccia. De data aceasta, însă, erau siliți să se descotorosească de el și de alți doi sau trei conducători.

« Cînd vom reîmprospăta cadrele o luăm din nou de la capăt ». Clasa muncitoare e ca o șopîrlă, are o sută de vieți într-însa, ori ai spune că-i o livadă de duzi însoțită, cu viermi de mătase care țes, cu omizi scortoase, îndărătnice, luîndu-și zborul în fluturi, în fiece anotimp nou. Au motivele lor, nimic de zis, « pe plan sindical, nu pe cel politic, de bună seamă », dar pretind să le înfăptuiască întotdeauna la momentul cel mai puțin potrivit. Între timp, « bătrînii », care, pe deasupra, se trudesă din greu să se adapteze la automatizare (doar calificarea lor de specialiști a fost depășită!), vor putea să încerce să încropească ceva pe cont propriu, dar și în acest caz continuînd să lucreze pentru « Gali », cum face de pildă Parrini care-i furnizează piese de război de țesut, « întreprinderea n-a șters niciodată pe nimeni definitiv ». Sau poate că o să se îngrijească Partidul lor, în numele căruia s-au agitat, să le găsească vreun rost. « Ehe! S-a dus timpul în care comisia internă sau consiliul de gestiune aveau drept de veto, ca Rusia la ONU ». Iluziile perioadei de după război s-au spulberat de cel puțin zece ani. Cît despre cei noi, băieți proveniți de la Institutul Industrial și de la acela al lui Don Bonifazi¹, ei nici n-au auzit vreodată pomenindu-se de ele.

Pe Millo, Partidul său îl rostuiase la FIOM (Federația Italiană a Muncitorilor Metalurgiști), într-o odaie cenușie a Camerei de Muncă. Dar el, fire practică, întreprinzătoare, un activist de fabrică, cum să devină el un funcționar model? « Asta fi pentru că » — mi-a spus într-o zi — « e cam tîrziu. Mă simt eu ca un cintezo, dar nu mai am mult și împlinesc cincizeci de toamne ». Printre hîrțoage și discuții, « uneori chiar înfocate, dar fără sesizarea directă a problemelor », nu-și găsea locul. El nu putea da sfaturi decît celor de la « Gali ». De parcă viața fabricii ar fi fost cea care-i transmitea luciditate și încordare;

¹ Institut controlat de biserică, (n.t.)

lipsit de contactul acesta uman care pentru el era una cu ideologia și cu morala — iar sindicatul, mîna lungă a Partidului, « o curea de transmisie » cum se spunea pe vremea cînd era tînăr — departe de hale, în odaia aceea umedă a palatului din Borgo de 'Greci, « o fi străvechi, dar nu vezi cît e de întunecos? », îl dureau genunchii, se simțea bleg și gol. Purtînd aureola acestui pașnic martiriu, « un vechi tovarăș izgonit de la Gali », duminicile îi dădeau un « punctaj » și-l trimiteau să țină mitinguri pe la sate: pentru Pace, împotriva bazelor americane în Italia, în favoarea dezarmării, pentru coexistență și aniversarea Revoluției din Octombrie.

« Sînt un pensionar » mi-a spus ultima oară, cînd ne-am întîlnit la Casa Poporului, cu ocazia unei serbări a ziarului « l'Unità » culminînd cu dans, « sînt bun de dat la rațe ». Era o poză, o cochetărie în care se complăcea, pe cînd starea sănătății sale, dirzenia și energia care încă mai scînteiau în privirile sale, demonstrau contrariul. Cînd trage în piept aerul din Rifredi devine totdeauna leu. Au să treacă mulți ani pînă să poată fi scoși la pensie bărbații aști căliți de închisoare, domiciliu obligator, exil, Rezistență, ilegalitate. Trecutul lor i-a înveșmîntat într-o cuiasă și noi înșine am făcut din ei un mit. Ca de obicei, a deschis neîntîrziat procesul, cu toate că, pornindu-se dansul, împrejurarea, locul și ceasul erau de recreere, nepotrivite pentru o discuție.

« Extremismul tău, dragă Bruno, pe care tu-l crezi nou, merge în cîrji. L-a stigmatizat Lenin acum patruzeci de ani, ca pe o boală a copilăriei. Să fie oare, într-adevăr, ca pojarul și fiecare generație, mai mult sau mai puțin, să fie nevoită să treacă prin asta? »

« L-ai avut și tu? »

« Un pic », zise. « Ca tot Partidul. Și de aceea, pe lîngă buchea cărții, experiența ar trebui să fie ascultată ».

Mă provoca, iar eu trebuia să-i fac pe plac. « Pe Lenin » i-am zis « cel puțin din cartea aceea, l-am citit și l-am studiat. Eu nu sînt pentru insurecție mîine dimineață și nici împotriva participării în Parlament, dacă asta vă e pe plac. Dar mă revoltă cînd se teoretizează compromisurile necesare. Și-apoi, nu există nici Sfinți și nici Evanghelii. Lumea se schimbă, iar noi nu ne învîrtim în cea socialistă, ci într-a noastră, occidentală. S-ar putea ca burghezia să nu mai aibă nevoie să facă mari războaie ca să se mențină la putere, își menține hegemonia adormind masele cu bunuri de larg consum: în cazul acesta cum o brodim? Lenin îmi dă mie dreptate » am încheiat; « cînd susține că trebuie să învățăm și să devenim stăpîni în toate domeniile, fără a-l exclude pe niciunul, dacă vrem să doborîm tradițiile, cu alte cuvinte dogmele, inclusiv propriile noastre obiceiuri burgheze. Așa stau lucrurile, orice alt punct de vedere e o copilărie ».

« Sîntă Fecioară, ce încurcătură e în capul tău, flule ! » exclamă el. « Și unde înveți și studiezi, dacă nu înăuntrul Partidului? De ce atunci, la optsprezece ani, mai ești încă în afara lui? Vrei să ți-o spun eu: pentru că ești un individualist ».

Mă amenință afectuos cu pumnul, iar eu, ca să evit transformarea conversației noastre într-o dispută care să ne strice amîndurora seara: « Am să mă cumințesc » i-am zis « și am să-ți iau locul la « Gali ».

« Nici nu mă gîndeam altfel ! S-au și pornit să angajeze noi muncitori, ai aflat? Iată, viața ta își va afla acum împlinirea », zise, cu vorbirea lui împodobită. « Mai sînt la „Gali“ de-ai noștri, ei sînt majoritatea... Și mama ta? » mă întrebă după aceea.

«Trebuie să pice dintr-o clipă în alta. Am convins-o să vină, după ce încheie dugheana».

Ivana sosi în mare ținută. Purta o rochie maro împodobită cu broderii care mă uimi. Nu se potrivea cu binecunoscutul ei gust în alegerea culorilor, dar oricum îi reliefa rotunjimile și o întinerea, la asta mai contribuind și fardul și părul ridicat pe ceafă. S-au salutat, în prezența mea, nestînjeniți: Millo își pipăia creștetul căutîndu-și parcă pletele care nu mai erau. Pe tăcute, iscălim pactul împăcării. Au dansat împreună, apoi ei ne conduse cu Topolinul său, pe care-l cumpărase de curînd: un trofeu, motorul fusese refăcut de trei ori, dar mai funcționa, eu m-am perfecționat pe această mașină în conducere. Iar într-o duminică veni la noi «ca pe timpurile frumoase de altădată» cu paste și pui fript, asta era vara trecută, și le-am zis: «Sînteți doi bieți bătrîni, vă salut».

Dar mai înainte încă, într-o seară de februarie, prietenia noastră își redobîndise vechea strălucire.

O așteptam pe Lori la ieșirea de la laborator, sufla tramontana și strada Montebello, între Cascine și Arno, era un canal prin care trecea vijelios un curent glacial, cînd mă pomenii cu el că îmi frînează în față, aproape pe picioarele mele.

«Te căutam».

Și fără să-mi dea răgazul de a mă arăta surprins, mă salută de parcă am fi avut o întîlnire: «Ai primit hîrtia de angajare?»

«Nu, de ce?»

«Rău, fiule. Ai fost sau ești pe cale de-a fi șters. Informațiile despre tine sînt proaste. Se spune că ai fi destoinic, întreprinzător, activ, dar comunist și suspect. Ba mai mult: dar să știi, scuză-mă, că-mi pare foarte rău; s-ar părea că ești bunul meu prieten, elevul și urmașul meu. Asta o spun jandarmii și parohul, nu eu. Și asta, pentru Direcțiunea Personalului, e hotărîtor».

«Îi împușc», izbucnii eu.

El se îndreptă pe scaunul mașinii, cu bascul tras pe frunte, și cu o voce care voia să pară binevoitoare: «La una ca asta nu mă așteptam».

«Spune-mi cum stau lucrurile».

«Păi de ce-am venit aici, mucosule!»

Fără să fi băgat de seamă, Lori se opri la cîțiva pași de noi și ne privea. M-am apropiat de ea. «Vino», i-am spus. «Ți-l prezint pe Milloschi». Ea îi întinse mîna; dar coborînd din mașină, scoțîndu-și bascul, trecîndu-și cealaltă mîna prin păr, el i-o luă înainte.

«Te cunosc, te-am văzut cînd erai atîtica. Îți spun tu, îmi dai voie? Asta era pe cînd taică-tău te lua la cursele de cai, duminică, și mă tîra și pe mine pe-acolo, ca să mă facă de fiecare dată să pierd, bineînțeles. Mi-aduc aminte de biata maică-ta. Cu taică-tău am fost colegi de școală, pe urmă ne-am pierdut din vedere, apoi ne-am revăzut, și în sfîrșit ne-am regăsit, acum că ați venit să locuiți prin părțile noastre».

Am intervenit, altfel n-ar mai fi terminat. «Dar pe noi doi, pe ea și pe mine, ne cunoști?» zisei. «Ne vezi pentru prima oară împreună, cum arătăm?»

«Fericiti, după cum se pare. Sînteți o pereche frumoasă, ea ceva mai scundă, cum se cuvine, dar numai cu vreo doi centimetri, nici atît! Suflă vîntul, copii, de ce nu mergem să bem ceva?»

L-am însoțit la barul din strada Prato unde, televizorul fiind stins, nu mai era nimeni în sala mică. Ne-am așezat la o masă, Millo comandă trei punciuri.

« Cu mandarină, dacă nu vă place romul. Eu n-aș bea nimic altceva pe timpul ăsta, ba chiar de prînz aș lua doar un punct ». Toată atenția i se îndreptă asupra lui Lori și ca întotdeauna, simpatia care izvora din toată ființa lui — ochii aceia limpezi și cinstiți, fruntea largă, adăpostind gînduri mai înalte — ștergea banalitatea cuvintelor sale convenționale.

« Și zi așa, ai venit aici după ce ai stat mult timp la Milano ! Știu, Milano e o metropolă, aici ai să te simți mai strîmtoată, dar tu aici te-ai născut, și e altfel . . . »

Lori îl întrerupse : « Pentru mine e totuna. Nu îndrăgesc niciodată locurile. Te simți bine unde trăiești, așa cred ».

El păru cam stîngerit. « De bună seamă, nu trăiești doar acolo unde te simți bine ». Și în sfîrșit găsi o ieșire : « Nu îndrăgești locurile, cel mult îndrăgești persoanele ».

« Cel mult, da » zise Lori, ca și cum ar fi sesizat intercalarea lui Millo și cu respect, dar amuzată, voind să i-o dovedească : « Cel mult, asta se știe ».

« Se știe și se vede ! Mare pișcheră ești și tu ! V-ați potrivit de minune, tu și cu pungașul ăsta. Ba chiar și semănați la față ».

Lori și cu mine ședeam alături ; Millo de cealaltă parte a mesei, uitîndu-se la noi de parcă am fi fost expuși într-un galantar, descoperirea că amîndoi aveam părul tăiat la fel, și de aceea nu se putea spune dacă eu îl aveam lung sau dacă ea și-l scurtase prea mult : « Cam prea à la cicero, dar îți scoate în relief gîtul ăsta de regină ». Ce-aveam deosebit erau urechile : « Colo două bijuterii, ici două virtelnițe » și tenul, « al tău aspru, al ei de portelan », dar asemănătoare tăietura nasului și a gurii, precum și culoarea părului, dacă te uital bine, de la castaniul meu la țigianul ei, « e o gradație » zise, ca și ochii : îi aveam amîndoi « cu scînteii în ei, două poame bune ». Nu mai lipsea decît să-l auzim zicînd : « Cine se aseamănă, se adună ». Mă minunam eu însumi că nu-mi pierdusem firea, izbucnind într-un răcnet.

« Te-ai distrat destul ? » l-am întrebat. « Toate bune, am început eu, dar acum ajunge, tot nu izbutești să faci pe spiritualul. Tot lup rămîi. Explică-mi mai bine, hai, dă-i drumul ».

Lori se uită la mine, îi luai mîinile între ale mele. « Pare-se că vor să se descotorosească de mine ăia de la « Gali » ».

Millo își deschise impermeabilul și își scosese din buzunarul hainei jumătatea țigării sale de foi. « Asta e mai mult decît o presupunere, e un fapt » zise el, pe un ton schimbat. « Trebuie să vedem ce e de făcut. Cînd ieși de la Parrini, caută-mă la Camera de Muncă ».

« Nici nu mă mai duc la fabrica . . . Tu ce crezi că e de făcut ? »

« E tîrziu, să lăsăm pe mîine ».

Îi răspunse Lori în locul meu : « Și vreți ca Bruno să se culce cu povara asta pe inimă ? »

Millo își netezi mustața, linse virful țigării. « Îmi dai voie să te afum ? » îi zise.

« Cum să nu, vă rog » exclamă ea. În tonul vocii ei se răsfrîngea nerăbdarea și iritarea mea : tăietura aceea între sprîncene la fel ca în prima seară ori în timp ce-și povestea aventura adolescenței sale ; își luă mașinal mîinile dintr-ale mele și apucă pachetul de țigări pe care-l așezase pe masă. Millo se grăbi să-i dea foc, apoi se uită lung la noi și parcă ne binecuvînta din priviri. Ne simțeam stîngeriti, dar apoi îi zîmbirăm amîndoi.

Lori zise : « Da, îmi aduc aminte de cursele de galop și de înghețata pe care mi-ați dat-o și care mi-a scăpat din mînă ».

«Așa?» se miră Millo. «Dar ai o memorie! Și n-a fost chip să te convingem să primești altă înghețată. Ai hotărît: Nu mai am chef. De parcă voiai să te pedepsești singură. Aveai de pe atunci caracterul tău și doar câți ani puteai să ai? Vreo șase sau șapte».

Își aprinse țigara trăgând din ea, împrăstie rotocoalele de fum cu mâna, și continuă: «Mai curînd ori mai tîrziu, Bruno tot o să răzbească; poți fi sigură că va isprăvi în halat alb în fața „Genevoisei”. Parcă nu știi că n-are țintă mai înaltă decît asta».

Eu mă posomorisem din nou; nici prezența lui Lori, brațul ei, care acum îmi cuprindea mijlocul nu izbutea să mă liniștească. «Spune-mi mai bine» insistai «ce trebuie să fac, după părerea ta? Oricît de scîrboși ar fi ăia de la Direcțiunea Personalului, mi se pare prea de tot să ia prietenia noastră drept pretext».

«Subevaluezi dușmanul de clasă» zise el. Era calm, teribil de binevoitor. «Cu Guvernul de-acum, ne-am întors la Optsprezece Aprilie: pumn de fier și discriminări. Vor să fie siguri mai ales de cei noi. Dar tu, decît să tragi, mai bine leapădă-te de mine, poate s-or mulțumi cu atît».

«Asta m-ar costa prea mult», i-am zis. Și cu teama de a nu mă lăsa pradă sentimentului, deși eram cît se poate de sincer: «Nu pentru tine, pentru mine».

«Haide, justifică-te, crezi că e nevoie».

«Poftim, asta-i mentalitatea ta», izbucnii eu. «Peste tot numai auto-critică. Ești un stingist, orice ai zice». Exageram și-mi dădeam seama. Dar nu era mai puțin adevărat că mă simțeam ca prins într-un laț: amenințarea aceasta de șantaj se lăsase grea pe mine și căutam să scap de ea, prea era apăsătoare. «Să mă lepăd de tine, ar însemna să-mi reneg ideile: chiar dacă nu mergem în același pas, vezi, pașii mei se potrivesc cu ai tăi», mă grăbii să-i iau replica din gură. «Vrei să spui că eu sînt stingist, știu. Iar dacă pentru a intra la «Gali» ar trebui să dau în scris că nu mai merg la tine, că nu mai vreau să știu de tine, asta ar face parte din regulile revoluționare. Aceste compromisuri din care voi ăștia bătrînii v-ați făcut o lozincă».

«Fără să mai pui că în felul acesta am economisi întîmpinări și discuții» zise el. «Ți-am făcut propunerea mai mult în glumă, știind bine că o să sari în sus, dar vād că tu nu ești de acord cu asemenea vederi».

«Înainte, aș vrea să dau piept cu situația».

«Ar mai fi o altă cale», continuă el «mai expeditivă decît o cerere de explicații, presupunînd că cei de la Direcție ți le-ar da, și mai sigură decît intervenția Camerei de Muncă».

«Să mă duc la Don Bonifazi, pe semne?»

«Ai scăpa cu un pic de silă. N-o să-ți impună nici măcar să te duci la liturghie, la început; și bineînțeles nu ți-ar pretinde să mă renegi. Ar fi mulțumit că te-ai adresat lui. Ești orfan de război, Institutul lui e făcut anume... Cu un cuvînt din partea lui, cei de la «Gali» te primesc cu surle și tobe».

«Calea asta nu mai e de mult a mea».

«Și totuși ar fi cea mai puțin necinstită. Don Bonifazi e un adversar, e un preot, dar un preot cu pantaloni».

«Dar eu pot să mă lipsesc de sacristie. Eu nu sînt Gioe, n-am nici complexul culorii pielii și nici al religiei. Postul acela mi se cuvine de drept, tocmai pentru că a fost al tatălui meu, și pentru că sînt în posesia unei diplome și am luat nota opt din zece cîte sînt, executînd «capodopera».

« Nu ți-am dat decît un sfat ».

« Îl refuz ».

« Iar eu iau act ».

« Și vrei să scapi cu atît, ei bine, trebuie să mă ajuți. Ca sindicalist, e datoria ta ».

« Și de ce crezi că te-oi fi căutat? »

« Sînteți cam zgomotoși », exclamă Lori. « Hai, săruțați-vă ».

Ca și cum n-ar fi așteptat decît această invitație, Millo își scoase țigara din gură, se întinse peste masă, iar eu i-am întors aproape instinctiv obrazul, dar îmi sări țîfna numaidecît, și pentru a mă liniști îi zisei lui Lori: « Vezi ce om e? Așa se poartă întotdeauna cu mine. Acum nu vrea să înțeleagă ce înseamnă pentru mine... ideea numai de-a fi silit să renunț la « Gali » ».

Lori își puse o mînă peste a mea. Zise: « Lui Milloschi îi arde încă de glumă, nu-ți dai seama? Scuzați-mă, domnule Milloschi, poate mă înșel. Vă temeți cumva că Bruno, pus la încercare, s-ar fi purtat altfel? »

Pentru a nu se știe cîta oară, Millo își petrecu mîna prin păr și își netezi mustața, părea stupid de emoționat. « Nu zic nimic », răspunse el. « Ar trebui să stau mai mult cu voi, copii, lîngă voi tragi aer curat în piept ». Dar, bărbatul puternic, lupul cu batista roșie, frezorul cu mîinile bătătorite, pensionarul Partidului: « Mai e pînă să treacă el proba. Am învîrtit eu toate șuruburile care trebuie învîrtite, dar mi-e teamă că dacă nu mă va zvîrli peste bord pe mine, cu ideile pe care i le atribuie ei, cu tot... » Se întoarse spre mine: « Mi-e teamă că tu n-o să intri pe poarta de la „Gali“, cît timp o să mai fie starea asta de lucruri, Guvernul ăsta și Direcțiunea asta, tare-aș vrea să mă-nșel ».

Trăseseră obloanele, iar chelnerul luase paharele; îl chemarăm să plătim. La ieșire, vîntul se întîrise, mătura străzile și cerul, luna înălbea poarta sub care e adăpostit carul de simbăta mare, asfaltul părea o pistă cu case de o parte și de alta.

« Eu » îi zise el lui Lori « te-aș lua cu mașina: e doar o Topolino, dar e închisă. Totuși mi-e că tu n-o să vrei să-mi faci cîntea ».

« De ce nu? », zise ea. « Bruno o să plece înainte ca avangardă, și pe urmă, dumneavoastră o să ne lăsați singuri, poate că mai avem să ne spunem cîte ceva ».

« Cred și eu », zise el. Apoi lovindu-mă pe umăr: « Dă-i înainte, no pasarán! »

O cursă pe străzile pustii și pe bulevarde, la ora aceea, era ca o întrecere în toată regula, el încercînd să mă depășească, izbutea, dar eu scurînd la curbe, recuperam ceea ce pierdusem și mă depărtam, așa că am ajuns primul la trotuarul Pieței Dalmația, lîngă care în linie dreaptă el încetinisese. Ne-am luat rămas bun dîndu-ne înîntînire la Camera de Muncă, pe a doua zi. În timp ce dădea mașina înapoi, ca s-o apuce pe strada Romito: « Am stat cu Lori de vorbă », îmi zise. « Noapte bună, copii ».

« Ce ți-a zis? » întrebai.

« Că e mulțumit de noi, că ne-a văzut într-o duminică întorcîndu-ne de la Fiesole, unde s-a dus pentru nu știu ce manifestație. Eu și maică-sa, l-am crescut bine pe Bruno », mi-a spus. « Ia seama, fă-i din cînd în cînd pe plac, dar fii atentă, e bănuitor ».

« Cine știe de unde-o fi aflat că te aștept în fața laboratorului? »

« S-a luat după miros, m-a lămurit el. L-a căutat pe taică-meu sub pretext că nu s-au văzut de multă vreme, și nu i-a fost greu să afle cum m-am întors,

ce fac, ce dreg. Mi se pare că se aținea în jurul străzii Montebello de vreo două ore ».

« A fost drăguț », am spus amândoi deodată. Ne-am sărutat, eu ședeam pe motocicletă, în bătaia vântului, ea în picioare îmi încolăcise grumazul cu brațele și mă întreba: Ar fi înțlia ta mare suferință, așa-i, să nu poți intra la „Gali” ? »

M-am întors acasă, obișnuita dîră de lumină sub ușa Ivanei, în bucătărie obișnuita cină. Mîncînd îmi măcinam gîndurile care toate se învîrteau în jurul fabricii « Gali ». Se afla acolo de cînd m-am născut și-mi închipuisem că de la început voi fi pus în fața unui Cincinnati, aceeași freză la care lucrase Millo și Moreno, întinzîndu-și unul altuia șurubelnițe și chei franceze. Crescusem în această așteptare și în acest mit. Chiar fusesem acolo într-o dimineață, și era pentru mine mai mult decît casa. Era ca nava pentru un vaporean, ca laboratorul de cercetări pentru un savant, ca stegulețul care marchează recordul mondial pentru un atlet. Eu rămîneam dincoace de acest semn, să-mi încerc talentele în atelierul de meșteșugar al lui Parrini, marinar pe uscat, mai mult furios decît mîhnit. Prietenia recîștigată a lui Millo nu era suficientă ca să atenueze nedreptatea suferită. Și nici măcar fericirea de a o avea alături pe Lori, întrucît, în mod absurd, mi se părea că dragostea noastră ar fi fost desăvîrșită doar în ziua în care aș fi intrat pe poarta din bulevardul Morgagni și mi-aș fi înregistrat fișa de prezență: așteptînd, neliniștea mea va tulbura mereu armonia noastră. Gîndul acesta abia intuit și căruia nu izbuteam să-i dau o formă dialectică mă copleși. Mă sculai sătul la jumătatea cinei, copleșit de o suferință neașteptată din care nu găseam scăpare nici în mine, nici în jurul meu: obiectele care mă înconjurau, globul luminii electrice, emailul frigiderului, sticla paharului mi se păreau inutile, străine. Mă simțeam, așa cum se întîmplă după cite un rock dezlănțuit, același început de indispoziție, aceeași privire înțepoșată. Doream o tovarășie. Dar era două nopțea, Benito și Dino erau fără îndoială culcați, iar Armando, după ce-și încheiase socotelile, dormea cu siguranță. Cît despre Gioe, pe la Gioe aș fi trecut dimineața. De ce n-avea un telefon în casă? Lipsa aceasta era de nesuferit acum: aș fi chemat-o pe Lori, prefăcîndu-mă eventual, că am greșit numărul, i-aș fi auzit vocea. « În sfîrșit ne-au pus telefonul », îmi spusese « dar cine să-l folosească? Îți închipui urechile doamnei mame vitrege, în asemenea împrejurări? »

Curățam un măr; dincolo de fereastră, vîntul aducea, întărite, fluierăturile trenurilor și fișiiul stufărișului. Atunci îmi adusei aminte de Ivana. Era acolo, în camera ei, în fundul micului culoar. Doar era în joc postul meu de la « Gali », un subiect despre care am fi putut vorbi fără să ne enervăm. O strigai ca atunci cînd rămîneam singur — cu puțin înainte urcase doamna Cappugi — reze-mîndu-mi fruntea de ușa camerei sale: « Dormi ? » Dîră de lumină care-mi atîngea picioarele dispăru. Acest refuz al ei, în loc să mă umilească, îmi trezi mindria, îmi redobîndii echilibrul și vigoarea. « Voiam doar să te salut », spusei tare. « Ciao ». O jumătate de oră mai tîrziu dormeam și eu.

A doua zi, prietenii pe care-i pierdusem din vedere, îi căutai eu sau veniră ei să mă vadă. Ca în fața unui cîntar de precizie, marcat, te urci pe el și acum o ia razna, face cîteva pendulări, apoi se oprește: aceea ție greutatea. La fel e și condiția spiritului tău, cînd împrejurările te silesc să-ți faci socotelile: ai optsprezece ani și cinci luni, ești în luna februarie 1960, într-o zi de marți. Chiar dacă nu poți suferi amintirile, acum că ai pornit în urmărirea lor n-ai încotro, trebuie să adăști.

Potrivisem deșteptătorul cu o oră înainte. Ivana ieșea din baie în halat și cu plasa pe cap. « Hei, tu? » făcu ea. Poate că nu-i văzusem niciodată fața așa cum arăta de la natură, fără creme, pudre, rimeluri și trăsături de creion: era cu totul alta, cu buzele fără sînge și pielea lăptoasă, cu riduri în jurul nărilor, pe frunte, pe gît. ochii păreau că dobîndesc o strălucire deosebită, cu toate că erau cu cearcăne în jur, adînci ca niște răni negre sau ca niște vînătăi. Întregul ei chip părea mai bătrîn și mai tîrnăr în același timp, marcat de o enormă oboseală, pe care fînețea trăsăturilor o topea într-o grație aproape infantilă. « Cum de te-ai sculat la ora asta? » Aprindea gazul cu spatele la mine. « Nu ți-e bine? » Tonul acru al vocii îmi îngheță elanul.

« Azi începem cu o oră mai devreme », o minții, și fără să mă gîndesc îmi rotunjii minciuna: « Trebuie să demonțăm niște piese de la o mașină și pe urmă s-o remontăm, ca să putem începe lucrul ».

Puțin după aceea, întinzîndu-mi farfuria cu pîine prăjită, și ca un răspuns întîrziat la care părea că se gîndise: « Nu cumva crezi că eu o-nghit? ». Își dăduse între timp cu o cremă pe obraji și ochii păreau depărtări cerești albeștă, care săgetau. « O conduci și dimineață? Unde se duce așa devreme: la lucru sau la școală? »

Trezi în mine o animozitate, căreia ar fi exagerat să-i dau numele de ură, dar care se apropia de aceasta. Dădui din cap și încapățînat nu vruî să-i spun adevărul nici de astă dată. Dar îmbrăcîndu-mi paltonul, nu putui să mă abțin: « Da, e ceva serios, te salut ». Închizînd ușa îmi închipui că o să se dărîme în urma mea.

Era deci un pic de fiere în miera care însoțea prezența lui Lori. Ivana se dădea de partea celor haini, de partea conducătorilor Direcției Personalului, a mamei vitrege, a cunnatei milaneze pe care eu n-o cunoșteam, dar cu toate acestea o disprețuiam. De partea noastră nu era decît Millo deocamdată, dar în curînd urmau să se alătore Dino și Benito: le-aș fi prezentat-o pe Lori și toți împreună, poate simbăta următoare, ne-am fi dus să cinăm la *Alla Volpe*, Armando ne-ar fi tratat ca pe niște prieteni. În limbul inocenților, în care deseori se află cei care știu să se chivernisească era Gioe, la care mă duceam ca să aflu dacă el, ciracul lui Don Bonifazi, primise scrisoarea de angajare.

Eram de-o vîrstă, ba eu eram chiar cu un an mai mare; răspusesem mai bine decît el la tests, el o scrîntise la cel cu culorile; ca și el obținusem un opt la « capodoperă »: îmi ziceam că, doamne sfînte, la paritate de note și condiții, eu care eram într-adevăr orfan, aș fi avut drepturi cel puțin egale cu ale lui. Am fi intrat la « Gali » ținîndu-ne de braț, negrul dracului; apăsînd pe accelerator, îi vorbeam în minte: « Nici nu ești chiar atît de negru, la urma urmelor, cum de n-ai dat pînă acum de o fată? Toate dansează cu tine, ba cîte o dezmiardare, cîte o sărutare, și pe urmă te lasă singur să șezi pe baldachin sau să schimbi discurile, în timp ce viziunea noastră e un *night club*, Acapulco și Las Vegas reunite la un loc. Dar Germana, ascultă-mă pe mine, cînd o să se sature Benito de ea, o s-o poți înhăța, te mîncă din ochi după ce a bătut un pic, nu ți-ai dat seama, iepurașule? Asta zic și eu sculat de dimineață, Gioe, ia te uită ce chiciură l Maică-ta, gata să decoleze spre secția-contoare, o să se sperie văzîndu-mă sosind la ora asta neobișnuită l » Frigul din zori, ca totdeauna, te ațîță dar te și răpune. Ceața urca în rafale din Terzole și din Mugnone, scrîndî orizontul spre șoseaua de la Sesto, de unde îmi ieșeau în cale troleibuze muncitorești cu luminile aprinse. Străbătuî Castello cu toată viteza, ochii ca prin minune căruciorul unui grădinar, depășii dansînd un camion

cu remorcă pe care m-aș fi priceput să-l sofiez ; aerul aspru făcea să-mi degere coapsele și minile, și-mi curăța creierul.

Așa i-am zărit, cu coada ochiului, de pe partea cealaltă și pe marginea străzii, încrucișându-mă cu ei, pe Gioe și pe maică-sa, amândoi pe biciclete, înfolați. Făcui cale-ntoarsă ca să-i ajung, dar dându-mi seama de realitate, îi urmării de departe. Din cînd în cînd, Gioe încetinea, rămînea în dreptul maică-si, apoi iar o luau unul după altul cînd îi clacsona vreun autocar, un troleibuz sau o mașină. La Rifredi, ceața se risipise, o arătare de soare lumina strada Reginaldo Giuliani, bătea în spinările lor, în capul Napoletanei, învelit într-un fular galben, în părul negru al lui Gioe. Îi pierdui o clipă din ochi, era prea mare circulația din Piața Dalmația, îi regăsii la îmbucătura bulevardului Morgagni. Acum nu mai aveam nici o îndoială. Ei coborîră de pe biciclete, ea păru că-l inspectează ca pe un băiat în prima zi de școală, se ridică în vîrfurile picioarelor, iar Gioe se aplecă s-o sărute ; intrară pe poarta fabricii « Gali ». Eu eram pe trotuarul de vis-à-vis, dar cu ochii mei ageri putui să-i urmăresc pînă la mijlocul curții interioare, în timp ce se despărteau, vai, cu mult înainte de a suna sirena ! Eram sfîrșit din cauza gerului, intrai în bar și contrar obiceiului meu, băui un rachiu. După multe ceasuri, în timpul cărora, ca să-mi abat gîndurile, mă concentrau cu totul asupra lucrului, la douăsprezece și ceva eram la Millo.

Un palat vechi, un ațriu medieval, o curte și o scară asemănătoare cu cele de la Bargello : Borgo de' Greci, Camera de Muncă. Intrai în cămăruța de la etajul trei, în semiobscuritate, mobilată cu o masă plină de hîrtoage, cu două scaune, un dulăpior în perete și portretul lui Di Vittorio. Millo molfăia chiștocul țigării de foi. Zise imediat : « Ne-au dus, dragă Bruno. Sînt mai deștepti decît noi. Scrisoarea a plecat aseară, o să citești că deocamdată angajarea ta a fost aminată ». Angajaseră treizeci de inși, atîția cîți le trebuiau. Din cei cincizeci de candidați, ceilalți douăzeci rămîneau acasă. Eu eram al șaselea din lista celor excluși : ca să nu se arate parțiali, în loc să aleagă după merite și după punctaj, urmaseră ordinea alfabetică. « De la A la Z. Ar fi trebuit să te cheme Albrizii sau Maffei, în loc de Santini ».

N-am izbutit să spun altceva decît : « Și-atunci ? »

« Atunci, nimic. M-am interesat, chestiunea o să redevină actuală peste cîteva luni ».

« Și care-i părerea ta ? »

« Probabil că au făcut-o anume, ca să te lase pe tine și pe alții pe dinafară, căci nu le inspiră încredere. Ca să cîștige timp, cel puțin. Întrucît ei spun că n-au decît treizeci de locuri la dispoziție, acestea acoperind șazeici la sută din candidați, noi, cei de la Camera de Muncă nu prea putem să facem ceva. Un protest platonice. Peste cîteva luni, dacă nu se țin de cuvînt, ne-ntoarcem la atac. O să răzbîm. La urma urmei, n-o duci rău la Parrini ».

Mîncarăm împreună, în picioare, la expresul de la Porta Rossa, a ținut el să mă invite : fiind zi de țîrg, erau o multime de fermieri. Din pricina îmbulzelii și fiindcă eram grăbit, la unu trebuia să fiu înapoi la atelier, schimbarăm doar cîteva cuvinte.

« Cum te simți ? » mă întrebă.

« Bine, dacă într-adevăr nu e vorba decît de o aminare de cîteva luni ».

Acesta era oare adevărul sau oricum, se reaprindea speranța în mine, mă consolam ca un laș. Totul era legal, postul nu se mai discuta, asta conta. Trebuia să dau vina numai și numai pe numele meu de familie : veselie luă locul dezamăgirii. Dacă nu în mai, în august, îmi voi face intrarea la « Gali », așa că pînă una alta îi puteam cere lui Gioe să-și spună impresiile.

« Lori », zise Millo, « mi se pare că-i o fată foarte de treabă ».

Îi zîmbii, mîncasem felul doi și îmi aprinsesem țigara. Ne înțelesesem fără să fie nevoie de prea multă vorbărie. « Vrei să știi ce-i cu mama? » îl întrebai. « De cînd n-ai mai văzut-o? »

« Din duminica aceea cînd am fost la voi la masă. Să tot fie vreo două luni ».

« De ce nu vii duminica viitoare? »

« Mă inviți? »

« Ca să mă revanșez pentru invitația ta de acum ».

Apoi îi zisei: « Nu, Ivana nu știe încă nimic de mine și de Lori. E prea devreme ca mama să poată pricepe ».

Millo încuviință, îmi puse o mîină pe umăr. « Acum du-te, ajungi la timp dacă gonești bine ».

Trecu după amiaza; iar seara, terminîndu-mi lucrul, îl găsii pe Dino, care mă aștepta în fața atelierului.

« Fericit cel care se bucură de tine ».

« Ciao ».

« Vrăjești, hai, la blonda aia ».

« De unde știi? »

« Măi! Ce-ți sare muștarul! Nu cumva ai descoperit-o pe Eva Maria? »

Tăcui și ambalai motorul înapoi; ar fi putut să ne audă domnul Parrini, ivit în prag, și tovarășii mei de lucru care ieșeau, unul mai ales, Foresto, un om de treizeci de ani, mare frezor, dar idiot (nici Millo nu-l putea suferi) care mă lua totdeauna peste picior, din pricina părului meu cîrlionțat — el fiind deja chel — și pentru că avea o nevastă mai bătrînă decît el, moștenită la Mes-sina, unde-și făcuse milităria, avînd acum în plus trei sau patru copii, și care în clipele de răgaz, nu-mi dădea pace. Ba mai mult. « Ia spune-mi, ai vreo gagică? Știi măcar cum arată o muiere? De unde, dacă nu mai sînt bordeluri? Știi de la ștoarfele din parcul Cascine? Cum de-ai rămas la mijlocul barei a treia, astăzi? Domnule Parrini, Ovidio, Sbraci, Magnolfi », îi aduna pe toți din hală « o să trebuiască să facem o chetă pentru un vov lui Brunino ». Un timpit cu care de luni întregi nu vorbeam decît cînd eram nevoit, de ascultat nu-l ascultam, doar dacă era vorba de a înregistra o piesă nouă sau de a vedea de s-a făcut bine o măsurătoare. Își ciulise urechile și numai ce spune: « Aha! Îți ard călcîiele după blonde! » Pe cînd Dino se foia în spatele motocicletei, îi răspunsei: « Aș, mai aștept să-ți crească fetele »; și plecai dintr-un salt, ca pe un Jaguar sau pe o Ferrari, mai-mai să-l dobor pe Dino în stradă.

« Ai înnebunit? » striga Dino « ce ai cu mine? Îmi pare bine că ai și tu una care-i numai a ta. Punînd la socoteală că Armando e tot mai tanțos, că Gioe e tot mai mămos, că Benito a isprăvit cum a isprăvit, nu zic că nu-mi pasă, dar nu mă prăpădesc din pricina lor. Dar dacă nici pe tine nu te mai vede omul cu săptămîinile și cu lunile! Păi, asta-i prietenie? »

Zgomotul motorului îi înghițea vocea. Oprii la lăptăria din via Vittorio: « Nu las vizuino în bună rînduială? Nu-mi plătesc cota? Nu mă duc acolo decît în orele în care voi aveți altceva de făcut? »

Turbam că trebuia să vorbesc despre asta; și cu cît mă uitam la el, cu atît mi se părea mai odios. Cu scurta de piele și cu bluejeans-ii întinși pe coapse, care acum e uniforma fasciștilor și a puștilor, cu părul uns, mai palid ca de obicei, cu obrajii supti și mustățile care nu-i mai mijeau în ciuda tratamen-telor sale și plin de un resentiment fără rost. Îi invitai să ia o cafea la bar, preferă un capuținer.

« Dacă nu mi te spovedești mie, cui ai să te spovedești ? » zise el. « V-am văzut trecînd ca o săgeată pe strada Spada. Am intrat în vizuină și se mai simțea încă mirosul ei ».

« Deh, ai adulmecat ? » îi răspunsei. Ca atunci cînd l-am snotit în strada Eletra. Dar acum era cu totul altfel, altfel decît atunci cînd l-am bătut din pricina Rosariei. Acum era un lucru curat, ce-și vîra nasul ? Dar mi-era prieten, cel mai vechi prieten. Îl luai de braț, ne-ndreptarăm spre ușa de sticlă. Afară, ca de obicei, lumea aștepta troleibuzul.

« Sorry » îi spusei. « Da, e blondă. O cheamă Lori. Dar e mai mult roșcată decît blondă ».

« Aur roșu », zise el. Mă privi cu ochi triști, umilit. « Am găsit cîteva fire de păr pe pernă ».

« Ai s-o cunoști, vrei s-o cunoști chiar acum ? Hai, urcă, mergem s-o luăm, pe urmă ne ducem toți trei la plăcintărie, ea are o oră liber, se-ntoarce la lucru și rămîne pînă la miezul nopții, lucrează la croitoria Comunalului. Eu vin la douăsprezece noaptea și o conduc. E din Rifredi ».

« Din Rifredi ? » zise el surprins.

« A venit nu de mult, dar nu-ți mai spun nimic, altminteri ce mai vorbești cu ea ? »

Se feri, dînd din umeri și desprinzîndu-și brațul dintr-al meu, care-l ținea strîns. « Nu vreau să vă deranjez ». Trînti ușa și se pierdu în gloata care năvălea spre troleibuze.

« Coboară », i-am spus, el se arătase pe platformă. « Lungan și solid, și mai faci, mă blegule, pe copilul ? ! Ce spuneai de Benito ? »

« Mai rău decît Tommy din Illinois, zău, n-ai aflat ? Parcă ve vremuri citeai și tu ziarele. A șters-o ca să se înroleze în Legiunea Străină ».

« Ce tot îndrugi ? » Troleibuzul plecă și eu mă ținui după el. Dino îmi întorcea spatele, se întorcea numai pentru a-mi face semn s-o șterg. Era mare pișicher, mă făcea să mă învîrt în jurul troleibuzului, iar cîțiva dintre pasageri mă arătau cu degetul. În sfîrșit, după patru opriri, în fața Expoziției de Artizanat, se hotărî să coboare.

« Sînt furios. Și pe urmă mi-e frig, asta-i ».

Proptii motocicletă de trotuar și-l lipii de grilajul Expoziției. « la spune-mi tot ».

« Ei, îți și pasă ție de prieteni ! »

« Spune-mi de Benito, ce-i cu povestea asta ? »

« Îți pasă ție de prieteni ! » repetă, artăgos. « Dacă ți-ar păsa de ei, poate că Benito te-ar fi înștiințat. De altfel știi doar că maică-sa s-a dus la Cerc, la bar, în sfîrșit, pe la prieteni, te-a căutat și pe tine, acasă, nu ți-a spus nimeni ? Îl căuta, după cinci-șase zile urcă treptele Chesturii, și așa am citit și eu știrea în ziare. Dispăruse, nici urmă de el. Mai tîrziu, am întîlnit-o eu, din întîmplare ».

« Pe mama lui Benito ? »

« Firește, pe cine alta ? Mi-a spus că-i scrisese de la Sidi-bel-Abbès, iar ea nu părea zdrobotită. O întrebai dacă pomenise ceva de noi în scrisoare. Îmi răspunse că nu. Ce era de făcut ? Am salutat-o. Cît despre Benito », adăugă, « bieții de algerieni, el e în stare să le pună electrozi la testicule. Poate că înainte de-a face contactul le declamă vreo poezie ».

Dădui cu el de grilaj, se izbi cu capul ; eram atît de tulburat încît ridicai o mîna să-i trag o palmă. El îmi apucă mîna în aer, mi-o răsuci, iar o izbitură cu genunchiul mă făcu să mă îndoii.

« Tu nu te mai răfui cu mine », zise. « Nu-ți dau voie să profiți că atîrn de gura ta. Sînt îndrăgostit, asta-i, și acum destul, m-am săturat ». La început înciudat, jignit, acum mai că scîncea. « Am tras în plin? Zău, îmi pare rău ! Hai, mișcă, dacă te miști, îți trece ! »

Grija lui ne potoli pe amîndoi ; o dată cu durerea mi se risipise și mînia. « Dacă aș fi dat mai tare, *no children* » zise « mai rău decît cu electrozii ».

Din nou ne veni Benito prin minte ; ne apropiarăm de motocicletă.

« Îmi pare rău de tine », zise el, « știu că ți-era drag. Și el, sînt sigur, ținea la tine ».

« Tu în schimb, nu ești decît îndrăgostit ! »

« Ei și », reacționă el, « n-am dreptate? Am izbutit eu vreodată să-ți zmulg vreun compliment? »

Atunci mă purtai ca un *parò*. « Tu ți-ai dat și cămașa, hai? » Dădusem drumul la motor. Dino stătea în fața mea, pe trotuar.

« Ce, vrei să spui că-ți pasă de prieteni? N-o ai pe lupoaica blondă? M-am dus și eu, ca Benito, dar pe altă cale ».

Ți-era silă să te uiți la el, nemaipomenit de trist, cu ochii apoși, obrajii verzui. Întinse mîna și mă mîngîie pe obraz.

Atunci s-a întîmplat. Îi zisei : « Apleacă-te, vino mai aproape ».

El făcu ceva ce-l umili în ochii mei mai mult decît dacă l-aș fi văzut chircindu-se într-o criză isterică, agățat de grilaj. Se uită în jur : « Dar sîntem în mijlocul străzii », murmură el.

« Nu-i nimic, apleacă-te. Vrei sau nu vrei să-ți fac un compliment? »

Cu ochii închiși îmi întinse obrazul, eu îl scuipai, apăsai pe accelerator și țîșnii înainte.

În romînește de FLORIAN POTRA

LERMONTOV

ÎN LITERATURA UNIVERSALĂ

150 de ani de la nașterea poetului

Născut la 15 octombrie 1814 la Moscova, în familia unui căpitan în retragere, Mihail Iurievici Lermontov a rămas la 3 ani orfan de mamă. Viitorul poet a fost crescut de bunica sa, Elisabeta Alekseevna Arsenieva, descendentă a unei vechi familii de nobili, o moșiereasă capricioasă și despotică. Neînțelegerile dintre tatăl și bunica sa i-au întunecat copilăria și adolescența.

Sbuciumul său și-a găsit, în parte, expresia în drama tinerească « Menschen und Leidenschaften », scrisă, evident sub influența lecturilor din Schiller. În anul 1828, Lermontov și-a început studiile sistematice la pensionul de pe lângă Universitatea din Moscova, unde devine, curînd, membru activ al unui cerc literar. Între anii 1830—32 a urmat cursurile facultății de științe juridice aparținînd aceleiași generații de studenți ca și Bielinski, Herțen, Ogariov. Fără să participe la ședințele cercurilor secrete în care se analizau operele interzise, mai ales ale autorilor francezi, Lermontov a cunoscut fără îndoială influența curentelor ideologice ale vremii — căci altfel nu se poate explica entuziasmul cu care a salutat, în versuri, revoluția din 1830.

Lermontov nu și-a terminat studiile la Universitatea din Moscova, poate și din cauza caracterului său prea independent. Neputîndu-le relua nici la Petersburg, se înscrie la școala de ofițeri de gardă, pe care o absolvă în 1834, cînd încep anii de viață mondenă, cu preocupări galante, viață în aparență ușoară și plăcută, dar de care poetul se satură repede. Căci încă de pe atunci Lermontov era un poet format, autor a numeroase poezii, drame, poeme, fragmente de proză. De publicat nu publică însă nimic, sau aproape nimic, dacă trecem cu vederea o poezie adolescentină, « Primăvara », inserată în anul 1830 în revista « Atenei » sau poemul « Hadji Arbek » publicat în 1835 în revista « Biblioteka dlia citenia », fără știrea autorului. Correspondența rămasă din acei ani ni-l atestă pe Lermontov ca pe un tînăr energic, ambițios, scilicitor de inteligent, spiritual și sarcastic. A trebuit să se întîmple un eveniment tragic, care a zguduit întreaga Rusie, pentru ca Lermontov să înceapă a scrie conștient de chemarea sa. La 10 februarie 1837 murea, în urma unei răni căpătate într-un duel, marele poet național Aleksandr Sergheevici Pușkin. După expresia lui Herțen, « împușcătura care l-a doborât pe Pușkin, a trezit sufletul lui Lermontov ». În timp ce oamenii țarului scoteau în taină corpul neînsuflit al poetului, din capitală, ca să evite manifestațiile publice, iar cenzura căpăta ordine severe de a nu admite nici o proslăvire a lui Pușkin, prin saloanele

oraşului de pe Neva, apoi în casele din ce în ce mai modeste, mai târziu şi în oraşele provinciei începea să circule în sute de copii manuscrise, o poezie explozivă, mustind de ură şi minie, prin care un poet pînă atunci necunoscut îi ţintuia de stîlpul infamiei pe cei responsabili de ireparabila pierdere:

Voi, însă, fii înfumuraţi,
Ai unor taţi vestiţi prin mîrşăvie
Care cu tălpi de rob călcaţi
Vlăstarele lovite de urgie;
Voi, care, lacomi, lingă tron pitiţi
Ucideţi Libertate, Genii, Glorii,
Cînd apăreţi de lege ocrotiţi,
Muşteşte adevărul şi tac judecătorii!
(În romîneşte de Al. Philippide)

Ţarul şi curtenii s-au răzbunat crunt. Lermontov a fost mutat într-un regiment aflat în prima linie de front, în Caucaz. Dar nu i-a fost dat să cadă în război. În schimb, în Caucaz s-a împrietenit cu poetul decembrist Odaevski şi tot aici a găsit decorul necesar subiectelor sale poetice. Caucazul a fost cîntat şi de Puşkin, însă pentru marele predecesor sălbatica natură de la marginea Rusiei a fost doar una din sursele de inspiraţie. Geniul romantic al lui Lermontov găseşte aici elementul necesar unei depline afirmări. Aproape toate operele sale capitale, începute majoritatea, foarte de timpuriu, trecute apoi prin numeroase variante, se împlinesc dintr-odată, în momentul în care locul acţiunii se mută în împrejurimile Kazbekului.

Prima şedere a lui Lermontov în Caucaz n-a fost de prea lungă durată. Datorită insistenţelor bunicii sale este mutat, întîi la Novgorod, apoi i se îngăduie chiar să se întoarcă la Petersburg. În anii 1837—38 se produce şi debutul lui Lermontov în presa literară. E simptomatic că tînărul poet îşi alege ca tribună de afirmare tocmai revista « Ottecestvennii Zapiski », al cărei critic literar a fost Bielinski şi care — atunci — era şi revista cu vederile cele mai înaintate. După « Cîntecul despre neguţătorul Kalaşnikov », pe care Lermontov îl publică fără semnătură, apar « Borodino », « Meditaţie », « Poetul », « Te apasă greu urîtul » şi alte poezii, fragmente de roman (« Tamara », « Bella ») şi poemul « Mîîri ». Încă din 1836, Lermontov făcuse încercări de a reprezenta sau tipări drama « Mascarada », însă cenzura ţaristă o respinsese implacabil. De la primele poezii, Bielinski recunoaşte în Lermontov « un talent viguros ». « Freneticul Vissarion » este atît de uluit încît, într-o scrisoare, recunoaşte: « mi-e teamă s-o spun, dar mi se pare că tînărul acesta va deveni al treilea mare poet rus, că Puşkin n-a murit fără urmaşi ». Cînd, în 1840, apar succesiv « Un erou al timpurilor noastre » şi primul volum de poezii ale lui Lermontov, Bielinski acordă fiecăreia din aceste apariţii cîte un amplu articol unde nu se mai teme, ci, sfidînd opinia rezervată şi prudentă a oficialităţii, îl proclamă pe Lermontov cel mai mare scriitor rus după Puşkin şi Gogol. Autorul « Demonului » abia împlinise atunci 26 de ani. 27 nu i-a fost dat să împlinească. Un blestem îi urmărea parcă pe poeţii ruşi. Aristocraţia se pricepea de minune să se descotorosească de turbulenţii indenzirabili. În 1840, Lermontov este din nou exilat în Caucaz, de data aceasta în urma unui duel cu fiul ambasadorului Franţei. După ce ia parte la bătălii sîngeroase, dînd dovadă de un curaj exemplar, Lermontov profită de un concediu ca să se întoarcă la Petersburg, sperînd că va putea să obţină graţierea. Se preocupă de asemenea zadarnic, de publicarea « Demonului ». În locul

grațierii capătă ordinul de a pleca în '48 la regiment. Oprindu-se pe drum la Piatogorsk, devenit tocmai un fel de Karlsbad al Rusiei, cade victimă unui complot, ca și Pușkin. Un duelgiu oarecare, pe nume Martînov, îl omoară așa cum îl omorîse, cu patru ani în urmă, Dantes pe Pușkin. Cea mai mare parte a operei lui Lermontov a fost publicată postum.

Ca poet, Lermontov aparține școlii romantice europene, putînd fi asemuit cu oricare din marii romantici ai vremii. Totuși, indiscutabil, dascălii săi preferați erau Byron și Pușkin. Iar nota originală i-o conferă spiritul rebel, răzvrătirea nestăpînită, sarcasmul ucigător. În poezia programatică «Poetul», rolul acestuia în «bătrîna noastră lume» ce «se dă cu suliman ca să-și acopere zbîrcea», este asemănat cu acela al unui pumnal care altădată «își însoțea stăpînul la luptă» iar azi «lucește-n podoaba-i aurită», oferit spre vînzare de cîte un colecționar de arme vechi. După cum se vede ideea centrală e prin excelență romantică — într-o lume în care totul se vinde și se cumpără, nu e loc pentru poezie. Ca și alți romantici poetul îi opune prezentului meschin trecutului eroic; menirea poetului sta, după Lermontov, nu în căutarea unor «ostroave» de frumusețe, ci în executarea unei funcții sociale.

Ca și Pușkin, Lermontov concepea poezia doar ca o modalitate de a exprima gînduri și simțiri înalte. El cerea ca în versuri cuvintele să se înșire pe firul ideii. Însă în timp ce Pușkin era simplu, senin și solemn, aproape clasicizant, Lermontov își descărca tumultul sufletesc în metafore luxuriante, de o îndrăzneală rară. Versul său e sacadat, nestăpînit, mînios. Deosebiriile nu sînt doar între două temperamente, ci și între două epoci. Poezia lui Pușkin s-a născut din avîntul de după 1812, fiind încălzită de atîtea speranțe și alimentată de ideologia decembriștilor. Lermontov a intrat în viață după înfrîngerea primei generații de revoluționari ruși, el a trăit în anii veacului pe care Pușkin l-a denumit «crîncen», cînd teroarea sîngeroasă a țarului Nicolai I înăbușea tot ce e viu și independent. De aceea strigătul lui de revoltă capătă uneori accente apocaliptice, umplîndu-se de deznădejde.

Sugrumat de sentimentul zădărniceii, în poezia «Profetul» — evident o replică la poezia cu același titlu a lui Pușkin, Lermontov își exprimă convingerea că lumea nu-l poate înțelege pe poet; el preferă să fugă în pustii și să cînte stelele decît să se lase batjocorit de oameni. Dar spre deosebire de alți romantici, de Lamartine de pildă, amărăciunea lui Lermontov nu se transformă niciodată în melancolie contemplativă. Chiar și atunci cînd ajunge la concluzia că n-are altă cale de a se împăca pe sine, decît moartea, sufletul poetului continuă să vibreze:

.....
Vreau numai liniște și libertate.
S-adorm adînc, s-adorm, să pot uita!

Dar nu vreau somnul de mormînt să-mi fie!
Să dorm pe veci, și totuși pieptul meu
Să fie încă plin de vlagă vie
Și să se-nalțe răsufîind mereu.

Și zi și noapte-azul să-mi dezmiere
Un cîntec de iubire lîn și clar
Și să foșnească-ntr-una, veșnic verde
Deasupra frunții mele un stejar.
(În romînește de Al. Philippide)

Imaginea morții ca a unei contopiri cu natura e frecventă la romantici. Dar cât de deosebită e nota pe care o aduce Lermontov în tratarea temei! Și Pușkin voia: «... lîngă mormînt să-mi dănțuiască/ Avîntul tinerelor vieți/ Și firea calmă să strălucească/ Vădind eterne frumuseți. (În romînește de George Lesnea). Viziunea lui Lermontov se întîlnește mai degrabă cu «dorul» eminescian.

Geniul singuratic al lui Lermontov se deosebește de atîția dintre confracții săi într-ale romantismului, mai ales prin refuzul încăpățînat de a accepta soluția contemplației pasive, prin energia debordantă, prin setea nicideată potolită de acțiune. Se pare că tocmai această particularitate conferă o tonalitate cu totul aparte creației lermontoviene. O primă expunere mai amplă a ei a fost poemul «Mîiri». Aici, elogiul libertății se împletește indisolubil cu necesitatea afirmării. Fiu de muntean liber, tînărul monah — eroul principal și de fapt singurul erou al poemului — urăște năpraznic pe acei care l-au crescut și l-au înfeudat unei discipline oarbe, căreia el îi opune un refuz organic. Într-o noapte de furtună, profitînd, pe cînd călugării zăceau prosternați de frică în biserică, fuge. Poemul e o spovedanie a lui după întoarcere. E o istorisire emoțională a celor trei zile petrecute în libertate pe care el le prețuiește mai mult decît o viață de robie. Negăsind calea către aul natal, Mîiri se întoarce la minăstire unde se stinge împăcat cu el însuși. Peisajul — munții, pădurea — întîlnirea cu fata gruzină, groaznica luptă cu o panteră, totul e romantic, luxuriant, pictat în locuri tari, cu metafore și epitete supra încărcate de emoție, care l-au făcut pe lucidul și scepticul Bielinski să se reverse în cascade de elogii.

Spuneam că Lermontov nu poate fi înțeles decît ca un romantic. Opera lui conține numeroase motive de protest social în «Gladiatorul murind» sau în lucrările de tinerete, ca de pildă, piesa «Spaniolii» sau fragmentul de roman «Vadim» sau în poeziile patriotice de mai tîrziu, unde Lermontov își deplînge patria, condamnată să rămînă «țara de robi și de stăpîni sătui», dar răzvrătirea lui n-a avut finalitate socială. Și nici nu putea să aibă în vremea și în lumea în care a trăit. Dar în timp ce la alți romantici, lipsa de perspectivă se conjugă organic cu pasivitatea, Lermontov, și temperamental și ideologic, a fost un însetat de acțiune. Iar setea de acțiune izbindu-se de zidul impenetrabil al indiferenței umane, l-a condus la ideea răzbunării ca singura modalitate de acțiune. Astfel a crescut, din zbuciumul însuși al poetului, chipul demonului răzbunător.

Ca apariție, romanul «Un erou al timpurilor noastre» îl precede pe «Demon». Însă în procesul de maturizare a talentului lermontovian, poemul trebuie să fie apreciat mai degrabă ca o anticipație. De fapt Peciorin e o ipostază demonică a omului de prisos. Dacă la Milton chipul marelui răzvrătit împotriva lui Dumnezeu se încarcă mai degrabă cu un conținut filozofic, dînd posibilitate poetului englez să mediteze asupra destinului uman în general, dacă la Byron satanismul se înobilează prin atitudinea lui autentică în raport cu meschinăria umană, dacă la Vigny aceeași temă e tratată într-un fel ca o justificare a pasivității și renunțării, la Lermontov invocarea demonului e prin excelență autobiografică, eroul poemului fiind un alter ego al poetului însuși. În critica noastră literară Ibrăileanu a observat primul posibil apropiere cu «Lucașfărul» și «Înger și demon». Asemănări există, neîndoios, dar în primul rînd ar trebui să fie scoase în relief deosebirile. În timp ce Lucașfărul e un geniu imperturbabil «nemuritor și rece», conștient de propria-i superioritate, Demonul lui Lermontov e un tip byronian, nemulțumit și plictisit, atît de plictisit încît i s-a urît chiar să mai semene răul pe pămînt. Oamenii nu merită nici atîta osteneală. Destinul său e singurătatea și suferința, din

care cauză iubirea de care se pătrunde nu e rezultatul unui îndelung dialog pe calea razelor ci o revelație bruscă și copleșitoare. Demonului i se pare că prin Tamara va recăpăta plenitudinea trăirii, că va deveni receptiv la bucuriile vieții, de aceea prima lacrimă pe care o varsă topește piatra. În aparență deci sîntem în fața unei posibile recuperări prin iubire — de unde asemănarea exterioară cu « Înger și demon » (sau « Eloa » a lui Vigny.) Însă asemănarea e superficială. Fericirea îi e inaccesibilă Demonului pentru că, în fond, condiția lui de existență e incompatibilă cu orizontul uman. În critica rusă — dinainte ca și de după marea revoluție — multe săbii s-au încrucișat în căutarea explicației ce trebuie să fie dată victoriei cerului, înfrățită în final. Nouă ni se pare că problema e secundară, și pînă la un punct convențională. Demonul nu este înfrînt nici de Dumnezeu, nici de principiul binelui, ci se prăbușește sub povara propriului său destin.

După cum se știe, poemul « Demonul » s-a bucurat și se bucură de o imensă popularitate. Este larg cunoscut epizodul din amintirile lui Gorki în care un povestitor citește poemul lermontovian, unor lucrători de atelier. Ascultătorii au rămas literalmente înmărmuriți. Epizoade de acest fel sînt frecvente în literatura sovietică; « Tinăra gardă » a lui Fadeev, începe cu o invocare a Demonului. Cauza popularității trebuie căutată, credem, în forța pasiunii și în intangibila intransigență a eroului. Demonul lui Lermontov este « rege al libertății și al cunoașterii », este dușmanul neîndurător al fățarniciei și lașității, este cel

Ce năzuinți zdrobește
Cel care-i ură și pustiu
Pe care nimeni nu-l iubește
Și-i blestemat de tot ce-i viu,
Eu spațiu nu cunosc, nici vreme
Domnesc pe lume după plac;
Port libertate, sus, pe steme,
De mine cerul chiar se teme . . .

Cînd Tamara îi propune umilă să se împace cu cerul, Demonul acceptă, pronunță vestitul jurămint, dar imediat îi înfrățează dragostea lor, tot în aceiași ipostază demonică:

Spre stele te-oi purta de mîină
Eu, fiul hăurilor reci
Vei fi pe univers stăpîină
Și draga mea, vei fi, pe veci;
Privi-vei calmă, de departe
Și necercînd compătîmîiri
Și nici părieri de rău deșarte
Pămîntul plin de amăgiri
Pe care nu sînt fericiri
Nici frumuseți fără de moarte . . .

(În romînește de George Lesnea)

De ce să ne mirăm atunci că în clipa supremei înfruntări Tamara nu-l mai recunoaște pe Demon? Ea era dispusă la orice sacrificiu, în afară de unul singur — să urmeze calea de vitregie a geniului proscris. Teama de ruptura definitivă cu « raiul » cu alte cuvinte cu ansamblul de concepții și obișnuințe consacrate a « aparat-o ». Duelul s-a terminat. În aparență principiul etern al binelui a învins. Însă simpatia cititorilor rămîne de partea Demonului. Pentru că nu s-a

lăsat înfrînt. Nici chiar de iubire. Între compromis și singurătate a ales-o pe aceasta din urmă. Incoruptibil ca Robespierre, Demonul își blestemă «visările deșarte», rămînînd singur ca și înainte, scufundat în mîndrie, dar și condamnat să n-aibă parte niciodată nici de iubire, nici de consolare. Tineretea avîntată l-a consacrat pe Demon ca pe un erou veșnic al ei, tocmai pentru tăria lui de a nu capitula, de a nu renunța niciodată la mîndria și la independența lui.

Pentru aceleași motive trăiește pînă astăzi în rîndurile tineretului și Peciorin, personajul central al romanului «Un erou al timpurilor noastre». Această excepțională operă a lui Lermontov a fost revendicată rînd pe rînd de cele mai variate curente literare. Astăzi, unii sînt înclinați să vadă încă o anticipare a «prozei moderne». Varietatea comentariilor e încă o confirmare a valorii operei. «Un erou al timpurilor noastre» poartă toate amprente distincte ale romantismului. Eroul principal e un personaj byronian care-și poartă prin lume urîtul și, în același timp, un «om de prisos», rudă apropiată a «inadaptabililor» din literatura noastră. Însă în galeria oamenilor de prisos din literatura rusă, Peciorin ocupă un loc aparte. Spre deosebire de Evgheni Oneghin, de pildă, nu e numai plictisit și desgustat de viață, e și un om prin excelență dinamic, dornic să se amestece mereu în vîltoarele existenței. Atitudinea critică a autorului față de personajul central ar putea fi apreciată ca un pas în direcția realismului critic. Dar pasul acesta poate fi atestat la Chateaubriand chiar, ca să nu mai vorbim de Benjamin Constant sau Victor Hugo. În această direcție Lermontov a fost poate mai îndrăzneț. Și eroul lui Constant, de pildă, atestă o capacitate extraordinară de a se autoanaliza critic, însă spiritul de observație i se consumă întreg în strădania de a se înțelege pe el și femeia iubită. Față de lumea înconjurătoare el rămîne distant și indiferent izbindu-se de ea, ca și Werther al lui Goethe, numai atunci cînd întâlnește obstacole pe traiectoria destinului său. Peciorin, dimpotrivă, are vocația de a observa lumea. Și vocația aceasta este de natură realistă. «Un erou al timpurilor noastre» este un roman cu conținut social demascator, iar demascarea se face nu în numele unor idealuri morale abstracte, ca în cazul clasicismului, ci prin denunțare, prin confruntarea aparenței cu esența, deci cu armele spiritului critic al secolului al XIX-lea. «Un erou al timpurilor noastre» poate fi considerat ca o operă care este în același timp și o culme a romantismului, dar și unul din primele romane realiste ale secolului al XIX-lea. În orice caz, în această lucrare de geniu a unui scriitor atît de tînăr, sînt parcă adunate, ca într-o sămînță ce a început abia să germineze, toate valențele literaturii realiste de mai tîrziu.

Au trecut 150 de ani de la nașterea lui Lermontov. Azi, întreaga lume progresistă îi cinstește memoria. Poezia lui va rămîne mereu vie. Mai mult, parcă devine și mai vie odată cu trecerea timpului, cu toate că amărăciunea și «urîtul» lermontovian aparțin iremediabil trecutului, într-o lume care a descoperit drumul către transformarea revoluționară a societății. În legătură cu această tonalitate mereu actuală a poeziei lui Lermontov, o explicație uimitor de elocventă găsim în amintirile Nadejdei Krupskaiă. Întrebîndu-se de ce Lenin îl prețuia atîta pe Lermontov, ea scria: «Ne atrăgeau în tinerețe, probabil, îndrăzneala și forța sentimentului, atît de pregnantă la Lermontov». Indiscutabil aceasta este secretul. Tineretea e întotdeauna avîntată și dornică de elanuri impetuoase, întotdeauna avidă de idealuri și sentimente atotcuceritoare. Romanicul Lermontov a îmbogățit literatura mondială tocmai în acest sens — făcînd să zvîcnească în versurile sale una din cele mai sublime răzvrătiri. Și chiar dacă a fost înfricoșător de singur rebelul, strigătul lui de minie și durere va dăinui peste veacuri.

D. I. SUCHIANU

Mihai Ralea și „definiția omului”

Definiția omului. Fusese titlul unui eseu scris de el pe cînd era încă student. A apărut în *Viața Românească*, în 1926. Apoi, acest prim studiu, sub același titlu a figurat ca unul din capitole, în cartea sa de maturitate filozofică, scrisă în timpul războiului și publicată imediat după, în cunoscuta colecție «Felix Alcan», sub titlul *Explication de l'homme*.

Definiția omului, explicarea omului, adică în fond problema însăși a umanismului, a legitimității acestuia. Este omul un fenomen așa de original încît să justifice existența unei discipline special consacrate lui?

Latinii ziceau «nihil humani a me alienum puto», adică: nimic din ce este omenesc nu-l socot străin de sufletul meu. Vorbă frumoasă, superlativă și entuziasă, probabil sinceră. Totuși vorbă, simplă vorbă, nu încă faptă. Pentru ca să devină acțiune, acest amor pentru uman trebuia să devină știință particulară, trebuia să fi devenit acea disciplină relativ recentă numită umanism, la care diverse curente filozofice din trecut (din Renaștere, din secolul al XVIII-lea francez) au contribuit fragmentar, dar care de-abia acum, la lumina gîndirii marxiste, a căpătat deplina ei consistență.

Lucrarea lui Ralea este tocmai o astfel de întreprindere. Un tratat de umanism, o încercare de a discuta omul și problemele existenței lui în lumina gîndirii marxiste. Tot ce a scris el înainte ar putea fi considerate generic mate-

riale prealabile în vederea acestei sinteze în pregătire. Definiția omului a fost firul roșu al biografiei sale morale. Trei sentimente fundamentale o animă: bunătatea, optimismul, modestia. Trei virtuți care o colorează, fără a-i micșora cu nimic obiectivitatea științifică.

Ideea dominantă este aceea a luptei contra naturii. Ralea subscris la formula lui J. Mack: « der Mensch ist ein Neinsagenkönner », adică omul e ființa care știe, care poate, să zică nu; să o spună forțelor naturale. Înainte se zicea: « Naturae non imperatur nisi parendo », adică naturii nu-i putem porunci decât supunându-ne ei. Ralea merge mult mai departe, aderind la gândirea marxistă. Omul poate transforma lumea. Omul schimbă natura potrivitându-i forțele în felul lui, ticluind combinații creatoare și de el create, poate, uneori, pentru prima oară create așa, de când există timp și cosmos. O formulă care revine ades sub pana lui Ralea este lupta între « dat » și « construit », cu neîncetată victorie a acestuia din urmă. S-a zis că homo sapiens, că « le roseau pensant » este mai ales « homo faber », adică fabricant de unelte? Nu, zice Ralea. Omul e mult mai mult decât un fabricant de unelte. El este constructor în toate cele. El construiește combinații eficace nu numai în lucrurile materiale, dar și în cele spirituale. Toate instituțiile și conduitele care populează suprastructura societăților sînt construcții omenești, transformatoare ale datului natural. Autorul observă cum grecii distingeau noțiunea de *organon*, adică unealtă, de aceea de *myhany*, mașină. Pe aceasta din urmă Platon o definea « combinație ingenioasă », « o serie de mijloace folosite rațional, în vederea unui scop; ceva care seamănă cu o stratagemă, cu un vicleșug ».

În demonstrațiile sale, Ralea, procedează, ca să zicem așa, « franțuzește ». Francezii sînt maeștri în acele pledoarii care încep prin a expune teza adversă cu o elocvență irezistibilă, neomițînd nici un argument, folosind toate mijloacele artistice de seducție și de persuasiune. Apoi, atunci cînd interlocutorul crede că nimic în lume nu ar mai putea zdruncina teza expusă, atunci începe adevărata pledoarie. Tot ce fusese spus înainte, va fi torpilat, simplu și clar. Iar adversarul nu va avea ce răspunde, de vreme ce toate argumentele sale fuseseră deja epuizate, puse în maximă valoare de către propriul său contradictor. Francezul este avocat înăscut. Și Ralea, adînc pătruns de spiritul francez, generos și ingenios deopotrivă, va proceda la fel. Va recunoaște că artificialul, adică « construitul », opus « naturalului », « datului » este sursa prin excelență a emoției estetice, a desfătării artistice. Punctul de vedere estetic rămîne oarecum indiferent la subiect; nu-i pasă dacă acest subiect este « urît ». Așa dar nepăsarea se raportează la interpretarea dogmatică a « frumosului natural », a frumuseții biologice. Urîtul, zice Ralea, trebuie și el admis cu condiția să fie caracteristic, și dă dreptate lui Croce care zicea că arta respinge urîtul cînd e *inexpresiv*. « Artistul de azi — zice Ralea — stă la pîndă după caracteristic, după expresivul individual. Ceea ce nu înseamnă că trebuie să preferăm urîtul. Asta a fost tocmai eroarea naturalismului ». Desigur, spune Ralea, « creația artistică își puizează elementele din natură. Dar aceste elemente sînt doar naturale și nimic mai mult. Artistice sînt numai relațiile dintre ele. Ceea ce interesează sînt tocmai aceste raporturi. De ele, de tipicitatea lor depinde acea poliarmonie, cum o numește Lalo, care produce efectul artistic. Ceea ce nu înseamnă de loc că trebuie să admitem un dualism între formă și conținut cum au voit formalistii, care au complicat estetica cu probleme inutile. Cutare fond își are forma lui necesară, unică; nu există decât o singură formă cu adevărat potrivită cutărui fond. O temă își reclamă forma sa, care este singurul ei veșmînt posibil ».

lată un prim pas în lupta contra formalismului. Dar se mai poate face încă unul. Ralea va duce pînă la capăt ideea aceasta că forma se definește prin conținut. O va susține original, ingenios și convingător, plecînd de la ideea muncii, a travaliului. Muncă înseamnă eficacitate, adică «treabă bine făcută». Muncă înseamnă construcție reușită. «Ceea ce — zice autorul nostru — interesează în acest gen de construcție (adică în opera de artă) este grija ca ea să fie bine făcută, adică grija să fie pe deplin realizată intenția originală; expresia trebuie să realizeze semnificația intenționată». Așadar formă, în artă, se numește corespondență cu ideea propusă, corespondență, adecvare la conținut...

Dar aceasta este și o victorie în sensul umanismului. Căci centrul de gravitate al artei este așezat și el, ca și întreaga activitate omenească, pe «construitul care transformă datul», pe munca creatoare care transformă natura, nu abrogîndu-i legile, ci aranjîndu-le în semnificații noi și în cauzalități expresive. «Așa — zice Ralea — cum construcțiile de tip unealtă perfecționează confortul vieții practice, tot astfel puterea inventivă a construcțiilor de tip simbol, proprii artei, multiplică relațiile analogice dintre obiecte și fenomene, îmbogățește realitatea, pe care spiritul o fertilizează exprimînd-o». Artă, aceea tehnică pe care Ralea o numește «artificială», alungînd din acest adjectiv orice sens pejorativ, ci numai opunîndu-l adjectivului «natural» sau «dat», — așadar «tehnica artificială este o punere în relație dirijată (autorul subliniază) a diferitelor fenomene». Nu se poate exprima în termeni mai triumfători omenească misiune a artei. Descoperind în lucruri înțelesuri noi, ea deschide orizonturi inedite muncilor creatoare, construcțiilor viitoare.

Aceste idei trebuie apropiate de altele, cu care se împletesc și se completează.

Omul își permite luxul de a construi utopii; omul își permite luxul de a zice «nu» naturii; omul își permite luxul să viseze, oprind, suspendînd impulsurile biologice. «La prima vedere — scrie Ralea — concluziile acestea pot părea deprimante. Dacă într-adevăr evoluția civilizației merge în răspărul impulsurilor naturale, ar urma că progresele conștiinței vor duce la anihilarea vieții printr-o treptată degenerare, printr-o ofilire a impetuozității vitale primare. Orice inhibiție prelungită se exercită în detrimentul vieții pe care o atrofiază. Un viitor de anemie ne așteaptă deci, o înlocuire a vitalității dinamice printr-o trăire debilă, o existență de seră, nimicînd încetul cu încetul omeneasca fire». «Omul e deci destinat a deveni o ființă fără pasiuni, ființă degenerată și mecanizată, sau atunci un extatic de tip oriental?» Nu, răspunde autorul nostru. «Funcția de oprire, de suspendare, de inhibiție nu credem că duce la astfel de consecințe pesimiste. Dimpotrivă (autorul subliniază) putem lesne constata că inhibiția aplicată vieții nu deprimă, ci stimulează. Într-un organism pus în alertă, în alarmă, obstacolul declanșează mult mai multe resurse, mult mai multă energie decît simplul exercițiu ușor al facultăților curente. În ordinea biologică, oprirea, opreliștea constituie principalul excitant... Întreg procesul axiologic al genezei valorilor e bazat pe ideea de obstacol. Vechea deviză: *greutățile te fac om* e încă adevărată». Și mai departe: «În artă, facilitatea a distrus multe talente. Dimpotrivă, dificultatea exprimării, eforturile muncite tare, au putut da naștere la capodopere. Satisfacțiile curente, realizările și cuceririle facile duc la acel marasm biologic și psihic care se cheamă plictisire, aceea teribilă stagnare mîlășinoasă a trupurilor și sufletelor. Există o mișcare dialectică între *prea multul* și *prea puținul*. Plictisul e saturația adusă de abundență, de succesele ușoare, de absența obstacolului, de îndestulare. Insuficiența și opreliștea alertează. Și atunci se deslănțuie un fel de panică

ce ridică tensiunea puterilor, declanșând o forță care depășește totdeauna nivelul primejdiei. Într-o apărare, se va găsi totdeauna un surplus de mijloace, acumulate în vederea luptei. Puterile concentrate astfel sînt mult mai tari decît amenințarea. Este o oarecare risipă în orice sistem defensiv. Se presupune ipoteza cea mai gravă și se reacționează cu vigoare mărită. La fel ca în apărare se întîmplă și în funcția de compensare. Cînd un atac de paralizie suprimă o funcțiune, vedem cum se solidarizează mai multe alte organe și funcțiuni într-o puternică alianță. Dacă analizăm din acest punct de vedere istoria umană, ne putem da lesne seama că progresul e o consecință a opozițiilor și dificultăților. Aceste greutăți sînt sursa marilor avînturi. Rațiunea, conștiința sînt amînări, inhibiții, urmări ale piedicilor care se insinuează în automatismele psihice ale omului primitiv. Rațiunea, conștiința, formele superioare ale spiritului, departe de a micșora forța psihică, sînt dimpotrivă excitanți permanenți ai creației și progresului. Aptitudinea omului de a se opune mediului, de a se rupe de stereotipurile dinamice primitive, de a se detașa de Biologie, toate acestea au făcut posibilă construcția omenească practică în absolut toate domeniile. Iată de ce omul, mecanism închis, a putut deveni un organism deschis (autorul subliniază), capabil de progres. Pentru om imposibilul nu există. Toate inovațiile: științifice, artistice, morale par la început absurde, ridicole, de o penibilă înfățișare. Încetul cu încetul, ele cîștigă totuși drept de cetățenie ». « Se socoate ades — spune Ralea — că-i nebunie să ataci dificultăți ce par invincibile; că-i nebunie să ai curajul de a depăși totul și toate ». « Multe întreprinderi temerare au putut, la început, părea gratuite, inutile, ineficace. Expedițiile la poli . . . vizitarea altor astre . . . traversarea oceanului cu luntrea . . . toate acestea au putut fi taxate ca acțiuni fără scop, fapte de nebun. Dar cei ce le îndeplineau, fascinați de propriul lor sacrificiu, simțeau că toate acestea aveau un sens. Dificultatea însăși dă înțeles faptelor noastre . . . De altfel, toate visele, toate utopiile noastre au un fundament real. Visăm să împlinim lucruri extraordinare: să influențăm pe alții la mari distanțe, să transmutăm metale, să ne ducem în locuri interzise speței noastre, să vizităm corpi cerești, să realizăm mișcarea perpetuă. Dar ansamblul acestor vise nu-i oare un adevărat și straniu program împlinit de Istoria Oamenilor? Toate visele noastre exprimă dorința de a sparge marginile existențelor finite. Sintem o speță zoologică dornică să varieze domeniile existenței sale. S-ar putea întocmi o listă, o clasificare sistematică a viselor noastre ». « Ubicuitatea, profeția, apa vie redătătoare de sănătate și tinerețe, toate acestea au fost vise. Ele poartă, astăzi, nume științifice ». Omul — adaugă Ralea — întotdeauna, și cu o poruncitoare necesitate, s-a opus (autorul subliniază) la ce este, din grija pentru ce nu este încă. Mulțumită eforturilor sale, mulțumită, geniului său, el dă viselor acea putere și acea precizie pe care le are realitatea din care ele izvorăsc; pe de altă parte, el impune acestei realități schimbări neîncetate.

Această comoară de gîndire generoasă a fost mintea prietenului care a plecat dintre noi. Mesajul lui pe lume a fost de a pleda cu iscusință și frumusețe procesul omului în fața naturii, pe care omul o prelucurează, trăind în spațiul societății odată cu care evoluează el însuși și al cărui rod, de fapt, este.

Sub semnul veacului revoluționar

S-a scris foarte mult în presa noastră despre influența directă pe care Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a exercitat-o asupra literaturii universale, începînd cu adeviziunile entuziaste ale lui Romain Rolland, G. B. Shaw, sau, la noi, ale lui N. D. Cocea, continuînd cu opera unor Barbusse, Heinrich Mann, Maiakovski, Dreiser, Andersen-Nexö, Panait Istrati, Cesare Pavese, Brecht, Eluard, Fucik, Neruda, Rafael Alberti etc., așa că nu voi mai relua un aspect atît de bine cunoscut cititorului nostru. Aș vrea doar să atrag atenția asupra faptului că sfera de influență a ideilor comuniste e cu mult mai largă, ea exercitîndu-se în moduri foarte variate dar nu mai puțin profunde chiar la scriitorii care nu au manifestat o adeziune politică explicită. Scriitorii autentici din toate vremurile au manifestat, cu minime excepții, o puternică repulsie față de aspectele exploatarei economice a omului, față de degradările impuse de o ordine socială nedreaptă, au denunțat războiul, mizeria, luxul și chiar dacă nu au atacat fundamentele societății întemeiate pe exploatare, chiar dacă în explicarea cauzelor au putut introduce, din necunoaștere, idei eronate, dintre care unele puteau folosi indirect claselor exploatatoare, este foarte limpede că ei nu s-au putut împăca, dacă nu cu societatea în totalitatea ei, cel puțin cu efectele decurgînd necesar din exploatarea omului. Faptul este explicabil fiindcă scriitorul, trăind în societate, îi receptează frămîntările și un justificator al unei societăți monstruoase care ar fi căutat să o înfățișeze drept cea mai bună lume posibilă, și-ar fi falsificat însăși opera, devenită falsă, calpă, fără valoare; cit privește pe cei ce au căutat să îndepărteze frămîntările epocii, să le filtreze, ei și-au sterilizat opera, au anulat în ea însăși viața, care e substanța artei. De aceea, scriitorii care au acceptat docil și integral concepția clasei dominante și-au sabotat propriile lor opere. Într-un fel sau altul, chiar cînd au acceptat teze ale ideologiei clasei dominante, scriitorii autentici au permis realității să invadeze în arta lor și această substanță pledează strălucit chiar împotriva tezelor eronate ale scriitorului. (Fenomenul a fost analizat de clasicii marxismului relativ la operele lui Balzac și Tolstol).

Piedica însemnată ce a stat în calea scriitorilor (mă refer, firește, la cei de bună credință) revoltați de condiția socială a omului, a fost neputința de a concepe o soluție coerentă și realizabilă. Prin această poartă au putut pătrunde primejdioase himere elaborate de interesele clasei dominante, utopii retrograde, paselisme și pesimisme, mituri religioase și nonviolente profitabile asupritorilor. Marea Revoluție Socialistă din Octombrie reprezintă momentul

calitativ în care o soluție teoretică devine o realitate, un mod de producție, de repartiție și de viață din care se abolea exploatarea economică împreună cu toate corolarele ei sociale, politice, morale. Apărea astfel limpede că întreg cortegiul de calamități și catastrofe pe care societatea capitalistă îl trăgea după ea — calamități și catastrofe pe care nenumărați scriitori le denunțaseră și înfieraseră — nu era de loc fatal, inerent naturii umane și putea fi foarte bine înlăturat. Anii care au urmat au arătat trănicia regimului sovietic, au dus la izbînda revoluției socialiste în numeroase alte țări, au dus la amplificarea considerabilă a mișcării comuniste în toate țările lumii.

Una dintre consecințele evidente ale acestui fapt fundamental a fost obligația morală în care s-au aflat scriitorii, indiferent de părerile lor politice, de a-și fixa o atitudine în raport cu Ideile comunismului, de a dialoga cu ele, de a fi preocupăți cu insistență și intensitate de ideile și realitățile revoluției. Strîns legată de aceasta e și pătrunderea masivă a preocupărilor sociale și politice în opera de artă. Că opera estetistului André Gide, a catolicilor Graham Green sau Böll sau a introvertitului Bacovia sînt saturate de probleme sociale sau politice, este o dovadă evidentă a presiunii asupra unor spirite a problematicei de acest gen. Literatura lui Jean-Paul Sartre sau Albert Camus e un dialog neîncetat cu socialismul, Dürrenmatt pune sub semnul senilității criminale întreg sistemul burghez, iar Thomas Mann, căutînd rădăcinile adînci și ascunse ale fascismului (*Doctor Faustus*) le găsește în însăși structura «normală» a capitalismului german, iar salvarea poporului său o vede retrospectiv în societetele de muncitori și soldați germani, în 1919. Anumite fenomene contemporane, cum ar fi expresionismul (în mare parte), poezia spaniolă modernă sau proza neorealistă italiană ar fi fost de neconceput fără avîntul ideilor revoluționare. O carte de amploarea socială a *Răscoalii*, nu ar fi putut fi concepută în secolul trecut fiindcă, deși Rebreanu nu ajunge la o concluzie clară asupra problemei agrare, se arată totuși conștient și de gravitatea ei și de imposibilitatea societății respective de a o rezolva. Exemplele acestea ar putea fi înmulțite oricît, fiecare cititor o poate face mental, ele sînt însă suficiente pentru a sublinia amploarea unui fenomen. Scriitori foarte deosebiți ca artă poetică și atitudine civică, unii fluctuanți, alții verticali, cu limitele și erorile lor, au fost sensibili, fie și indirect, dar nu mai puțin acut la probleme și dezlegări a căror sursă este revoluția socialistă. Chiar dacă problemele epocii nu sînt rezolvate cu claritatea ideologică a literaturii sovietice, a literaturii din țările socialiste sau a scriitorilor comuniști din lumea capitalistă, chiar dacă nici nu sînt rezolvate, literatura e totuși sensibilizată la aceste probleme pe care scriitori deosebiți, fie Arthur Miller, fie Antoine de Saint-Exupéry, fie Frisch, fie alții alții, și le pun cu o deosebită gravitate.

Un alt corolar al influenței mondiale, a ideilor revoluției socialiste îl constituie explozia turnului de fildeș, moartea penibilă a estetismului. Sfirșitul secolului trecut și începutul secolului nostru au marcat o nemaipomenită recrudescență a estetismului, cu prelungiri pînă la începutul celui de-al doilea război mondial. Teoria care susținea că artistul e obligat să se izoleze nu numai civic ci și intelectual și moral privase opera de substanța ei vie, dusese literatura spre degenerare, care fusese un simptom prevestitor al morții. Perspectiva estetistă a criticii, refuzînd să recepționeze problemele reale ale operei, dusese la un joc steril de oglinzi ce-și îngusta neîncetat suprafața și-și anula substanța. Evenimentele dramatice care au marcat secolul au invitat la gravitate. Nici scriitorul, nici cititorii nu mai erau sensibili la formalismul

ce murea de inaniție spirituală. *Muntele magic*, *Tragedia optimistă*, *Condiția umană*, *Cui îi bate ceasul*, *Pădurea spinzurașilor*, *Donul lingiștit*, *Contrapunct*, *Ciuma*, *Drumurile libertății* — și altele altele opere semnificative ale secolului XX, se caracterizează prin gravitatea și densitatea problemelor social-morale, atacarea chestiunilor politice, dezbaterea intensă a chestiunii angajării scriitorului și a omului în genere. Fără a intra în fondul problemei, se poate afirma că și anumite opere, cum ar fi *Ulysse* de James Joyce, analizate de critică sub aspectul virtuozității formale, se remarcă prin acuitatea satirei sociale, virulența antimistică, varietatea problemelor specifice ale epocii, toate aspecte care — chiar dacă o anume critică n-a pomenit — nu înseamnă căuși de puțin că ele nu există. Evoluția cea mai caracteristică mi se pare a fi aceea a lui Gide, de la *Amyntas* și *Paludes* la *Falsificatorii* și *Pivnițele Vaticanului*. Eșecul total al formalismelor și estetismelor de diverse grade, a fost provocat de ascuțirea luptei de clasă, de presiunea ideilor socialismului biruitor impunând conștiințelor realitatea marilor probleme sociale și politice.

În sfârșit, acest mod indirect dar nu mai puțin caracteristic de influență asupra literaturilor din statele capitaliste s-a exercitat prin modificarea conceptului de realism. Realismul critic își atinsese propriile lui limite încă înaintea primului război mondial, dezvăluindu-și contradicția internă care-l submina. În ce constă această contradicție internă? Pe de o parte, realismul critic își propune să recompună descriptiv lumea, pe de alta, prin tipizare, selectează esențialul de neesențial. Selectivă trebuia însă să fie și descripția, fiindcă realitatea e practic infinită. Dar cine spune selecție, spune și criteriu valoric. Artă fără tendință e o imposibilitate practică de vreme ce orice operă de artă e fatal o selecție a artistului, care hotărăște ce anume merită și ce nu să fie reprezentat în cartea lui. Naturalismul a fost, cred, o boală internă a realismului critic cu pretenția lui, repet, imposibilă de a reproduce realitatea în totalitatea ei — de unde și enorma plictiseală degajată de descrierea amănunțită, de tendința de a « reda realitatea așa cum este ea ». De aceea descriptivismul plicticos și inutil este legat de obiectivism, adică de pretenția — iarăși imposibilă — de a înfățișa lucrurile așa cum sînt ele, fără a trage o concluzie, fără ca scriitorul să-și spună vreo părere, uitînd că prin însuși modul de expunere, el a și luat o atitudine. Realismul critic, în ultima lui perioadă, a suferit de o lipsă de direcție, adică de criterii selective, fără de care tipicitatea nu se poate constitui. Prin anumite opere ale sale din perioada tîrzie — *Ion*, *Răscoala*, *Enigma Otiliei* ș.a. — realismul critic se depășește pe sine însuși în sensul că scriitorii iau atitudine, proclamă un ideal social și etic, chiar dacă nu complet, dar distinct.

Criza internă a realismului critic e depășită prin crearea realismului socialist, efect direct al victoriei revoluției socialiste într-o serie de state și al influenței directe a ideologiei comuniste. Alți scriitori, care nu ajunseseră însă la o claritate ideologică deplină, încearcă în felul lor să depășească menționata criză. În linii mari se poate vorbi de o creștere a tipicității, de rolul mare al simbolului și al altor procedee care tind, în ansamblu, să sporească forța de generalizare a operei de artă, să reliefeze atitudinea scriitorului. Desigur că « noul roman » din Franța — ca să dăm doar un exemplu — reia greșelile oboseitoare ale naturalismului, în general însă, atitudinea scriitorului fără atitudine, « obiectiv », pe deasupra claselor », « neutru », etc., se întâlnește tot mai rar. Așadar, prin chiar procedeele tehnice adoptate (nu toate, firește, dar numeroase dintre ele) scriitorul tinde să-și afirme atitudinea proprie în problemele grave ale vremii noastre. *Diavolul și bunul Dumnezeu*,

Caligula sau *Fizicienii* sînt adevărate demonstrații ale unor teze ; de aici pînă la teoria artei fără tendință e o cale foarte lungă, ideea artistului neangajat a rămas cu foarte puțini aderenți.

Victoria revoluției socialiste într-o serie de țări, dezvoltarea impetuoasă a mișcării comuniste și muncitorești în întreaga lume, marile evenimente ale veacului a căror desfășurare a confirmat justetea concepției marxist-leniniste, toate acestea au dat un enorm prestigiu ideilor noastre care nu mai pot fi nici ocolite, nici ignorate, astfel încît orice scriitor autentic caută dialogul cu aceste idei, încearcă să se definească în raport cu ele. Firește, gîndirea marxist-leninistă a generat, în primul rînd, o literatură proprie, realist-socialistă ; dar ea a reușit — și e încă o dovadă a vitalității sale, a forței sale creatoare — să dărîne o serie de teze false cu privire la artă, să se impună cu puterea evidenței, chiar prin modalități indirecte, gîndirii estetice a vremii. Bineînțeles, ideologia clasei dominante încă în multe state, ideologia burgheză nu rămîne pasivă, ea acționează încă asupra multor scriitori, dar e important de remarcat că pentru aceasta este necesar ca ea să se mascheze sub forme religioase, metafizice, să caute să-și ascundă caracterul de clasă fiindcă marii scriitori ai vremii refuză să se transforme în apologeți ai capitalismului. De aici decurge pentru critica marxist-leninistă necesitatea de a analiza pe text operele scriitorilor din țările capitaliste, deosebind cu finețe, ceea ce este valabil, progresist, de ceea ce constituie infiltrare ascunsă a ideologiei burgheze, uneori în opera aceluiași scriitor sau chiar în aceeași lucrare. Accepțiunile nediferențiate ca și respingerile în bloc nu folosesc nimănui. Analiza concretă, dialogul precis, dau posibilitate criticii marxist-leniniste să intervină activ și creator în marea dispută a veacului.

FLORIAN POTRA

Poezia lui Beniuc în Italia

E firesc ca discuția despre poeziile lui Mihai Beniuc traduse de curînd în limba italiană¹ să înceapă acolo unde Geo Dumitrescu își încheia cronică de la această rubrică, *Arghezi în limba franceză*, fiind într-adevăr vorba, din nou, de « un eveniment nu numai pentru noi, ci, poate, pentru cultura lumii, care primește în patrimoniul ei recunoscut . . . 'bunuri' de mare preț, o aleasă ofrandă, de aici, de pe aceste meleaguri ale bunelor surprize . . . »

Antologia se deschide cu un pasionat portret — *imagen* — al lui Beniuc, schițat de « traducătorul său în spaniolă, împreună cu Maria Teresa León », Rafael Alberti: un portret care impresionează prin exactitatea liniilor, prin esențialitatea observației, ușor pusă în vibrație de boarea caldă a primei imagini a prieteniei, *la primera imagen de su amistad*, care « se mîndrește a fi de factură țărănească, fiică a Ardealului ». Alberti reconstitue în cîteva paragrafe, rezezi și definitive, profilul și poetica lui Beniuc, bazîndu-se atît pe cunoașterea operei, cît și pe aceea a omului. Sînt cuvinte care se cer a fi reproduce, pentru frumusețea lor simplă și cuceritoare: « Zice de asemenea că-i place să lucreze ca olarii, ca un vrednic meșteșugar, în fiecare zi. Îi place să trăiască născîndu-se mereu, iar poezia lui se schimbă odată cu surpriza primăverii, mereu aceeași și mereu alta, nouă. Atașamentul său față de tradiție înseamnă moștenire și îmbogățire, nu risipă și împrăștiere. Cu atît mai puțin se cheltuiește în căutarea de forme și gînduri noi cu orice preț — originalitatea stă în sentimentul său. Și nu obosește amintindu-ne tot timpul că poezia nu e proprietate particulară, ci grădina publică, și că trebuie să recreem firea care-i desfășoară fără întrerupere pînă în fața noastră, și că trebuie să reținem ceea ce atinge calitatea cea mai înaltă, adică exact ceea ce caută fiecare epocă, săpînd în propriile sale adîncuri ».

La rîndul ei, post-fața lui Tertulian oferă o analiză strînsă a semnificațiilor poeziei lui Beniuc, de la prima apariție a *Cîntecelor de pierzanie* (1938) pînă la recente *Culorile toamnei* (1962), într-o încercare interesantă de-a fixa

¹ Mihai Beniuc, *La vita dalla vita* (Viață din viață), antologie poetică îngrijită de Dragoș Vrânceanu și Elio Filippo Accrocca și o traducere de Salvatore Quasimodo; prezentare de Rafael Alberti și un eseu critic de Nicolae Tertulian; în « Colosseo », colecție condusă de Giancarlo Vigorelli, Edizioni Rapporti Europei, Roma 1964.

«modurile» poetice ale autorului *Drumul în sus*. Făcînd loc amplu (și în număr de pagini) formației intelectuale și filozofice a poetului, punînd îndeosebi accentul pe anii de studenție și de specializare petrecuți la Hamburg (pînă în 1934), unde Beniuc i-a avut ca maeștri, pe de o parte, «un kantian raționalist cum era Cassirer, un biolog celebru ca Uexküll sau un filozof al 'valorilor' ca W. Stern», iar pe de altă parte, ca 'maestru de viață' însuși orașul «marilor lupte ale proletariatului german», — autorul eseului se oprește apoi asupra caracterului polemic, militant, revoluționar al poeziei lui Beniuc, citînd versurile cele mai probante în această direcție. Criticul nu uită să înfățișeze cititorului italian și ultima ipostază a lui Beniuc, adică aceea a 'toamnei': «o examinare gravă, profundă și lucidă a efectelor ireversibilității timpului», după cum nu uită nici activitatea de romancier și dramaturg a lui Beniuc, care — scrie Tertulian — infirmă «teoria segregăției irevocabile a genurilor».

Între «imaginea» plină de vitalitate creionată de un important poet spaniol, Alberti, și esul criticului nostru, ca între coperti necesare, — esențialul, miezul, coloana vertebrală a volumului: traduceri. Iar dacă Alberti îl definește pe Beniuc ca artist, ca artizan al versului și ca om, dacă post-fața îi precizează locul în istoria literaturii și a mișcării generale de idei în România ultimilor treizeci de ani — tălmăcirile sînt menite să ofere dimensiunea exactă a poetului, să înlesnească o justă plasare a lui în spațiul culturii europene, deci universale. «Mihai Beniuc e fără îndoială personalitatea cea mai organică, mai reprezentativă și determinantă care a apărut în domeniul, foarte variat, al poeziei romîne din ultimul pătrar de veac» (Tertulian); dar nu mai puțin adevărat e că, dincolo de determinarea istorică și geografică (sau mai exact: tocmai pe baza ei), Beniuc este un poet autentic, un poet pur și simplu, din aceia care prind în arcul înțelegerii și pasiunii lor, ceva din esența contemporaneității, așa cum i se înfățișează în trecerea oamenilor și a lucrurilor. Cu alte cuvinte, Beniuc e fără îndoială un poet cu o suprafață lirică mult mai întinsă decît cea strict geografică, a Ardealului natal. Și este așa tocmai pentru că — după cum remarcă Ungaretti — e un poet «atît de român!... Și poezia lui e atît de romînească!...» Desigur, Ungaretti își întemeia judecata pe lectura versurilor lui Beniuc dintr-o antologie romînească apărută anterior în Italia, dar și pe o intuiție cu totul peculiară, pe care o au poate numai poeții atunci cînd caută să se cunoască unii pe alții.

Volumul *La vita dalla vita* — titlul reia versul final din *Drum în sus*: «va înflori viață din viață» — avea așadar scopul să confirme intuiția lui Ungaretti și să întărească totodată «statutul european» al poeziei lui Mihai Beniuc. Lucrarea lui Dragoș Vrînceanu și a lui Elio Filippo Accrocca e, în general, izbutită, angură reală a poetului Beniuc apărînd cu suficientă claritate de contururi și nuanțe. Înainte de a analiza acest efort remarcabil, un cuvînt despre poezia *Din umbră* (Dall'al di là), tradusă de Salvatore Quasimodo, un fel de omagiu adus artei poetului român. Versiunea italiană e exemplară, iar caracteristica abandonare a punctuației dă întregului o înaintare de flux continuu, de cîntec neîntrerupt¹. Tălmăcirea lui Quasimodo e plină de fiorul originalului și de noblețea acestuia:

¹ A propos de cîntec, n-am înțeles cu totul intenția de-a înlocui «Cîntecele mele» cu «le mie liriche», de îndată ce «canti», «i miei canti», de rezonanță leopardiană sau ungarettiană, erau la îndemină. Pe de altă parte, o ciudată eroare de dactilografiere sau de tipar (bănuiim) a făcut ca în textul românesc în loc de «fete vesele» să se citească «fețe vesele», lectură ce s-a transmis și traducerii: «viși allegri».

Quando il mio corpo
 lascerà il dolore la gioia
 la sete stessa della vita il sonno i sogni,
 mi spoglierò di ogni cosa come il serpente
 della sua vecchia pelle.
 Insinuandomi nell'erba di grandi silenzi,
 fantasma di morto satiro
 guarderò dall'ombra densa la vita
 piena di visi allegri e ragazzi laboriosi
 tenendo nella mia mano un bicchiere spezzato . . .

Și-acum, să ne apropiem de travaliul conjugat al celor doi traducători. E împede că Dragoș Vrânceanu a oferit colegului său mai tânăr, Elio Filippo Accrocca, o traducere literală, « brută », cum se mai spune, pe care acesta din urmă a prelucrat-o. Croiala vestimentului italianesc pentru versurile lui Beniuc aparține așadar lui Vrânceanu, în timp ce finisarea, « fasonul », linia efectivă — lui Accrocca. (Din păcate, nu întotdeauna acești « meșteri » s-au putut consulta direct, ei au colaborat de la distanță, ceea ce se resimte în unele inadvertențe). Răspunderile, astfel, se împart: Vrânceanu — pentru fidelitatea literală și, în egală măsură, pentru « sugestiile » transmise; Accrocca — pentru topirea și returnarea materiei poetice în noua limbă.

O primă constatare: aproape nimic din ceea ce e « pămîntean », cum ar zice însuși poetul Beniuc, nu s-a păstrat în traducere. De la interjecții ca *măi !, ai !* (foarte aproape de spaniolescul *ay !*, întotdeauna respectat de traducătorii italieni), pînă la forme regionale de lexic: *bugăt, ocheri, sai* (pentru sari), *mulțam* etc. sau de flexiune: *spusu-v-am; măr de mărui* etc. pînă la denumiri specifice de piese vestimentare: *fote, cătrînță, cușmă*, etc., — nu apare în versiunea italiană nimic din ceea ce ar putea aminti o prezență locală, o apartenență la « metru/pătrat » de realitate umană și socială. Dar chiar și termeni de mai largă circulație românească nu și-au dobîndit corespondențele exact nuanțate, ci au fost notați prin perifraze sau prin vocabule cu o mai largă sferă semantică: *a chiui* devine *grideranno di gioia*, vor striga de bucurie (Răsărit), *tare-i amărît* — *è triste* (Bujori), *bat drumurile* — *cammino*, merg, umblu (Mi-s ochii arși . . .), *băietan- bimbo*, copilaș (Tatuaj), *litanii* — *canzoni* (Final), *de sub copcă n-o să iasă* — *è bell'e andato* (Morarul). Această « mutație » de sensuri de la un cuvînt cu încărcătură maximă, spre cuvinte diluate ca expresivitate ar putea fi atribuită și sărăcirii prin traducerea brută, literală, dar mai de grabă îi aparține — credem — lui Accrocca, poet din generația de mijloc, de după război, în netă polemică anti-arcadică și anti-ermetică, pledînd pentru o poezie directă, familiară, cotidiană, fără incantații de nici un fel. Dacă-i așa, înseamnă că traducătorul italian n-a pătruns totdeauna cu precizie poetică lui Beniuc, la care verbul e de obicei « ionizat » cu valori lirice incontestabile. Desigur, o cale — bătută de mulți scriitorii italieni de azi, neorealști sau neoexperimentalști — ar fi fost să se obțină efecte și nuanțe prin apelul la dialect (în speță la dialectul romanesc, Accrocca locuind la Roma), creîndu-se echivalențe « românești » la graiul moșesc al « flăcăului de pe Crișuri »: întreprinderea ar fi fost totuși riscantă (deși cu unele posibile roade revelatoare: Pasolini, probabil, nu s-ar fi dat în lături de la o asemenea experiență), așa că autorii antologiei au procedat mai prudent și mai înțelept rămînd pe teritoriul limbii literare.

Oricum, însă, dintre multele, densele văluri — mai grele sau cu totul inefabile — ale poeziei lui Beniuc, unul a fost dat la o parte fără să se adauge din nou traduceri finite. Un al doilea văl — coincizând cu un al doilea val de simplificare — a fost înlăturat prin înțelegerea aproximativă a originalului, prin alegerea unor soluții imediate, mai puțin elaborate, mai ușoare, *lectio facilior*. Lasă uneori o senzație de nemulțumire, lectura unor pasaje (cu originalul alături) care fie că schimbă accentele, fie că descarcă versul de fior: *chef cum n-a fost altul* nu e suficient notat prin *baldoria rumorosa*, beție zgomotoasă; după cum *cu hore noi vom desfunda înaltul* nu-i tot una cu *faremo salti con nuove danze* (Răsărit); *ni se stîrnea furtuna* devine, foarte puritan, *destava in noi pensieri*, trezea în noi gânduri (Știa țiganca . . .). Sint, pe alocuri, cazuri cînd traducătorii schimbă — odată cu cuvintele — sensul: în loc de *noi vom fi temeiul* din « Pe o scîndură cu actinii » apare *noi saremo la cenere*, adică cenușa (ceea ce e și mai greu, pe un fund de mare); în « Final », *haina ta mult decoltată* e mult transformată în *il vestito che ti copre*, rochia care te acoperă, te îmbracă. În « Mărul de lîngă drum », aproape însăși esența primului vers, deci a poeziei, e alterată: *fără gard* e tradus cu *fuori dal recinto*, adică dincolo de gard, în afara împrejuririi, ceea ce lipsește simbolul de o bună parte a eficacității sale generoase (în ciuda faptului că aici versiunea italiană adaugă numeroase versuri la cele originale, ca să-și creeze, probabil, o mai largă margine de mișcare)¹.

Înainte de a trece la partea net pozitivă a antologiei Accrocca-Vrânceanu, am încheia aceste observații prin citarea citorva pasaje în « retroversiune », alături de textul original (în stînga):

În stihurile lui dumnezeiești

Ce-nseamnă tînjirea asta?

Eu nu am *darul* versului decît în mică măsură

. . . în drumul lor cotropitor

Ne-or îngropa *probabil* fără urmă

Vom trece pe zările Timpului

Sapă sub chelie

În strofele sale cerești

Ce-i *decadența* asta?

N-am decît *versu-n dar*, și limitat

. . . în *lenta* lor creștere

Vom dispărea *desigur* fără urmă

Vom sări dincolo de granițele
Timpului

Sapă sub frunte

¹ Printre altele, am mai nota o ciudată interpretare dată primei terține din « Calul Troian », unde autorul se întreabă dacă a introdus calul cu oastea morții în cetate « fără să știu ori cu știință, poate »: nu fără oarecare perplexitate, traducătorii se întreabă: « *ignoro certo (o era quello antico?)* », adică: fără să știu sau . . . poate era cel din vechime. Însuși calul aheilor introdus în cetatea Pergamului?, ceea ce desigur n-a stat în intenția poetului. De asemenea, o transgresiune destul de sensibilă de la înțelesurile primordiale, de loc ermetice ale originalului, se poate întîlni în « Ursoaica ». Poetul spune: *Din 'naltele singurătăți te-am adus / Printre staturile cît palma*, iar traducătorii dispun: *Dall'alta solitudine in vacanza / nel cuore della piazza sei tra specchi come nel palma della mano*, ceea ce poate nici nu pare prea urt, în schimb e cu totul inexact. Ne-am mai întrebat și de ce *armonicele călătoarelor stoluri* au fost văzute ca *gli armoniosi stormi vogabondi*, contravenind caracterului de « mișcare în mișcare » dat de imaginea « armonice ». Ar mai fi de semnalat și unele inadvertențe în date, ca și o greșală de tipar, probabil, ușor ilariantă: în « Iubirile », poetul își îndeamnă inima să fie « *hangiu de treabă* » și să facă focul, călătorilor; în antologie apare « *fa il cuoto* », adică fă pe bucdarul, în loc de « *fă il fuoco* », evident.

Giulgiul mi-l țese amurgul,
Luceafăru-mi ține priveghiu...

Îmi țese un văl amurgul,
veghează asupra mea steaua dimineții...

Dar dincolo de toate aceste scăderi sau scăpări, antologia *La vita dalla vita* e reprezentativă și; în pasajele ei cele mai izbutite, face să palpate viața unei poezii autentice. Deosebit de elegante sînt versiunile unei întregi serii de poezii, începînd cu *Drum în sus* (Cammino ascendente), *Stele de toamnă* (Stelle d'autunno) sau *Cucuvaie și ciocîrlie* (Civetta e allodola) și terminînd cu *Simbol* (Simbolo), *Măr cu foi de aur* (Melo con foglie d'oro), *Frunze și steaguri* (Foglie e bandiere), *Poetul* (Il Poeta), *Cîntec de drum* (Canto di marcia) și *Etna* (L'Etna). În acestea, ca și în multe altele încă, poezia lui Mihai Beniuc e restituită în toată forța și intensitatea ei. Iată, de pildă, finalul din *Foglie e bandiere* (unul din exemplele de traducere în rimă):

*Ed il poeta fra il duplice canto —
l'uno di morte e l'altro di rivolta —
si leva dal passato e il viso affranto
lava nell'alba della grande svolta.*

Sau, acest *Melo con foglie d'oro*, unde valoarea intimă a cuvintelor e păstrată aproape intactă, ca și tonul, ca și cadența ușor nostalgică a ansamblului:

*Melo con foglie d'oro, melo vicino alla strada
non ho più giovinezza, ormai son vecchio.*

*Noti miei canti delle amare perdizioni,
quanti anni avevo allora? Una ventina.*

*Nella mano della vita li ho messi come zecchini.
La vita, con i suoi denti, ha provato che non sono falsi.*

*Me li restituisce, ora, con l'interesse.
Ne ho cinquanta ma son di carta.*

*Melo con foglie d'oro, melo vicino alla strada,
solo la poesia rimane giovane...*

În sfîrșit, unul din momentele cele mai elevate ale volumului îl constituie — cu excepția inadvertențelor semnalate — *Finale* (Final):

*Ma chi è morto?
Quando sarò pure per me quell'ora,
vorrei che sopra un rogo mi bruciassero,
o meglio me bruciassero vivo
sopra il rogo del sole, quando piega
la sua fronte sui monti, quando annega
nella sorgente la sua luce d'oro.
Voglio che canti la colomba selvaggia
il suo amore nell'olmo rotondo,
che cantino sull'erba le cicale,
che volino le lucciole sul campo*

*e la notte vestita del suo nero
mantello venga in vestito di gala,
che scorrono forti aromi
attorno a me ricolmi veleno.
Ah, notte, tu che sei donna incostante ! . . .*

Poate fi tradusă, cu folos, poezia românească? Unii spun că da, ba chiar stabilesc în însăși posibilitatea traducerii criteriul de valoare al poeziei. În orice caz, nu e prea util, după opinia noastră, să vorbim despre problemele traducerii în general, ci de fiecare dată despre poezii care pot fi traduse. Întrebarea trebuie, astfel, reformulată: poate fi tradusă opera lirică a lui Beniuc? Sau, mai precis, se păstrează în versiunea italiană, în speță, toată vigoarea, toată plinătatea, incandescența ei caracteristică? Recenta antologie tipărită la Roma răspunde afirmativ, în mare măsură. Iar dacă există o zonă mai greu de pătruns și de interpretat — timbrul și aromele graiului popular — faptul nu infirmă traductibilitatea, ci dezvăluie cel mult comoditatea sau lipsa de interes a tălmăcitorului, pentru acest aspect.

S-ar putea spune, în consecință, că prin *La vita, dalla vita*, Mihai Beniuc a devenit poet de circulație vest-europeană, dar cu prețul unei relative pierderi de accent popular românesc. Dar aceasta nu înseamnă cătuși de puțin că Europa literară și-a mai câștigat o voce ilustră în dauna literaturii noastre, ci dimpotrivă, spre cinstea ei. Iar viitoarele ediții ale antologiei, suntem siguri, vor adînci mai mult specificul românesc, cu virtuțile și valorile expresive ale «frumoasei limbi latino-orientale» despre care vorbește cu atîta admirație Rafael Alberti, limbă care «sună cunoscut ecou» prin «cuvintele latine bucuroase» în Italia.

TEA PREDĂ

Balerinii de la „Balșoi Teatr”

Prezența ansamblului de balet al Teatrului Mare Academic de Stat din Moscova în cadrul manifestărilor celui de-al III-lea Festival Internațional « George Enescu », a adus acestui eveniment muzical un contra punct plastic, demonstrând încăodată că prietenia dintre cele două muze — a dansului și a muzicii — nu este întîmplătoare, ci corespunde unei afinități intime și trainice, rezistînd nealterată, mileniilor. Dovedindu-se, pe plan artistic, o veritabilă axiomă, această afinitate, dat fiind caracterul ei oarecum singular în contextul artelor, a stîrnit numeroase întrebări. Un cercetător pasionat al corespondenței dintre sunet și gest, își amintea de mitul dragostei din « Banchetul » lui Platon, cu nostalgia celor două corpuri căutîndu-se neîncetat, pentru că au fost cîndva unul. George Călinescu, vorbind cîndva despre raportul strîns dintre muzică și mișcare, asemuia baletul — printr-o comparație de mare coregraf al cuvintelor — unui « sistem de umbre chinezești ale portativului »; și cum portativul, în cadrul acestui Festival, s-a lăsat descifrat de mari maeștri, corespondentul său plastic a trebuit să fie la aceeași înălțime. Firească, deci, la această mare sărbătoare muzicală prezența unui ansamblu de balet de mare prestigiu.

Baletul moscovit are, după cum se știe, o veche tradiție, începuturile lui, ca învățămint profesionist, apărînd acum vreo două sute de ani, prin crearea unei Case de educație pentru orfani, printre discipline figurînd și baletul; instituția furniza elemente de dans trupei de balet de pe Îngă Teatrul Petrovski, ulterior Teatrul Mare. Faptul că dansatorii trupei de balet erau recrutați dintre orfani, copii de șerbi și de oameni sărmani, pare oarecum insolit — « umiliți și obidiți » în tunici de muselină ! — dar să nu uităm că ciudata Rusie a secolului al XVIII-lea cunoaște existența, prin diverse conace, a unor trupe de teatru și dans alcătuite din șerbi, pentru delectarea și alungarea plictisului nobilimii rurale. Faptul demonstrează, pe de o parte, înclinația deosebită a poporului rus pentru dans, fascinația ce o exercită asupra lui gestul încărcat de emoție și totodată explică anumite particularități de stil ce deosebesc, și astăzi, baletul moscovit de cel leningrădean, primul cultivînd elementul pitoresc, folcloric, cu ardente dezlănțuirii temperamentale, celălalt iubind linia abstractă, fluentă și vaporosă.

Teatrul Mare a început « concertul » său plastic cu o copodoperă a genului: Lacul Lebedelor. Creat spre sfîrșitul secolului al XIX-lea, cînd Rusia începuse să

devină centrul mondial de gravitație al dansului, în el regăsim îmbinate armonios, eleganța stilului de dans francez (cunoscut în Rusia prin prezența unei galerii ilustre de coregrafi francezi precum Duport, Didelot, Petipa) și virtuozitatea, gustul pentru acrobatic, «brio»-ul stilului de dans italian (Cecchetti, Virginia Zucchi, Pierina Legnani, Carlotta Brianza), ambele trecute, fin, prin retorta ardentă, pasionată, a sensibilității ruse. Această sensibilitate dându-i de fapt atmosfera specifică, stilul operei nu apare nici francez, nici italian, ci pur și simplu un stil nou, la creația căruia a contribuit coregrafia celebrului Petipa, Ivanov, cu viziunea sa poetică a mișcării cît și muzica lui Ceaikovski. Nouă la timpul său, opera a răscolit, ca o pală de vînt proaspăt, grația evanescentă a «baletului alb», romantic, reînviind cu o nouă strălucire, marea poezie a dansului, poezie ce părea că se stinsese odată cu ultimul zbor, în eternitate, al Mariei Taglioni și Carlotei Grisi.

Vizibile și în varianta prezentată în cadrul Festivalului, trăsăturile amintite nu s-au sudat însă perfect și, lipsit de unitate de stil, spectacolul n-a avut aura desăvîrșirii.

Actul I, aerat, luminos, sugerează — coregrafie, costume, decor — finețea stilului francez. Parcul castelului, cu pomii săi ruginii, ghirlandele de flori și petele delicate de roz și gri ale costumelor, amintesc de pictura unui Boucher și Fragonard, boneta de catifea neagră a prințului își tremură elegant panașul alb, ca într-un tablou de Jean Clouet, atmosfera este de politeță și eleganță surfătoare, aștepti parcă să apară o Mme du Barry sau o Madeleine Guimard într-o scenă de «galanterie de bonne compagne», coregrafia este precisă și radioasă, cu un fin plus pasional de temperament rus.

Celebru prin «adagio»-ul său plastic delicat și visător, ca un început de dragoste, actul II se consumă în lumea albă a lebedelor. Este ora confesiunilor făcute în șoaptă, a sărutului primit parcă în vis, a jurămintelor eterne de dragoste; arabescurile prelungi mîngie muzical aerul, «port de bras»-urile lebedelor reflectă, de departe, temerea, tristețea sau speranța Odettei, ca apa o luminează. Cu o mișcare castă și tandră, Karelskaia-Odette-, a realizat o poezie discretă, caldă, aripile sale nu cunosc însă zbaterea marilor fioruri lirice.

Excelent în sine, actul III marchează însă o inadverență de stil (în care înglobez nu numai mișcarea, ci totul, de la decor pînă la ecleraj, amănuntul, pînă la ultimul, pliat concepției unice asupra spectacolului). Castelul, gîndit inițial în spiritul galant al unui sfîrșit de veac al XVIII-lea, apare în interior misterios, cu colonade împletite ca o pădure întoarsă cu rădăcinile în aer, luminile candelabrelor par răsucite de un vînt rău, prevestind parcă apariția malefică a Lebedei Negre. Am admirat variația strălucitoare a Odilliei, tîind, triumfătoare, aerul, pîruetele sigure ale prințului (B. Hohlov), săriturile spectaculoase ale bufonului (V. Koșeliov) și mai ales dansul spaniol (M. Bebezici, D. Kasatkina, A. R. Simaciov, N. R. Simaciov), momentul, cred, cel mai realizat al spectacolului, putînd figura, cu brio, ca număr separat în recitalurile de mare gală. Puritate parcă de o rafală de vînt, trunchiurile dansatoarelor se cambrau vertiginos și neverosimil, rochiile și evantaiele lor muiate în laviuri gri, de mare rafinement, desenau în aer zig-zag-uri nervoase și precise.

Cu actul IV, baletul se resimte din nou de-o discontinuitate de stil, viziunea coregrafică (A. Messerer) nesudîndu-se cu cea din primele trei (A. Gorski), în pofida unor rezolvări ingenioase în gruparea lebedelor și a unor mișcări în care Odette evocă grația melancolică a unei păsări rănite. Faptul demonstrează încă odată că feeria are legi riguroase, ca și o dramă sau un poem și că, citind o filă din Andersen, nu vrei să ai surpriza ca în cea următoare să-l descoperi pe Maeter-

linck. Și aș fi dorit, poate, desenuiui lebedelor, mai puține întretăieri de linii verticale și orizontale, aripile par mai expresive fremătînd pe diagonală și, printr-o misterioasă corespondență între sunet, linie, culoare și gest, unghiurile prelungi, lărgite cu o curbură delicată, înaintînd cu foșnetul lor alb, plutesc, cred, mai adînc în esența poetică a baletului.

Cu Floarea de piatră (muzica Serghei Prokofiev, coregrafie I. Grigorovici) baletul revine povestea unui meșter cioplitor în piatră din Urali, oscilînd între o dragoste simplă, omenească, pentru Katerina și obsesia atingerii desăvîrșitului în artă. Domnița Muntelui de Aramă, Circe subpămînteană izvorîtă din folclorul rus, metamorfozată cînd într-o șopîrlă verde, cînd într-o fascinantă « fată de malachit », promițîndu-i secretul măiestriei, îl atrage în împărăția sa minerală și, îndrăgostită de tînr, caută să-l rețină. Statornică în dragoste, Katerina își caută iubitul pe ulițe, prin iarmaroace, păduri și munți și, ca în basme, îl găsește. Izbăvit de obsesie, aflînd secretul desăvîrșirii artistice, Danilo se întoarce printre oameni.

Ilustrativ pentru potențialul artistic al ansamblului moscovit, baletul a excelat printr-o tehnică ireperșabilă, prin energie, vigoare și dezlănțuirii temperamentale explosive pe elemente de dans popular. Se reține scena iarmarocului, cu forșota peștriță a mușicilor, tîrgoveților, țiganilor, negustorilor, hăimanalelor, cîntăreților din bandură, armonică și guslă, cu săriturile flăcăilor, cu iureșul băsmăluțelor și panglicilor colorate, cu dansurile focoașe ale țigăncilor (de neuitat D. Kasatkina șerpooică uluitoare, țîșnind ca o flăcără, răsucindu-se, topindu-se, pierdută, adunînd muzica în șolduri, priviri și umeri), cu admirabilul joc de scenă al lui A. Levașev (un negustor plin de vitalitate brutală, dezlănțuită, aprig la chefi, azvîrlînd, beat, ruble țiganilor), cu personaje ieșind parcă din cadrul tablourilor unui Surikov, minate de o forță elementară. Cultivînd contrastul, devenit o lege a feeriei dansante, fabulația se consumă paralel, între lumea caldă, simplă, omenească și cea abstractă, cu pericolul arderii la rece, reprezentată printr-un fascinant desăvîrșit mineral. Muzical, Prokofiev adîncește contrastul, alternînd suculentelor sonorități populare ruse, inflexiuni stranii, cărora viziunea coregrafică nu le-a găsit întotdeauna o echivalent plastic la fel de suplu, dansul pietrelor prețioase putînd sugera cu mai mult rafinament lucirile misterioase, geometria multiplicată prin prisme de safir și turcoaze. În schimb, Prințesa-șopîrlă (I. Bogomolova), cu arabescurile sale verzi, cu « piqué »-urile împlîntîndu-se în note, precis, ca o lamă de oțel, a desenat cu nerv intențiile partitiei muzicale, tot așa cum E. Maxîmova, opusul său feminin, a creat, traversînd multiplele dificultăți tehnice cu ușurința unui copil ce se joacă, imaginea greu de uitat a unei Katerine gingașe și pure, un fel de Solveig a folclorului rus.

Decorurile, cărora fabulația le permitea un cromatism strălucitor și fantast, s-au menținut pe linia unui tradiționalism oarecum prăfuit. Aș fi dorit linia și culoarea unor Bakst și Alexandre Benois, care au revoluționat, pe la începutul veacului, Parisul « sezoanelor baletelor rusești ». Și pentru că Domnița-șopîrlă este stăpîna absolută a Muntelui de Aramă, mi-am imaginat linia ei verde, mișcătoare, dansînd pe un fundal de stîlci învîpăiate.

O remarcă, privind ambele spectacole: s-a simțit lipsa unui « legato » coregrafic mai fluent, predilecția, uneori abuzivă, pentru mișcarea de virtuozitate în sine; insuficient pregătît psihologic, vrtejul ameiilor al piruetelor sau fouetté-urilor poate impresiona, pe moment, spectatorul, dar amintirea, mai selectivă, reține mai degrabă un gest simplu, dar necesar în contextul poetic, o răsucire de frunză a palmei, o înclinație visătoare a capului.

Respectul pentru tradiție (devenit uneori tradiționalism), tehnica ireproșabilă, vigoarea, înclinația spre dificil și spectaculos, tumultul unui temperament ardent stăpînit de legile de oțel ale baletului clasic (legi păzite cu strășnicie de maeștri coregrafi eminenți), caracteristici care au conturat, de la început, pentru spectatorul bucureștean, fizionomia baletului Teatrului Mare, au apărut pregnant și în recital. Fiind vorba de un spectacol-mosaic, este dificil să-l supui unei analize sumare, dar, considerînd de la început cîștigat reflectiile anterioare asupra stilului de dans moscovit, voi aminti doar cîteva « pietre de mozaic », mai strălucitoare. Voi aminti pe I. Bogomolova, metamorfozată acum în Lebădă Neagră, traversînd scena într-un pas uluitor de dificil, un « attitude » (pentru necunoscătorii limbajului coregrafic facem trimitere la « Dansatoarea » lui Degas) propulsat în piqué-uri, cu piciorul îndoit, presupunînd mușchi și gleznă de oțel, pe N. Filippova, cu sărituri de neegalat, interpretînd « Vals » de Dunaevski, I. Varlamova, desfășurîndu-se, pasionată, ca un jar, într-un Dans țigănesc, S. D. Adfrhaeva reînviind spiritul romanticei « silfide », din nou R. Karelskaia, o lebădă fremătîndu-și aripile pe muzica lui Saint-Saens și, mai ales, pe E. Maximova, înfîntătoare Prințesă Florină din Frumoasa adormită, grațioasă, ușoară ca un fulg albăstrui.

★

Vorbeam, la început, despre afinitatea dintre cele două arte, muzică și dans. Cred că una din explicații ar fi și aceea că amîndouă sînt fiice spirituale ale Marei Poezii.

Dansatorul, un poet?

Desigur; căci ce este dansatorul, dacă nu un poet al gestului? El înscrie în aer, cu făptura lui suplă și armonioasă, versuri delicate, patetice, viguroase sau visătoare, arabescurile lui ne surprind și ne tulbură ca o metaforă, zborul lui pluit este un stih fantast și pur, cu un gest simplu și tainic ne aduce aproape inefabilul.

NUOVI SPAZI de Maria Banuș

Florilegiul alcătuit din poeziile Mariei Banuș intitulat *Nuovi Spazi* (Spații noi), apărut de curând în Italia, e un nou examen pe care-l trece strălucit verbul poetic românesc transpus într-o altă limbă și, în același timp, un nou argument în favoarea traductibilității poeziei.

Oricite asemănări, — de vocabular, morfologie etc. — ar exista între două limbi, cum sînt limba română și cea italiană, traducerea înseamnă trecere dintr-un univers semantic într-altul. De aici dificultățile ei, dar de aici și surprinzătoarele sale revelații. Asemenea acelor băi de dezvoltare din camerele obscure ale fotografiilor, o traducere făcută cu conștiință și talent, poate să scoată la iveală tare ascunse ale originalului, artificii, goluri retorice dar și valențe la fel de ascunse. Traducerea retrimite întotdeauna la original și, atunci cînd ea e reușită, originalul apare îmbogățit după această confruntare a sa cu ipostaza sa dintr-o altă limbă, descoperindu-și fețe noi.

Puțini dintre poeții noștri cunosc greutățile și deliciile opereii de traducere, mizeria și grandoearea traducătorului, cum o cunoaște însăși Maria Banuș. Traducătoare subtilă a lui Goethe, Rilke, Pușkin, R. Browning, Rimbaud, Pablo Neruda, poeta noastră și-a văzut, în repetate rînduri, tradusă și opera sa poetică în alte limbi. Culegerea recentă în limba italiană (publicată într-o colecție care cuprinde volume din Ezra Pound, E. E. Cummings, Salvatore Quasimodo, C. Cavafis etc.) apare în traducerea lui Dragoș Vrînceanu și Andrea Zanzotto.

Correspondența totală între textul original și cel tradus (amîndouă transmitînd aceleași idei poetice, emanînd cu aceeași intensitate fiorul poetic etc.) e un fel de limită perfectă către care tinde o traducere. Condiția elementară în vederea realizării acestei corespondențe e voința de fidelitate a traducătorului. Traducerea lui D. Vrînceanu și A. Zanzotto împlinește exemplar această condiție. De aici, în unele cazuri, corespondența totală:

« Stanno le vite nostre sotto niaschere d'anni ormai fuori del tempo, come due tribu per sempre divise da totem avversi ».

« Stau viețile noastre, sub măștile anilor la margine de vremuri, Ca două triburi, pe veci despărțite de două vrăjmașe totemuri ».

(Destin)

Correspondența nu e totală cînd traducătorul « trădează » textul ori cînd îl înnoibelează (cum e de exemplu cazul traducerii prea perfecte a poeziilor lui Louise Labbé de Rilke). Dar, cum am arătat mai înainte, poezia e « îmbogățită » uneori de ipostaza sa tradusă, printr-o punere în valoare a latențelor sale. Iată în versiunea italiană a poeziei *Spații noi* (Nuovi Spazi) cum prin substituirea verbului « a fi » (în traducere) în loc de « asta », acesta din urmă își descoperă în original fața sa de durată, de statornicie în ființă.

« Sono al bilanciare dei mondi, sono » — « Stau la cumpănă lumilor, stau ». În aceeași poezie necesități semantice ale limbii italiene au impus traducătorilor o inversare în sens opus:

« Le cerco e non sto piu in me stessa » — « Le caut și nu sînt în mine ».

De altfel tradițiile aulice ale poeziei italiene au impus uneori traducătorilor, fără voia lor, gesturi grandilocvente care dau versului transpus o alură dacă nu mai gravă, în orice caz mai maiestuoasă.

Cu toată fidelitatea unei traduceri, uneori literale, întîlnim în Nuovi Spazi, alunecări de la textul original care nu-l luminează însă mai puțin. « Curcubeele » care strălucesc « frumoase » în original, sînt « ascunse » (născocite) în traducere, exprimînd perfect taina viitorului întrezărită de noi în « mileniul X ».

O limbă, alta decît cea în care ai citit versuri devenite familiare, ți le reîmprospătează, ți oferă posibilitatea unor asociații noi. Textul străin te face să găsești bucurii noi în cel original, ca o călătorie în străinătate care-ți deșteaptă nostalgia căminului.

« E ti trafigga in pieno azzurro, scattando dal mare fulmineo il tridento del dio ».

« Și-n plin azur să simți urcînd din mare,
Fulgerător, al zeului trident ».

E adevărat însă, că nu toate argumentele celor care condamnă poezia la intraductibilitate sînt absurde. După cum în felul de a vorbi al unei familii, unele expresii trezesc amintiri comune, expresii care nu spun unui străin nimic, ori cu totul altceva, tot astfel există aluzii istorice mitologice, tristeți ori hazuri comune unei tradiții literare care sînt intrasmisibile în afară. O poezie a Mariei Banuș, plină de o gravă frumusețe cum e « La Venus » nu pierde oare din importanța poetică a aluziilor la steaua tutelară a poeziei romîne, prin transpunerea « Luceafărul de seară » într-o « stella del vespero »?

Cu toate limitările inerente genului, corespondențele italiene ale versurilor Mariei Banuș împlinesc dublul oficiu al unei traduceri izbutite: fac cunoscut la alte latitudini un univers poetic național și retrimițînd cu încîntare la original îi acordă acestuia lumini și prețuiri noi.

ȘTEFAN POPA

INOSTRANNAIA LITERATURA, un număr închinat Romîniei

Coperta numărului 8/1964 al revistei sovietice « Inostrannaia Literatura » care reproduce un tablou al pictorului Marin Gherasim — două femei în port național romînesc — este un prim indiciu al profilului oarecum special pe care-l are acest volum al publicației. Într-adevăr, numărul din august al revistei este închinat celei de a 20-a aniversări a eliberării patriei noastre de sub jugul fascist. Revista se deschide cu un grupaj de poezii ale lui Mihai Beniuc, alese din volumul *Pe coardele timpului*. Selecția judicioasă (sînt tălmăcite poeziile *Un tablou cu Lenin*, *Uite un pumn de țărîină*, *Ora visărilor*, *Cheile*, *Nu moare nimic*) și traducerea reușită (traducător R. Moran) oferă cititorului sovietic posibilitatea de a face cunoștință cu recente succese ale liricii lui Beniuc — a cărui creație a putut-o urmări în diferitele sale etape, datorită numeroaselor tălmăciri în limba rusă — și mai ales de a aprecia filonul ei filozofic, atît de manifest și de substanțial.

Într-o excelentă tălmăcire a Annei Ahmatova citeva din recente creații ale lui Tudor Arghezi capătă, poate pentru prima oară, o rezonanță autentică în limba rusă (*Bună dimineața*, *primăvară*; *Frunze pierdute*; *Răscruce*; *Cîntec de seară*; *Poetului necunoscut* etc.) Grupajul este urmat de un interesant studiu asupra poetului român, semnat de Ov. Crohmălniceanu. Adresîndu-se unui public care nu vine pentru prima oară în contact cu creația arghezeană, dar care totuși nu cunoaște toate străfundurile, implicațiile și valențele ei, criticul român a mers pe linia firească și justă a unei priviri de sinteză care să cuprindă aspectele și problemele esențiale ale operei marelui poet. Stabilind coordonatele istorico-naționale din care s-a născut opera lui Arghezi, criticul relevă citeva din ipostazele principale ale creației argheziene: poezia răzvrătirii (« în aceste versuri auzim bătînd inima lui Prometeu »), a « florilor de mușgai », poezia « bucuriei senine », a « bucuriilor simple » și poezia în care și-a găsit expresia « forța satirică a talentului său ». Studiul analizează cu pătrundere poziția scriitorului în fața vechii lumi burgheze, subliniind că Arghezi « este un poet deosebit de caracteristic pentru epoca și societatea care l-au format, adică pentru epoca imperialismului și a revoluțiilor proletare », numindu-l « un seismograf sensibil, care a reacționat la izbucnirile vulcanice venite din adîncurile vieții sociale, și a marcat dezvoltarea puternică subterană, a noilor forțe sociale ce-și căutau ieșirea la suprafață ». Ov. Crohmălniceanu își încheie studiul arătînd destinul nou al poeziei argheziene și al poetului, devenit în țara sa eliberată « profet al renașterii sociale și morale pe care o trăiește poporul său ».

Proza romînească este reprezentată prin schița lui Francisc Munteanu *Povestea sergentului Ion Buznea* și reportajul Veronicăi Porumbacu *Viața nouă pe pămînturi vechi*. Scris special pentru revista « Inostrannaia Literatura » reportajul evocă cu multă poezie realizările minunate îndeplinite de țara noastră în cei 20 de ani de libertate. E o istorie vie pe care a trăit-o poeta, cum au trăit-o toți contemporanii ei, la a cărei făurire au contribuit cu toții. De aici nota lirică, căldura și patetismul cu care descrie Veronica Porumbacu cartierele noi ale Bucureștiului ridicate în locul mahalalelor mizere de altădată sau uzina de faianță de lîngă Sighișoara, construită în cîmpia unde la 1848 au avut loc lupte crîncene între revoluționari și armatele imperiale habsburgice sau

Dobrogea Nouă, înflorind pe țărmurile ce poartă amintirea lui Ovidiu și a bătrinei cetăți Tomis.

O rubrică bogată de recenzii, intitulată *Cărțile scriitorilor români* introduce pe cititorul sovietic în mișcarea literară contemporană din țara noastră. Au fost alese spre discutare atât traduceri de cărți românești recent apărute în U.R.S.S., cât și opere încă netraduse, semnificative pentru dezvoltarea literaturii noastre din ultimii ani.

Rubrica se deschide cu articolul lui S. Dangulov *Omul se îndreaptă spre lumină*. Pornind de la ultima tălmăcire — a S6-a la număr 1 — în limba rusă din opera lui Mihail Sadoveanu, *Locul unde nu s-a întâmplat nimic*, volum reunind laolaltă o serie de nuvele și povestiri (*Locul unde nu s-a întâmplat nimic, Haia Sanis, Rătăcirile cuconului Toaderăș, Vrăjmașul, Ionică* etc.) criticul depășește tiparele clasice ale recenziei. El realizează o evocare plină de căldură a personalității marelui nostru clasic, îmbinată cu o ascuțită analiză a creației sale. Impresia deosebită, de comunicare directă, pe care o produce articolul se datorează amintirilor personale ale autorului lui, care se contopesc, se sudează cu analiza literară, vin să întărească, să illustreze unele sau altele din tezele enunțate, din observațiile făcute. Reconstituind din câteva trăsături atmosfera vieții culturale din România de după 23 August 1944, S. Dangulov arată rolul important pe care l-a avut Mihail Sadoveanu în formarea culturii noastre noi. Criticul sovietic își amintește de prima întâlnire cu Sadoveanu, în septembrie 1944, la o festivitate studentască, de o conferință ținută de scriitor la sala Dalles despre Gogol, de câteva ceasuri de discuții de neuitat în casa lui C. I. Parhon. Discuții în timpul cărora Mihail Sadoveanu și-a exprimat succint dar foarte pregnant crezul de artist: «desigur, scriitorul trebuie să stea la înălțimea epocii sale și să privească lumea cu ochii unui om, pe care știința vieții l-a făcut înțelept... Dar e foarte important să fie și un om cinstit... Conștiința înseamnă și cinste, conștiința lumii înseamnă și un om cinstit, ... foarte cinstit». Acest crez a fost consecvent respectat de marele Sadoveanu și transmis de el urmașilor săi întru scris.

Personalitatea poetică a lui Mihai Beniuc «talent cu un bogat diapazon» este prezentată de Iuri Kojevnikov în recenzia închinată volumului *Pe coardele timpului*. Bun cunoscător al literaturii române clasice și contemporane, Kojevnikov analizează ultima creație a poetului pe fundalul întregului drum de creație al lui Mihai Beniuc. În contopirea cu idealurile majore ale epocii, în conștiința cetățenească profundă, criticul sovietic vede izvorul succeselor poetului român. «Diferitele teme, gânduri și sentimente care răsună pe coardele timpului nostru... sînt legate între ele printr-un patos civic. Și în acest sens Beniuc rămîne, așa cum a fost și înainte „toboșar al vremurilor noi”».

Cu multă căldură scrie Vera Inber despre volumul de poezii al Veronicăi Porumbacu, tradus nu de mult în limba rusă sub titlul *Melodiile luminii*. Versurile poetei noastre trezesc aprecierea elogioasă a Verei Inber prin spiritul lor contemporan, prin ancorarea în realitate.

Elogiind activitatea lui Marcel Breslașu «poet remarcabil» pe care cititorul sovietic «lî cunoaște și-l iubește de mult» Serghei Baruzdin prezintă o nouă fațetă a poetului român, care s-a făcut recent prețuit și ca «un excelent scriitor pentru copii» în urma traducerii în limba rusă a cărții sale *Bondocel își alege o meserie*.

În turul de orizont întreprins asupra mișcării literare din România de astăzi «Inostrannaia Literatura» se oprește asupra cîtorva momente importante din dezvoltarea prozei contemporane și anume *Cordovanii* de Ion Lăncrănjan,

Pădurea nebună de Zaharia Stancu, *Friguri* de Marin Preda, *Facerea lumii* de Eugen Barbu și *Liniștea iernii* de Remus Luca.

« Fiecare descoperire în artă înseamnă într-un fel o surpriză. Ca o surpriză, vestind bucurie, a intrat în literatura română și romanul lui Lăncrănjan *Cordovanii* » — scrie M. Fridman în recenzie sa. « Am putea cita destule cărți care zugrăvesc cu talent drumul spre socialism al satului românesc. Dar, credem, că în romanul *Cordovanii*, ruperea grea de trecutul secular și-a găsit pentru prima oară înfățișarea în toată măreția ei tragică ».

Criticul sovietic relevă profunzimea cu care prozatorul român dezbate problemele sociale și psihologice, ca și măiestria cu care știe să realizeze o frescă atât de amplă, să creeze caractere, să zugrăvească tablouri de viață în toată autenticitatea lor.

Analiza romanului *Pădurea nebună* de Zaharia Stancu prilejuiește criticului sovietic I. Konstantinovski o succintă examinare a întregului drum de creație al romancierului român. I. Konstantinovski relevă cu multă justete valoarea și importanța istorică, de cunoaștere, a romanelor lui Zaharia Stancu: « Cărțile lui Stancu sînt o enciclopedie a vieții din România în răstimp de o jumătate de veac, într-o epocă de mari transformări istorice. În ele aflăm istoria poporului român și destinul lui ».

Ultimul roman al lui Eugen Barbu *Facerea lumii* (încă netradus în limba rusă) este prețuit în recenzie semnată de D. Spolianskaia atât pentru că « oglindește cu destulă adîncime trăsăturile istorice și sociale caracteristice pentru epoca pe care o înfățișează », cit și pentru « pitorescul lui excepțional », pentru măiestria cu care scriitorul știe să redea atmosfera, să zugrăvească peisajul, să contureze caracterele, pentru iscusința cu care minuește limba.

În revistă întîlnim și colaborarea a doi critici romîni: Alexandru Oprea semnează o interesantă recenzie la nuvela lui Marin Preda *Friguri*, iar Tatiana Nicolescu prezintă monografia lui I. Ianoși: *Romanul monumental și secolul XX*. Considerat în ansamblul său, numărul opt al revistei « Inostrannaia Literatura » arată în chip foarte grăitor interesul și prestigiul de care se bucură literatura noastră în rîndul scriitorilor și cititorilor din Uniunea Sovietică.

T. N.

cadran mondial

În « Editura pentru limbi străine » din Moscova a apărut într-un frumos volum o culegere de nuvele din operele scriitorilor sovietici Vera Panova, Aitmatov, Mukhtar Auezov și Dagnia Zigmante. Scriitorii incluși în volum au o deosebită valoare reprezentativă, nu numai din punct de vedere geografic (Vera Panova este din Leningrad, Aitmatov este kirghiz, M. Auezov — mort acum trei ani — s-a născut în Kazahstan, iar Dagnia Zigmante e o tânără scriitoare din Riga), ci și sub raportul vîrstei, al formației intelectuale, al stilului lor. Totuși o notă comună caracterizează toate nuvelele volumului: leit-motivul iubirii și al demnității umane.

Din nuvelele Verei Panova publicate în această culegere se citește cu deosebit interes *Evdochia*, în care autoarea vădește din nou remarcabilele sale calități de portretistă, cunoscute din *Serioja*.

Grav bolnavă de mai mulți ani, a încetat din viață la Nisa una din marile actrițe franceze — Gaby Morlay, pe numele său adevărat Blanche Fumoleau.

Debutază în teatru și în cinema în 1912; cunoaște însă celebritatea după primul război mondial, fiind interpreta principală în aproape o sută de filme, care i-au atras o notorietate bine meritată. Unul din ultimele ei filme *Tata, mama, bona* și eu a fost vizionat și în cinematografele noastre, prilejuind încă o dată aprecierea talentului ei de comediană. În acest an pe scenele pariziene a interpretat cu deosebit succes roluri dificile în piesele *Paria* de Graham Greene și *Căldătoria cea*

mare în noapte de Eugène O'Neill.

Gaby Morlay a fost președinta Sindicatului național al actorilor francezi în 1956, iar din 1957 președinta de onoare a acestei organizații.

O adevărată epopee, în proză, a vieții poporului finlandez, — cu acest atribut și cu altele asemănătoare a fost întâmpinată trilogia *Sub steaua polară*, de Väinö Linna. Scriitorul, astăzi în vîrstă de 41 de ani, candidat, anul trecut, la premiul Nobel, este un fost muncitor. A debutat în anul 1947, la vîrstă de 24 de ani cu romanul *Ținta*, care a trecut neobservat. Numai după un an scrie cel de al doilea roman *Drogoste amară*, care este imediat ecranizat, consacrîndu-l ca scriitor de mare talent. *Soldatul necunoscut*, tipărit în 1954 (partea ultimă a trilogiei *Sub steaua polară*) a fost de asemenea ecranizat de o societate de filme suedeză, iar o versiune dramatizată, reprezentată pe scenele din Helsinki. În 1958 lui Väinö Linna i se decerne «Premiul Linnankoski».

Sub steaua polară este povestea familiei Koskela, care începe la sfîrșitul veacului trecut și se întinde pînă în zilele noastre, îmbrățișînd prin numeroasele sale personaje evenimentele cele mai importante din istoria Finlandei. În cele trei volume, Linna urmărește o țintă precisă: demascarea politicii anti-populare a burgheziei finlandeze, care pentru a-și menține privilegiile, este gata să sacrifice adevăratele interese naționale ale poporului. Asistăm astfel în primul volum la acțiunea capitulară a burgheziei în fața politicii țariste, participăm apoi la epoca constituirii republicii finlandeze, după primul război mondial, pentru ca în al

treilea volum, să ni se dezvăluie politica de compromis a social-democraților lui Tanner cu burghezia și la trădarea, în consecință, a idealurilor pentru care au luptat generațiile care au pus bazele primului stat independent finlandez.

O nouă lucrare de artă consacrată muzeului Ermitage din Leningrad a apărut în editura «Nouvelles Editions Françaises».

Lucrarea este datorată criticului de artă francez Georges Boudaille, care relatează cu deosebită competență istoria colecțiilor de picturi de la muzeul Ermitage, precum și a palatului însuși. Numeroase planșe în culori ilustrează textul; de asemenea nenumărate desene și gravuri mai puțin cunoscute dincolo de frontierele Uniunii Sovietice (autorul lucrării subliniază că muzeul Ermitage posedă aproape 40.000 de desene și aproximativ o jumătate de milion de gravuri).

Noua lucrare — prima de asemenea proporții în limba franceză consacrată muzeului din Leningrad — oferă o istorie obiectivă și precisă a valoroaselor colecții de artă pe care le posedă Ermitajul.

În cadrul festivalului teatral de la Chichester (Anglia), condus de Laurence Olivier, a avut loc premiera piesei *The Royal Hunt of the Sun* de Peter Shaffer. Este fabuloasa poveste a cuceririi imperiului incas de către aventurierul spaniol Pizarro în culorile amețitoare ale unei jungle încărcate de strigăte de luptă, de tipetele disperate a 300 de inocenți masacrați de purtătorii civilizației europene. Imperiul solar sud-american se desface în fața ochilor spectatorilor ca un mugure ce înfloarește, lăsînd să ar-

dieze, în centru, personajul regelui-soare Atahualpa (Robert Stephens). Regia spectacolului aparține lui John Dexter.

Academia regală neerlandeză pregătește cu ocazia împlinirii a cinci sute de ani de la nașterea lui Erasmus (care se va celebra în 1969) o nouă ediție critică și comentată a marelui scriitor și umanist.

Max Brod — prietenul și primul editor al operei lui Kafka — a vizitat acest an Praga. Cu acest prilej a făcut hebdomadarului cehoslovac « Literární Noviny », declarații în care scoate în relief anumite trăsături caracteristice ale marelui scriitor praghez: « Franz Kafka a murit tânăr, opera sa rămânând neterminată. Viața sa este o căutare neîntreruptă, o sete înfinită. Dar ce căuta cu atâta ardore? După părerea mea, n-a căutat decât un singur lucru de-a lungul întregii sale vieți: puritatea sufletului, puritatea absolută, perfectă, necondiționată, altruistă, ceea ce înseamnă dreptatea — dreptatea socială față de aproape, față de fiecare om... Lumea lui Kafka este vastă și de-abia începe să fie descoperită... Sufletul său delicat presimțea teroarea barbariei naziste. Umbra acestui viitor sinistru — pe care nu l-a trăit personal — se strecoară în melancolia din lucrările sale, *Procesul* sau *Castelul*... Într-un cuvânt, Kafka este un mare poet, care trebuie abordat cât mai direct posibil ».

Max von der Grün este autorul lui *Männer in zweifacher Nacht* — Oameni în dubioasa noapte (la care

a lucrat 13 ani) și, recent, al romanului *Irrlicht und Feuer*. — Flăcările și foc. În ultimul său volum, el examinează situația în viitor a muncitorilor vestgermani. Eroul său, muncitorul Fohrmann, schimbă mai multe locuri de muncă, stabilindu-se în cele din urmă într-o fabrică de aparate electrice automatizată. Aici munca fiind mai ușoară, el începe să « lucreze » cu capul, adică să gândească. Max von der Grün satirizează cu mijloace foarte subtile, prin eroul său Fohrmann, atît condițiile din societatea vestgermană, cît și așa-zisa « viziune » din *Der Arbeiter* (Muncitorul) al lui Ernst Jünger, pentru care muncitorul e o noțiune antropologică și nu de clasă. Fohrmann reflectează și-și dă seama că în societatea respectivă, ca și în cea « vizionară » a lui Jünger, munca pentru el nu e un scop, ci un mijloc.

De curînd editura vest-germană *Suhrkamp* a publicat o culegere din întreaga operă poetică a scriitoarei germane Nelly Sachs, care trăiește la Stockholm.

Nelly Sachs, născută la 1891, a izbutit abia în 1941 (cu ajutorul în special al Selmei Lagerlöff) să se refugieze din Germania hitleristă, nu înainte ca întreaga ei familie și prietenii să-și găsească un sfîrșit tragic în lagărele naziste.

Tragedia trăită de poeta germană se oglindește în cele cinci volume de versuri scrise după război în *den Wohnungen des Todes* — În locuințele morții (1947), *Sternverdunklung* — Întunecarea stelelor (1949), *Flucht und Verwandlung* — Fugă și transformare (1959) și *Fahrt ins Staublose* — Drum în ținutul fără pulbere (1961).

Nelly Sachs, azi în vîrstă de 73 de ani, este considerată de H. M.

Enzensberger, de Paul Celan și Ingeborg Bachmann drept una dintre cele mai reprezentative poete germane contemporane.

●

În luna august s-a stins din viață în vîrstă de 85 de ani Ardengo Soffici, una din figurile cele mai importante și mai contradictorii ale vieții culturale italiene. Pictor, scriitor și critic, Soffici a fost prezent pe scena literară, artistică și critică italiană vreme de mai bine de o jumătate de secol. Cu Ardengo Soffici dispăre una din personalitățile literaturii și artei italiene a cărei influență — în deosebi în calitate de critic — a fost mare. Colaborator la revistele *Voce*, *Lacerba*, și *Valori plastici*, Soffici și-a pus în lumină marile-i calități de cunoscător de artă, verva de polemist cultivat și scrisul său extrem de personal.

●

Leonardo Sciascia a început să scrie o nouă operă, care va evoca evenimente întîmplate imediat după război în Sicilia, acordînd atenție specială fenomenului de separatism și mișcării de independență a insulei.

Sciascia mai lucrează și la o comedie, care va fi reprezentată în toamna acestui an de compania «Societății Teatrale Sicilia» din Catania. Acțiunea comediei se petrece la Catania.

●

Unic film artistic de lung metraj elvețian, care se turnează anul acesta, reprezintă scenarizarea romanului *Geld und Geist* (Bani și spirit) al clasicului elvețian Jeremias Gotthelf (1797—1854), un scriitor care prin personalitatea și mulțimea

operelor scrise în spirit umanitar, a acoperit o jumătate de secol de cultură elvețiană.

Filmul va fi realizat de Friedrich Schnyder, un nume destul de nou în cinematografia elvețiană.

●

Nu de mult, ziarul italian *Il Giorno* din Milano a publicat un interviu luat lui Carlos Barral, directorul editurii spaniole *Seix Barral* din Barcelona.

După opinia lui Barral, există astăzi o vădită criză a romanului spaniol. În ultimii doi ani n-a mai apărut nici o operă de seamă, iar proza spaniolă contemporană se află departe de ceea ce înseamnă nivel european. Există în literatura spaniolă de azi două grupări: prima, a scriitorilor mai vîrstnici, orientați în direcția romanului tradițional; cea de a doua, care cuprinde, printre alții, pe Sánchez Ferlosio, Juan García Hotelano, cei doi frați Goytisolo și așa-numitul grup din Madrid. Aceștia sînt foarte receptivi la evoluția social-istorică a lumii și caută să se mențină în pas cu vremea. Cărțile lor sînt inspirate mai ales din actualitate. Ceea ce împiedică în primul rînd dezvoltarea normală a scriitorilor spanioli este dubla cenzură, de stat și clericală.

●

Francesco Petrarca s-a bucurat în anul acesta de mai multe reîmpăriri în Italia. Celebrul *Canzoniere* a fost obiectul atenției editorului Zanichelli din Bologna, care a oferit două ediții; mai menționăm și excepționala prezentare a lui Einaudi.

O prețioasă contribuție la cunoașterea și studierea poetului Laurei a oferit-o și editorul Feltrinelli prin traducerea *Vieții lui Petrarca* a lui

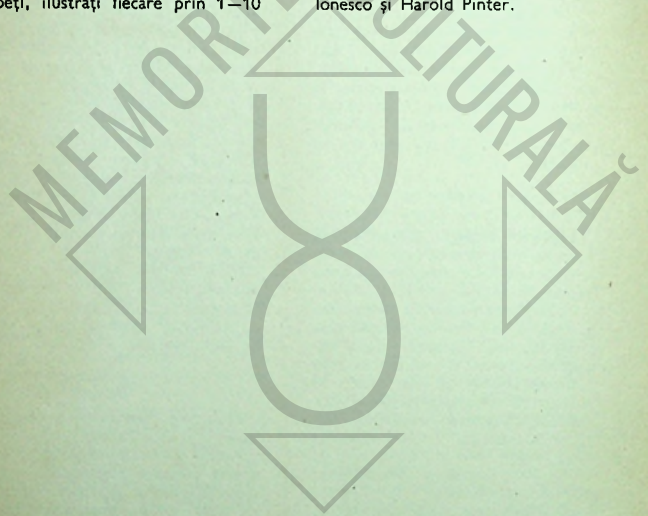
E. Hwilkins, cel mai mare petrar-
colog occidental în viață.

Viața lui Petrarca prezintă, pe
baza unei documentări științifice,
o scriere simplă și sugestivă, care
se adresează nu numai specialiștilor,
ci și publicului larg. Editarea este
însoțită și de un important studiu
asupra *Rime-lor* poetului.

poeme. Excepție face Dante, ilustrat
prin 24 de fragmente. Panorama
lirică tradusă de Armand Monjo,
cu scrupulozitate și cu adânc res-
pect pentru text, conduce cititorul
până la poezia cea mai recentă, a
lui Montale, Ungaretti, Saba, Qua-
simodo, Pavese, Gatto, Fortini,
Scotellaro, Accroca.

În editura Pierre Seghers, a
apărut în colecția «Melior» o
antologie a poeziei italiene, în
ediție bilingvă, cuprinzând 82 de
poeti, ilustrați fiecare prin 1—10

Buster Keaton va fi interpretul
principal al filmului în trei părți
Proiect numărul unu, realizat după
scenarii de Samuel Beckett, Eugen
Ionesco și Harold Pinter.

Corectura: LIDA IGIBOȘIANU și ALEXANDRU BACIU

Tiparul executat la Întreprinderea Poligrafică „Arta Grafică” — București

MEMORIA CULTURALĂ

Secolul 20

REDACȚIA: CALEA VICTORIEI, 118. TEL. 16.76.22
ADMINISTRAȚIA: GORNA
KISELEFF, 12 - TEL. 16.30.04

Lei 7

